

TORA
I
LJUDSKA PRAVA

Uvod i odabir tekstova
Eliezer Papo

prevod tekstova sa hebrejskog
Gordin Zupković i Eliezer Papo

Beograd

2000.

S A D R Ž A J

NAPOMENE
PREDGOVOR JUGOSLOVENSKOM IZDANJU
PREDGOVOR

I DIO

UVOD

Eliezer Papo
TORA I LJUDSKA PRAVA

1. Čovjek i Bog
2. O ključnim razlikama u poimanju čovjeka između semitske i jafitske kulture.....
3. Čovjek, njegove obaveze, te prava koja iz njihovog obdržavanja proizilaze
4. Opšte-čovječanske obaveze.....
5. Opšti uvod u *halaha*
6. Ljudska prava
7. Prava sinova Noa i Enoh – ili: opšta ljudska prava
- a) Pravo na život
- b) Pravo na slobodu
- c) Pravo jednakosti
- d) Pravo na slobodu mišljenja i govora
- e) Pravo na imovinu
- f) Pravo na slobodno stupanje u heteroseksualne odnose
8. Prava Sinova Saveza – ili: osnovna prava unutar *tora*- sistema
- a) Pravo na život
- b) Pravo na slobodu
- c) Pravo jednakosti
- d) Pravo na slobodu mišljenja i govora
- e) Pravo na imovinu
- f) Pravo na privatnost

II DIO

IZBOR TEKSTOVA SAVREMENIH AUTORA

Rabi Eliya Ben-Amozeg
TRI ESEJA IZ ZBIRKE "IZRAEL I ČOVJEČANSTVO"

- I Porijeklo čovječanstva
- 1. Uvod
- 2. Superiornost biblijske tradicije u odnosu na pagansku mitologiju
- II Dva aspekta univerzalnog zakona: Mojsijevstvo i Noa i Izam
- 1. Uvod
- 2. Dva dijela religije Izraela
- 3. Etnička i parohijalna dimenzija Mojsijevstva
- 4. Jevrejski pristup konverziji
- 5. Mojsijevska religija kao opcija za nejevreje
- 6. Natprirodni element u religiji Izraela
- III Sinovi Noa i Eva
- 1. Uvod
- 2. Oni koji se plaše Boga
- 3. Katolicizam Izraela
- 4. Jedinstvo među ljudima

Zeev Flak
GRAĐANSKA PRAVA U DREVNOM IZRAELU

- 1. Uvod
- 2. Prava i dužnosti
- 3. Zaključak

• ayyim H. Kohen
O ŠLOBODI MIŠLJENJA I GOVORA U JEVREJSKOJ TRADICIJI

- 1. Uvod
- 2. Proricanje i proroci
- 3. Mudrost i mudraci
- 4. Neslaganje
- 5. Množenje različitih mišljenja
- 6. Ograničenje slobode mišljenja i govora

7. Zaključak

Rabi Emanuel Jakobovits
INSTITUCIJA HEBREJSKOG ROBA, I PROPISI VEZANI UZ ISTU -
IZ PERSPEKTIVE JEVREJSKOG PRAVA

- a. Uvod:
1. Drevno ukidanje ropških zakona
2. Protivljenje Jevrejstva instituciji ropstva

- b. Hebrejski rob:
1. Uslovi prodaje
2. Institucija ropstva
3. Ropstvo kao pravna sankcija
4. Borba protiv siromaštva
5. Lopov, čovjek pod stečajem -
te onaj koji sebe proda u ropstvo
6. Lični položaj roba
7. Period službe roba
8. Produžetak službe roba
9. Odnos prema robovima
10. Članovi porodice roba
11. Nagrađivanje
12. Prodaja robova nejevrejima
13. Hebrejska sluškinja

- c. Zaključak: Društvena važnost hebrejskih ropških zakona
.....

Prof. Rav 'Imanuel Rikman
PRAVO NA PRIVATNOST I RELIGIJSKA PRISILA U JEVREJSTVU
.....

1. Predgovor
2. Važnost prava na privatnost
3. Institucija kopilanstva
4. Vrijednost zapovijedi - u izostanku prisile
5. Religijska prisila
6. Kraj

Ašer Ma'oz
HEBREJSKO PRAVO KAO IZVOR LJUDSKIH PRAVA U DRŽAVI
IZRAEL

1. Uvod

2. Odnos drugih naroda prema hebrejskom pravu
3. Hebrejsko pravo kao izvor ljudskih prava u državi Izrael
4. Zaključak

Ya'aqov Meron
 RAT I LJUDSKI ŽIVOT U OČIMA ISLAMSKOG I JEVREJSKOG
 PRAVA

1. Islamsko pravo
 - a. Objava rata
 - b. Hladni rat
2. Jevrejsko pravo
 - a. Objava rata
 - b. Hladni rat
1. Usporedba

III DIO

KLASIČNI TEKSTOVI

Rabi Moše ben Maymon

ČOVJEK KAO SVRHA SVIJETA, TE SVRHA SAMOG ČOVJEKA (iz
 uvoda u "Komentar na Mišnu")

UVOD U "MIŠNE TORA"

NAPOMENA O TRANSKRIPCiji

Hebrejske riječi koje se pojavljuju u ovom zborniku transkribovane su u skladu sa sistemom transkripcije koji je opšte-prihvaćen u svijetu semitskih nauka, i koji je, gotovo, normativan za akademske publikacije. Valja istaći da je ovaj sistem transkripcije zasnovan na pravilnom, odnosno klasičnom izgovoru hebrejskih glasova.

Hebrejski jezik poznaje glasove koji u srpskom jeziku ne postoje:

Hebrejsko slovo **waw**, u transkripciji predstavljeno znakom **W**, izgovara se kao bilabijalno ‘v’ - ili kao englesko ‘w’.

Hebrejsko slovo **Ėet**, u transkripciji predstavljeno znakom **•**, izgovara se kao iz grla aspirirano ‘h’ - kao, recimo, u arapskom imenu MuĖammed.

Hebrejsko slovo **Ėet**, u transkripciji predstavljeno znakom **£**, izgovara se kao emfatično ‘t’ s jezikom priljubljenim uz nepce.

Hebrejsko slovo **‘ayin**, u transkripciji predstavljeno znakom **‘** - izgovor ovog glasa teško je dočarati onima koji govore indo-evropske jezike, bilo kako bilo: usta se otvore kao da će se kazati ‘a’ - a zatim se izgovori nešto između grlenog ‘g’ i grlenog ‘k’.

Hebrejsko slovo **ĥadi**, u transkripciji predstavljeno znakom **S**, izgovara se kao emfatično s - a pritom se jezik priljubljuje uz nepce.

Hebrejsko slovo **quf**, u transkripciji predstavljeno znakom **Q**, izgovara se kao tvrdo, iz grla izgovoreno ‘k’.

Hebrejsko slovo **taw**, u transkripciji predstavljeno znakom **T**, izgovara se kao ‘th’ u engleskoj riječi *thing*.

Umjesto uobičajenog posizanja za lokalnim imenima koja su se razvila iz hebrejskih, i koja predstavljaju ekvivalente hebrejskih imena u našem jeziku - hebrejska vlastita imena koja se pojavljuju u ovom zborniku donešena su u izvornoj hebrejskoj varijanti – i to prema gore pomenutim pravilima transkripcije. - S tim što je, svaki put kada se određeno ime pominje prvi put, u zagradi pored njega donešen i lokalni imenski ekvivalent. - Na primjer Yehuda (Juda), Yehošu’a, (Jehošua, Jošua ili Isus), Šelomo (Solomon), Dawid (David), itd. U sljedećim slučajevima napravljeno je odstupanje od pomenutog pristupa:

1. Naslovi biblijskih knjiga, gotovo po pravilu, sadrže hebrejska vlastita imena - no, da bi se čitaocu koji nije stručnjak za biblistiku olakšalo

snalaženje i traženje - ova imena nisu donešena u izvornoj hebrejskoj varijanti - nego onako kako se pojavljuju u Daničićevom prevodu Biblije. Na primjer: umjesto pravilnijeg “Knjiga o Iyovu” u ovom zborniku će se kao uvijek pojavljivati “Knjiga o Jovu” - ili, recimo, umjesto pravilnijeg “Knjiga Proroka • avaquqa” u ovom zborniku stajaće uvijek “Knjiga Proroka Avakuma”.

2. Imena mjesta donešena su onako kako je to uobičajeno u našem jeziku - dakle: Jerusalem umjesto Yerušalayim, Judeja umjesto Yehuda - te Samarija umjesto Šomeron.
3. Budući da u slučaju vlastitog imena Mojsije postoji veliko odstupanje od izvornog hebrejskog Moše - a budući da se citati iz Pet Knjiga Mojsijevih stalno pojavljuju - smatrali smo da je uputnije umjesto izvornog hebrejskog imena Moše staviti ime koje se u našem jeziku odomaćilo - Mojsije.

Prezimana hebrejskih autora transkribovana su fonetski, u skladu sa upravo iznešenim pravilima transkripcije hebrejskog jezika - čak i kada se radi o prezimenima koja potiču iz evropskih jezika čija pisma nisu fonetska. Imena i prezimena autora koji su stvarali na indoevropskim jezicima donešena su onako kako se pišu u tim jezicima.

NAPOMENA O DEKLINIRANJU HEBREJSKIH IMENICA

Hebrejske imenice koje se završavaju samoglasnikom – a koje su manje poznate našoj čitalačkoj publici i nisu “stekle pravo građanstva” u našem jeziku – u ovom zborniku nisu deklinirane po našim padežima - nego su donešene u nominativu (jednine ili množine – u zavisnosti od konteksta). - Na primjer: *po halaha...* umjesto: *po halahi...*

Istovremeno, hebrejske imenice koje se završavaju suglasnikom – nisu ostavljene u nominativu – nego su deklinirane po našim padežima. - Na primjer: *knjiga berita* – a ne: *knjiga berit*.

One, pak, imenice koje su se uvriježile u našem jeziku, i postale dijelom našeg jezičkog fonda deklinirane su po padežima našeg jezika. - Na primjer: *po Tori...* – a ne: *po Tora...*

DODATNE NAPOMENE

Upravni govor označen je kurzivom.

Kada se unutar prvog upravnog govora koji je označen kurzivom pojavljuje navod riječi treće osobe – onda je isti označen jednostrukim navodnim znacima.

Imena naroda pisana su sa velikim početnim slovom, kao i imena religija – dok su imena kojima se označavaju pripadnici religija (a ne naroda) pisana malim slovom.

Kako u srpskom jeziku ne postoji pridjev izveden iz imenice *Tora* – u ovom će zborniku termin *Tora* služiti i kao imenica i kao pridjev. Veliko početno slovo ukazuje na funkciju imenice (na primjer: u *Tori* piše) – a malo početno slovo ukazuje na funkciju pridjeva (na primjer: *tora* sistem ili *tora* vrijednosti).

Zašto je (na početku) stvoren samo jedan čovjek?

- da te pouči da onaj koji pogubi jednu dušu, računa mu se kao da je pogubio čitav svijet - a onaj koji održi u životu jednu dušu računa mu se kao da održao čitav svijet;
- zbog mira među ljudima - da ne bi ljudi govorili jedan drugom: "moj otac je veći od tvog oca";
- da ne bi jeretici govorili da ima više vlasti na nebu;
- da bi se pokazala veličina Svetog, blagosloven neka je, jer čovjek kuje nekoliko novčića istim pečatom - i svi su podobni jedan drugom
- a Kralj kraljeva, Sveti, blagoslov neka je, tvori sve ljude pečatom prvog čovjeka - i nijedan od njih nije podoban svom drugu. - Stoga, svako je dužan reći zbog mene je stvoren svijet.

Mišna, Masehet Sanhedrin 4:5

Predgovor jugoslovenskom izdanju

Sarajevski *Pravni centar Fonda otvoreno društvo BiH* objavili su 1998. godine prvo izdanje ovog zbornika pod imenom "*Judaizam i ljudska prava*". Kako je zbornik već bio najavljen u javnosti pod navedenim imenom – to nije bilo moguće zamijeniti isto imenom koje se tokom rada na uvodnom eseju iskristalisalo kao jedino pristajuće (jer ne svodi univerzalnu Objavu na folklor jednog naroda) – "*Tora i ljudska prava*". U ovom jugoslovenskom izdanju ova je greška ispravljena.

U međuvremenu i uvodni esej je pretrpio bitne izmjene. - Nekadašnji prvi stavak (Čovjek i Bog) u potpunosti je zamijenjen novim esejom na temu *tora*-antropologije (naslov je ostao isti), nekadašnji drugi stavak podijeljen je na dva – a ni u ostalim ne nedostaje izmjena – tako da je i iz te perspektive izmjena imena uputna i opravdana.

Zahvaljujem se gospodinu Ivanu Džidiću čije je interesovanje dovelo do toga da *Centar za stvaralaštvo mladih* objavi ovaj zbornik u Jugoslaviji.

Koristim priliku da se još jednom zahvalim prof. Zdravku Grebi i g. Dušanu Kalemberu iz sarajevskog *Pravnog centra* – te g. Jakobu Finciju iz *Fonda otvoreno društvo BiH* bez kojih ovaj zbornik ne bi ugledao svjetlo dana ni prvi put.

E. P.

Jerusalim

Tamuz 5760. – Juli 2000.

Predgovor

U ime YHWH – Boga Svijeta!

I Knjiga Mojsijeva 21:33

Slava i hvala Onome kome jedinom i pripadaju, koji je obdario čovjeka razumom i nije mu uskratio Svoje Upute koja je sigurno uže na otvorenom moru bitka, mir Mojsiju čijom je rukom data – i blagoslov Božiji onima koji je slijede.

Precizna sistematizacija pravne građe, ma koliko važna sama po sebi, po prirodi svog cilja, ne ostavlja mnogo prostora za umjetničku slobodu. Iako *Tora*,¹ odnosno cjelokupna Biblija,² prvenstveno, neosporno jeste kodeks zakona, čiji osnovni cilj je uspostava pravednog i uravnoteženog društva u kome će pojedinac moći neometano razvijati svoje potencijale – to ne znači da se sve dimenzije *Tore* iscrpljuju u pravu. - Uz njeno bivanje zakonom, Biblija je istovremeno i moralni vodič, mudrosni priručnik, roman u nastavcima sa Bogom u glavnoj ulozi, istorijski dokument, raspjevana proza, filofska drama, antropološki osvrt, zbirka psiholoških prototipa, nadvremena satira – te iznenađujuće nesubjektivni prikaz dosljedne višegeneracijske nedosljednosti uzor-naroda – odnosno naroda uzorka.

Ne želeći da neizbježna suvoparnost pravne materije naruši krhku umjetničku ljepotu Objave i zamagli teško izmamljeni sklad stila, forme i sadržaja klasične rabinske misli; da legalistička opsjednutost pojedinostima zakona razblaži autentičnu moć Božije Riječi i baci u zasjenak dubinu njene metafizičke poruke; da terminološke, psihološke i ideološke razlike među autorima članaka zbune čitaoca nenaviknutog na svijet ustavne anarhije koji nikad nije bio očigledniji u *tora* svijetu - smatrao sam za korisno da uvodni esej (čiji je osnovni cilj uvođenje našeg čitaoca u svijet *tora* prava *an general* - te u svijet ljudskih prava u *tora*-sistemu *an*

¹ Hebrejski: *Tora*, doslovno: Učenje, Nauk, Uputa = Petoknjžje ili Pet Knjiga Mojsijevih, prvi dio Biblije.

² Hebrejski naziv za Bibliju je *Tanah*. *TaNaH* je anagram triju hebrejskih riječi: *Tora* (Učenje, Petoknjžje = Pet Knjiga Mojsijevih) *Neviim* (Proroci) i *Ketuvim* (Spisi). Ukoliko se uzme prvo slovo svake od tri pomenute riječi dobije se riječ TNK. Slovo *kaf* (K) na kraju riječi obično prelazi u *haf* (H) - a radi lakšeg čitanja dodana su i dva samoglasnika 'a' - te je tako nastalo ime *Tanah*. Hrišćanstvo je prihvatilo cjelokupnu hebrejsku Bibliju imenovavši je Starim, i nadopunivši Novim Zavjetom.

particulair) predupredim savremenim tumačenjem prvih poglavlja I Knjige Mojsijeve - u majmonidijanskom³ duhu, a u formi klasične rabinske *deraša*.

Drugi dio ovog zbornika sastoji se od radova savremenih autora na temu ljudskih prava u *tora*-sistemu - a treći sadrži ilustrativne radove klasičnih autora: kratki uvod u *tora*-antroposofiju (ili, tačnije, antropo-teleologiju) preuzet iz Rambamovog predgovora njegovom komentaru *Mišne*,⁴ i integralni prevod Rambamovog uvoda u *Mišne Tora*.

E. P.

³ Majmonides – na zapadu odomaćeni nadimak za Rabi Moše ben Maymona, koji je u svijetu rabinike poznatiji po akrostihu svoga imena – Rambam, a među arapskim savremenicima po imenu Abu 'Imran Musa ibn Maymun ibn 'Ubayd Allah (što je arabizirana verzija njegovog hebrejskog imena) pod kojom je objavljivao svoje medicinske radove. Rambam je rođen 1135. godine u Kordovi – a umro je 1204. godine u Fustatu kod Kaira. Definitivno najplodniji jevrejski spisatelj i najpoznatiji post-talmudski učenjak. - Filozof, pravnik i ljekar, neuporedivi sistematizator mnogih oblasti. Njegovo djelo *Mišne Tora* predstavlja prvu, posljednju i jedinu kodifikaciju cjelokupnog *tora* prava koje je do tada bilo razasuto u mnogobrojnim raznorodnim zbirka – od kojih su neke i same djelimična kodifikacija pozitivnog prava (kao *Mišna* i *Tosefta*), neke protokoli zasjedanja (kako ona na kojima se pravo razmatralo teoretski – tako i ona na kojima se ono praktično primjenjivalo – dakle: suđenja) Vrhovnog Suda (*Sanhedrina*), a neke prezentacija pozitivnog prava nekodifikatorskim putem – kroz *deraša* ili egzegetsku homiliju (*Midraše halaha*). Njegov “*Dalalat al Ĕairin*” (u originalu napisan na arapskom jeziku), poznatiji po imenu Ibn Ĕibonovog hebrejskog prevoda “*More ha-nnevuhim*” (“*Vodič zabludjelih*”) nije drugo do sistematizovana reprezentacija rabinske metafizike. Ova sklonost ka jasnoj, cjelovitoj i nekontroverznoj prezentaciji cjelokupne do tada poznate građe primjetna je i u njegovim medicinskim radovima.

⁴ Kao što je već rečeno, sistematizacija ogromne i nesredene građe razasute po *Mišni*, *Tosefti*, *Talmudima* i *Midrašima* bila je Rambamova preokupacija od početka njegove intelektualne karijere. Svoju spisateljsku karijeru Rambam je otpočeo knjigom “*Maqala fi ĩ anat al-man Ĕeq*” (“*Uvod u logiku*”), poznatijom po naslovu Ibn Ĕibonovog prevoda na hebrejski: “*Miloĥ ha-higayon*” – u kojoj je sistematizovao osnovne principe učenja, razumijevanja i umovanja. Ovom djelu slijedila je rasprava o hebrejskom kalendaru, a potom i “*Peruš ha-mmišnayoĥ*” (“*Komentar na Mišnu*”), napisan na arapskom jeziku da bi bio dostupan širokim narodnim masama - a čiji cilj je bio sistematizacija pozitivnih odredbi *halahe*, dakle svega što se iz i oko *Mišne* razvilo, u formi komentara na *Mišnu*. Kasnije će Rambam doći na ideju da sistematizuje cjelokupno važeće *halahičko* pravo neovisno od *Mišne* - u formi kodeksa, koji bi bio podijeljen na različite pravne oblasti. - Tako je nastala *Mišne Tora*. U predgovoru “*Komentara na Mišnu*”, Rambam je sažeo osnovne postavke *tora* antropo-teleologije.

I DIO
UVOD

Eliezer Papo

T O R A I L J U D S K A P R A V A

I reče Bog:⁵ *Neka zemlja pusti iz sebe duše žive po vrstama njihovim, stoku i sitne životinje i zvijeri zemaljske po vrstama njihovim, i bi tako. I stvori Bog zvijeri zemaljske po vrstama njihovim, i stoku po vrstama njezinim, i sve sitne životinje na zemlji po vrstama njihovim, i vidje Bog da je dobro. Potom reče Bog: Da načinimo čovjeka po obličju našem, i kao po našoj podobnosti, i vladace nad ribama u moru, nad pticama u zraku i nad svim pokretnim bićima što hodaju po zemlji. I stvori Bog čovjeka po obličju njegovom, po obličju božanstvenom stvori ga; muško i žensko stvori ih. I blagoslovi ih Bog, i reče im Bog: Plodite se, množite se i napunite zemlju, i vladajte njom, i budite gospodari od riba morskih i od ptica nebeskih i od svega zvjerinja što se miče po zemlji. I reče Bog: Evo, dao sam vam sve bilje što nosi sjeme po svoj zemlji, i sva drveta rodna koja nose sjeme; to će vam biti za hranu. A svemu zvjerinju zemaljskom i svim pticama nebeskim i svemu što se miče na zemlji i u čem ima duša živa, dao sam svu travu da jedu, i bi tako. Tada pogleda Bog sve što je stvorio, i gle, dobro bješe veoma; i bi večer i bi jutro, dan šesti.*

Tako se dovršiše nebo i zemlja i sva vojska njihova. I svršši Bog do sedmoga dana djela svoja, koja učini; i počinu u sedmi dan od svih djela svojih, koja učini; i blagoslovi Bog sedmi dan, i posveti ga, jer u taj dan počinu od svih djela svojih, koja učini.

I Knjiga Mojsijeva 1:24 – 2:3

⁵ U hebrejskom originalu: *Elohim*.

1. ČOVJEK I BOG

Jedno od glavnih učenja proroka je da Bog nije filozofska pretpostavka, aristotelijanska teorema ili platonska ideja. Prorok Yirmiya (Jeremija) nas, na primjer, uči da dok su paganski idoli "*čvrsti i nepomični kao palme, ne govore, i tegleći se prenose – jer ne mogu ići*"⁶ – dotle je "*Gospod Bog istina*"⁷ - On je **Bog živi i Car Svijeta**".⁸ Prorok Gospodnji opominje lažne proroke da izvrću riječi "**Boga živoga**".⁹ Bog je živ i djelatan, dinamičan i samovlasan. Stoga se o Bogu ne može govoriti kao o svršenom činu, kao o nečemu statičnom ili završenom, što bi se, kao takvo, moglo podvrgnuti analizi, autopsiji ili kategorizaciji. - Radije, cilj je *Tore* i proroka da nas poduče kako stupiti u izravan kontakt sa živim Bogom. Bogom kome nisu neophodni glasnogovornici i zastupnici. Bogom koji zastupa sam sebe, i koji izravno i stalno sudjeluje u stvorenom. Namjera *Tore* nije ustanoviti kakvu-takvu održivu teoriju, nametnuti dogmu ili proklamovati definitivnu statičnu istinu. Njena je zadaća obezbjediti stupanje u dinamičan odnos sa živim i samovlasnim Bogom. U takvom odnosu čovjek raste u puninu svoga rasta ostvarujući zapretane potencijale.

U *midrašu*¹⁰ *Wayiqra Rabba*,¹¹ u *deraša*¹² na stih "*i zapovijesti moje uzdržite i ustvorite*"¹³ Rabi • anina bar Papa kaže:

Ovim im je (Bog) rekao: 'Ako budete držali što vam zapovijedih – računajte vam se kao da ste sami sebe stvorili'.

⁶ Jeremija 10:5.

⁷ Rambam smatra da nas biblijski iskaz da je Bog istina uči da jedino On postoji uistinu – budući da samo Njegovo postojanje nije prouzrokovano niti uslovljeno bilo kakvim spoljnim činiocem.

⁸ Jeremija 10:10.

⁹ Jeremija 23:36.

¹⁰ Hebrejski: *midraš* – zbirka homiletičke građe.

¹¹ 35:7.

¹² Hebrejski: *deraša* - homilija, propovijed.

¹³ III Knjige Mojsijeve 26:3.

Tora počinje dvjema različitim pričama o stvaranju čovjeka. Prva priča ustvari predstavlja poziv samom čovjeku, svakom čovjeku, da iskoristi svoj potencijal.

Wayomer Elohim: 'na'ase adam' [I reče Bog: 'da napravimo čovjeka']. – Kome se Bog obraća? Anđelima? Zar anđeli nisu slijepi izvršitelji božanske volje, nešto poput prirodnih zakona? Zar su i oni sudionici stvaranja čovjeka? Zar se Bog savjetuje sa bićima koja nemaju izbor slobodne volje? Osim Boga jedini ko učestvuje u stvaranju čovjeka je čovjek sam. Svako od nas je sudionik u stvaranju sebe samoga. Ovaj stih treba shvatiti kao božanski poziv upućen nama: Ajde da mi - Ja (Bog) i ti (čovjek), napravimo čovjeka.

be $\hat{\imath}$ almenu kidmutenu – [po obličju našem, i kao po našoj podobnosti] Da bi se razumjele riječi *be $\hat{\imath}$ almenu kidmutenu* neophodno je upoznati se sa značenjem riječi *$\hat{\imath}$ elem* u kulturi u kojoj je Tora data.

U akademskom jeziku termin *$\hat{\imath}$ alamu* korišten je da bi se opisao posvećeni idol. Ljudi starih vremena su očigledno bili dovoljno prosvijećeni da shvate kako obični komad drveta sam po sebi ne može biti bog. – Statue i ikone oni su, radije, doživljavali kao boravišta duhovnih sila. Slično izvjesnim savremenim denominacijama, vjerovali su da se samo putem tačno propisanog rituala posvećenja (*consacratio*) božanska moć nastanjuje u statui. Takva se statua u koju je uložena božanska sila nazivala *$\hat{\imath}$ alamu*. Kako je Tora životno zainteresovana za suzbijanje idolopoklonstva¹⁴ nije za čuditi se što njen opis čovjekovih početaka počinje tvrdnjom da nismo mi ti koji smo izmislili Boga praveći *$\hat{\imath}$ almun* - nego da je čovjek ustvari *$\hat{\imath}$ alamu* stvoren od Boga.

Riječ *$\hat{\imath}$ elem*, dakle, označava entitet ili organizam koji se sastoji od tijela (predstavljenog statuom) i uma (predstavljenog duhom koji boravi u statui).

Riječ *demut* znači: podobnost, sličnost, pojava.

Iz rečenog proizilazi da bi riječi *be $\hat{\imath}$ almenu kidmutenu* trebalo shvatiti kao: *naš organizam i naša podobnost*. – Ovdje se prirodno nameće pitanje zar je Bog organizam? No, na koji god način da se prevede riječ *$\hat{\imath}$ elem* – radiće se o nečemu što neće biti pripisivo Bogu.

Dok se u 26. stihu spominju i *$\hat{\imath}$ elem* i *demut* – u stihu 27 gdje se navodi šta je Bog na koncu stvorio pojavljuje se samo termin *$\hat{\imath}$ elem: I Bog*

¹⁴ Upravo iz tog razloga prorok ili Vrhovni Sud mogu privremeno ukinuti šestodvanaest od šestotrinaest zapovijedi – sa izuzetkom zabrane idolopoklonstva - koja se ne može ukinuti ni privremeno, čak ni za trenutak.

*stvari čovjeka po **ĭ** elemu njegovom, po **ĭ** elem Elohim¹⁵ stvari ga; muško i žensko stvari ih.*

Očigledno je, dakle, da Bog nije stvorio *demut*. Bog se dakle obraća nekome s prijedlogom da zajedno naprave čovjeka po zajedničkom obličju i zajedničkoj podobnosti. – Nakon toga Bog stvara obličje – ostavljajući očigledno stvaranje podobnosti u obavezu drugom sudioniku stvaranja čovjeka. Ponovo, pristup po kome je drugi sudionik u stvaranju čovjeka zapravo sam čovjek čini se najprihvatljivijim. Svaki poznavalac svetopisamskog teksta svjestan je postojanja zapovjedi oponašanja Boga – odnosno, da se poslužimo terminologijom samog Petoknjžja, *'hođenja Njegovim putem'*¹⁶. – Dakle Bog predlaže čovjeku zajednički projekat: stvaranje čovjeka sa ljudskim obličjem a Bogu podobnog (naravno samo u smislu oponašanja ideala), Bog potom i stvara čovjeka sa ljudskim obličjem (*ĭ elem*) – a nalikovanje Bogu (*demut*) naš je zadatak - a ne Božije djelo.

Ako bismo govorili jezikom naših mudraca, neka je uspomena na njih na blagoslov, mogli bismo se poslužiti slijedećom hiperbolom: *S čim bi se ovo moglo uporediti? - s bogatašem koji bi htio saradivati sa svojim siromašnim ali vrlo mudrim susjedom* – pa jednog dana izađe pred njega sa ovakvim prijedlogom: *"s NAŠIM novcem i NAŠOM pametću možemo napraviti čuda; spreman sam da uložim toliko i toliko"*. Šta je bogataš htio kazati riječima *"naš novac"* i *"naša pamet"* kad znamo da je novac njegov - a pamet onog siromaha. Bogataš, zapravo, želi dati siromahu osjećaj saradnje i zajedništva. – Stoga on kaže *"naš novac"* i *"naša pamet"* – iako, zapravo on ulaže sve pare – očekujući od siromašnog ali mudrog susjeda da investira svoju pamet. Tako je učinio i Sveti, blagosloveno ime Njegovo – On nam je predložio: *Ajde da napravimo biće koje će nas moći oponašati, i koje će biti vladar nad ribama u moru, i nad pticama u zraku, i nad stokom, i nad cijelom zemljom, i nad svim gmizavcima što gmižu pod njom – te On stvori čovjeka po njegovom (ljudskom) liku - i dade mu slobodu izbora; muško i žensko stvori ih – i sad čeka da mu postanemo nalik oponašajući Njegova djela.*

¹⁵ Baš kao na mnogo drugih mjesta, termin *Elohim* ovdje može biti shvaćen u značenju sudija - *ĭ elem Elohim* = biće kojem je data mogućnost rasuđivanja, i koje ima pravo slobodnog izbora.

¹⁶ Vidi *Talmud Yerušalmi, Masehet Pea* 3a, 1:1, *Abba Shaul kaže: 'Ja ću mu (Bogu) nalikovati' – jer je milosrdan i Dobrostitiv – i ti treba da budeš milosrdan i dobrostitiv.*
Vidi takođe i *Talmud Bavli, Masehet Šabat* 133b.
Rambam donosi ovu zapovijest kao VIII pozitivnu zapovijest u Mišne Tora: *Postati Mu podoban idući Njegovim putem – kao što je rečeno: "I da ideš Njegovim putevima"* (V Knjiga Mojsijeva 28:9).]

Ovo su pokoljenja Neba i Zemlje kad su bila stvorena, u dan kad je Gospod Bog¹⁷ stvorio zemlju i nebo, a svakog grma poljskog još ne bješe na zemlji, i sva trava poljska još ne izniče - jer Gospod Bog još ne pusti dažda na zemlju, a čovjeka ne bi da radi zemlju, i para se podizaše zemlje da natapa svu zemlju. I stvori Gospod Bog čovjeka od praha zemaljskoga, i dunu mu u nos duh životni; i posta čovjek duša živa. I zasadi Gospod Bog vrt u 'Edenu na istoku; i ondje namjesti čovjeka, kojega stvori. I učini Gospod Bog, te nikoše iz zemlje svakojaka drveta lijepa za gledanje i dobra za jelo, i drvo od života usred vrta i drvo od znanja dobra i zla. A voda tecijaše iz 'Edena natapajući vrt, i odande se dijeljaše u četiri rijeke. Jednoj je ime Pišon, ona teče oko cijele zemlje • avila - a ondje ima zlata, i zlato je one zemlje vrlo dobro; ondje ima i kristala i dragoga kamena oniksa. A drugoj je rijeci ime GiĒon, ona teče oko cijele zemlje Kuš. A trećoj je rijeci ime • idekel, ona teče ka Ašuru. A četvrta je rijeka Perat. I Gospod Bog uze čovjeka i stavi ga u vrt u 'Edenu da ga čuva i da ga obrađuje. - I zaprijeti Gospod Bog čovjeku govoreći: *jedi slobodno sa svakoga drveta u vrtu; ali s drveta od znanja dobra i zla, s njega ne jedi; jer u koji dan okusiš s njega, zasigurno ćeš umrijeti.* I reče Gospod Bog: *nije dobro da je čovjek sam; da mu načinim druga prema njemu.* I napravi iz zemlje Gospod Bog svaku zvijer u polju i svaku pticu u zraku; i dovede ih pred Adama da vidi kako će ih on nazvati - i kako nazva Adam svakog živog stvora, to mu bješe ime. I Adam dade imena svoj stoci, i svim pticama u zraku, i svakoj zvijeri u polju - ali se za Adama ne nađe par prema njemu. I Gospod Bog pusti tvrd san na Adama, te zaspa; pa mu uze jedno rebro, i mjesto popuni mesom; i Gospod Bog stvori ženu od rebra, koje uze Adamu, i dovede je k Adamu. A Adam reče: *sada eto kost od mojih kosti, i tijelo od mojega tijela. Neka joj bude ime čovječica, jer je uzeta od čovjeka. Zato će ostaviti čovjek oca svoga i majku svoju, i prilijepit će se k ženi svojoj – i biće dvoje jedno tijelo.* A bjehu oboje goli, Adam i žena mu, i ne bješe ih sramota.

I Knjiga Mojsijeva 2:4 - 25

¹⁷ U hebrejskom originalu: *YHWH Elohim.*

Usresređivanje na drugi izvještaj o stvaranju [druga *'aliya*¹⁸ (I Knjiga Mojsijeva 2:4-19) i prvi stihovi treće (2:20 - 25)] pokazuje da se ovdje radi o potpuno novom pristupu pitanju ljudskog postanka.

Ako je u prvoj *aliya* čovjek stvoren u šesti dan, poslije trave i poslije poljskih biljaka i voća (koji su stvoreni trećeg dana), nakon svih vodenih stvorenja, nakon svih ptica (stvorenih petoga dana) - te nakon svih ostalih živih bića: stoke, gmizavaca i svakojakih zemaljskih zvijeri (koja su stvorena u šesti dan – ali prije čovjeka) – u našoj ćemo *aliya* biti 'obavješteni' da je čovjek stvoren prije žitarica, prije svakojakih biljaka i prije svih životinja (*we-hol 'esev ha-ssade Ćerem yiĦ maĒ – a sva trava poljska još ne izniče*) - jer kako bi inače ovi potonji uopšte mogli opstati bez njegove brige o zemlji (*we-ha-adam ayin la'avod eĦ ha-adama – a čovjeka ne bi da radi zemlju*).

Potom, kao da samo ovo već nije dovoljno začuđujuće, slijedi informacija da Bog još nije prouzrokovao kišu – što bi ionako bilo uzaludno rasipanje - jer kakve bi koristi od kiše i bilo, kad na zemlji nema čovjeka?

Podjednako interesantna je i činjenica da je čovjek opisan terminom *nefeš Ēayya* [*živa duša, odnosno živo biće*] koji se u prvom poglavlju koristi za označavanje životinja. Također, saopštava nam se i novi podatak da je čovjek stvoren od praha zemaljskog u koji je onda udahnut dah života.

Uzگرد budi rečeno, vodena stvorenja su ovoj drugoj priči potpuno zapostavljena. Zauzvrat, navode se novi značajni i pomena vrijedni momenti, kao što su: (dobro, staro) zlato, kristal i oniks.

Samodostatni (Bog) je sveden na zemljoradnika – *wayyi ĆĶa' YHWH Elohim gan-be'eden* [*i zasadi Gospod Bog vrt u Edenu*].

Dok nam se u prvoj *'aliya* saopštava da Bog zapovijeda zemlji da ispusti travu, biljke i voće, nakon čega se to i dešava - u drugoj *'aliya* Gospod Bog lično sadi drveće, i to svako ponaosob. - Kasnije u istoj *'aliya* od onoga koji zapovijeda zemlji da ispusti iz sebe bića živa, Bog biva sveden na pukog dizajnera zvijeri (na poljima) i ptica (na nebu) koje oblikuje od zemlje.

¹⁸ Hebrejski: *'aliya*, u množini: *'aliyoĦ*, doslovno: uspinjanje - pristupanje javnom čitanju *Tore* na *Šabat* ili praznik, ujedno to je ime i za pasus koji se tom prilikom čita. U rabinskoj tradiciji Petoknjžje se dijeli na 54 sedmična čitanja [*parašiyot*] – svako od kojih se poslije dijeli na sedam dijelova [*aliyoĦ*] prema broju ljudi koji pristupaju javnom čitanju *Tore* u sinagogi svakog *Šabata*.

Čovjekova uloga je sa produžavanja vrste (*plodite se, množite se i napunite zemlju*), osvajanja svijeta i upravljanja njime (*i vladaće nad ribama u moru, nad pticama u zraku i nad svim pokretnim bićima što hodaju po zemlji*) svedena na ulogu obrađivača i čuvara zemlje (*i nije bilo čovjeka da obrađuje zemlju; ili i Gospod Bog uze čovjeka i stavi ga u vrt u Edenu da ga čuva i da ga obrađuje*).

Ovo je pogodan trenutak da se u priču uvedu i "egzaktne nauke" poput estetike: pa je stoga napomenuto da je drvo imalo izuzetno prijatan izgled.

No, najbolji dio tek predstoji. Dok su u prvoj *'aliya* muškarac i žena opisani kao stvoreni po istoj ljudskoj slici, istovremeno, od istog Boga - te nezavisni jedno od drugog (što je lijepo ilustrovano i činjenicom da njihova imena *zahar* [muškarac] i *neqeva* [žena] nisu izvedeni jedno iz drugog - za razliku od imena *iš* [čovjek] i *iša* [čovječica]) – u drugoj *'aliya* stoji da su sve zvijeri na polju i sve ptice u zraku nastale kao puki rezultat neuspješnog božanskog pokušaja da stvori seksualni par (i ispomoć) čovjeku, čija je usamljenost (pojednost o kojoj Bog izgleda nije mislio na vrijeme) postala stalnim izvorom božanske frustracije i stresa. No, budući da je čovjek jedno uzvišeno stvorenje, čak ni Bogu, pored sve Njegove preduzumljivosti i dobre volje, ne polazi za rukom da stvori nešto slično. *I napravi Gospod Bog iz zemlje svaku zvijer u polju, i svaku pticu u zraku; i dovede ih pred Adama da vidi kako će ih on nazvati: i kako nazva Adam svakog živog stvora, to mu bješe ime. I Adam dade imena svoj stoci, i svim pticama u zraku, i svakoj zvijeri u polju; ali se za Adama ne nađe par prema njemu.*

Blago frustriran vlastitim neuspjesima – ali i riješen da ne odustane, Bog odlučuje da klonira Adama (kad već ne može stvoriti ništa slično) - te čini da na njega padne dubok san – kako bi mu, u snu, uzeo jedno rebro - i od njega napravio ženu.

Suprotno Adamu u kojeg je uloženi božanski dah i kojem je udahnuta duša – žena, izgleda, sudeći po ovoj drugoj priči o stvaranju, nema duše. Ona je puka kost čovjekove kosti i meso njegova mesa - pa joj je i samo ime [*iša* - čovječica] izvedeno iz njegovog [*iš* - čovjek].

Umjesto produžavanja vrste (*plodite se, množite se i naselite zemlju*), združenog osvajanja svijeta i upravljanja istim (*i vladaće nad ribama u moru, nad pticama u zraku i nad svim pokretnim bićima što hodaju po zemlji*) iz prve *'aliya* – ovdje imamo puku tjelesnu strast: *zato će ostaviti čovjek oca svoga i majku svoju, i prilijepće se k ženi svojoj – i biće dvoje jedno tijelo.*

Prepoznavanje perspektive iz koje je ova priča kazana teško da može svjedočiti o pretjeranoj domišljatosti. Cijela druga priča o stvaranju čovjeka je toliko:

a. antropocentrična:

1. beskorisnost grmlja i trave (ukoliko ne služe čovjeku);
2. beskorisnost drveća (ukoliko ne služe čovjeku);
3. beskorisnost kiše (ukoliko ne služi čovjeku);
4. nebitnost morskih stvorenja (u datom historijskom trenutku);
5. projektovanje sebe na Boga (farmerski momenat).

b. čovjekolaskava:

1. posebna božanska briga za čovjeka (priča o provodadžisanju);
2. božanska nesposobnost da bez kloniranja napravi biće slično čovjeku;

c. muško-šovinistična:

1. teorija o porijeklu žene;
2. viđenje žene kao seksualnog objekta i puke ispomoći (pri radu);
3. promatranje životinja kao nezadovoljavajućih seksualnih partnera;

d. obilata ljudskim vrijednostima:

1. posao;
2. dobro zlato;
3. kristal;
4. oniks;

da postaje prilično nesumnjivo da je ista rečena iz ljudske perspektive. Detalji ove toliko subjektivne priče ukazuju na to da je rečena iz perspektive muškarca, zemljoradnika, koji je živio u izuzetnoj bliskosti sa životinjama, i to duboko u kontinentu što je osnovni uzrok potpunog nedostatka interesa za more i njegove stanovnike. Po svemu sudeći, ovo je lična teorija prvog spekulativnog mislioca koji je objedinio svu mitologiju svoga vremena u novu monoteističku teoriju, Adama, prvog proroka i utemeljivača naše civilizacije.

Ako je prvi izvještaj o stvaranju čovjeka pisan iz božanske perspektive – a drugi iz subjektivne Adamove – čini se logičnim zapitati se: zašto bi *Tora* uključila i Adamovu antropološku teoriju i to ispričanu iz njegovog subjektivnog ugla.

Mogući odgovor je: da nas pouči da se prorokom ne postaje u vakuumu. Čuvenje božanske upute nije dio ljudske prirode. Proroštvo je natprirodan i post-racionalan (iako ne i iracionalan) doživljaj. Budući da je čovjek taj koji mora napraviti prvi korak ka božanskom (objašnjavajući stvarnost oko sebe na holistički način koji potvrđuje božansku suverenost, i koji, iako određen i omeđen čovjekovom ljudskošću nikada ne može biti u potpunosti čist od projektovanja ljudskog na božansko – barem neće predstavljati bogohulnu projekciju najnižih ljudskih osobina poput tjelesnosti i slično na Boga). Ovakvim djelovanjem nastaje okvir u kom se Bog može otkriti bez da bude degradiran i sveden na nešto pojmljivo čovjeku. *Tora* nam daje informaciju o tome kako je prvi takav pokušaj izgledao. Druga je priča o postanku stoga predrevelacioni, nepotpun, ali i ozbiljan, racionalan - ali, ipak, subjektivni Adamov pokušaj na koji je (zbog njegove kontekstualne ozbiljnosti) bilo odgovoreno božanskim otkrovenjem. Kako će razumijevanje ovoga kasnije biti od krucijalnog značaja, ne bi bilo zgoreg ustvrditi ovdje da je prihvatljivost određene mjere projektovanja pitanje evolucije ljudskog odnosa s Transcendentnim – tako da nešto što je moglo biti prihvaćeno u početku ovog odnosa danas može biti neprihvatljivo.

Kontekst proroštva, njegovi uslovi i zahtjevi od ogromnog su značaja za razumijevanje pojave. Kako postoji pozitivna zapovijest da se poslušati glas proroka koji dolazi u ime Boga, neophodne su nam neke upute na osnovu kojih bi se moglo prepoznati ko je uopšte u dostojan proroštva i na koji način se stiže *Ēezqat navi* (presumpcija da je neko prorok). Kao što je opšte-poznato, osoba koja nije *Ēaham* (mudrac), *gibor* (doslovno: heroj, ratnik, a po našim mudracima: osoba koja vlada svojim nagonima) i *'ašir* (doslovno: bogat, a po mudracima: osoba zadovoljna svojim dijelom) nije podobna za proroštvo. Premda su ova tri kriterija prilično subjektivna, kontekstualna i kulturno uslovljena, na njih se može odgovoriti u bilo koje vrijeme i u bilo kakvom društvu, pa onda nema razloga pretpostaviti da je u starini postojalo neko opšte pojeftinjenje proroštva. Osim toga, iz biblijskog teksta lako se da ustanoviti da prvi prorok nije bio sam - već okružen drugim ljudima. – Jer ako nije bilo tako - s kim su se Qayin i Šet oženili? Cije se osvete plašio Qayin?¹⁹ Za koga je podigao grad?²⁰

¹⁹ Vidi I Knjiga Mojsijeva 4:15 - "*kol moġ ei yeharegeni*" - "*ko me god nađe, ubiće me*".

²⁰ Ibid 4:17 - "*wayehi bone 'ir – wayiqra šem ha-'ir khešem beno • anoh*" – "*I podiže grad i nazva ga imenom svoga sina, • anoh*".

²¹ *Talmud Bavli, Masehet 'Eruvin 13b.*

²² Vidi Knjiga Propovjednikova 1:13.

Pitanje da li su ovi ljudi u neposrednom Adamovom okruženju stvoreni indirektnim stvaranjem (evoluiravši od neke *nefeš* *Ēayya* [duše žive]) - ili su potomci vrste koja je stvorena kao posebna, za nas je prilično nevažno. Ostavimo, stoga, zagovornike neposrednog stvaranja da raspravljaju s totalitaristima iz reda evolucionista o pitanju da li je čovjek rezultat neposrednog ili posrednog stvaranja – praktični (kako i sam naš Zakon) okrenimo se radije pitanju šta nam je činiti sad kad smo se već našli ovdje gdje jesmo. – Na koncu i sami su naši mudraci, blagoslovena da je uspomena na njih, u sličnoj situaciji tako postupili.²¹ Nakon dvije i po godine neslaganja oko prilično nepraktične teme (da li bi bilo bolje za čovjeka da i nije stvoren), Hillelova škola je na koncu popustila i prihvatila stanovište Šammayeve škole po kome bi za čovjek bilo bolje da nije ni bio stvoren i da na njega nije ni bila natovarena odgovornost slobodnog izbora – na šta su obje škole požurile da zakluče da: *sada kada je čovjek ipak stvoren, trebao bi neprestano promišljati svoje postupke.*

Nakon što je podcrtana nebitnost pitanja direktno stvaranje ili evolucija, moguće je vratiti se izvornom pitanju: iz onoga što smo do sada vidjeli biblijski tekst ne samo da može živjeti s mogućnošću da Adam nije bio prvi čovjek - nego to čak i implicira. Ako je ovo tačno, onda je još samo ostalo da *arhetip Adam* u našoj svijesti evoluirao od prvog stvorenog čovjeka do prvog ostvarenog čovjeka. Njegovi naporu u traženju istine blagosloveni su proroštvom, što je predstavljalo prvi iskorak iz ljudske subjektivnosti. Nije zgoreg podsjetiti se da rezultat ovog proroštva nije bio neko misteriozna saznanja o božijem privatnom životu - već radije upute čovjeku šta da radi sa svojim životom. Po učenju Usmenog Zakona, Adamu je dato šest *miḥ wot*.

Izgleda da se tokom perioda koji je vodio do Adama i koji se njime završava, mnogo što umnih što maštovitih ljudi trudilo objasniti svijet koji ih okružuje, i izrode nazor koji bi njihovim životima dao smisao i pridao značaj. Udarene su prve opšte linije načina na koji ljudi razumiju sebe i svijet koji ih okružuje. Opšte znanje dostizalo je svoje prve vrhunce, i civilizacija se polako ali sigurno počela oblikovati. Bez sumnje, sve su ove drevne naučne postavke bile subjektivne i antropocentrične, ali šta bismo i mogli očekivati od nekoga ko je na koncu, ipak, samo dio slike koju pokušava sagledati i shvatiti u cjelini. Oh, kakav gordi apsurd je svo ljudsko bavljenje.²²

Tako je, na primjer, neposredno iskustvo rada na zemlji, od čijih su se plodova izdržavali, ostavilo tako snažan utisak na ranu ljudsku misao, da su naši preci bili ubijedeni da su se sigurno morali razviti iz zemlje pod dejstvom neke jače sile. Smatrali su da isto važi i za životinje. Bog je, onda kao i danas, bio predmet stalnih projekcija – pa je, shodno tome, i zamišljan kao prvi farmer koji je naučio ljude božanskoj umjetnosti agrikulturne. Ova prva nauka bila je poprilično subjektivna, (eto na koga je povukla njena današnja pra-pra-praunuka) - ali

Svemogućeg to kao da nije smetalo – jer ko bi bolje od Njega znao da je čovjeku po definiciji uvijek potrebna izvjesna doza mitologije - jer niti će čovjek ikada biti u posjedu svih činjenica, niti bi uopšte uistinu znao šta s njima sve i kad bi ih dobio na tanjiru. Teško je dijelu razumjeti cjelinu²³ – a opet razumijevanje je bolje od nerazumijevanja kao što je čovjek pretežniji od životinje.²⁴

Mnogo relevantniji problem nalazio se u činjenici da je u Adamova vremena svaki pojedini fenomen povezivan s drugom nevidljivom silom. Ovakav pogled učinio je svako povezivanje i pronalaženje prirodnih zakona nemogućim - jer su međuovisnost stvari, kao i zakoni koji njima upravljaju bili potpuno prenebregnuti.

No, kao što to obično biva, na koncu se, ipak, pojavio čovjek uznemiren unutrašnjim nedosljednostima i ograničenjima svjetonazora vlastitog društva. On ulaže napor na objedinjenju svih pojedinačnih teorija u jednu opštu. Za njega (ma koliko antropocentričan, egoističan, narcisoidan i subjektivan bio) Gospod Bog je taj koji je stvorio sve: nebo, zemlju, vrt, drveće, plodove, životinje i ženu. On je taj koji je proizukovao kišu i koji se brine za čovjeka.

Ništa revolucionarno, kazaće neko - danas svako dijete zna u najmanju ruku toliko - pa opet ne postajemo proroci tako lako. No, podsjetimo se, proroštvo je kulturno uslovljeno - i može biti shvaćeno samo u određenom kontekstu.

Nije na odmet obratiti pažnju i na činjenicu da se Adamova pred-revelaciona teorija (koja ga je učinila ozbiljnim u Božjim očima i na koncu i dovela do proroštva) ne razlikuje mnogo od izvjesnih savremenih teorija. Ako se riječi Gospod Bog iz Adamove naučne postavke zamijene riječju priroda ili bilo kojim drugim depersonaliziranim ateističkim terminom – uviđa se da ova teorija ustvari zvuči prilično moderno.

Možda je vrijeme da se predoči činjenica da i sam jezik *Tore* prilično nedvojbeno ukazuje na ovaj skok sa božanske na ljudsku priču o postanku čineći ga vrlo očiglednim – a što do sad nije učinjeno jer mi se činilo nepravednim prema ostalim ukazateljima koje bi ovaj učinio izlišnim.

Za razliku od hrišćanskog priređivača Biblije koji je tekst Petoknjžja podijelio na poglavlja,²⁵ i koji prvo poglavlje I Knjige Mojsijeve

²³ Vidi Knjiga Propovjednikova 8:17.

²⁴ Vidi Knjiga Propovjednikova 2:13.

²⁵ Ova kapitulacija nikad nije zamijenjena preciznijom - a zbog činjenice da

završava trideset i prvim stihom, dodjeljujući odjeljak *wayhulu* [*I bjehu dovršeni*] (2:1-3) drugom poglavlju – rabinski priređivač koji je *Toru* dijelio na *'aliyoť*²⁶ obratio je pažnju na činjenicu da se odjeljkom *wayhulu* završava prethodna cjelina (poglavlje) – te da s riječima *elle toledot ha-ššamayim we-ha-are* **ġ** [*ovo su pokoljenja Neba i Zemlje*] počinje nova cjelina.

Na ovom je mjestu neophodna nepodijeljena pažnja jer stvari polagano počinju da se usložnjavaju. – Upravo početak druge *'aliya* nagovještava prelaz s jedne perspektive stvaranja na drugu:

Elle toledot ha-ššamayim we-ha-are **ġ** *behibaream,*
beyom 'asoť YHWH Elohim ere **ġ** *we-šamayim.*

[*Ovo su pokoljenja neba i zemlje kad su bila stvorena, u dan kad je Gospod Bog stvorio zemlju i nebo*].

U prvoj se polovini stiha govori o *HA-ššamayim weHA-are* **ġ** - Nebu i Zemlji koji su određeni članom *HA* – što, ukazuje na objektivnu božansku perspektivu. U drugoj polovini stiha govori se o *ere* **ġ** *we-šamayim* - zemlji i nebu, bez određenog člana – što, sklon sam tvrditi, ukazuje na subjektivnu ljudsku perspektivu.

U prvoj polovini stiha pominje se prvo Nebo pa onda Zemlja (što, opet, ukazuje na božansku perspektivu) – dok se u drugoj polovini stiha pominje prvo zemlja pa onda nebo (ljudska perspektiva).

Osim toga, u drugoj polovini stiha po prvi puta se zajedno (jedno do drugog) pojavljuju dva božanska imena *YHWH* i *Elohim* (do kraja druge *'aliya*, kao i do kraja drugog poglavlja, Bog će uvijek biti nazivan sa oba ova imena – dok se u trećoj *'aliya*, kao i u trećem poglavlju, poglavlju pojavljuje zanimljiva igra imenima:

- a. kada se Bog pojavljuje kao aktivni sudionik u sadašnjosti naziva ga se sa oba rečena imena,
- b. kada *'žena* ili *'zmija* govore o Njemu kao da nije prisutan ili ne sudjeluje koristi se samo ime *Elohim*²⁷ što poznavacu

nesumnjivo olakšava snalaženje u tekstu postala je opšteprihvaćenom u svim izdanjima *Tore* uključujući i hebrejska.

²⁶ Hebrejski: *'aliya*, u množini: *'aliyoť*, doslovno: uspinjanje - pristupanje javnom čitanju *Tore* na *Šabat* ili praznik, ujedno to je ime i za pasus koji se tom prilikom čita. U rabinskoj tradiciji Petoknjžje se dijeli na 54 sedmična čitanja [*perašiyot*] – svako od kojih se poslije dijeli na sedam dijelova [*aliyoť*] prema broju ljudi koji pristupaju javnom čitanju *Tore* u sinagogi svakog *Šabata*.

²⁷ Vidi 3:1, 3, 5.

biblijskog stila i tehnike ukazuje na neki bitan preokret.

U duhu svega naprijed rečenog, činjenica da se u prve tri *'aliyot* Bog naziva isključivom imenom *Elohim*²⁸ – dok se u cijeloj četvrtoj *'aliya*²⁹ Bog, svaki puta kada se pojavljuje kao aktivni sudionik, naziva isključivo zbirnim imenom: *YHWH Elohim*³⁰ kao da sasvim potvrđuje teoriju po kojoj su ove dvije priče o stvaranju čovjeka pisane iz dvije različite perspektive: božanske i ljudske.³¹

²⁸ ~ Tvorac prirode i njenih zakona čiji odnos sa svijetom nije subjektivan nego objektivn.

²⁹ Kao i u prvom dijelu pete, koji u hrišćanskoj podjeli svetopisamskog teksta odgovara posljednjim trima stihovima četvrtog poglavlja.

³⁰ ~ Tvorac u ličnom odnosu – i to upravo pravac čovjek – Bog.

³¹ U priči o Qayinu (nastavak pete *'aliya* – odnosno četvrta glava u hrišćanskoj podjeli teksta) pojavljuje se treći način nazivanja božanskog: samo ime *YHWH* (Gospod). Čini mi se da u relaciji sa dva dosada pomenuta načina ono ima funkciju ukazivanja na Tvorca u ličnom odnosu – ali ovaj put pravac je Bog – čovjek.

A bjehu oboje goli, Adam i žena mu, i ne bješe ih sramota. A zmija bješe lukava mimo sve zvijeri poljske, koje stvori Gospod Bog; pa reče ženi: *Je li (vam) to Bog kazao: 'Ne jedite sa svakoga drveta u vrtu'?* A žena reče zmiji: *Od plodova drveća vrtnoga mi jedemo. Ali od Drveta koje je usred vrta, kazao je Bog: 'Ne jedite s njega, i ne dirajte u nj - da ne biste umrli'.* A zmija reče ženi: *Nećete vi umrijeti; Nego zna Bog da će vam se u onaj dan kad okusite s njega otvoriti oči, pa ćete postati kao bogovi i znati što je dobro što li zlo.* I žena, vidjevši da je rod na drvetu dobar za jelo, da je poželjan očima, i da je drvo lijepo radi znanja - uzabra roda s njega i okusi, pa dade i mužu svojemu, te i on okusi. Tada im se otvoriše oči, i vidješe da su goli; pa spletoše lišća smokova i načiniše sebi pregače. I začuše glas Gospoda Boga, koji idāše po vrtu kad zahladi; i sakri se Adam i žena mu ispred Gospoda Boga među drveta u vrtu. A Gospod Bog viknu Adama i reče mu: *Gdje si?* A on reče: *Čuh glas tvoj u vrtu, pa se poplaših, jer sam go, te se sakrih.* A Bog reče: *Ko ti kaza da si go? Da nisi jeo s onoga drveta što sam ti zabranio da ne jedeš s njega?* A Adam reče: *Žena koju si dao (da bude) sa mnom - ona mi dade s drveta, te jedoh.* A Gospod Bog reče ženi: *Zašto si to učinila?* A žena odgovori: *Zmija me prevari, te jedoh.* Tada reče Gospod Bog zmiji: *Kad si to učinila, da si prokleta mimo svako živinče i mimo sve zvijeri poljske; na trbuhu da se vučeš i prah da jedeš do svojega vijeka. I još mećem neprijateljstvo između tebe i žene i između sjemena tvojega i sjemena njezina; ono će ti na glavu stajati a ti ćeš ga u petu ujedati.*

A ženi reče: *Tebi ću mnoge muke zadati kad zatrudniš, s mukama ćeš djecu rađati, i volja će tvoja stajati pod vlašću muža tvojega, i on će ti biti gospodar.*

Pa onda reče Adamu: *Zato što si poslušao ženu i okusio s drveta s kojega sam ti zabranio rekavši da ne jedeš s njega, zemlja da je prokleta s tebe, s mukom ćeš se od nje hraniti do svojega vijeka; Trnje i korov će ti rađati, a ti ćeš jesti zelje poljsko; Sa znojem lica svojega ješćeš hljeb, dokle se ne vratiš u zemlju od koje si uzet; jer si prah, i u prah ćeš se vratiti.* I Adam nadjenu ženi svojoj ime • awa, zato što je ona mati svima živima. I načini Gospod Bog Adamu i ženi njegovoj haljine od kože, i obuče ih u njih. I reče Gospod Bog: *Eto, čovjek posta kao jedan od nas znajući što je dobro što li zlo; ali sada da ne pruži ruke svoje i uzbere i s drveta od života, i okusi, te do vijeka živi.* I Gospod Bog izagna ga iz vrta edenskoga da radi zemlju, od koje bi uzet; i izagnav čovjeka postavi pred vrtom

edenskim (anđela) keruva s plamenim mačem, koji se vijaše i tamo i amo, da čuva put ka drvetu od života.

Postoji nekoliko razloga zašto bi ovaj odjeljak trebalo shvatiti kao alegoriju.

1. Zmije ne govore.
2. Čak i ako se pretpostavi da su u primordijalno vrijeme zmije imale sposobnost govora - te da im je, upravo u okviru kazne za nagovaranje 'žene' (i muža njezina) na kršenje božanske zapovijedi, ova sposobnost naknadno oduzeta – i tad bi se (budući da bi ovo bila najteža kazna koja se sručila na zmiju) očekivalo da biblijski tekst dadne ovoj činjenici doličnu težinu (posebno ako se ima na umu da *Tora* eksplicitno i detaljno elaborira na temu drugih sankcija poduzetih protiv zmije – primjerice: prokletstvo puzanja po zemlji i jedenja prašine) - međutim pitanje oduzimanja zmijama sposobnosti govora u biblijskom se izvještaju ni ne pominje.
3. Čak i ako se kaže:
 - a) da su "u ta blagoslovena vremena" i zmije bile sposobne govoriti (i to kako međusobno tako i s ljudima),
 - b) da su kažnjene gubitkom ove sposobnosti,
 - c) pa i da *Tora* nekako previđa spomenuti navedenu temu

svejedno put do tvrdnje da je zmija odgovarala uslovima za postajanje prorokom – dakle da je bila: *Ēaham* [mudrac], *gibor* [osoba koja vlada svojim nagonima] i *'ašir* [osoba zadovoljna svojim dijelom] ostaje ogroman.

Reći da se zmiji sam Bog izravno obratio znači promovirati je u proroka. Ova se implikacija ne bi smjela smesti s uma kada se razmišlja o ovom odjeljku – jer tvrdnja da i životinje mogu biti proroci ima dalekosežne posljedice. Postoje mnogi koji će biti spremni kazati da božanski govor zmiji ne treba shvatiti doslovno – nego u prenesenom značenju - kao konstataciju, odnosno, kao kaznu. Takvim stavom samo se potvrđuje da je ovaj odjeljak nemoguće shvatiti doslovno. Izvjesna mjera pripisivanja alegorijskih odlika je neumitna – pitanje je samo gdje se sa njom mora - a gdje ne smije stati.

4. Shvaćen doslovno ovaj odjeljak ne samo da poništava *tora* teoriju proroštva - već i sam princip potpune božanske suverenosti i nezavisnosti (što je sljedeći kamen temeljac *Tore*).

Ono što nas ovaj odjeljak (ako ga shvatimo doslovno) uči je da je Drvo Života izvor moći nezavisan od Boga – pa će ljudi, ukoliko preuzmu vlast nad njim, u isti mah postati besmrtni - što ni sami Bog neće više moći zaustaviti ili promijeniti. Takva prijetnja, ako nastavimo s doslovnim čitanjem, vrlo je ozbiljan izazov božanskom monopolu na besmrtnost, i Bog je doživljava vrlo ozbiljno. No, kako je priroda ploda Drveta Života da automatski, neizostavno i bespovratno daruje svoje uživatelje besmrtnošću - jedini mogući izlaz za nesmotrenog Boga (da je samo na ovo mislio ranije - nikada ne bi dozvolio ljudima pristup Drvetu Života) da zaštiti svoj izvor moći (ako već postoji izvor besmrtnosti koji je neovisan o Bogu nije suludo pretpostaviti da i sama Njegova besmrtnost zapravo potiče iz njega) protjerivanjem ljudi iz vrta, i postavljanjem anđela koji će ih uvijek sprječavati da posegnu za izvorom besmrtnosti. Da li bi *Tora* uistinu u ovoj mjeri dovela u pitanje svoje temelje: sam princip potpune božanske suverenosti?

5. Nedosljednost detalja - ako zmija već zna tajnu božanske besmrtnosti – za očekivati je da je i sama pojela plod poznanja dobra i zla i postala besmrtnom - te bi, sljedstveno, današnje zmije trebale biti besmrtne – ili je, barem, u kazni zmiji trebalo biti navedeno da joj se božanskim ukazom ukida i besmrtnost.

Ovi primjeri bi modernog čitaoca trebali uputiti na zaključak da cijela priča definitivno nije ni faktografija ni istorija - nego da bi je, radije, trebalo shvatiti kao alegoriju, duboku i snažnu alegoriju bez ikakvih istorijskih pretenzija – pa joj tako i pristupiti.

Svjestan sam da bi neko po čitanju gore navedenih tvrdnji mogao uložiti slijedeći prigovor: Da, iz teksta se zaista može zaključiti da bi se uloga zmije stvarno trebala shvatiti kao alegorija – ali to još uvijek ne dokazuje da uloge Adama i žene u ovom odjeljku nisu istorija...

Lijep pokušaj - ali šta da se radi kad uloga zmije u našoj epizodi nije sporedna. Zmija je jedna od strana u dijalogu sa ženom. Ukoliko je zmija alegorija - s kim onda žena razgovara? S alegorijom? Takođe, ni dijalog između Adama i žene nema mnogo smisla bez zmije. Na koncu, ne treba zaboraviti da prilikom razgovora sa Adamom i ženom Bog razgovara i sa zmijom- tako da svaka tvrdnja kako su Njegove riječi upućene zmiji alegorija otvaraju pitanje šta da se radi s Njegovim riječima upućenim Adamu i ženi.

Kada bi neko ustvrdio da su se sreli Kralj Dawid, Prorok Nađan i Crvenkapica - i da im je ona rekla '*takva i takva stvar*', pa da su oni njoj odgovorili '*tako i tako*' – da li bi se i tada začula tvrdnja da je 'Crvenkapicin dio' alegorija - a da je ostatak istorija? Vjerovatno ne.

Zašto bi onda drugačije bilo u slučaju ovog odjeljka? Ona je ili istorija ili alegorija - ali nikako ne može biti oboje istovremeno.

Na bazi već iznesenih argumenata zastupao bih gledište da je ipak riječ o alegoriji.

Baš kao i toliko puta ranije, odgovor na jedno pitanje znači samo otvaranje novog. - No ovo novo pitanje je složenije od prvog (priroda navedenog odjeljka) – i glasi: Zašto bi uopšte *Tora* navodila tako opasan primjer čije krajnje posljedice potkopavaju same njene temelje, i čije iracionalne komponente bacaju sjenku na cjelokupni diskurs božanskog orakuluma.

Izgleda da *Tora* ovu “opasnost” ne uzima za ozbiljno. Razloga za takvu nonšalantnost je mnogo – a ovdje se navode samo najočigledniji.

1. Ogromna većina ljudi većinu vremena nije racionalna. Ljudi generalno koriste racionalnu retoriku u cilju razumnog obrazlaganja svoje volje, svojih emotivnih odluka, želja i težnji – ili potreba svoje mašte. Da, ljudi se koriste racionalnom retorikom - ali ih to ne čini racionalnima. Ljudska bića, htjelo se to priznati ili potisnuti, djeluju unutar okvira u kome je mnogo nedokazanih (nedokazivih a ponekad čak i nevjerovatnih) pretpostavki – tako da se često dešava da se racio koristi retroaktivno: za objašnjavanje onoga u čemu se čovjek zatekao³² – a ne obrnuto. Ako je ova tvrdnja tačna – tad nema opasnosti: većina čitalaca neće ni obratiti pažnju na očiglednu iracionalnost određenih biblijskih iskaza – a što se eventualnog istraživanja implikacija i posljedice takvih iskaza tiče – vjerovatno je da se ogromna većina čitalaca neće ni upustiti u takav pothvat.
2. Ozbiljni čitaoci (poput klasičnih komentatora) razumijeće očigledne kontradikcije kao izazov, i stići u blagosloveno stanje nezadovoljstva ponuđenim rješenjima, te poimanja da je božansko uputstvo potrebno čak i za nešto tako jednostavno kao što je dati tekst – a kamoli za život pojedinca ili grupe. Cijeli *Tanah* (Biblija) je interaktivna knjiga koja postaje besmislenom ako se iz nje protjera Bog. *Tora*-sistem nije zamišljen da bude samodostatan ili neovisan o Bogu. Samo je Bog uistinu nezavisan i potpuno samodovoljan. Osoba koja je dostigla željeni stepen zbunjenosti biće intelektualno, emocionalno i imaginativno provocirana kontradikcijama sve dok konačno ne bude inspirisana nekim drugim biblijskim stihom (*Tora* je samoj

³² Najtipičniji primjeri ove pojave su: apologetsko korištenje racija za dokazivanje dogmi religijske skupine u kojoj se pojedinac rađa ili mitova nacionalne zajednice.

sebi najbolji komentar), drugim čovjekom, prorokom (što se danas, nažalost, ne dešava često), snom ili vizijom.

3. Što se tiče onih koji uopšte ne prihvataju božansko otkrovenje – takav njihov stav proističe iz nekih drugih razloga (uglavnom povezanih sa težnjom ka stupanju u zabranjene odnose), koji sigurno nisu povezani sa jednom ili dvije iracionalne epizode opisane u *Tori* (koje, uzgred budi rečeno, svaki ozbiljan čitalac sposoban da ih prepozna, ozbiljnim i predanim promišljanjem može i razriješiti).
4. Svjestan sam da se može reći da iako je istina da svaki ozbiljan čitaoc sposoban da prepozna kontradikciju može sam i da je riješi – ali, ipak, s druge strane može se desiti da kontradikcije budu proslijeđene onima kojima nisu namijenjene i koji sami nikada ne bi bili u stanju da ih otkriju, a koji će sada kada im ih je otkrio neko drugi od njih samo imati štetu, te bi stoga bilo bolje da se *Tora* uzdržala od donošenja takvih priča uopšte. Ruku na srce, da bi se zbunile mase uopšte nisu neophodne kontradikcije. Svaki će i najjednostavniji biblijski stih poslužiti svrsi. - Prisjetimo se samo ilustracije koju je naveo *Rabbenu Moše ben Maymona*, neka bi njegov Gospodar bio zadovoljan njime, koji kaže da su se, unatoč činjenici da je sasvim lako razumjeti značenje biblijskog stiha *Čuj Izraelu Gospod Bog naš – Gospod je jedan* - ipak, našli i oni koji su ga (ma koliko to bilo teško) uspjeli protumačiti potpuno pogrešno, i po kojima ovaj stih uči da je trojstvo paganske mitologije jednako jednom Bogu Biblije. Tri različita božanska imena, po ovom tumačenju, označavaju tri različite božanske “osobe”.³³ Dakle, baš stih koji jasno i nedvojbeno podučava o božanskom jedinstvu izvrnut je da “znači” upravo suprotno. Ovo pokazuje da ukoliko čovjek želi izvrnuti smisao, za to mu uopšte ne trebaju kontradikcije. Ukoliko, pak, čovjek ne želi izvrtati očigledan smisao božanskog otkrovenja u njegovoj cjelokupnosti – tad ga par kontradikcija neće navesti da opovrgne sve ono što je prethodno već shvatio.

Na koncu, koliko je uopšte ljudi koji su prestali uzimati Bibliju ozbiljno zbog njenih tekstualnih kontradikcija rukovodeći se u svojoj odluci samo intelektom i tekstom - a ne zahtjevima i ograničenjima ovog potonjeg.

Sve u svemu izgleda da 'opasnost' i nije tako velika.

Možda ne bi bilo na odmet priznati da čovjek nije racionalan u onoj mjeri u kojoj mu se dopada da o sebi misli tako.

³³ Vidi "*Iggeret teĒiyat ha-mmetim*" ("*Poslanica o vaskrsenju mrtvih*"), izdanje YiĪ Ēaq Shilat, vol. I, str. 319.

Lično se ne mogu oteti dojmu da činjenica da je *Tora* toliko nonšalantna u svom odnosu prema ljudima počiva na činjenici da njenom Autoru nije nepoznata prava (obično zatajena) iracionalna priroda čovjeka.

Knjiga napisana od strane čovjeka bi zasigurno imala mnogo uzvišenije mišljenje o ljudima. – Bog, izgleda, ne gaji o nama iluzije.

Bilo kako bilo, ljudska se priča o stvaranju završava opisom muškarčeve tjelesne ljubavi prema ženi: zato će ostaviti čovjek oca svojega i mater svoju, i prilijepiće se k ženi svojoj, i biće dvoje jedno tijelo. - Ovom tekstu slijedi iskaz: *A bjehu oboje goli, Adam i žena mu, i ne bješe ih sramota*, da bi se odmah potom pojavila '*zmija*', i da bi bio naveden njen dijalog sa '*ženom*'.

Čini se da bi priča u uživanja ploda drveta poznanja dobra i zla trebala biti viđena kao posebna cjelina. U vezi sa pomenutim stihom, međutim, postavlja se pitanje da li ga treba vidjeti kao zaključni stih ljudske priče o stvaranju ili uvodni stih priče o uživanj ploda drveta poznanja dobra i zla.

Prema tumačenju Drugog Učitelja, *Rabi Moše ben Maymona*, neka bi njegov Gospodar bio zadovoljan njime, cilj ovog stiha je da se da nagovještaj da prije uživanja ploda drveta poznanja dobra i zla čovjek nije posjedovao "*moć koja bi se na bilo koji način bavila sagledanjem konvencija, niti ih je shvatao. Tako da i najrasprostranjenija i najpokuđenija među njima, dakle: golotinja, u njegovim očima nije bila zla i on nije osjećao da bi zbog nje bio pokude dostojan*".³⁴

Prije vraćanja na osnovnu temu neophodno je dotaći se još jednog strateškog pitanja: ako se tvrdi da drugu priču o stvaranju treba prihvatiti doslovno – a ne kao alegoriju, i ako se očigledne razlike između dviju priča objašnjavaju činjenicom da su napisane iz posve različitih perspektiva – zašto onda ne prihvatiti i priču o izgonu iz edenskog vrta doslovno, posebno ako se ima na umu da u samom tekstu ne postoje indikacije da bi istu trebalo posmatrati kao novu i izdvojenu cjelinu?

Priča o izgonu u hebrejskom tekstu jednostavno nije zaseban odjeljak. Trideset i šest stihova (od 2:4 do 3:15) smatraju se zasebnim odjeljkom i izdvojeni su od prethodne cjeline otpočinjanjem novog reda. Odjeljak koji počinje na početku novog reda (bez obzira na to da li se preskače jedan cijeli red ili ne) u rabinskoj tradiciji naziva se *peraša petuĖa* [otvoreni odjeljak], i postoje komentatori koji tvrde da je ovako izdvojen odjeljak neovisniji od cjeline nego li *peraša setuma* [zatvoreni odjeljak] koja se naznačava ostavljanjem praznog prostora dovoljnog da se na

³⁴ "*More ha-nnevukhim*" ("*Vodič za zabludjele*") I:2.

njemu ispiše devet slova. Cjelokupan tekst od početka druge priče o stvaranju do kažnjavanja žene u hebrejskom originalu je jedna cjelina - i to *peraša petuĔa*. Kažnjavanje žene je izdvojeno kao zasebna cjelina (koja ipak bitno ovisi o prethodnoj cjelini) – dakle: *peraša petuĔa*. Isto je tačno i za stihove koji se bave kažnjavanjem muškarca – dok su tri stiha 3:22-24 *peraša petuĔa*. Sve u svemu, dakle, druga priča o stvaranju i priča o izgonu iz 'Edena su jedna tekstualna cjelina.

Čini mi se da rješenje ovog problema treba tražiti u sljedećem: dok su u slučaju dviju priča o stvaranju božanska i ljudska perspektiva bilo toliko međusobno udaljene da je bilo neophodno sročiti ih u dvije zasebne priče – u slučaju priče o izgonu iz 'Edena jedan je tekst dovoljan da nam se prikažu obje perspektive – i božanska i ljudska. Tvrdim, dakle, da će nas ova dualnost perspektive pratiti i u priči o izgonu – samo što će u njoj biti neophodno u istim simbolima uvijek pronaći dva uporedna značenja.

Na prvi pogled priča o izgonu je logičan produžetak ljudske teorije stvaranja. Kao i bilo koja neotkrovenjska čovjekostvorena teorija i ova je puna mitološkog zadaha.

Iz ljudske perspektive ova priča predstavlja slikovitu i psihološki kranje tačnu projekciju ljudskih želja na stvarnost. Čovjek uznemiren sviješću o vlastitoj relativnosti i ograničenosti stvara sliku idealne prošlosti u kojoj je i on bio apsolutan – upravo: besmrtn - za šta je, na koncu, i stvoren – a ne da se batrga s ovom zemljom. Nezasadovoljan svojim stvarnim životom on sebi utvara sliku jednog idealnog svijeta u kome se ne radi, u kome hrane i vode ima u izobilju. A danas? Zemlja kao da je prokleta. - Ako je čovjek ne oplodi svojim znojem ona rađa samo trnje i korov. U primordijalnom vremenu, ubjeđuje čovjek sebe i druge već vjekovima, vladao je stvarni, pravi idealni poredak stvari. Sve je funkcionisalo upravo onako kako treba i kako je i zamišljeno. Sve je bilo u **potpunom** skladu i redu – a sam život u takvom poretku imao je ukus potpunosti, apsoluta, definitivnosti. Ništa od današnje čovjekove zapitanosti, nesavršenosti, ograničenosti. Bio je to svijet apsolutnih kategorija. Život u takvom svijetu donosio je potpuno zadovoljstvo. - Ali, ne lezi vraže, zbog nečije tuđe greške, ženine ili zmijine (posebnu pažnju treba obratiti na ovu tako ljudsku projekciju odgovornosti na drugog) Bog je odlučio da čovjeka (ni krivog ni dužnog) izbaci iz ovog idealnog svijeta, i progna ga u realni svijet istorije – u današnji, nesavršeni, svijet u kom se čovjek rađa i umire, u kome se sav svoj vijek s mukom hrani od zemlje koja čovjeku rađa trnje i korov, u kome sa znojem lica svoga jede hljeb svoj sve dok se smrću i vraćanjem praha u prah ne oslobodi svih tih muka. Socijalne norme (kao podređeni status žene) također su projektovane na Boga i njemu pripisane. Bog je taj koji je ženu (koja je i inače za sve kriva) podredio muškarcu. Da je otpočeta slušala muškarca sve bi bilo drugačije.

Niski li su morali biti ljudski počeci ako je neko sa tako niskim mišljenjem o Bogu (vjerujem da je do sada postalo više nego jasno da je Adam lično stvarno vjerovao u ono što smo mi nazvali opasnom alegorijom, dakle da uistinu postoji izvor moći izvan Boga)³⁵ mogao dogurati do proroštva. stovremeno, ustvrdio bih, Bog koristi Adamovu priču da nas nauči bitnu lekciju iz opšte³⁶ psihologije, kao i da bi udario temelje antropologije – i to **iz božanske perspektive.**

U obje perspektive simboli su isti - ali u priči ispričanoj iz božanske perspektive oni, treba li to uopšte napominjati, imaju sasvim drugačije značenje od onoga koje im se daje u Adamovom mitu.

Lijepo – no da li postoje dokazi u prilog ovoj teoriji?

Lično, držim da postoje. Treba ih tražiti prvenstveno u tipičnoj biblijskoj igri sa Božijim imenima. U božanskoj priči o stvaranju Boga se naziva samo imenom *Elohim* (Bog). U ljudskoj priči o stvaranju Boga se uvijek naziva dvostrukim imenom: *YHWH Elohim* (Gospod Bog). U priči o izgonu koriste se obe varijante: u stihovima 3:1, 3, 5 pojavljuje se ime *Elohim*, a u stihovima 3:1, 8, 9, 13, 14, 21, 22, 23 dvostruko ime *YHWH Elohim*. Kao i uvijek, i ovdje upotreba različitih imena ukazuje na izvjestan skok ili prelaz. Čini se logičnim pretpostaviti da se radi upravo o ukazivanju na dvije različite perspektive o kojima je riječi bilo ranije. Najinteresantniji je (sa ovog stanovišta) prvi stih treće glava u kome se pojavljuju obe varijante: *Elohim* i *YHWH Elohim*.

Uključivanje cijele problematične priče o izgonu iz 'Edena da bi se razgolitila Adamova ograničenost i netačnosti u njegovom poimanju svijeta čini se prevelikim rizikom u odnosu na dobitak samo dok se ne uvidi da ova priča ima opštu neprolaznu vrijednost. – Jer, ako se uistinu radi o božanskom osvrtu na ljudsku psihologiju – tada je rizik opravdan.

Šta dakle predstavljaju simboli u alegoriji o izgonu iz 'edenskog vrta? 'Edenski vrt se na hebrejskom naziva *gan-'eden*. *Gan* [vrt] nije stvarno geografsko mjesto (budući da dvije od četiri rijeke koje iz njega teku ne

³⁵ Napominjem da ovo ni u kom slučaju ne znači da treu glavu I Knjige Mojsijeve treba shvatiti kao Adamovu ličnu istoriju. – Radije, radi se o njegovoj ličnoj mitologiji..

³⁶ Postoji u ljudskoj prirodi tendencija idelizovanja neke tačke u ličnoj, porodičnoj ili nacionalnoj istoriji, tendencija samoubjeđivanja da je neko drugi kriv što su pojedinac, porodica ili nacija bili izgnani iz idealnog stanja. Koliko samo ljudi život provodi u stalnom naporu da se ponovo uspostavi idealna prošlost. Ponekad se čini da je ovo idealiziranje prošlosti zapravo samo bježanje od frustrirajuće i egu nenaklonjene stvarnosti. Čini se da ova spoznaja o slavnoj ličnoj, potrodičnoj ili nacionalnoj prošlosti pomaže čovjeku da proživi svoj mali i besmisleni život bez da takvo stanje sagleda prizna i promjeni..

postoje u stvarnosti). Ako prihvatimo da cijelo treće poglavlje ne čitamo doslovno – nego simbolički – tada bi *gan* mogao biti shvaćen kao "duhovno mjesto" - odnosno: stepen duhovnog razvoja pojedinca. Riječ '*eden*' znači zadovoljstvo, užitak ili milina. Stoga sintagmu *gan-'eden* u simboličkom čitanju treba shvatiti kao stanje uravnoteženosti³⁷ (zadovoljenja i miline) koje se dostiže kada su nečije osnovne potrebe (hrana, odijelo i seks) zadovoljene.

Na ovom mjestu, dakle u stanju koje nastupa neposredno po zadovoljavanju osnovnih potreba, djeluju nekoliko sila. Prva među njima je *naĒaš* [zmija] koja zapravo predstavlja *koaĒ ha-nniĒuš* [sposobnost predskazivanja, nagađanja ili gatanja] – dakle: maštu. Interesantno, ljudska mašta je opisana kao poljska zvjever (ne životinja – nego zvjever) – i to kao najlukavija među poljskim zvjeverima.

U toku cijelog ljudskog vijeka, a posebno u blaženim trenucima po zadovoljenju primarnih potreba, mašta šalje egu (koji je predstavljen ženom)³⁸ izopačene poruke o stvarnosti. Primjerice, Bog je kazao čovjeku (2:16, 17):

*Mikol 'eĪ -ha-ggan ahol tohel. Ume-'eĪ ha-da'at
Īov wara' lo tohel mimmennu – ki veyom aholha
mimmennu moġ tamuġ*

*Jedi slobodno sa svakoga drveta u vrtu – ali s drveta
od znanja dobra i zla, s njega ne jedi; jer u koji dan
okusiš s njega, zasigurno ćeš umrijeti.*

Umjesto, dakle, da naglasi ono što je zabranjeno - Bog počinje iskazom kojim se sve dozvoljava, napominjući naknadno da postoji jedan izuzetak od ovog generalnog pravila (i to za čovjekovo dobro) – plod drveta poznanja dobra i zla. Božanski pristup je, dakle, optimističan i ohrabrujući.

³⁷ Utoliko prije što hebrejsko '*ayin* u aramejskom često biva zamijenjeno *alefom*, a hebrejsko *daleġ zayinom* – pa se tako, tipično semitskim poigravanjem dvojezičnim asocijacijama koje je vrlo čest obrazac u biblijskoj književnosti, od riječi '*eden*' dobija riječ *izun* – uravnoteženost, ekvilibrij.

³⁸ Još jedno moguće razumijevanje teksta je ono po kome žena simbolizuje volju, a nije nemoguće ni čitanje neo-platonističke provenijencije koje (u svjetlu središnje obsesije neo-platonističkog svijeta dihotomijom duše i tijela) ženu tumači kao simbol tjelesnosti – odnosno tijela. Jedan od mojih učitelja, Rav Reuven Lev-Tov, ovo poimanje čak pripisuje i samom *Vodiču Zabludjelih*. – Značenje i poruka uosobljavanja ljudskog tijela izmiču mome shvatanju, vjerovatno zato što ne vidim veliku vrijednost u opisivanju platonističkih statičnih zadataki.

Mašta, međutim, ima potpuno drugačiji ugao gledanja. - Ako je jedna stvar zabranjena – već je sve zabranjeno – jer čovjek više nije sam svoj gospodar, nego postoji neko iznad njega. – Stoga zmija (mašta) veli:

ki amar Elohim mikol 'eî ha-ggan lo tohelu?

[*je li (vam to) Bog kazao: 'ne jedite sa svakoga drveta u vrtu'?*]

U takvoj prilici, napadnut izokrenutim porukama mašte ego se obično ne predaje s prve. Radije, on se pokušava suprotstaviti napadu mašte racionalnom tvrdnjom poput sljedeće: nije tačno da je sve zabranjeno, ali je tačno da mnoge središnje stvari³⁹ jesu. Tako je i u našoj alegoriji:

A žena reče zmiji: Mi jedemo roda sa svakoga drveta u vrtu; samo roda s onoga drveta usred vrta kazao je Bog: 'Ne jedite s njega i ne dirajte u nj, da ne ubiste umrli'.

Nije nebitno obratiti pažnju i na činjenicu da je jedan od ključeva uspjeha mašte u tome što pod njenim uticajem čovjek 'i sam' počinje iskrivljavati sliku stvarnosti. Formalno, čovjek se još uvijek suprotstavlja mašti – ali onog trenutka kad i sam počne iskrivljavati sliku stvarnosti, zapravo je već potpao pod uticaj mašte. U našoj alegoriji ova pojava ilustrovana je sljedećim: izvorna božanska zapovijed čovjeku bila je *lo tohel mimmennu* [*ne jedi s njega*] – no ego, potaknut maštom, iskrivljuje stvarnost, projektuje na Boga, preuzima Njegove prerogative - i dodaje Njegovim zapovjedima: *kazao je Bog, ne jedite i ne dirajte u nj, da ne umrete'*

U slučaju ovakve poodmakle kontaminacije mašta se nudi da predoči čovjeku božanske skrivene misli. Jednako ka Bil'amova, mašta svakog čovjeka tvrdi da poznaje misli višnjega.⁴⁰

A zmija reče ženi: Nećete vi umrijeti; nego zna Bog da će vam se u onaj dan kad okusite s njega otvoriti oči, pa ćete postati kao bogovi⁴¹ i znati što je dobro što li zlo.

³⁹ Ovdje bi trebalo obratiti pažnju na činjenicu da je u 2:9 drvo života bilo usred vrta. Izgleda da u trenutku kada percepcija ega biva pomučena projekcijama imaginacije drvo poznanja dobra i zla preuzima centralno mjesto.

⁴⁰ Vidi IV Knjiga Mojsijeva 24:16.

⁴¹ Kao što je poznato, riječ *Elohim* u hebrejskom jeziku nekad označava Boga, nekad anđela – a nekad sudiju. U ovom stihu, po svemu sudeći, ima ovo treće značenje. Tako je prevedena u autoritativnom prevodu *Tore* na aramejski. U

Mašta (koja tvrdi da zna šta Bog lično misli) povjerava egu da Bog u stvari strahuje od moguće ljudske spoznaje dobra i zla. Kakva projekcija! Bog bi se, naravno, tako osjećao kad bi bio čovjek. – Ali, sav "problem" i jeste u činjenici da on nije čovjek. Jednako je interesantna činjenica da se, barem po "mišljenju" mašte, sudije ne bave apsolutnim kategorijama kao što su istina i laž – već radije arbitrarnim konvencijama kao što su dobro i zlo.

Do sada je u našoj alegoriji percepcija ega već bitno kontaminirana maštinim poremećenim čitanjem stvarnosti, njenim pretjeranim precjenjivanjem ljudske uloge u božanskom djelu - i njenom ambicijom da postane sudija. Nekoliko laskavih komplimenata združeni sa podsticanjem ličnih ambicija bili su dovoljni egu da se preda uticaju mašte i poistovjeti sa njenim ciljevima. Posmatrajući svijet iznova, sada kroz naočare mašte, ego primjećuje:

*ki Ōov ha-'eĭ lemaahal [da je drvo dobro za jelo],
wehi taava-hu la'enayim [da je poželjan očima]
weneĔmad ha-'eĭ lehaskil [i da je drvo lijepo radi znanja]*

Nije na odmet primjetiti da već prije samog uživanja ploda drveta poznanja dobra i zla "žena" već sudi (sve tri naveden observacije su i te kako sudovi) - i to već uveliko iz perspektive dobra i zla (*drvo je dobro za jelo*). - A i dodatne dvije kategorije *taava-hu* [poželjno] i *neĔmad* [lijepo] prije spadaju u terminološki arsenal konvencije nego što ih se može uzeti za racionalne i objektivne atribute. Termini koje ego koristi (dobro nasuprot zlu, lijepo nasuprot ružnom i poželjno nasuprot odbojnom) redom pripadaju oblasti iracionalnog (maštom vođenog) "mišljenja" – a ovo je, opet, osnov mišljenja masa – jer masa se radije rukovode zajedničkom uobraziljome nego li zajedničkim racijem. Zapravo, upravo kroz ovo učestvovanje u zajedničkoj uobrazilji i kroz prihvatanje socijalnih konvencija čovjek postaje djelom grupe. Što više čovjek zna o običajima i konvencijama, što je bučniji u zajedničkim predrasudama, i što je sigurniji u zajedničke istine – to više šansi ima da bude prepoznat od strane članstva grupe kao bogom dani vođa koji će ih povesti ka zacrtanom dobru (zamišljena istina) i koji će se boriti protiv njihovih neprijatelja (koji, naravno, predstavljaju uthelovljenje zla).

istom značenju riječ *Elohim* pojavljuje se i u II Knjizi Mojsijevoj 22:8 - '*ad ha-Elohim yavo davar šenehem - ašer yarši'un Elohim yeshalleh shenayim lere'ehu* [pred Elohim [sudije] neka bude donešena stvar obojice – pa koga Elohim [sudije] pronađu krivim – taj neka plati dvostruko bližnjem svom].

Vrijeme je i da se otkrije pravi identitet drveta poznanja dobra i zla. U stihu devetom glave druge rečeno nam je:

Wayya^Ī ma^Ē YHWH Elohim min-ha-adama kol 'e^Ī
ne^Ēmad lemare we-^Īov lemaahal we-'e^Ī ha-
^Ēayyim betoh ha-ggan we-'e^Ī ha-da'at^Ī ^Īov wa-ra

[I učini Gospod Bog, te nikoše iz zemlje svakojaka
drveta lijepa za gledanje i dobra za jelo, i drvo od
života usred vrta i drvo od znanja dobra i zla.]

Dok je mjesto drveta poznanja dobra i zla neupitna – jer ga sam biblijski stih smiješta usred vrta – dotle pitanje mjesta drveta poznanja dobra i zla ostaje otvoreno. Po riječima 'žene' i ono se nalazilo u središtu vrta – ali ova se tvrdnja da objasniti i 'ženinom' usresređenošću na zabranjeno. Osim ako se, barem ze trenutak, ne otvorimo za mogućnost da se od početka uopšte ne radi o dva različita drveta. Možda, a tako se može zaključiti i iz stiha 2:9 i iz 'ženinih' riječi, ima samo jedno drvo koje je smješteno usred vrta? Ovo drvo može postati bilo drvo života bilo drvo poznanja dobra i zla. – Tad je 'ženina' greška 'samo' u tome što je drvetu prišla kao drvetu poznanja dobra i zla – a ne kao drvetu života.

Ako dakle, 'zmija' simbolizuje maštu, 'žena' ego, a 'čovjek' inetelekt – šta predstavlja 'drvo usred vrta' i različiti načini na koje mu ljudi mogu pristupiti? Ako slijedimo aluziju iz Priča Solomonovih 8:13 ono predstavlja ljudski život. Čovjek može živjeti u stvarnom svijetu koji je onakav kakvim ga je stvorio Bog, upravljati svojim životom razumno, saobražavajući ga sa zahtjevima stvarnosti. Takav život naziva se drvetom života. Istovremeno, čovjek, da bi zaštitio svoj ego od razočarenja koja su neminovnost života u stvarnosti, može odabrati bijeg u sigurni svijet vlastite mašte. U takvom svijetu on je jedini sudija (jer sam određuje šta je dobro a šta zlo) i jedina vlast. Jedini problem s ovim slatkim malim svijetom je da on ne postoji nigdje osim u mašti pojedinca obuzetog imaginacijom. Kada pojedinac odluči da napusti stvarni svijet⁴² preferirajući da se nastani u tvorevini vlastite mašte⁴³ – on tad

⁴² Pod stvarnim svijetom se ovdje nipošto ne podrazumijeva ono što se istim imenom naziva u savremenoj psihologiji. Sa stanovišta osnovnih teza ovog eseja nema velike razlike između slijeđenja vlastite mašte i slijeđenja mašte šire zajednice. Mašta je ipak samo mašta.

⁴³ Vrlo često upravo daroviti pojedinci kada se sretnu sa frustrirajućim nenadvladivim preprekama stvaraju do tančina razrađen paralelni svijet u kome su oni središnja velčina. Slično je i sa grupacijama (narodima ili religijskim grupama) čije su pretenzije dugo vremena bile sputavane ili onemogućavane. Najdarovitiji sinovi ovih naroda ili pripadnici ovih religija onda stvaraju zajedničke mitove u kojima je, gle čuda, baš njihova grupa središnja moralna ili

napušta svijet koji je stvorio Bog – a ovo se, opet, vrlo lako (i tačno) može uporediti sa smrću – upravo kao što i stoji u božanskom upozorenju: *ki veyom aholha mimmennu moṭ tumat [jer u dan u koji okusiš s njega umrijećeš]*.

Bog je dakle zapovjedio čovjeku da se ne hrani maštom. – Radije, čovjek bi trebao živjeti u stvarnom svijetu, reagujući na ono što se oko njega dešava u sadašnjosti – bez bježanja u prošlost ili u budućnost, i bez skrivanja u samo-pošteđujućem i ego-zaštićujućem svijetu mašte.

Čini se da bi, po *Tori*, čovjek vlastiti život trebao vidjeti kao izvanrednu mogućnost da se postane podobnim Bogu radije nego kao nedolični intermeco između uzvišene edenske prošlosti i blaženog stanja pravednika u budućem svijetu.

Majka svih *a posteriori* teorija je upravo 'teorija o padu čovjeka' [razvijena od strane prvog proroka među ljudima - i čvrsto držana od strane miliona ljudi kroz generacije] po kojoj su naši današnji životi zapravo *a posteriori*. – Izvorno, čovjek je živio u 'Edenu gdje su sve njegove potrebe bile zadovoljene – ali zbog greške drugih on je otamo protjeran. Sve meni poznate hrišćanske denominacije (kao i veliki dio jevrejskih) uzimaju Adamovu teoriju zdravo za gotovo kao učenje same Biblije – kao da je svaka pojedina misao izrečena od strane bilo kog od protagonista biblijskih priča u svakodnevnom stanju (dakle bez naznake da se radi o proroštvu ili božanskoj inspiraciji druge vrste) automatski, definitivno i neupitno božansko stanovište. Kao da nam te priče i nisu date ne bismo li poredeći božansko i ljudsko u njima postigli neophodni odmak od naše maštom uspostavljene konvencije oslobađajući se za božanski uticaj i pretvarajući se u božansku kočiju.⁴⁴ Naime, niko ne spori činjenicu da je rečeno mišljenje navedeno u *Tori*. Pitanje je samo da li je ono navedeno kao apsolutno važeće božansko mišljenje – ili kao Adamovo, kontekstualno i subjektivno? Izgleda, međutim, da je za Hrišćanstvo i Kbalu tvrdnja da je čovjek stvoren kao čisto duhovno biće (dok je njegova današnja tjelesnost posljedica grijeha) od krucijalne važnosti. *A posteriori* ove čiste nebeske dušice kažnjene su utjelovljavanjem u materijalna tjelesa (odavde odvratnost što je Hrišćanstvo i neo-platonizam uopšte gaje prema ljudskoj polnosti). Život u tijelu nije božanski plan za čovjeka. Ne, mi smo stvoreni za nešto više. Cijeli naš život na zemlji je samo greška, i to tuđa greška.

čak metafizička veličina. Ljekovito za vrijeme frustracija – ali bolesno po prestanku istih.

⁴⁴ Odgovara hebrejskoj riječi *merkava*. - *Ma'ase merkava* - ili *djelo kočije* – odnosno: *učenje kako postati (kočijom ili) nosiocem božanske volje u svijetu* osnovna je tema proročkog misticizma. Uporedi: Jezekilj glava 1.

Postavlja se pitanje kako sljedbenici ovog pogleda izlaze na kraj sa biblijskim stihovima koji tvrde da niko ne biva kažnjen za greške prethodnog pokoljenja⁴⁵ poput onog u Jeremiji 31:28, 29 "U one dane neće više govoriti očevi jeđahu zeleno grožđe – a sinovima trnu zubi. Jer će svak za grijeh svoj umrijeti, svaki čovjek koji jede zeleno grožđe – njegovi će zubi trnuti." – ili sa osamnaestom glavom proroka Jezekilja koja je cijela posvećena negiranju ideje da jedno pokoljenje strada zbog grijeha drugog (osim ako tako samo hoće)? Ovo pitanje snošenja posljedica grijeha prethodnog pokoljenja još je neuporedivo jače u slučaju Adamovog jedenja zelenog grožđa – jer je smrtnost (od koje trnu zubi svim Adamovim potomcima do dana današnjeg), koja je po neoplatonističkom čitanju posljedica Adamovog čina, predstavlja ireversibilnu kaznu koju niko od nas ne može promijeniti - ma kakve da su mu zasluge i ma kakvo da je njegovo ponašanje. Kako uskladiti ovu teoriju sa proročkim učenjem o božanskoj pravednosti?

Odgovor je, kao i uvijek u neo-platonizmu, u novom mitu – mitu o urođenoj besmrtnosti ljudske duše. Tjelesnost i smrt su Adamu date kao kazna – a njegovim nasljednicima (mada je njeno porijeklo u kazni) one više postaju kao neki ispit na osnovu koga se odlučuje stanje duše u vječnosti koja neumitno slijedi nakon rastanka od tijela. Šta je neo-platonistima dokaz da je ljudska duša besmrtna? Činjenica da je njeno ishodište u Bogu – pa pošto je Bog vječan i Njegova volja je vječno ista i ne mijenja se – to znači da je Bog oduvijek želio da postoje duše (u protivnom, kažu neo-platonisti, morali bismo mi pripisati promjenu u volji – kao da je bilo vrijeme u kome Bog nije želio postojanje duša – pa ga je potom u nekom trenutku poželio) – pa ove, sljedstveno, i postoje oduvijek. Kako je božanska volja vječna i nepromjenjiva u oba pravca – tako i ove duše postoje zauvijek. (Za promjenu, sve je statično i nepromjenjivo, mrtvo i vječno – u skladu sa neo-platonističkom estetikom.) Na pitanje čemu nebeska duša uopšte silazi u tijelo – neo-platonisti odgovaraju: život u tijelu za dušu je ispit. Ali kakvog smisla uopšte ima u vječnom kažnjavanju duše za propuste napravljene u toku nekoliko decenija? Šta to već prosječna duša boraveći u tijelu može skriviti što bi moglo zaslužiti vječno mučenje – i kakve uopšte koristi ima od vječnog mučenja? Neo-platonisti (kako među jevrejima tako i među hrišćanima) na ovo pitanje odgovaraju novom serijom mitova: povratak duša u tijelo u cilju ispravljanja grešaka (omiljena tema u Kabali), čistilište i slično.

⁴⁵ Čak i u slučaju da jedno pokoljenje 'zasluži' razrušenje Hrama ili protjerivanje iz zemlje – sljedeće pokoljenje se ne mora (i ne smije) pomiriti sa takvom situacijom – nego mora djelovati ka ponovnoj uspostavi idealnog stanja. – Ako propusti da tako učini neće imati opravdanje u činjenici da je Hram razrušen zbog grijeha prethodnog pokoljenja (ili da je izgnanstvo kazna za prethodno pokoljenje) – jer, prema *Talmudu (Yerušalmi, Masehet Yoma I, 38c, halaha I)*, "Svako pokoljenje koje ne izgradi Hram smatra se da ga je ono i srušilo".

Po prorocima, međutim, čije knjige, da se podsjetimo, nije pisao Platon – ljudske duše umiru. Sjetimo se samo Bil'ama (Valama)⁴⁶ i Šimšona (Samsona)⁴⁷ koji obojica kažu "neka umre duša moja", YeĖezkela (Jezekilja) koji kaže da će "ona duša koja pogriješi i umrijeti"⁴⁸ i koji optužuje lažne proroke da ubijaju duše (pravednika) koje neće umrijeti a održavaju u životu duše (zlikovaca) koje (ionako) neće živjeti⁴⁹ ili Iyova (Jov)⁵⁰ koji, po svemu sudeći, govori o smrti duše bezakonika još za života njihova.⁵¹

Pisana *Tora* koja je data pokoljenju robova koji izlaze iz Egipta – Carstva Smrti, u kome je život bio tek priprema za smrt – i u kome su stotine hiljada ljudi investirali svoje živote u faraonovu smrt - namjerno pravi snažnu distinkciju između života i smrti, proglašavajući život blagoslovom – a smrt prokletstvom:

*Nebo i zemlju sam danas učinio svjedocima nasuprot vama da sam stavio pred vas život i smrt, blagoslov i prokletstvo – izaberi, dakle, život – kako bi živio ti i sjeme tvoje.*⁵²

Nije postajala mogućnost da se pokoljenju koje izlazi iz Egipta saopšte *tora* pogledi na dušu, nagradu i kaznu – a da ih oni ne prevedu na svoja tanatofilna egipatska poimanja. Stoga, *Tora* prvo pravi jasan i definitivni rez između smrti i života. Doticaj sa mrtvim tijelom (dijelom mrtvog tijela ili grobom)⁵³ ili boravak u istom nadkrivenom prostoru⁵⁴

⁴⁶ IV Knjiga Mojsijeva 23:10.

⁴⁷ Sudije 16:30.

⁴⁸ Jezekilj 18:4, 20.

⁴⁹ Jezekilj 13:19 (Daničićev prevod, inače jedan od najboljih prevoda Biblije na neki od indo-evropskih jezika, ovdje odstupa od uobičajene tačnosti – i neophodno je konsultovati hebrejski original).

⁵⁰ Prema talmudskoj tradiciji (*Talmud Bavli, Masehet Bava Batra* 14b i 15a) Knjigu o Jovu napisao je sam Mojsije. – Po svemu sudeći za vrijeme boravka u pustinji i promišljanja na temu vlastite sudbine, sudbine zavjeta i naroda zavjeta.

⁵¹ Jov 36:14. Uzgred, na osnovu ovog i sličnih stihova mudraci *Talmuda* su formulisali stav da se pravednici i u smrti nazivaju živima – a bezakonici i za života mrtvima (vidi *Midraš Tanaim* na V Knjigu Mojsijevu 31:14 [edicija Hoffman]; *Midraš TanĖuma* - kraj *peraša "we-zot ha-bberaha"*; *Midraš Rabba* na V Knjigu Mojsijevu – *peraša* 9).

⁵² V Knjiga Mojsijeva 30:19.

⁵³ IV Knjiga Mojsijeva 19:16.

uzrokuje sedmodnevnu obrednu nečistoću⁵⁵ koja onesposobljava čovjeka da boravi u izraelitskom logoru u pustinji – jer u sred njega je Šator od Sastanka,⁵⁶ da stupi u Šator od Sastanka ili Hram u kome se očituje prisustvo Boga Živoga – jer to bi bilo oskvrnuće svetinje,⁵⁷ kao i da sudjeluje u centralnom godišnjem bogoslužjenju – u prinošenju pashalne žrtve.⁵⁸ Nečista osoba je isključena iz javnog života – jer doticajem prenosi obrednu nečistoću – pa oni koji je se dotaknu ili koje dotakne (kao i predmeti kojih se dotakne) postaju nečisti.⁵⁹ Trećeg i sedmog dana obredne nečistoće nečisti prolazi obredno škropljenje tekućom vodom smiješanom sa prahom crvene junice – da bi tek po drugom škropljenju i obrednom kupanju⁶⁰ postao ponovo čist.⁶¹ U toj mjeri *Tora* pravi razliku između života i smrti - da je čak i smrt pravednika (koji su i u smrti živi) poput Mojsija, Arona i Mirjam ili ispričana⁶² ili najavljena⁶³ neposredno nakon propisa o vodi crvene junice upravo da nas podučiti da čak i tijelo pravednika onečišćava.⁶⁴ Mudraci u *Pesikta Rabbati*⁶⁵ sljedećim riječima ukazuju na simboličku vezu između crvene junice i zlatnog

⁵⁴ IV Knjiga Mojsijeva 19:14.

⁵⁵ IV Knjiga Mojsijeva 19:11.

⁵⁶ IV Knjiga Mojsijeva 5:2.

⁵⁷ IV Knjiga Mojsijeva 19:13.

⁵⁸ IV Knjiga Mojsijeva 9:6 – 13.

⁵⁹ IV Knjiga Mojsijeva 19:22.

⁶⁰ IV Knjiga Mojsijeva 19:21.

⁶¹ Ovi komplikovani obredni propisi koji važe samo u vrijeme postojanja Hrama – jer u protivnom gube svoju svrhu (cijela ideja čistoće i nečistoće vezana je za mogućnost stupanja u Hram i socijalizovanja sa narodom koji je sav usresređen na Onoga čije se prisustvo u Hramu očituje, naroda čiji su pripadnici neprestano svjesni sebe u odnosu na Hram) danas su (uz pretpostavljanje folkloru koji se razvio u Rasijanju, poznatijeg pod imenom Judaizam, Božijem Zakonu) jedan od osnovnih razloga što se čak i među Jevrejima vjernim Savezu na prste mogu prebrojati oni koji gradnju Hrama doživljavaju kao realan projekat, jer ko bi uopšte htio obnoviti nešto što u tolikoj mjeri komplikuje svakodnevni život?

⁶² Kao u slučaju Mirjam (IV Knjiga Mojsijeva 20:1) i Aharona (IV Knjiga Mojsijeva 20:24 - 29).

⁶³ Kao u slučaju Mojsija (IV Knjiga Mojsijeva 20:19).

⁶⁴ Toliko o ideji posjete grobovima pravednika i njenoj prihvatljivosti u *tora*-sistemu.

⁶⁵ Izdanje *Iš Šalom, peraša* 14.

teleta⁶⁶ kojoj se klanjao narod netom stvoreni (sinajskom konverzijom⁶⁷ Sinova Izraela i pripadnika raznih drugih plemena i naroda koji su zajedno sa prvima prihvatili božansku suverenost i pošli za Mojsjem) narod Izraela:

Zašto se u svim (ostalim) žrtvama upotrebljavaju muške životinje – a ovdje (u obredu očišćenja) ženska? (Odgovara) Rabi Aybo: (Čemu je ovo slično?) – sinu robinje koji je onečisto kraljevu palatu – (na šta je) kralj rekao: 'Neka dođe njegova majka i očisti nečist' – tako je rekao i Sveti blagosloven neka je: 'neka dođe krava i počisti za teletom'.

Ovim iskazom Rabi Aybo ukazuje na vezu između smrti i idolopoklonstva – jer tješjenje čovjeka prestrašenog konačnim nestankom predstavlja okosnicu mnogih idolopokloničkih kultova.

Bilo kako bilo, Pisana *Tora* (koja se svjesno i namjerno ne usređuje na pitanje opstanka duše i zagrobnog života) za prestupnike temeljnih zabrana koji zbog nedostatka svjedoka i upozorenja ne bi bili kažnjeni od strane zemaljskog suda, te za one koji svjesno i namjerno propuste izvršenje određenih temeljnih naredbi - propisuje kaznu istrebljenja: *karet*.⁶⁸

Kao što je već rečeno ovdje se ne radi o kazni koju sprovodi zemaljski sud⁶⁹ - već o kazni koju sprovodi sam Bog. – Dakle, bez obzira na to da li se radi o istrebljenju na oba svijeta, kako uči *Usmena Tora* (jer bezakonici su i za života mrtvi) – ili samo o istrebljenju iz svijeta koji dolazi – svejedno se radi o istrebljenju duše – a ne o vječnim patnjama i mučenjima, paklu, čistilištu, reinkarnaciji i slično.

Čini se da pragmatični biblijski tekst više podrške daje aristotelijanskoj psihologiji po kojoj ljudska duša s kojom se rađamo nikada ne obitava

⁶⁶ Ondašnje zlato je zbog neprečišćenosti vuklo više na crvenu nego na žutu boju.

⁶⁷ Često se prenebreže da su i Sinovi Izraela morali konvertirati u *tora* narod. O ovom važnom konceptu vidi dalje: *Mišne Tora*, "*Hilhoṭ isure biya*" ("*Propisi o zabranjenim seksualnim odnosima*") 13:1.

⁶⁸ Vidi, na primjer: I 17:14; II 12:15, 19; 30:33; 31:14; III 7:20, 21, 25, 27; 17:4, 10, 14; IV 15:31 – itd..

⁶⁹ *Tora* poznaje četiri smrtne kazne: davljenje, odsijecanja glave, napajanje rastopljenim olovom i kamenovanje.

odvojeno od tijela. – Njeno nastajanje je istovremeno čovjekovom radanju – a s čovjekovom smrću umire i ona.⁷⁰ Ono što čovjeka nadživljava je spoznaja stečena (ako je stečena) dejstvom duše – i ova spoznaja naziva se *nefeš ha-nnišeret* – ili duša koja ostaje.

No, da ne bismo ovako dugačkim skretanjem na temu onoga što biva poslije ovog života iznevjerili strategiju *Tore* koje se namjerno usređuje na čovjekov zemaljski život zalazeći u sve njegove sfere i pridajući im svima važnost - vratimo se na našu osnovnu temu: šta je čovjek i šta mu je činiti na ovom svijetu?

⁷⁰ Odnedavno, zahvaljujući izvanrednom prevodu Maje Mišanije, Majmonidesov esej na temu *tora*-psihologije dostupan je našem čitaocu – vidi Majmonid, *Uvod u etiku otaca*, izdanje *Književnog Društva Pismo*, biblioteka *Ner Micva*, Beograd 2000.

2. O KLJUČNIM RAZLIKAMA U POIMANJU ČOVJEKA IZMEĐU SEMITSKE I JAFITSKE KULTURE

Iz činjenice da zapadni odnos prema čovjeku, unatoč svim promjenama, u bitnome, uglavnom, ipak ostaje ambivalentan - možda bi se moglo zaključiti da na Zapadu postoji određeni problem sa pronalaženjem srednjeg puta u odnosu prema čovjeku.

Pomenuta ambivalencija se, na primjer, u evropskom srednjevjekovlju najbolje očitavala u činjenici da se čovjeka, s jedne strane, smatralo toliko vrijednim i bitnim - da je sam bog morao sići sa svog nebeskog prijestolja, da bi položio vlastiti život za čovjekovo iskupljenje. Istovremeno, kao ideal služenja Bogu bilo je postavljeno samoponištenje čovjeka koji se tek kroz odricanje, a ponekad i kroz samomučenje, uspijevao približiti Bogu.

U naše vrijeme čovjeka se, opet, proglašava jedinom inteligentnom i sebe svjesnom stvarnošću - dok bog nije ništa drugo nego plod ljudske mašte, lak odgovor na teška pitanja - ili tek utjelovljenje nada i strahova drevnih predaka ljudskog roda. Čovjek je, dakle, stvorio boga - a ne obrnuto. Istovremeno, tog se tvorca bogova - čovjeka - svodi na puku mašinu. - Primjerice, Profesor Jacques Monod, dobitnik Nobelove nagrade, tvrdi:

*“... sve može biti reducirano do jednostavne, očigledne, mehaničke interakcije. Celija je Mašina. Životinja je mašina. Čovjek je mašina”.*⁷¹

D. M. Armstrong se slaže s njim tvrdeći: “Čovjek nije ništa drugo nego materijalni objekt”.⁷² - A sljedbenici teorije o identičnosti svijesti i tijela tvrde: “Mentalni procesi su identični sa izvjesnom vrstom (psihohemijskih) moždanih procesa”.⁷³

Ne slažući se s ovom mehanizacijom, odnosno dehumanizacijom čovjeka - Viktor Frankl, otac logoterapije (nauke o smislu), primjećuje:

⁷¹ Citat iz “*Beyond Chance and Necessity*”, izdanje John Lewis, The Garnstone Press, London 1974..

⁷² “*A Materialist Theory of the Mind*”, Humanities Press, London 1968, strana XI. Ovdje citirano prema Solomon Sassoon, “*Reality Revisted*”, Feldheim, Jerusalem/New York, strana 11.

⁷³ Vidi K. R. Poper & J. C. Eccles, “*Self and its Brain*”, Springer Verlag, 1978, str. 82. Ovdje citirano prema Solomon Sassoon, “*Reality Revisted*”, Feldheim, Jerusalem/New York, strana 11.

“Kao neurolog slažem se s time da je posve legitimno smatrati kompjuter modelom za, recimo, središnji živčani sustav. Greška je tek u tvrdnji da čovjek **nije ništa drugo** do kompjuter. ... Amerikanci u tom kontekstu govore o redukcionizmu. Redukcionizam bih definirao kao nazoviznanstveni postupak kojim se specifično humani fenomeni reduciraju na subhumane fenomene ili se iz njih deduciraju. Pa kako bi se redukcionizam uopće i mogao definirati - nego kao **subhumanizam**.”⁷⁴

A **Ėaham** Solomon David Sassoon, jedan od manje poznatih ali vrlo kreativnih savremenih jevrejskih mislilaca, na istu temu kaže:

“Dva filofska trenda su se, u novije vrijeme, nadnijela nad čovjekovo poimanje sebe i svoje uloge u Univerzumu. S jedne strane, materijalistički redukcionizam probao je naslikati čovjeka kao neki **automaton** kojim se može manipulirati - a filofski pravac koji zastupa takozvanu ‘teoriju o identičnosti svijesti i tijela’ koja, pretvarajući svijest u jedan od aspekata tijela ili mozga, redukuje svijest do impotencije, pasivnosti i inercije karakterističnih za materiju - dao je ovoj ideji dopadljivo obličje. S druge strane, biološki pravac koji sebe naziva modernim sintetizmom, tvrdeći da objedinjuje Darwina sa genetikom tvrdi da čuda evolucione kreacije mogu biti objašnjena slijepim slučajem i nasumičnim mutacijama. ... Tako je čovjek obezvrijeđen iz dva pravca, život je pojeftinjen, a jedinstvenost ljudskog duha svedena na ništicu. Mnogi argumenti slani su s ciljem da zaustave ovu plimu daviteljske teorije i zamračujućeg savjeta⁷⁵ - no često izgleda da neki nevidljivi prsten sprječava svaki izazov kao magična formula protiv koje se odvažni borac za supremaciju duha ne uspijeva odlučno izboriti.”⁷⁶

Čini se, dakle, da se osnovna razlika između semitske monoteističke misli s jedne i grčko-rimske misli s druge strane na koncu, ipak, svodi na činjenicu da je prva monoteistična – te stoga holistična i sveobuhvatna –

⁷⁴ Viktor E. Frankl, “**Liječnik i duša**”, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1993., strane 41 i 42.

⁷⁵ U skladu sa sefardskom tradicijom, **Ėaham** Sassoon upliće u svoje iskaze aluzije na biblijske stihove. Termin “**zamračujući savjet**” preuzet je iz Knjige o Jovu 38:2.

⁷⁶ Solomon Sassoon, “**Reality Revisted**”, Feldheim, Jerusalem/New York, strana 1.

dok je ova druga svjesno i namjerno antropocentrična – te možda baš stoga odražava čovjekovu unutrašnju ambivalenciju.

Tora je već nebrojeno puta sagledana grčko-rimskim očima. – No, možda ne bi bilo zgoreg sagledati jedanputa, makar na trenutak, grčko-rimsku kulturu očima *Tore*. Sljedeće linije jedan su takav lični pokušaj.

Od samih početaka grčko-rimske kulture čovjek je bio mjera poimanja svijeta - pa su i bogovi pravljani po liku i predstavi ljudskoj,⁷⁷ pripisivana⁷⁸ su im tijela i njihove karakteristike - poput: ljepote i ružnoće, hitrosti, snage i slično – te osobine koje nisu odudarale od ljudskih - jer su grčkim bogovima strast, ljubomora, prevara, zavist, nadmetanje, srdžba, ljubav i strast bili jednako imanentni kao i ljudima čije su nebo nastanjivali. Drevni Grk nije mogao zamisliti Boga koji bi bio bitno drugačiji od njega - savršeni u bitstvenom ili u moralnom smislu. Boga koji bi mogao biti bestjelesan, bezvremen i besprostoran, vječan i stalan. Razlika između bogova i ljudi nije, dakle, u božanskoj prirodi - nego u rasponu mogućnosti. Bogovi, stoga, nisu drugo nego uvećani ljudi. Lijepa ilustracija istoprirrodnosti ljudi i bogova nalazi se u činjenici da su grčki bogovi opštili s ljudima, imali s njima djecu koja bi

⁷⁷ Nasuprot *Tori* u kojoj je čovjek stvoren po liku i predstavi Boga. - Uporedi I Knjiga Mojsijeva 1:26.

⁷⁸ Mnogi na osnovu *Tora* iskaza “Božja ruka” (II Knjiga Mojsijeva 9:3), “oči Gospodnje” (I Knjiga Mojsijeva 6:8), “uši Gospodnje” (IV Knjiga Mojsijeva 11:1) koje *Talmud* objašnjava kao ustupak *Tore* ljudskom sistemu izražavanja (“*Dibera Tora kilšon bene Adam.*” - “*Tora je govorila jezikom ljudi.*”) dolaze do pogrešnog zaključka da je i Bog *Tore* antropomorfan, odnosno da posjeduje tijelo - te da zabrana prikazivanja božanskog lika materijalnom predstavom (druga od Deset Zapovijedi s dviju ploča Saveza) nije motivisana nepostojanjem materijalnog aspekta Boga – nego, radije, božanskom nespremnošću da bude neadekvatno predstavljen - ili da postavi posrednika između sebe i ljudi. Biblijski stih “*Jer Gospod Bog vaš - On je Bog - na nebu odozgo, i na zemlji odozdo.*” (Jehošua – odnosno Isus Navin 2:11) jasno ukazuje da Bog nije tijelo - jer tijelo ne može biti u isto vrijeme na dva mjesta. Isto tako rečeno je: “*I niste vidjeli nikakvu predstavu (sliku).*” (V Knjiga Mojsijeva 4:15), kao i “*S čim ćete me uporediti - pa da mu budem podoban?*” (Isaija 40:25) - što, nedvojbeno upućuje na zaključak da - ne samo da je zabranjeno Bogu pripisivati materijalno obličje slikanjem i vajanjem – nego: takvo obličje Boga uopšte ne postoji. Na nedotupavnost ideje predstavljanja Boga ljudskim likom - ili likom uopšte Biblija ukazuje sljedećim stihovima u kojima se iskazuje inferiornost idola u odnosu na samog čovjeka - a kamo li na nadvremenog, nadprostornog i vječnog Boga: “*(Djelo) prsti(ju) njihovi(h) od srebra su i zlata, - djelo su ruku čovječijih. Usta imaju - a ne govore, oči imaju - a ne vide. Uši imaju - a ne čuju, nos imaju - a ne mirišu. Ruke njihove - a ne pipaju, noge njihove - a ne idu, ne izgovaraju ustima svojim. Kao oni biće oni koji ih čine - svi koji se uzdaju u njih.*” Psalam 115:4-8. Uporedi još i Isaija 44:9-21, 46:6; Jeremija 10:3-14.

bila obdarena većim rasponom mogućnosti nego drugi ljudi - a manjim nego drugi bogovi. Interesantno je da ni među savremenim intelektualcima ne nedostaje onih koji u ovoj slobodi nedoraslog djeteta, zasnovanoj na izgradnji paralelnog uobraziljnog svijeta, vide preimućstvo grčke kulture i njeno slobodarstvo. Tačno, grčki čovjek je bio slobodniji od današnjeg - na isti onaj način na koji je dijete slobodnije od odrasla čovjeka, odnosno biće opsjednuto maštom od čovjeka usaglašena sa razumom. Sloboda odraslog, postignuta rastom i padovima, stalnim usaglašavanjem sa idealima - bila je grčkom čovjeku kako nedostupna tako i odvratna. Slatka sloboda Grka nije se zasnivala na teškom, dugom i mukotrpnom oboženju ljudi (po biblijskom diktumu: *“Budite posebni - jer poseban sam ja Gospod Bog vaš koji vas činim posebnim.”*⁷⁹) - nego na očovječenju bogova. Umjesto da uzrastu do mjere Boga - Grci su zamislili bogove njima podobne, spremne da se sa njima igraju. Tolika je bila ljubav čovjeka prema blaženoj neodgovornosti, da je, čak i nakon što je *Tora* oplodila grčki um, razriješivši ga okova imaginacije, i omogućivši mu da se uzdigne do visina monoteizma - grčki *ratio*, lišivši Boga svakovrsne individualnosti, oslobodio čovjeka od potrebe rasta i usaglašavanja sa božanskim zahtjevima. Mehanizacijom Boga - odnosno svođenjem Boga na puku *“prima causa”* - *“Prvi Uzrok”* ili *“Uzrok svih uzroka”*, koji je apsolutan i uzvišen u toj mjeri da mu se ne može pripisati volja - Bog je apsolutiziran do irelevancije. Teorijski monoteizam kojim se napušta zaštićeni svijet dječije mašte - ali se još uvijek ne stiže u svijet odgovornosti odraslih - nego, radije, u pubertetsko ignorisanje stvarnosti odraslih - bio je sljedeća razvojna etapa na putu grčke misli. Revelacijski monoteizam, zasnovan na božanskoj posebnoj osobnosti čija je direktna posljedica božansko-ljudski dijalog - nasuprot ljudskom monologu teorijskog monoteizma Grci su negirali na sve moguće načine. - Bilo niječući, kao agnostici, mogućnost znanja o Bogu (krajna posljedica ovog pristupa je nijekanje prava govora Bogu) zasnivajući teoriju na (na prvi pogled) laskavoj i skromnoj pretpostavci da je Bog toliko uzvišen - da je ravno bogohuljenju pripisivati mu opterećivanje takvim sitnicama kao što je razgovor s ljudima i bavljenje njihovim moralnim i intelektualnim usavršavanjem; bilo niječući Bogu, kao Aristotel, znanje o ljudima; ili, kao Epikur, niječući samo postojanje Boga. U prelazu sa stare na novu eru, bilo je, širom grčko-rimskog svijeta, oko milion ljudi koji su prihvatili *Toru* - a nekoliko puta toliko onih koji su prihvatili sedam zapovijedi za sinove Noe i postali *“bogobojazni Grci”* kako ih naziva hrišćanski Novi Zavjet. U trenutku je izgledalo da će grčko-rimski svijet odrasti i preuzeti odgovornost pred Bogom - barem u smislu održavanja sedam osnovnih zapovijedi koje čovjeka čine čovjekom. No, ubrzo, zahvaljujući Pavlovoj misionarskoj djelatnosti, Hrišćanstvo se počelo širiti - prvo među bogobojaznim Grcima, a potom i među ostalim pučanstvom grčko-rimskog svijeta.

⁷⁹ III Knjiga Mojsijeva 19:2.

Ono što je u novoj ideologiji naročito privlačilo široke narodne mase prepadnute prazninom izazvanom božanskim odsustvom koje je propovijedala filosofija, i nespreme na prihvatanje makar i minimalne odgovornosti, što je zahtijevala *Tora*, bio je (prvim hrišćanima nepoznat⁸⁰) mit o ljudskoj nesposobnosti za ispunjavanje Zakona - te o božanskom preuzimanju kako ljudske prirode (kroz utjelovljenje) - tako i ljudskih obaveza (jednokratno ispunjenje Zakona) - odnosno, što je i najvažnije, sveukupnih ljudskih grijeha (kako do-ondašnjih - tako i od-ondašnjih). Ideja o iskupiteljskoj moći Hristove žrtve i dostatnosti vjere (te nepotrebnosti i prevaziđenosti dijela zakona) - ponovno je vratila grčko-rimski svijet u blaženo carstvo dječije neodgovornosti - u kojoj je ostao sve do ponovnog pubertetskog buntovništva utemeljenog na potpunom ignorisanju autoriteta - čiji je početak francuska revolucija - a čiji se kraj još ne nazire.

⁸⁰ Vidi: Zenon Kosidovski, "*Priče evanđelista*".

3. ČOVJEK, NJEGOVE OBAVEZE - TE PRAVA KOJA IZ NJIHOVOG OBDRŽAVANJA PROIZILAZE

Ako čovjek nije zdatost - nego potencijal koji se može a ne mora razviti - onda ljudska prava nisu zagantovana - nego uslovljena čovjekovim ostvarenjem koje se postiže, prvenstveno, obdržavanjem obaveza koje čovjeka čine čovjekom.

Treba napomenuti da se *Tora* ne predstavlja kao jedini put postizanja božanske milosti. – Ona nudi dva paralelna sistema (svakim od kojih se ispunjava božanska volja i zasluuje milost na ovom - te opstanak na svijetu koji dolazi) - jedan opšti sa minimalnim zahtjevima koji obavezuje sve pripadnike adamovske civilizacije – i drugi, poseban, sa maksimalnim zahtjevima, usmjeren na stvaranje uzor-naroda koji će predvoditi čovječanstvo u stvaranju Božijeg Carstva na zemlji.

Važno je podvući da su za *Toru* rasne i etničke razlike (za razliku od pravnih i ideoloških) nebitne.⁸¹

Obje pomenute grupe dužne su uspostaviti sudove koji će suditi prekršiocima. Kao što je za očekivati, moguć je samo prelazak iz niže u višu zahtjevnu grupu – a ne i obrnuto.

Ako na području jurisdikcije *Tore* (dakle u *tora*-državi) osoba koja je pod jurisdikcijom *Tore* (dakle punopravni građanin) prestupa zapovijedi *Tore* – sljeduje ga zakonom propisana kazna.

Postavlja se međutim pitanje šta se dešava kada, u vrijeme (kao što je ovo današnje) u kome *Tora* nije realizovana kao Ustav u kakvoj-takvoj državi – nego funkcioniše isključivo kao redigovani i prilagođeni izbor ličnih i grupnih (često međusobno usuproćenih) uvjerenja njenih podanika, osoba koja je pod formalnom (teoretskom) jurisdikcijom *Tore* prestupa njene zapovijedi? - Ukoliko se ne radi o nijekanju osnovnih principa vjere, o javnom kršenju *Šabata*, ili o javnom kršenju zapovijedi s ciljem iskazivanja javnog prezira prema *Tori* – nego “samo” o kršenju zapovijedi *Tore* zbog užitka što ga prekršaj pruža – na takvu se osobu primjenjuje princip: “*Yisrael - af ‘al pi šeĒaĎa - Yisrael hu*” - “*Izraelit, unatoč činjenici da griješi ostaje Izraelit*”. - No, onaj koji

⁸¹ Nažalost, često povjerenici *Tore* nisu dorasli širini i visini *Tore* – pa vlastitim predrasudama bacaju sjenku na sam božanski zakon. Eklatantan primjer je Mojsijeva i Aharonova sestra Mirjam, i sama prorok Gospodnji, koja je zbog rasističke opaske na temu boje kože Mojsijeve druge žene, crnkinje, kažnjena leprom koja je prouzrokovala da joj cijelo tijelo postane bijelo (božanska poruka je jasna: pošto smatraš da je strašno ako je boja nečije kože crna – evo, neka tvoja bude čisto bijela) - vidi IV Knjiga Mojsijeva – glava 12.

niječe osnovne principe vjere, javno skrnavi *Šabat* ili iskazuje javni prezir prema zapovijedima *Tore* gubi status Izraelita.⁸²

Do ponovnog usaglašavanja sa osnovnim postulatima *Tore* otpadnik se ne može oženiti unutar Zajednice Izraela, ne broji ga se u *minyān* (kvorum od deset muškaraca neophodan za održavanje skupne molitve) - a njegov hljeb i vino nisu *kašer* (dozvoljeni za upotrebu).

⁸² Izuzeci od rečenog pravila su (napravljeni uglavnom u svemu što ima ili bi moglo imati veze sa njegovim potomstvom koje se ne smatra automatski otpadničkim):

1. Ako se otpadnik oženi Kćerju Saveza – brak je punovažan i mora se razvesti,
2. Otpadnik zadržava sposobnost nasljeđivanja jer je moguće da su njegovi nasljednici ispravni građani (ili podanici *Tore*) – ali mu *tora*-sud može osporiti nasljedstvo,
3. Ako čovjek umre ne ostavivši potomstvo, njegova žena se ne može preudati bez ceremonije razvođenja od njegovog brata -čak i ako je ovaj otpadnik,
- te još nekoliko minornih detalja zakona.

4. OPŠTE-ČOVJEČANSKE OBAVEZE

Osnovna nit prava koja se proteže u svim pravnim sistemima adamovskog civilizacijskog kruga (čiju osnovu predstavljaju zabrane tipa "Ne ubij", "Ne ukradi" itd.) revelacijskog je porijekla - te, stoga, praukuleus iz koga su se razvili pravni sistemi naše civilizacije treba tražiti u božanskim zapovijedima predatim Adamu, Noa⁸³u, Avrahamu i Mojsiju.

Iz činjenice da u biblijskoj priči Bog kažnjava Qayina za ubistvo Havela (uporedi I Knjiga Mojsijeva 4 glava) vidljivo je da Pisana *Tora* uzima 'zdravo za gotovo' da je Adamovom krugu zabrana ubistva već poznata (jer kažnjavanje nema smisla ukoliko zabrana nije postojala prije djela - a znakovito je da ni sam Qayin ne ističe u vlastitu odbranu činjenicu da nije znao da je ubistvo zabranjeno) – što je, opet, u skladu sa Usmenom *Torom* po kojoj je zabrana ubistva predata Adamu.

Prema usmenoj tradiciji (hebrejski *šemu'a* - od korijena *šam'a* = čuti, razumjeti) sedam zapovijedi koje je Bog dao cijelom čovječanstvu (od kojih su šest zabrane, i samo jedna, posljednja, nalaže djelovanje - a ne uzdržavanje od djelovanja) poslužile su kao osnov razvoja prava. Teza o prirodnom pravu nije komplementarna sa *tora* poimanjem svijeta. Pravo je ili objavljeno, ili usaglašeno međusobnim dogovorom ljudi - ili dogovorom Boga i ljudi. Upravo zato je Rambam spremnost Rav Sa'adye Gaona⁸³ (čijim je stopama inače hodio, i čijem je nauku sljedovao) da ona pravila koja su se razvila iz sedam božanskih predsinajskih zapovijedi nazove opštim imenom *mi¹ wot muskalot* (razumske ili logične zapovijedi) - što, na izvjestan način, implicira da je njihova opšterasprostranjenost uslovljena njihovom logičnošću - a ne

⁸³ Rabi Sa'adya ben Yosef Al-Fayyumi ha-Gaon, rođen 882. godine u Dilazu, Egipat – a umro 942. godine u Suri, u Vavilonu, od strane Rabi Avrahama ibn 'Ezre i drugih poznijih *tora* učenjaka nazvan "roš ha-medaberim behol maqom" – "prvi koji je govorio o svemu". – Uistinu, Rabi Sa'adya Gaon bio je prvi čelnik vavilonske akademije koji se nije bavio isključivo pravom (*Talmudom*) – nego i komentaranjem i prevođenjem (na arapski) Biblije (njegov komentar na Petoknjižje i druge biblijske knjige inspirisao je generacije komentatora, ostavši do danas nezaobilaznom odrednicom biblijske naobrazbe u svakoj ozbiljnoj *yešivi*), pjesništvom; kodifikacijom određenih oblasti prava: nasljednog – "*Kitab al-mawari¹*" – "*Knjiga o nasljednom pravu*", trgovinskog – "*Sefer meqa¹ umemkar*" – "*Knjiga o kupovini i prodaji*", 'kašeruta' (propisi o čistoj i nečistoj hrani) – "*Kitab a¹ Ćerefo¹*" – "*Knjiga o nepropisno zaklanim životinjama*" – itd.; sistematizacijom liturgike: "*Siddur*" – "*Molitvenik*"; prezentacijom rabinske misli (filosofije): "*Kitab al-amanat wa-al-i'tiqadat*" – "*Knjiga uvjerenja i ideja*"; leksikografijom (autor je prvog poznatog hebrejskog riječnika) – "*Sefer ha-Egron*"; filologijom: "*Kutub al-lugha*" – "*Knjige o (hebrejskom) jeziku*", "*Kitab as-sab'in laf¹ a*" – "*Knjiga (objašnjenja) sedamdeset Hapax-Legomena*" – itd.

objavom, okarakterisao kao nesvjesno povodenje za arapskim *kalamom*,⁸⁴ insistirajući da je za dezinaciju pomenutih pravila daleko ispravnije koristiti termin *miġ woġ mefursamoġ* (opštepoznate zapovijedi), koji ukazuje na njihovo božansko, odnosno revelacijsko porijeklo.

Sedam pomenutih zapovijedi koje obavezuju sve pripadnike adamovske civilizacije objavljene su postupno. Šest (pet zabrana i jedna pozitivna zapovijed) je primio, i vlastitom potomstvu prenio, Adam - a kasnije je, u vrijeme NoaĖa, pomenutim zabranama dodana i zabrana jedenja dijelova tijela živih životinja - zbog čega se u *halaha* za obilježavanje svih ovih sedam opšte-obavezujućih zapovijedi najčešće koristi termin “Šev'a miġ woġ Bene NoaĖ” - “Sedam zapovijedi za sinove NoaĖove”.

U *Mišne Tora*, zbirci cjelokupnog pozitivnog *tora*-prava (o kojoj će kasnije biti više riječi), u četrnaestoj i posljednjoj knjizi kodeksa - “*Sefer ŠofeĖim*” (“*Knjiga*” - odnosno “*Zakon o sudijama*”) - u odjeljku “*Hilhoġ melahim we-milĖamoġ*” (“*Propisi o Kraljevima i ratovima*”) - u devetoj glavi, članovi 1-3 pomenuti opšte-čovječanski i opšte-obavezujući propisi ovako su prezentirani:

“Šest je stvari naloženo Prvom Ćovjeku (Adamu):

1. zabrana idolopoklonstva,
2. zabrana bogohuljenja,
3. zabrana krvoprolića,
4. zabrana incesta, sodomije i muške homoseksualnosti,
5. zabrana krađe; i
6. zapovijed o obavezi uspostavljanja sudova (koji će suditi u slučaju kršenja prethodno navedenih zabrana).”

Unatoč činjenici da su svi (pomenuti propisi) tradicija u našim rukama (dakle stvar predata usmenim putem) predata nam od Mojsija našeg Učitelja, te unatoč činjenici da i sam zdrav razum nalaže tako - iz svega rečenog u Tori uviđa se da su upravo ovo bile stvari koje su im naložene. NoaĖu je dodata zabrana jedenja dijelova tijela živih životinja - jer je rečeno: “Ali meso, dok je duše u njemu - krvi mu ne jedite” (I Knjiga Mojsijeva 9:4) - sve u svemu sedam zapovijedi.”

⁸⁴ Arapski: *kalam* = riječ, arapski ekvivalent grčkog logosa, termin se razvio iz fraze “*kalam Allah*” – “riječ Božja” (kojom se, obično, označava Quran) – i njim se označava spekulativna teologija. Protagonisti ovog pravca nazivaju se “*mutakallimun*”. Unutar “*kalama*” razvilo se nekoliko različitih pravaca: *Mu'tazila*, *Aš'ariya* i *al-Maturidiya*.

*I tako je bilo u cijelom svijetu sve do Avrahama kojem je, osim ovih zapovijedi, naloženo i obrezivanje. On je, ujedno, i prvi koji je molio jutarnju molitvu. Yiġ Êaq (Isak) je izdvojio desetak, i dodao još jednu molitvu s kraja dana. Ya'aqov (Jakov) je dodao zabranu konzumiranja **gid ha-naše**⁸⁵ i molio večernju molitvu - a u Egiptu su (Sinovima Izraelovim) bile naložene dodatne **miġ woġ** - dok nije došao Mojsije naš Učitelj - i Tora bi upotpunjena njegovom rukom.*

Šest je golotinja (seksualnih veza) zabranjeno NoaÊidu: majka, očeva žena, udata žena, sestra po majci, muškarac (muška homoseksualnost), i životinja (sodomija) - jer je rečeno: "I ostaviće čovjek oca svojega (i majku svoju, i prilijepiće se ženi svojoj - i biće jedno meso)". (I Knjiga Mojsijeva 2:24). - ("... oca svojega...") - aluzija na očevu ženu; "i... majku svoju..." - jasno samo po sebi; "... (i prilijepiće se) ženi svojoj..." - a ne ženi druga svoga; "... ženi svojoj..." - a ne muškarcu; "... i biće jedno meso..." - da diskvalifikuje domaću životinju, zvijer i pticu - s kojima čovjek ne može biti jedno meso.

Sva prava čovjek stiče tek ispunjavanjem ovih sedam obaveza.

Pitanjem odnosa *noaÊidskog* i *tora* prava bave se i članci "Porijeklo čovječanstva", "Dva aspekta Univerzalnog Zakona: Mojsijevstvo i NoaÊizam" - te "Sinovi NoaÊa" - preuzeti iz knjige "Yisrael we-ha-enošut" ("Izrael i čovječanstvo") velikog humaniste i mislioca Rabi Eli Ben-Amozega (1822. - 1900.).

Prije davanja *Tore* (čime je u našoj civilizaciji stvorena uzor-grupa zadužena da cjelokupno čovječanstvo povede ka višim stepenima bogospoznaje i individualnog ostvarenja) svi su pripadnici naše civilizacije bili obuhvaćeni *noaÊidskim* zakono-sudbenim sistemom.

U cilju razumijevanja kasnije navedenih primjera, neophodno je bavljenje pojedinačnim ljudskim pravima preduprediti opštim uvodom u *halaha*.

⁸⁵ Vidi 32. glavu I Knjige Mojsijeve - Od 24. do 32. stiha. 'Gid ha-naše' = kraj mišića na zglavku u stegnu.

5. OPŠTI UVOD U HALAHA

U *Tora*-sistemu ingerencije su podijeljene na sljedeći način:

- 1 zakono-regulacione i sudske vlasti (*Sanhedrin*),
- 2 političke vlasti (narodna skupština koja postavlja kralja) i
- 3 administrativne vlasti (kralj i vojska).

Sljedeći biblijski stihovi iz V knjige Mojsijeve 17:8-12 predstavljaju autorizaciju za uspostavu *Sanhedrina* kao i objašnjenje njegove funkcije:

(Tekst dodan u zagradama predstavlja tumačenje tehničkih termina upotrebljenih u biblijskom stihu - i preuzeto je iz *halahičkog midraša* na V knjigu Mojsijevu koji se zove "Sifre" - poglavlje 152, te iz Rambamove *Mišne Tora* - "Hilhoṭ mamre" - "Propisi o zakonooborcima")

"Ako bi ti STVAR (davar - odnosi se na pravilo, bilo pismeno - bilo usmeno, prenešeno od Mojsija) koja se tiče SUDA (lamišpa Š - odnosi se na pravila gdje je neophodno ljudsko procjenjivanje i prilagođavanje pravila Tore novonastalim situacijama = din) bila čudna (nejasna) - između KRVI I KRVI (pravila o obrednoj čistoći), između ZAKONA I ZAKONA (građansko pravo, krivično pravo i kazneno pravo), te između DOTICAJA I DOTICAJA (propisi o mjerama medicinske zaštite), RIJEČI (propisi o zavjetima) SVAĐE (propisi o provjeri nevjerstva žene, te propisi o kolektivnoj odgovornosti dva sela na granici kojih je pronađen leš - a vinovnik nije pronađen) na LOKALNOM SUDU (biša'areha⁸⁶ - Sifre dovodi u vezu riječ ša'areha sa riječju ši'ureha = tvojim mjerama - po čemu se ovaj iskaz onda ne odnosi na lokalni sud - nego na propise o mjerama socijalne zaštite koje nemaju mjere =

⁸⁶ "Biša'areha" - heb. - doslovno na tvojoj kapiji, figurativno na lokalnom sudu - jer je gradska kapija na Starom Istoku predstavljala neku vrstu gradske skupštine - i sve pravne radnje - kupovina, prodaja, primopredaja, itd. obavljale su se na kapiji - i u prisustvu gradskih prvaka. Logično je da su se u ono vrijeme i suđenja odvijala u "gradskoj skupštini" - odnosno na kapiji.

leqe ð, pea i šihe Êa) - tada ćeš ustati i uspeti se⁸⁷ u mjesto koje izabere Gospod Bog tvoj (Jerusalim); i doći ćeš pred sveštenike (*kohanim*), levite (*ha-lewiyyim*) i pred sudiju koji budu u one dane; i pitaćeš ih - a oni će ti kazati kako valja presuditi. - I učinićeš onako kako ti kažu sa onog mjesta koje izabere Gospod. Čuvaj se da činiš onako kako te pouče. Prema zakonu kojemu te nauče (odnosi se na *taqanot, gezerot i minhagot*), i prema sudu (odnosi se na *dinim muflaim*) koji ti kažu učinićeš - i nemoj skrenuti od stvari (tradicija primljena od Mojsija - predana bilo pismeno bilo usmeno = *qabala*) koju ti kažu - ni desno ni lijevo.”

Osnovni zadaci *Sanhedrina* su:

1. Vjerno prenošenje usmenih tradicija - bilo da se radi o *divre qabala*, riječima tradicije - dakle onim propisima koje je Bog rekao Mojsiju na Sinaju, a ovaj ih je predao prvom *Sanhedrinu*, pretvorivši ih tako u usmenu tradiciju (a koje bi se, sve i da ih Bog i nije dao Mojsiju, mogle “pronaći” intelektualnim naporom - jer su naznačene u *Tori*) - ili da se radi o *halaha le-Moše mi-Sinay*, propisima datim Mojsiju na Sinaju - (koje, da ih Bog, kojim slučajem, nije saopštio Mojsiju, sami ne bismo mogli izvesti iz teksta *Tore* - jer u *Tori* ne postoji ni najmanja naznaka koja bi nas uputila na zaključak da se određeni propis ima obaviti na takav i takav način).
2. suđenje po propisima *Tore* i
3. aktuelizacija propisa Pismene i Usmene *Tore*.

U cilju ostvarivanja pomenutih funkcija *Sanhedrin* ima na raspolaganju sljedeće ovlasti:

1. Ekskluzivno pravo na objašnjavanje načina izvršavanja *miŕ wot* (biblijskih zapovijedi), koje obuhvaća i zakonotvorno interpretiranje biblijskih *pesuqim* (stihova) - koje je ograničeno usmenom tradicijom.

⁸⁷ Dolazak iz bilo kog dijela svijeta u Izrael naziva se *'aliya* - što znači penjanje.

2. Proglašavanje novih zakonskih odredbi koje se zasnivaju na prethodnim biblijskim propisima, i služe da preduprede i onemoguće kršenje istih - tzv. *gezerot* (uredbe ili dekreti).
3. Propisivanje potpuno novih zakonskih akata koji uređuju određeni segment društvenog života, ili nalažu određenu poželjnu društvenu radnju - tzv. *taqanoṭ* (pravila ili statuti).

Prema tome, dok god je postojao Hram, i u njemu *Sanhedrin ha-gedola* (Vrhovni Sud), *halaha* je bila centralizovana. Sudilo se po Pismenoj i Usmenoj *Tori* - a u slučaju da novonastala situacija nije bila riješena u dotadašnjem pravu, *Sanhedrin* je proglašavao raspravu na temu novonastale situacije. Prva dužnost *Sanhedrina* bila je: utvrditi da li postoji autoritativna tradicija koja reguliše dotični problem. - Ako postoji - ona biva javno obznanjena - a, ako li, pak, ne prelazi se na javnu diskusiju, iza koje slijedi javno glasanje - i kao zaključak Vrhovnog Suda biva proglašeno pravilo (*din mufla*) za koje je glasala većina prisutnih članova sudskog vijeća. Novonastalo pravno rješenje predstavljalo je presedan na koji su se kasnije (ne u apsolutu kao u anglo-saksonskom pravu) pozivale sudije svih sudova - sve dok neki drugi, kasniji, *Sanhedrin* ne bi stvorio novi presedan - poništavajući ili mijenjajući prvobitno pravilo.

Nakon Razorenja II Hrama, nekoliko preživjelih narodnih vođa povuklo se u gradić Javne s ciljem "da spasu što se spasiti dade" - odnosno da reorganizuju cjelokupni sistem, i obezbijede mu opstanak, prilagodivši ga novim (nemilim) uslovima. Raban Yoḥanan ben Zakay, koji je i prije ratnih sukoba bio poznat rimskim vlastima kao zagovornik mirnih odnosa s Rimom, uspio je ishodovati od Titusa odobrenje da se u Javneu osnuje *Bet ha-Midraṣ* (Dom Istraživanja = pravna akademija). Oko uspostavljene akademije okupili su se svi preživjeli učenjaci - te je ova, vrlo brzo, prerasla u *Sanhedrin*, na čelo kog je postavljen Raban Gamliel ben Šim'on, čija je nova funkcija bila priznata i od Rima, koji mu je dodijelio titulu etnarha - proglasivši ga time predstavnikom i zastupnikom interesa naroda okupirane Judeje. Tako je sjedište *Sanhedrina* iz Jerusalima prešlo u Javne, čemu je, naravno, uslijedilo postavljanje pitanja legaliteta Vrhovnog Suda koji se ne nalazi u "mjestu koje izabere Gospod Bog tvoj" (kako je glasila biblijska zapovijed kojom se inauguriše i autorizuje *Sanhedrin* - "I učinićeš onako kako ti kažu sa onog mjesta koje izabere Gospod...") - pitanja na koje je odgovoreno tvrdnjom da: čak i ako je sud privremeno izmješten sa svog prirodnog mjesta - to još uvijek ne znači da njegove odluke nisu opšte-obavezujuće. - Svejedno, uspostavljena je, kako lingvistička tako i pravna, razlika između hramskog *Sanhedrina* i onog u Javneu. Dok se *Sanhedrin* koji je sjedio u hramskoj "liškaṭ ha-gazit" (kamenj dvorani) nazivao *Bet Din ha-Gadol* (sa određenim članom ha ispred riječi veliki) - Vrhovni Sud - dotle se javneovski *Sanhedrin* zvao samo *Bet Din Gadol* (bez određenog člana) -

Veliki Sud. Osim toga, ovlasti javneovskog *Sanhedrina* bile su manje - utoliko što isti kršenje vlastitih zakonskih inovacija nije mogao sankcionirati smrtnom kaznom.

Zbog tiranije Rima, a naročito zbog Hadrijanove opake zamisli da obnovi Jerusalem i nastani u njemu isključivo idolopoklonike došlo je do novog judejskog ustanka, na čijem je čelu, ovaj put, bio Bar-Kohba (na aramejskom Sin Zvijezde). Daleko nadmoćnija rimska vojska uspjela je, na kraju, ipak, savladati judejske ustanike. Rezultati rimske pobjede bili su stravični - Judeja je bila opustošena - a "od mača preostali" Judejci bili su prisiljeni da se isele u Galileju. I sam *Sanhedrin* prešao je u Galileju - i to prvo u grad Uša, a potom u Seforis blizu Tverije.

Dok god nije postojala opasnost po opstanak *Sanhedrina*, tradicija se prenosila usmenim putem. - To je bio jedini efikasan način da se spriječi zloupotreba pisanog teksta. Pisana *Tora* nije se mogla tumačiti nezavisno od usmene tradicije - a ova je, pak, bila predavana samo dostojnima - i njome se ovladavalo samo uz dugotrajno predano učenje. Pisani tekst je lako odbjasniti (*explain away*). - Potrebno je samo složiti se načelno s njegovom validnošću - a kasnije ga interpretirati drugačije. (Kao što su, na primjer, učinili hrišćani sa "Starim Zavjetom".) Nova interpretacija potiskuje i u potpunosti zamjenjuje izvorno pisano pravilo. Iz formalno-pravne perspektive, budući da niko nije zvanično poništio pomenuto pisano pravilo, ovakva "intervencija", u najmanju ruku, nije ilegalna. Da bi se spriječilo izvitoperivanje zakona nakaradnim tumačenjem njegovih propisa - Usmeni Zakon nije bio zapisan - a Pismeni je bilo nemoguće zloupotrebiti (ako se zna da postoji izvorno tumačenje koje se prenosi usmenim putem). - No, nakon iskustva sa razorenjem Hrama, nakon genocida sprovedenog nad Judejcima i progona mudraca - pojavila se bojazan da bi, istrebljenjem *Ēahamim* (mudraca), Usmeni Zakon mogao potpuno nestati. - Stoga je Rabi Yehuda ha-nnasi⁸⁸, sljedeći predsjednik *Sanhedrina* u izbjeglištvu (u vlastitoj zemlji), i etnarh Judejaca, odlučio da pribilježi i uobličiti sve usmene tradicije. - Tako je nastala *Mišna* - prvi zbornik usmene predaje. Pojam *Mišna* ne poklapa se u cjelosti sa pojmom Usmeni Zakon, jer niti je svaki stavak u *Mišni* dio Usmenog Zakona - niti je sav Usmeni Zakon sadržan u *Mišni*.

Pravni iskazi sadržani u *Mišna* mogu se podijeliti u pet kategorija (od kojih su neke već pomenute u poglavlju o dužnostima i ovlaštenjima *Sanhedrina*):

1. "Divre qabala" – "Riječi predaje",
2. "Halaha le-Moše mi-Sinay" – "Put predan Mojsiju na Sinaju",

⁸⁸ Hebrejski: *nasi* - doslovno: uzvišeni, zvanična titula predsjednika *Sanhedrina*.

3. “*Dinim muflaim*” - "čudesni zakoni" - zajedničko ime za sve one zakone koji nisu izričito navedeni u Pismenom ili Usmenom Zakonu - a koje *Sanhedrin*, nakon javne diskusije i većinom glasova, proglasi - i to na osnovu određenog biblijskog iskaza - a putem trinaest pravila biblijske hermeneutike (“*šeloš 'esre midot še-ha-Tora nidrešet bahen*”),
4. “*gezerot*” – “uredbe”
5. “*taqanot*” – “propisi” i “*minhagot*” – “običaji”

Prve dvije kategorije imaju status biblijskih propisa (*mide-Orayta*), posljednje dvije su rabinski propisi (*mideRabanan*) - a “*dinim muflaim*” smatraju se biblijskim propisima rabinskog porijekla (“*mideOrayta mideRabanan*”). Razlika između biblijskih zakona iz prve dvije kategorije i “*dinim muflaim*” (biblijskih propisa rabinskog porijekla), sastoji se u činjenici da - dok su prvi nepromjenjivi i vječni - dotle “*dinim muflaim*” uživaju status privremenog biblijskog propisa – što znači da su ukidivi (*Sanhedrin* ih može obesnažiti ili preinačiti bez ikakvih ograničenja) – ali dok god nisu ukinuti smatraju se biblijskim propisom.

Sastavljanje *Mišne*, odnosno konačno formulisanje *Usmene Tore*, značilo je kraj perioda *Tanaim*⁸⁹ - i početak perioda *Amoraim*.⁹⁰ - Naravno, rez između dva razdoblja nije bio ni plod trenutka, ni svjesne odluke - nego, radije složenog socijalno-psihološkog procesa. Tako su, i nakon kompilacije *Mišne*, još uvijek djelovali *tanaim* onog pokoljenja. –No, učitelji sljedećih generacija (*Amoraim*) već su bili svjesni činjenice da njihov autoritet nije jednak ni autoritetu Velikog Suda u Javneu - a kamo li Vrhovnog Suda u Jerusalamu - te se, stoga, nisu osjećali slobodnim da promjene ili obesnaže riječi svojih *tanaičkih* prethodnika. Inače, *Sanhedrin* je ovlašten da promjeni, dopuni ili ukine (djelimično ili u potpunosti) propis prethodnog *Sanhedrina*.⁹¹ – No, *Amoraim* su sve riječi

⁸⁹ Aramejski: *Tanaim* - učitelji - tako se nazivaju mudraci iz vremena *Mišne*. Hebrejsko "š" u aramejskom često postaje "t" - tako da riječ "*tanaim*" dolazi, zapravo, iz istog korijena iz kog i riječ *Mišna* - od glagola *lešannen* - podučavati, ponavljati - *Mišna* = Ponavljanje, Učenje.

⁹⁰ Aramejski: *Amoraim* - kazatelji. - Samo ime ukazuje na činjenicu da su postmišnaitički *Ėahamim* bili svjesni činjenice da ne mogu, kao *Tanaim*, donositi zakone nezavisno – oni su sebe smatrali ponavljačima (kazateljima) i čuvarima već ustanovljenih tradicija.

⁹¹ Za ukidanje izvjesne vrste propisa – na primjer: *gezerot*, postoje izvjesni uslovi i ograničenja – *Sanhedrin* mora biti veći, po broju i mudrosti, od *Sanherdina* koji je donio *gezera*. *Sanhedrin* koji je ukinuo dvije *gezerot* ne treba žuriti s ukidanjem treće – itd.

Tanaim vidjeli kao obavezujuće i nepromjenjive. - Svejedno, po pitanju propisivanja pravila koja nisu u koliziji sa pravilima ustanovljenim od strane *Tanaim*, *Amoraim* su smatrali da imaju odriježene ruke - te su za novonastale situacije donosili nove propise. – No, u biti, njihova osnovna djelatnost sastojala se u tumačenju pravila zapisanih u *Mišni* (djelimično na osnovu usmenih tradicija, a djelimično na osnovu filoloških, etimoloških, gramatičkih ili logičkih analiza), te u aktuelizaciji istih. Propisivanje novih pravila nezavisnih od *Mišne* (koja nisu smjeli biti u koliziji s njom) bila je samo dodatna aktivnost.

U vrijeme Rabi Yehude ha-nasija, kao i par decenija nakon njega, vladalo je privremeno “blagostanje” - ali je širenje Hrišćanstva u rimskom carstvu prouzrokovalo nove netrpeljivosti prema onima koji su “još uvijek” insistirali na izvornom značenju Objave. - Kada je, u četvrtom vijeku, Hrišćanstvo postalo zvaničnom vjerom rimskog carstva - započeo je progon svih ne-hrišćana - a prvenstveno jevrejskih “bogoubica” koji su, postepeno, izgubili sva građanska prava. U petom vijeku, prilikom raspada rimskog carstva na Istočno i Zapadno - *Ereṯ Yisrael* (Zemlja Izraela) je pripala Istočnom rimskom carstvu - odnosno Vizantiji, čiji su fanatični i netolerantni vladari, konstantnim progonima Jevreja i zabranama praktikovanja *Tore*, nastojali dovesti Jevreje k poznanju “istine”.

Vizantijski antisemitizam kulminirao je 492. Godine – kada je, dekretom Cara Teodosija, etnarhu Gamlielu VII oduzeto pravo upravljanja jevrejskom zajednicom. - Tako su Jevreji u *Ereṯ Yisraelu* izgubili i posljednji vid autonomije, kao i sav uticaj na Dijasporu.

U međuvremenu, razvili su se u Rasijanju novi centri jevrejskog učenja - od kojih je, dakako, najznačajniji onaj u Vavilonu - čiji početci sežu još iz vremena vavilonskog sužanjstva (u vrijeme razorenja Prvog Hrama) kada su Judejci bili odvedeni u Vavilon - odakle se samo manjina, prvo s ‘Ezrom, a potom i s Neḥemyom, vratila u Izrael. Ovoj davnašnjoj zajednici pridružili su se, u vrijeme razorenja Drugog Hrama, mnoge judejske izbjeglice (među njima i mnogi učenjaci) čiji je broj, kasnije, “zahvaljujući” rimskim progonima, stalno rastao. U vrijeme rijetkih perioda “blagostanja” u *Ereṯ Yisraelu*, dešavao se i obrnut proces - mnogi su mladići dolazili iz Vavilona da studiraju na akademijama u Galileji - a neki su se, unatoč teškim prilikama u *Ereṯ Yisraelu*, zbog ljubavi prema Zemlji Otaca, nastanjivali u Izraelu. Tako su se, na primjer, u vrijeme dok se Rabi Yehuda ha-nasi bavio sastavljanjem *Mišne*, u Izraelu nalazila dvojica učenika iz Vavilona - Aba Ariha (zvani Rav) i Šemuel, koji su mu pomagali u radu, i koji su, po povratku u Vavilon, osnovali i tamo akademije (*yešive*) po ugledu na one u Izraelu. Rav je osnovao *yešivu* u Suri - a Šemuel *yešivu* u Nehardei. Osim ove dvije *yešive* (nešto kasnije) razvila se i u Pumbediṯi značajna *yešiva* koja se, kasnije, vijekovima otimala za primat sa *yešivom* iz Sure. U pomenutim novim centrima *tora* učenja proučavao se Pismeni i Usmeni

Zakon (*Tora i Mišna*) - i nastojalo se njihove propise prilagoditi životu u Vavilonu. Postepeno, kako se gubila veza Rasijanja sa centrima učenja u *Ereṯ Yisraelu*, vavilonske akademije stekle su u očima podanika *Tore* status *Bet Din šel Rabbim* (Sud Mnogih).

Bilo kako bilo, činjenica da su učenici predsjednika izraelskog legitimnog Vrhovnog Suda sjedili na čelu vavilonskih *yešiva*; te da su im se kasnije, u etapama, pridruživali izbjegli članovi izraelskog Velikog Suda - dala je vavilonskim *yešivama* status Suda Mnogih – odnosno Velikog Suda u izbjeglištvu. - Ovaj vavilonski Sud Mnogih bio je, u prvo vrijeme, paralelan s onim što je od institucija *tora*-samouprave preživjelo u Izraelu - a potom je, kako je postepeno veza Rasijanja sa izraelskom maticom bivala sve slabija i teže održiva, postao i jedinim nastavljачem izraelskog Velikog Suda.

Amoraimske diskusije su se sprva prenosile i podučavale usmeno. U toku tri generacije skupilo se toliko materijala da je već postalo gotovo nemoguće vladati cjelokupnim ovim usmenim materijalom napamet - a kada su i u, dotada tolerantnom, Vavilonu počeli vjerski progoni - odlučili su Ravina i Rav Aše da zapišu ove usmene tradicije kojima je ponovno prijetila opasnost nestanka. Prikupljene tradicije rasporedili prema redosljedu *mišnayot*. U ono vrijeme nivo *tora* obrazovanja prosječnog pojedinca bio je daleko viši nego danas - tako da nije postojala potreba da se u tekst uključe i *mišnayot* na kojima se zasniva diskusija (*sugiya*) - jer su ih, barem oni koji bi uopšte posegnuli za proučavanjem talmudskog teksta, znali napamet. Kasnije su u *Talmud* uključene i *mišnayot* - tako da unutrašnji raspored *Talmuda* danas izgleda ovako: *mišna*, kojoj slijede diskusije, tumačenja i navođenje presedana koji se tiču dotične *mišne* (što se obično naziva *gemarom* - "završetkom"), te potom sljedeća *mišna* sa svojom *gemarom* - itd. *Talmud*, kao što je već rečeno, slijedi raspored *Mišne* - i kao i *Mišna* dijeli se na *masehtot* - odnosno traktate.

Moguće je da se ista *sugiya* pojavi u nekoliko *gemarot* koje su prislonjene uz različite *mišne* - i to zbog toga što je u diskusiji pomenuto nekoliko *tanaimskih* izvora - pa su, poslije, prilikom redakcije *Talmuda*, odlučili da se pomoću jedne *sugiya* može pospješiti razumijevanje dviju ili više *mišnayot* - te su stoga prislonili jednu te istu *sugiya* različitim *mišnayot* čije razumijevanje ta *sugiya* pospješuje. Ova tendencija je posebno uočljiva u jerusalimskom *Talmudu*.

Otkako je zapečaćen *Talmud*, nijedan lokalni *Bet Din* (uključujući tu i *Bet Din* čelnika vavilonskih *yešiva* - direktnih nasljednika Ravine i Rav Ašea) više nije imao ni u vlastitim, a ni u očima svih podanika *Tore*, status Velikog Suda.

Par razloga dovelo je do završetka perioda *Amoraim*:

1. vjerski progoni u samom Vavilonu,

2. činjenica da je cjelokupnoj tradiciji koja se isplela oko *Mišna* već data konačna forma,
3. činjenica da novostvoreni zbornik prakse Velikog Suda obuhvata sve tradicionalne interpretacije, pravila i presedane koji do tad nisu bili obuhvaćeni *Mišnom*, *Toseftom*, ili jednim od *halahičkih midrašim* (*Sifra* i *Sifre*) - te tako, sada, poslije uobličavanja *Talmuda*, nije ostao nijedan iskaz Usmene *Tore* koji nije obuhvaćen nekom od pomenutih zakonskih zbirki.

Savoraim - od hebrejskog *sevara* = logika - dakle "logičari" - učitelji post-amoraitičkog, odnosno post-talmudskog perioda (550. – 650. n. e.) pristupali su riječima *Amoraim* onako kako su ovi posljednji pristupali riječima *Tanaim* - dakle kao nepromjenjivom opšte-obavezujućem zakonu - s tim što *talmudski* tekst, još uvijek, nisu smatrali potpuno zaključenim - te su, tu i tamo, ubacivali po koju interpolaciju koja je trebala olakšati razumijevanje *talmudskog* teksta.

Pojava Islama, islamska osvajanja, stvaranje *halifata* - te socijalne i kulturne promjene uzrokovane pomenutim političkim događajima ključni su razlozi za završetak *savorejskog* perioda - i za otpočinjanje novog poglavlja u jevrejskoj istoriji. Sa 650. godinom završava period *savoraim* - i počinje period *geonim*, koji završava smrću Rav Hay Gaona (1038. godine).

Geonim, čelnici vavilonskih akademija iz post-*savorejskog* perioda, ne samo da su smatrali *talmudske* zakone nepromjenjivim - nego su čak i *talmudski* tekst smatrali konačnim - te se nisu usuđivali dodati vlastita tumačenja u sam tekst - nego su, u te svrhe, stvarali nova literarna djela.

Rabenu Moše ben Maymon - Rambam u svom kodeksu *tora* prava nije sakupio, klasifikovao i sistematizovao samo pravnu materiju - nego je u uvodu u *Mišne Tora* rezimirao i lanac prenositelja usmene predaje - od Mojsija pa do zaključenja *Talmuda*.

Pomenuti uvod u *Mišne Tora*, zbog njegove izuzetne važnosti, donešen je u cjelosti u III dijelu ovog zbornika.

4. LJUDSKA PRAVA

Iako ljudska prava nisu centralna tema *tora*-sistema - te, iako klasični hebrejski jezik uopšte ne poznaje sintagmu ljudska prava – to, nipošto, ne znači da je u *tora*-sistemu čovjek obespravljen. - Naprotiv! Ispunjavanjem obaveza čovjek stiče konvertibilna (uistinu ostvarljiva prava) - umjesto proklamovanih ali nesprovodivih prava. *Tora* ne poznaje idealna, neotuđiva - prirodna prava. Sva su prava uslovna, stečena i sprovodiva - odnosno potraživa. Ona uvijek predstavljaju konkretnu obavezu nekog drugog subjekta prema nosiocu prava - te su stoga iskaziva kao obaveze. - A, budući da *Tora* (vjerovatno s ciljem da poduči čovjeka skromnosti) radije govori iz perspektive obaveze (pa tako i sam Bog preuzima na sebe obaveze) - prava pojedinca definisana su kao obaveze drugih (pojedinaца, institucija, obnašatelja funkcija, društva u cjelini - pa na koncu i Samog Svetog, blagosloven neka je) prema njemu. U cilju reprezentacije ljudskih prava po evropskom obrascu neophodno je prethodno izvesti prava pojedinca iz obaveza drugih subjekata prema njemu - a zatim ih klasifikovati i sistematizovati.

Budući da, kao što je već rečeno, *Tora* nudi dva paralelna i međusobno nezavisna sistema obaveza - jedan za Sinove Noa^Ėove (čovječanstvo uopšte) - a drugi za Sinove Šaveza - uzajamne obaveze (čitaj: prava) određene su i uslovljene pripadnošću jednom od dva sistema. Istorijski, sistem Sinova Noa^Ėovih prethodio je sinajsko-moavskom Savezu - stoga će prava zagarantovana *noa^Ėidskim* sistemom prva biti sistematizirana i prezentirana.

5. PRAVA SINOVA NOA • OVIH

ILI:

OPŠTA LJUDSKA PRAVA

Osnovna ljudska prava Sinova Noa^Ėovih, stečena na osnovu ispunjavanja sedam zapovijedi za Noa^Ėeide – izvedena iz njihovih uzajamnih, *Torom* propisanih, obaveza – sankcionisana i zagantovana *Torom* su:

- a) Pravo na život
- b) Pravo na slobodu
- c) Pravo jednakosti
- d) Pravo na slobodu mišljenja i govora
- e) Pravo na imovinu
- f) Pravo na slobodno stupanje u heteroseksualne odnose

a) Pravo na život:

“Jer i vašu ću krv i duše vaše tražiti, od svake ću je zvijeri tražiti, kao i iz ruke ljudske – iz ruke čovjeka, brata njegovog, tražiću dušu ljudsku. Ko prolije krv ljudsku - od strane čovjeka će njegova krv biti prolivena – jer po obličju Božijem stvorio je čovjeka.”⁹²

Pravo na život proizilazi iz zabrane ubistva, i o njemu će biti više riječi u sljedećem poglavlju ovog predgovora.

b) Pravo na slobodu:

Pošto *noaĖidski* sistem ne poznaje raznovrstan sistem kazni - nego samo, jedino i isključivo smrtnu kaznu - kao jedinu sankciju za prekršaj svake pojedine od sedam zapovijedi - nije bilo potrebe da se u *noaĖidskom* sistemu krađa ljudi i krađa dobara (pokretnih ili nepokretnih) razdvoje u dvije različite zabrane - kao što je to slučaj u *halaha*, po kojoj su za izvršenje ova dva krivična djela predviđene različite sankcije.

Prekršaj zabrane krađe ljudi - pod kojim se, zapravo, podrazumijeva lišavanje slobode opisan je u I Knjizi Mojsijevoj u 34. glavi. Šehem sin • amora • eweyina uzima, tačnije otima, Ya’aqovljevu kći Dinu, i odvodi je svom domu - gdje stupa s njom u intimne odnose. Tek naknadno, Šehem se obraća svom ocu koji se, opet, obraća Ya’aqovu - s ciljem da retroaktivno ishoduje njegov (i Dinin) pristanak. Uviđajući da - ne samo da • amor, Šehemov otac, koji je bio “*knez one zemlje (grada)*”,⁹³ ne namjerava kazniti svog sina zbog prestupa opšte zabrane lišavanja slobode - nego se još trudi da cijelu stvar zataška - čime, zapravo, i sam prestupa zakon (sedma i jedina pozitivna zapovijed za Sinove NoaĖove je da sude po pitanju prekršaja šest zabrana - a za propuštanje ispunjenja ove zapovijedi predviđena je smrtna kazna); a propuštajući da sude • amoru zbog propuštanja suđenja vlastitom sinu - i ostali stanovnici gradski prestupaju sedmu zapovijed za Sinove NoaĖa (čime svi zaslužuju smrt) - Ya’aqovljevi sinovi odlučuju da se, u cilju kažnjavanja cijelog grada koji se oglašuje o opštevažeće zakone, posluže

⁹² I Knjiga Mojsijeva 9:5,6.

⁹³ I Knjiga Mojsijeva 34:3.

lukavstvom. Oni prividno pristaju na retroaktivno zataškavanje afere, i postavljaju novi uslov: da se stanovnici onog grada obrežu - kako bi im i ostali članovi Ya'aqovljevog doma mogli davati kćeri za ženidbu, i uzimati kćeri njihove sebi za žene. No, kada se stanovnici gradski uistinu obrezuju, u treći dan po obrezivanju - kada su post-operativni bolovi najveći, Šim'on i Lewi ulaze u grad i sprovode kažnjavanje cjelokupnog muškog stanovništva. U očima savremenog zapadnog čitaoca, koji ne poznaje *noa'Ēidski* zakonski sistem, ovo pretvara Šim'ona i Lewija u masovne ubice - te se stoga očekuje da Ya'aqov osudi njihovo djelovanje. Ya'aqov to, uistinu, i čini - on osuđuje njihovo djelovanje - ali ne sa stanovišta "prirodnog" morala i čovjekoljublja - nego sa stanovišta uputnosti onog što su Šim'on i Lewi u svojoj revnosti počinili. Ya'aqovljev prigovor je: "

*Smetoste me i omraziste me stanovniku zemlje⁹⁴ -
Kena'ancu i Perizejcu - a mene je malo - te, ako se saberu
i udare na mene - biću istrebljen, i ja i dom moj*".⁹⁵

Drugim riječima, Ya'aqov se ne protivi Šim'onovom i Lewijevom djelu iz principijelnih - nego iz strateških razloga. Njemu je sasvim jasno da su Šim'on i Lewi revnosni izvršitelji radikalnog zakona koji je, istini za volju, uspio u prevaspitavanju čovječanstva - prvenstveno upravo zahvaljujući svojoj radikalnosti i rigoroznosti. On se samo pita da li je bilo uputno insistirati na sprovođenju zakona kada to može dovesti u pitanje opstanak porodice (naroda). Bez radikalnog sankcionisanja ugrožavanja minimalnog reda i sigurnosti u ljudskom društvu, i rigorozne sprovedbe sankcija bilo je apsolutno nemoguće maknuti sa mrtve tačke.

c) Pravo jednakosti:

Kao i *tora*-pravu - i u *noa'Ēidskom* pravu načelo jednakosti vezano je prvenstveno za jednakost svih pred zakonom. Uistinu, *noa'Ēidski* pravni sistem, budući da je zasnovan prvenstveno na zabranama (šest zabrana u odnosu na jednu pozitivnu zapovijed) koje se odnose jednako na sviju (slobodne i robove) - ne poznaje polne, rasne, klasne ili socijalne razlike kao osnov za izuzeće od zakona. Svi Sinovi Noa'Ēa jednaki su pred zakonom.

⁹⁴ Karakteristika biblijskog stila. Koristeći jedninu (stanovniku, Kena'ancu, Perizeju) umjesto množine - *Tora* stvara utisak da su svi stanovnici zemlje, svi Kena'anci i svi Perizeji protiv Ya'aqova kao jedan - i da će organizovati protiv njega zajednički front.

⁹⁵ Ibid 30.

d) Pravo na slobodu mišljenja i govora:

Pravo na slobodu mišljenja i govora Sinova NoaĖovih ograničeno je isključivo zabranom bogohuljenja. Osim bogohuljenja - nijedan iskaz vlastitog mišljenja nije kažnjiv sam po sebi.

e) Pravo na imovinu:

Pravo na imovinu proizilazi iz zabrane krađe - a radikalna kazna koja, po *noaĖidskom* zakonu, slijedi prestupitelja ove zabrane upravljena je na iskorjenjivanje ove negativne pojave.

f) Pravo na slobodno stupanje u heteroseksualne odnose:

Odredbe *noaĖidskog* prava po pitanju bračnih odnosa zapanjujuće su slične savremenom liberalnom poimanju (usvojenom u većini zapadnoevropskih zakonodavstava) po kome formalno neregistrovana veza muškarca i žene (koja se dokazuje zajedničkim domaćinstvom) nosi sve pravne posljedice braka, a dijete iz takve veze ima se smatrati zakonitim djetetom. Po *noaĖidskom* pravu (koje zanima isključivo stvarno stanje stvari – odnosno pitanje da li dvoje ljudi žive ili zajedno ili ne) ne radi se o davanju statusa neformalno sklopljenom braku *post factum*. – *NoaĖidsko* pravo uopšte ne poznaje zahtjev za formalnim sklapanjem braka. - Dok god žena živi s jednim muškarcem, zabranjeno je drugim muškarcima da stupaju s njom u seksualne odnose, kao što je i samoj ženi zabranjeno da stupa u seksualne odnose s drugim muškarcima. Onog trenutka, međutim, kad dvoje razvrgnu zajedničko domaćinstvo - oboje imaju pravo zasnovati novu vezu s drugim partnerima. U slučaju spora, sud se ima rukovoditi stvarnim - a ne formalnim stanjem stvari.

Jedino ograničenje su šest zabranjenih seksualnih odnosa nabrojanih u *Mišne Tora*, u devetoj glavi "*Hilhoġ melaĖim wemilĖamoġ*" ("*Propisa o kraljevima i ratovima*") "*Zakona o sudijama*", o kojima je već bilo riječi - a koje su, preglednosti radi, ovdje ponovo navedene:

"Šest je golotinja (seksualnih veza) zabranjeno Ben NoaĖu: majka, očeva žena, udata žena, sestra po majci, muškarac (muška homoseksualnost), i životinja (sodomija) - jer je rečeno: "I ostaviće čovjek oca svojega (i majku svoju, i prilijepiće se ženi svojoj - i biće jedno meso)." (I Knjiga Mojsijeva 2:24). - ("... oca svojega...") - aluzija na očevu ženu; "i... majku svoju..." - jasno samo po sebi; "... (i prilijepiće se) ženi svojoj..." - a ne ženi druga svoga; "...

ženi svojoj...” - a ne muškarcu; “... i biće jedno meso...” - da diskvalifikuje životinju, zvijer i pticu s kojima on ne može biti jedno meso. “

U “*Propisima o bračnom pravu*” (“*Hilhoṭ išuṭ*”) 1:1 Rambam opisuje stanje koje se prije davanja *Tore* odnosilo na sve pripadnike naše civilizacije. – Davanjem *Tore*, nastao je daleko složeniji i razrađeniji pristup bračnoj problematici - no, za ostatak čovječanstva, nastavila su važiti pomenuta *noa* **E**idska pravila.

“Prije davanje Tore čovjek bi sreo ženu na šuqu⁹⁶ - pa ako bi on htio da je uzme, a ona pristala - on bi je odveo svojoj kući, i stupili bi u seksualne odnose nasamo - i ona bi mu bila ženom. Otkako je data Tora, zapovijeđeno je Izraelu da ako čovjek hoće da uzme ženu – mora je, prvo, steći pred svjedocima - i tek mu onda ona može postati ženom - jer rečeno je: “Ako uzme čovjek ženu, i dođe k njoj.”⁹⁷

⁹⁶ Hebrejski: *šuq* = čaršija, pijaca.

⁹⁷ V Knjiga Mojsijeva 22:13.

6. PRAVA SINOVA SAVEZA

ILI:

LJUDSKA PRAVA UNUTAR TORA SISTEMA:

- a) Pravo na život
- b) Pravo na slobodu
- c) Pravo na slobodu mišljenja i govora
- d) Pravo jednakosti
- e) Pravo na imovinu
- f) Pravo na privatnost

a) Pravo na život:

Davanjem *Tore* derogiran je prethodni sistem – da bi bila uspostavljena dva paralelna sistema - jedan za Sinove Noa^Êa (i imenom i sadržajem identičan prethodnom) – i drugi za uzor-narod, usmjeren na osposobljavanje svojih podanika za predvođenje čovječanstva u duhovnoj r(evoluciji) ka uspostavi univerzalnog mesijanskog carstva pravde. *Tora* nije ovisna o prethodnoj legislaciji – nego prethodna legislacija važi u onoj mjeri u kojoj je *Tora* potvrđuje - pa je tako *tora* zabrana ubistva - “*Al tirî aÊ*” - “*Ne ubij*”⁹⁸ u čitavom nizu novih pojedinačnih propisa koji se tiču računljivosti, kažnjivosti, namjere, djela, olakšavajućih i otežavajućih okolnosti drugačija od noa^Êidske zabrane.

Iz pomenute zabrane ubistva proizilazi da *Tora* poznaje, dodjeljuje i štiti osnovno ljudsko pravo - pravo na život.

Postavlja se, međutim, pitanje: šta se radi u slučaju kada obdržavanje božanskog propisa dovodi u pitanje ljudski život? - Na primjer: *Tora* zabranjuje obavljanje rada na *Šabat*.⁹⁹ Šta, međutim, ukoliko je život

⁹⁸ II Knjiga Mojsijeva 20:13, V Knjiga Mojsijeva 5:17.

⁹⁹ Definisane pojma rad nije prepušteno pojedincu - nego je *Sanhedrin* taksativno nabrojao 39 kategorija rada koje se imaju smatrati poslom u biblijskom smislu te riječi: oranje, sijanje, žnjevenje, vezivanje snoplja, vršidba

drugog Sina Saveza u opasnosti - i jedini način da ga se spasi je uslovljen kršenjem zabrane rada? Usmena Predaja nalaže da se u takvoj situaciji oskrnavi *Šabat* - ne bi li se spasio život. Talmudski učenjaci pokušali su na različite načine objasniti razlog koji stoji iza ovakve instrukcije Usmenog Zakona. U vavilonskom *Talmudu*, u *Masehet Yoma* 85 zabilježena je sljedeća diskusija:

“Desilo se da su Rabi Yišm’ael, Rabi ‘Aqiva, Rabi El’azar ben ‘Azarya išli putem - a za njima Lewi ha-ssadar i Rabi Yišm’ael sin Rabi El’azara ben ‘Azarye. Postavilo se pred njih sljedeće pitanje: Odakle (pravilo) da intervencija u cilju spašavanja života potiskuje Šabat?

Odgovori Rabi Yišm’ael (navevši i objasnivši stih iz Tore) i reče: “Ako bi u mraku bio uhvaćen lopov (te bio pretučen do smrti - ovakvo se ubistvo krivično ne goni).”¹⁰⁰ Ako je tako (pravilo) u slučaju ovog (lopova) za koga ne znamo da li je došao da ubije ili da ukrade, a prolijevanje krvi onečišćuje zemlju i uzrokuje da se Sveprisutnost povuče iz Izraela - pa je (svejedno) dozvoljeno čovjeku da spasi svoju dušu ubistvom njegove - od lakšega prema težemu da se zaključiti da spašavanje života potiskuje Šabat.’

Odgovori Rabi ‘Aqiva (navevši i objasnivši stih iz Tore) i reče: “Ako bi čovjek naumio da prevarom ubije bližnjeg svog - od žrtvenika mog ga uzmi da se pogubi.”¹⁰¹ “Od mog žrtvenika” (ako se radi o službujućem svešteniku koji još nije započeo prinošenje žrtve) - ali ne sa mog žrtvenika (ako je već otpočeo prinošenje žrtve). (O ovome je) Raba bar Bar-•anna rekao: ‘Rabi YoĖanan je govorio: ‘Ne učahu nego pogubljenja radi. - Ali produžetka života radi (kao recimo kad dotični sveštenik može posvjedočiti u korist okrivljenog za stvar čija je kazna smrt) - čak i sa mog žrtvenika’. Ako je tako u ovom slučaju gdje postoji sumnja da li su njegove riječi zasnovane na stvarnim činjenicama ili ne, a poznato je da prinošenje žrtava u Hramu potiskuje Šabat - od lakšega prema težemu da se zaključiti da spašavanje života potiskuje Šabat’.

ili mlaćenje žita, vršenje ili rešetanje, odvajanje, mrvljenje, drobljenje, prosijavanje (kroz sito) miješenje, pečenje, striganje, bijeljenje ili izbjeljivanje, mlaćenje (vune), bojenje, predenje, pravljenje niti (na razboju), uokviravanje osnove (na razboju), tkanje, raspredanje (satkanog), vezivanje, odvezivanje, šivanje, paranje, građenje, rušenje, dovršenje posla udarcem čekića, hvatanje (lov) sa ili bez zamke, klanje, deranje kože, štavljenje, uklanjanje dlaka sa kože, sečenje (kože), pisanje, brisanje napisanog, vučenje linija na koži, paljenje vatre, gašenje vatre - i prenošenje iz jednog domena u drugi

¹⁰⁰ II Knjiga Mojsijeva 22:1 u originalu - u Daničićevom prevodu 22:2.

¹⁰¹ II Knjiga Mojsijeva 21:14.

Odgovori Rabi El'azar i reče: 'Ako obrezivanje koje se tiče jednog od dvije stotine četrdeset i osam ljudskih organa potiskuje Šabat¹⁰² - od lakšega prema težemu da se zaključiti da se Šabat¹⁰² potiskuje kada je cijelo tijelo u pitanju.'

Rabi Yose sin Rabi Yehude veli (navodeći i objašnjavajući stih iz Tore): "Šabato¹⁰³ moje čuvajte..." - može se pretpostaviti da se radi o svim Šabatima¹⁰⁴ - nauči se da odgovoriš: čak i kada se radi samo o dijelu.'

*Rabi Yona¹⁰⁴an ben Yosef veli (navodeći i objašnjavajući nastavak istog stiha Tore): "Jer oni su **vam** svetinja" - (znači) on (Šabat) je predat **vama** - a ne vi njemu.'*

Rabi Sim'on ben Manasya veli (navodeći i objašnjavajući stih iz Tore): "I neka čuvaju Sinovi Izraelovi Šabat..." - (drugim riječima) Tora ti kaže: oskrnavi zbog njega (bolesnika ili čovjeka u opasnosti) jedan Šabat - ne bi li on čuvao mnoge Šabato¹⁰⁴.'

Rabi Yehuda veli: 'Šemuel je rekao da bi, da je on bio tamo, naveo razlog prihvatljiviji od svih razloga koje su naveli - ("Čuvajte uredbe moje i propise - koje čovjek ako čini) biće živ njih radi (- ja sam Gospod. "). "Biće živ njih radi" piše - a ne umrijeće njih radi.'

Uistinu, kasnija rabinska literatura prihvatila je Šemuelovo viđenje razloga koji je naveo Usmeni Zakon da dozvoli kršenje Šabata u cilju spašavanja života. Šabat je, naravno, samo eklatantan primjer, izabran upravo zbog neizmjerne važnosti Šabata u tora sistemu (otud i smrtna kazna za kršenje Šabata). Isti princip - "we-**E**ay bahem" - "biće živ njih radi" koristi se i u slučaju kada ostale zapovijedi dođu u koliziju sa životom.

Primjera radi - ako nasilnik zaprijeti pripadniku Zajednice Izraela da će ga ubiti ukoliko ne pripravi zabranjenu hranu (po Tori zabranjeno je kuvati meso i mlijeko zajedno - ili spravljati kvasnu hranu u toku sedmodnevnog praznika Pesa**E**), ukoliko ne proba od nje - i slično. Iz principa "we-**E**ay bahem" izvedeno je, u slučaju prisile, posebno pravilo "ya'avov - u-val yehareg" - "bolje je prestupiti nego li biti ubijen".

Ovo pravilo, međutim, važi isključivo ako pomenuti nasilnik nije motivisan željom da natjera Izraelita na kršenje *mi¹ wot* - nego ga

¹⁰² Obrezivanje se, u skladu sa izričitom božanskom naredbom, vrši osmog dana - čak i ako osmi dan padne na Šabat.

¹⁰³ II knjiga Mojsijeva 31:13.

¹⁰⁴ sve ili ništa.

zanima njegov lični užitak (naredio je da se za njega obavljaju poslovi - i ne zanima ga što je *Šabat*, ili naredio je da mu skuvaju i pred njim probaju određenu vrstu hrane - i slično). Ako je, pak, očigledno da nasilnik ne tjera podanike *Tore* na kršenje njenih zapovijedi ličnog užitka radi - nego iz ideoloških razloga - da bi podcijenio Boga u očima mnogih - onda je bitno da li sceni prisustvuje deset punoljetnih muškaraca iz Zajednice Izraela. - Ako ne - onda još uvijek važi princip: “*ya’avor – u-val yehareg*” - “*bolje prestatiti nego biti ubijen*” - ali ako se radnja odvija u prisustvu Zajednice - primjenjuje se obrnuti princip o kome će kasnije biti još riječi. Onaj ko bi u ovakvoj situaciji (gdje nasilnik ne izvrgava ruglu božanskog zakonodavca - nego ga interesuje vlastiti užitak) pretpostavio smrt prekršaju zapovijedi - ima se, po *halaha*, smatrati samoubicom.¹⁰⁵

Pomenuta pravila važe isključivo u slučaju pojedinačne pojave. - No, ako bi se pojavio kralj, car, vlastodržac, predsjednik i slično koji bi zabranili održavanje *Tore* u potpunosti - ili samo pojedinih njegovih dijelova - s namjerom da ih u potpunosti stave van snage - tada, dužnost je svakog člana Zajednice Izraela, bez obzira na to da li se radnja odvija u osami - ili u prisustvu Zajednice, da sigurnu smrt pretpostavi obesvećenju božanskog imena.

Osim pomenutih slučajeva pojedinačnog ili opšteg šikaniranja i omalovažavanja zakona postoje i tri zapovijedi koje je *Tora*, zbog njihove neobične važnosti, izdvojila između ostalih šest stotina i trinaest, naloživši da čovjek radije umre - nego da ih prekrši, bez obzira na to da li nasilnik zahtijeva kršenje zapovijedi vlastitog užitka ili šikaniranja radi - te bez obzira na pitanje da li se radi o pojedinačnom slučaju - ili o opštoj hajci na *Toru*. U slučaju ove tri zapovijedi, kao i u slučaju pojedinačnog šikaniranja u prisustvu zajednice (ili opšteg progona) važi pojedinačno pravilo: “*yehareg we-bal ya’avor*” - “*bolje biti ubijen nego prekršiti*”.

Tri zabrane u slučaju kojih je bolje izgubiti život nego li ih prekršiti su:

1. *‘avoda zara* - u doslovnom prevodu strana služba = svaka vrsta bogoslužnja koja nije izričito propisana Savezom - bez obzira na to da li se radi o služenju stranim “bogovima” posredstvom službi koje je zapovjedio Bog, o službi Bogu posredstvom službi koje su “zapovjedili” strani “bogovi” - ili o službi stranim “bogovima” na način na koji su oni to i “zapovjedili”.¹⁰⁶

¹⁰⁵ *Mišne Tora, Sefer ha-mmad'a (Knjiga Spoznaje), “Hilhoṯ Yesode ha-Tora” (“Propisi o osnovama Tore”) 5:1*

¹⁰⁶ Detaljno - vidi *Mišne Tora, Sefer ha-mmad'a (Knjiga Spoznaje), “Hilhoṯ ‘Avoda Zara” (“Propisi o stranoj službi”)* - poglavlje treće.

2. *šefihuṭ damim* - prolivanje krvi.
3. *giluy 'arayot* – zabranjeni seksualni odnosi.

b) Pravo na slobodu:

Pravo na slobodu proizilazi iz zabrane krađe ljudi sadržane u Deset Božijih Zapovijedi datih na Sinaju (koje predstavljaju siže Ustava). Iz razloga nepoznavanja Usmene *Tore*, koja je jedini autentični i mjerodavni izvor za shvatanje uputa Pismene *Tore*, na Zapadu je uvriježeno mišljenje da se Osmo Božija Zapovijed “Ne ukradi”¹⁰⁷ odnosi na krađu dobara. Usmena *Tora*, pak, uči da je za svjestan i namjeran prekršaj svake od deset zapovijedi dekaloga predviđena smrtna kazna - što znači da se u Osmoj Zapovijedi radi o krađi ljudi - a ne o krađi predmeta. Krađa dobara također je zabranjena - ali ne *dekalogom*. Krađa nepokretnih dobara zabranjena je iskazom: “*Ne pomiči međe bližnjega svoga...*”¹⁰⁸ - a krađa pokretnih dobara iskazom: “*Nemojte krasti...*”¹⁰⁹. Osnovne karakteristike koncepta prava na slobodu prikazane su u poglavlju “Prava Sinova NoaĖovih - ili opšta ljudska prava”. Ono što savremenom čitaocu u biblijskom poimanju prava na slobodu smeta jeste činjenica da *halaha* poznaje instituciju ropstva. Razloga za neslaganje sa rješenjima biblijskog zakonodavstva na temu ropstva bi, uistinu, bilo da su u svijetu vladali jednakost, pravda, red i mir - a onda je došla *Tora*, i dala pravo izvjesnim ljudima da druge pretvore u vlastite robove. - No, kako to ni izdaleka nije slučaj - nego su ljudi, iako su svi stvoreni po liku Božijem, od praskozorja čovječanstva izrabljivali jedni druge - *Tora* je došla s namjerom da popravi ono što se, u datom istorijskom trenutku, moglo popraviti. Kako je ukidanje ropstva bilo nezamislivo - *Tora* se nije opredijelila za takav maksimalistički zahtjev – nego je nastojala: uvesti red, zaštititi roba i obezbijediti mu elementarna prava. Prema tome, *Tora* nije začela ideju ropstva. - Upravo, suprotno, poruka *Tore* je: Ako, već, držite robove - znajte da s njima ne možete postupati kao sa životinjama, oni su također ljudska bića - ovako se postupa s robovima ...

No, pitanjem ropstva u *tora*-sistemu bavi se znalački članak Lorda Jakobovitsa, bivšeg glavnog rabina Commonwealtha, sadržan u ovom zborniku – tako da bi svako detaljnije bavljenje ovim pitanjem završilo kao pukim dupliciranjem.

¹⁰⁷ II Knjiga Mojsijeva 20:13.

¹⁰⁸ V Knjiga Mojsijeva 19:14.

¹⁰⁹ III Knjiga Mojsijeva 19:11.

c) Pravo jednakosti

Tora sistem je prvi poznati pravni sistem koji je proklamirao jednakost građana pred Zakonom. Također, to je prvi pravni sistem koji je i u stvarnosti obezbijedio uslove za sprovođenje proklamiranog načela. Uživljevanje jednakosti pred Zakonom *Tora* uslovljava pripadnošću Zajednici (hebr: *umma*) onih koji obdržavaju njene propise.

Pomenuta jednakopravnost pred Zakonom provlači se kroz cijelu *Toru* – a sljedeći stihovi samo su ilustrativan primjer:

*Jedna Tora neka bude za ukorijenjenog i za pridošlicu koji živi među vama.*¹¹⁰

*Ako bi živio među vama pridošlica – te učinio PesaĖ Gospodu – po uredbi o PesaĖu i po zakonu njegovom neka ga učini, uredba jedna neka vam bude – kako pridošlici – tako i ukorijenjenome u zemlji.*¹¹¹

*Zbore, jedna je uredba za vas i za pridošlicu koji se nastani, uredba vječna za pokoljenja vaša – kako vama – tako i pridošlici neka bude pred Gospodom. Jedna Tora i jedan sud neka bude – vama i pridošlici koji stanuje s vama.*¹¹²

*Korjeniku od Sinova Izraelovih, i pridošlici koji stanuje među njima – jedna Tora neka im bude po pitanju onog koji bi učinio nenamjerno.*¹¹³

*I neka opere, onaj koji skupi prah crvene krave, odijelo svoje; i neka bude nečist do večeri – i neka bude Sinovima Izraelovim, i pridošlici koji stanuje među njima, uredbom vječnom.*¹¹⁴

Gotovo uvijek, kada se pomene *tora* koncept jednakosti pred zakonom, postavi se pitanje odnosa *halahe* prema podređivanju ljudi drugim

¹¹⁰ II Knjiga Mojsijeva 12:48, 49.

¹¹¹ IV Knjiga Mojsijeva 9:14.

¹¹² IV Knjiga Mojsijeva 15:15, 16.

¹¹³ IV Knjiga Mojsijeva 15:29.

¹¹⁴ IV Knjiga Mojsijeva 19:10.

ljudima na osnovu rasnih, nacionalnih, vjerskih ili polnih razlika. Iako *Tora*, svojim zakonodavstvom, pritiče u pomoć robu, dodjeljujući mu osnovna prava - te obezbjeđujući i štiteći ih – ona, ipak, pristaje na mogućnost da jedan čovjek bude podređen drugome. Ovim pitanjem, kao što je već rečeno, bavi se članak Lorda Jakobovitsa, uključen u ovaj zbornik – no, u ovom kontekstu je neophodno istaći da, za razliku od Amerike prošlog stoljeća, u *tora*-sistemu - rasna, nacionalna, vjerska ili polna razlika nisu osnov ropstva. Robom se ne postaje zato što neko pripada “nižoj” rasi, krivoj vjeri, “pogrešnoj” naciji ili “slabijem” polu. U *Tora* kontekstu, čovjek postaje robom ukoliko orobi bližnjeg – a nije u stanju da mu vrati dug. Takav se čovjek prodaje u ropstvo - u cilju nadomirivanja štete. U ratu pobijeđeni narodi dužni su plaćati poreze – ali ne postaju robovi.

d) Pravo na slobodu mišljenja i govora:

U ovaj zbornik uključena su dva eseja koja se bave problematikom prava na slobodu mišljenja i govora u *tora*-sistemu. – Jedan, naslovljen “*O slobodi mišljenja i govora u tradiciji Izraela*”, čiji je autor Profesora • ayyim H. Kohen, svojedobni predsjednik Vrhovnog Suda Izraela; i drugi, naslovljen “*Građanska prava u drevnom Izraelu*”, čiji je autor Profesor Zeev Falk sa Pravnog Fakulteta Hebrejskog Univerziteta u Jerusalimu. Esej Profesora ‘Imanuela Rikmana, rabina i dekana Bar-Ilan Univerziteta u Ramat Ganu, pod naslovom “*Pravo na privatnost i vjerska prinuda u Jevrejstvu*” takođe se dotiče ove teme. - No, kako pomenuti eseji imaju za cilj navođenje ilustrativnih primjera razvoja osebujnog, mnogoznačnog i kompleksnog prava, unutar jednog raznolikog sistema koji traje skoro četiri milenijuma, postoji opasnost da se manje stručan i upućen čitalac izgubi u obilju podataka i primjera - te da od šume ne vidi drvo. Istovremeno, budući da je cilj ovog uvodnog eseja rezimiranje u opšte-prihvaćenih i opštevažućih pravila i principa iz kojih se uviđa stav *halaha* prema pitanju osnovnih ljudskih prava - neophodno je donijeti u ovom uvodu normativnu pozitivno-pravnu regulaciju pitanja prava slobode mišljenja i govora.

Tora je uputstvo za život. - Stoga se ona, prvenstveno, bavi praktičnim stvarima. - Što se, pak, tiče mišljenja, postoji, vrlo mali broj mišljenja koje *Tora* smatra obvezatnim, zabranjujući držanje suprotnog ili drugačijeg stanovišta, a i tada se uglavnom radi samo, jedino i isključivo o mišljenjima koja imaju direktan uticaj na praktično obdržavanje *Tore*.

Sljedeći rabinski iskaz, preuzet iz *Midraša “Eha Raba”* (“*Veliki Midraš na Plač Jeremijin*”), snažno ilustruje ovu opredijeljenost da se odnosi između Boga i čovjeka, te između pojedinca i zajednice, vide isključivo u okvirima Zakona:

“Rabi Huna i Rabi Yirmiya u ime Rabi • iye bar Abe govorahu: ‘Pisano je: ‘I mene ostaviše, i Toru moju ne čuvahu...’¹¹⁵ - (što treba shvatiti ovako:) kamo sreće da su mene ostavili, a da su Toru moju čuvali - jer kad bi se bavili njom - svjetlo koje je u njoj vratilo bi ih na dobar put’.”

Dok je u drugim sistemima moguće inkriminisati i sankcionisati i neiskazano mišljenje (indikacije o kome se postižu putem doušničke slutnje - a utvrđuju i dokazuju mučenjem) – u *tora*-sistemu su samo ljudska djela pravno relevantna. Sa *tora* stanovišta vjera bez djela je nemoguća. U cilju pravilnog razumijevanja prethodnog iskaza neophodno je objasniti značenje hebrejskog pojma “*emuna*” – za koji, na žalost, u slovenskim jezicima ne postoji leksički ekvivalent. – Kao i uvijek u takvoj situaciji, poseže se za najbližim terminom – a to je u ovom slučaju riječ “vjera”. – No jaz između ova dva pojma je ogroman. Dok slovenska riječ “vjera” znači oslanjanje i držanje određenog stava unatoč nedostatku dokaza. (ili upravo zbog nedostatka dokaza - u duhu sveto-avgustinskog: “*Credo qua absurdum est*” – “Vjerujem jer je to apsurdno”) – dotle su se iz semitskog troslovnog korijena “*alef-mem-nun*” u staro-hebrejskom jeziku razvile dvije riječi *amanat* = istina, vjera, zavještanje (u arapskom *amanet*) i *omanut* = umjetnost. Iz prvopomenutog termina *amanat* razvile su se u klasičnom hebrejskom tri riječi: *emuna* = vjera (u arapskom *iman*), *emet* = istina, i – *imunim* = trening, uvježbavanje. Odnos između hebrejskog *emet/emuna* identičan je odnosu latinskih *verum/factum*. - Naime *emet* = istina, *emuna* = djelovanje u skladu sa određenom tezom. Razlika između slovenskog glagola “vjerovati” i hebrejskog glagola “*lehaamin*”, dakle, prvenstveno je orijentacijske prirode - dok je “vjerovati” usmjereno na dogmu (pasivno vjerovanje) - dotle je “*lehaamin*” usmjereno na akciju. Ako povežemo sva tri značenja koja su se razvila iz termina *amanat* – uvidjećemo da glagol *lehaamin*, zapravo, znači: uvježbavanje i djelovanje u skladu sa provjerenom i potvrđenom istinom. Najbolja ilustracija za stvarno značenje glagola *lehaamin* jesu stihovi 26 – 31, četrnaeste glave II Knjige Mojsijeve:

I reče Gospod Mojsiju: ‘Ispruži ruku svoju nad more - i vratiće se voda na Egipat, na kola njegova i konjanike njegove’. I ispruži Mojsije ruku svoju nad more, i vrati se more, pred jutro, kako je i bilo - a Egipćani nagruše prema njemu - i istrese Gospod Egipćane u more. I povratiše se vode i prekriše kola, i konjanike i svu vojsku faraonovu koja pođe za njima (Izraelcima) - te ne ostade od njih ni jedan. A sinovi Izraelovi idahu suvim posred mora, i voda im bješe kao zidovi - s desna i s lijeva. I spasi Gospod

¹¹⁵ Jeremija 16:11.

u onaj dan Izrael iz ruke Egipta, i vidje Izrael kako Egipćane mrtve na obali morskoj. I vidje Izrael silu veliku koju učini Gospod u Egiptu - i poboja se narod Gospoda, i POVJEROVAŠE (WAYAAMINU) u Gospoda i u slugu njegova Mojsija.

Iz prethodnih stihova jasno se uviđa da *Tora* koristi termin "povjerovaše" da opiše spoznaju i opredjeljenje ljudi koji su bili svjedocima božanske intervencije u Istoriji – koji su vidjeli cijepanje mora, prošli suvim posred njega, i prisustvovali strašnoj božanskoj osveti nad Egipćanima. U kontekstu slovenskih jezika "povjerovaše" uopšte nije prikladan termin za imenovanje opisane situacije – jer u pomenutom izvještaju radi se o osvjedočenju prije nego li o vjeri.

Budući da u hebrejskom jeziku sama riječ vjera znači djelovanje u skladu sa iskustvom potvrđenom istinom – jasno je zašto je za Hebreja vjera bez djela mrtva. To, naravno, ne znači da se *Tora* zadovoljava djelima - pukim ispunjavanjem formalnih zahtijeva i učešćem u ritualima – ne zahtijevajući namjeru. Činjenica je da su djela bez vjere besmislena (u metafizičkom smislu) – jer se njima, tada, ne postiže samospoznaja ili bogospoznaja. Ako se čovjek suspreže od zabranjenih radnji i vrši zapovijedene - jednako kao dresirana životinja – on, definitivno, nije sebe realizovao kao čovjeka (što, ipak, samo Bog može utvrditi i sankcionisati) – ali barem nije bio smetnja drugima da ostvare osnovni cilj ljudskog života – spoznaju Boga. Logično je da kao što za nenamjerni prekršaj Zakona ne sljeduje kazna – tako, ni za nenamjerno ispunjenje Zakona ne sljeduje nagrada - ali, dok je nedostatak namjere u slučaju prestupa Zakona relevantan za zemaljski sud – dotle je izostajanje namjere u izvršenju Zakona u ekskluzivnoj nadležnosti nebeskog suda.

Interesantno je da od šest stotina i trinaest zapovijedi datih u *Tori* – ni jednom jedinom se ne zapovijeda vjerovanje. – Istovremeno, postoji obaveza spoznavanja Boga:

"I spoznaj, danas, i učvrsti u srcu svome – da je Gospod Bog – gore na nebu, i dole na zemlji nema drugog."

Važno je napomenuti da se u *halaha* javno iskazivanje mišljenja smatra djelom – te, kao takvo, može biti inkrimisano i gonjeno. Ova teoretska mogućnost iskorištena je u vrlo malom broju taksativno nabrojanih slučajeva. – U *tora*-sistemu nikada nije postojala policija misli, čiji bi zadatak bio da ustanovi da li se ljudi bave pogrešnim - odnosno zabranjenim mislima, niti je postojala inkvizicija čiji bi cilj bio da mučenjima ishoduje od optuženih priznanje o krivovjerju ili krivomišlju. U *tora*-sistemu misao postaje pravno relevantna, u ovom svijetu, tek kada je izgovorena, ili kada se u skladu s njom djelovalo. - U protivnom, ona, sudskih vlasti što se tiče, ne postoji. Samo Bog poznaje ljudska srca

- te stoga samo on može suditi o krivovjerju ili o krivim pomislama. -
Sljedstveno,

(Sav Izrael ima udio u svijetu koji dolazi) – a ovo su oni koji (su istupili iz Izraela – pa) nemaju udio u svijetu koji dolazi, nego bivaju istrebljeni i pogubljeni zauvijek, i u vijeke vijekova, i biva im suđeno - po velikoj zloći njihovoj, i po grijehu njihovom:

1. *jeretici,*
2. *Epikurejci,*
3. *oni koji nijeću Toru,*
4. *oni koji nijeću vaskrsnuće mrtvih i dolazak Otkupitelja,*
5. *otpadnici,*
6. *oni koji mnoge navode na grijeh,*
7. *oni koji se odvajaju od puteva kojima ide narod,*
8. *oni koji vrše prestupe javno i bezobzirno kao Yehoyaqim,*
9. *nacionalni izdajnici,*
10. *oni koji uvode strahovladu (u vlastito ime - a) ne u ime Neba,*
11. *krvoprolivatelji,*
12. *oni koji ogovaraju...*

Pet je kategorija jeretika:

1. *onaj koji kaže da nema Boga ili da svijet nema upravitelja,*
2. *onaj koji kaže da svijet ima upravitelja - no da ih je dva, ili više,*
3. *onaj koji kaže da postoji samo jedan Gospodar - no da je on materijalan i da posjeduje lik*
4. *onaj koji služi bilo kome bogu osim njemu, te*
5. *onaj koji stavlja posrednika između sebe i Gospodara svjetova - svako od ovih pet naziva se jeretikom.*

Tri su kategorije Epikurejca:

1. *onaj koji kaže da proroštvo ne postoji - te da ne postoji znanje koje stiže od Stvoritelja u srca ljudska,*
2. *onaj koji poriče proroštvo Mojsija našeg učitelja,*
3. *onaj koji kaže da Stvoritelj ne poznaje ljudska djela - svaki od ove trojice naziva se Epikurejcem.*

Tri su kategorije onih koji poriču Toru:

1. *onaj koji kaže da Tora nije od Gospoda. - Čak i onaj koji kaže za samo jedan stih ili za samo jednu riječ da ih je Mojsije rekao (izmislio) sam ima se smatrati poricateljem Tore,*
2. *isto se odnosi i na onog koji poriče njeno objašnjenje - a to je Usmena Tora, te onog koji poriče njene kazivatelje kao Sadoq i Betos,*

3. onaj koji kaže da je Stvoritelj određenu zapovijed zamijenio drugom, ili da je ova Tora već ukinuta - iako je bila od Boga - kao što govore hrišćani i muslimani (što je njima, kao Sinovima Noa ^Ēovim, dozvoljeno).
- svaki od ove trojice smatra se poricateljem Tore.

Dvije su kategorije otpadnika:

1. onaj koji je sebe učinio otpadnikom po pitanju jednog prestupa, i
2. onaj koji je sebe učinio otpadnikom po pitanju cijele Tore.

Onaj koji je sebe učinio prestupnikom po pitanju jednog prestupa - to je onaj koji je čvrst u namjeri da izvjesni prestup namjerno ponavlja, i koji je postao poznat po tom prestupu i navikao se na njega - pa čak i ako se radi o lakom prestupu - npr. da je stvorio o sebi predubjeđenje da stalno nosi odijelo napravljeno od zabranjene mješavine lana i vune, ili da izbrije zulufe - te se ponaša kao da je, što se njega tiče, ova miswa prestala da postoji. - Ovaj se smatra otpadnikom po pitanju ove stvari - pod uslovom da to radi sa ciljem da izazove bijes.

Onaj koji je sebe učinio otpadnikom od cijele Tore jeste osoba koja, na primjer, u vrijeme progona pređe na vjeru nekog od naroda svijeta, i prilijepi se za njih govoreći: kakva mi je korist od toga da se prilijepim k Izraelu kad su oni poniženi i progonjeni - nego mi je bolje da se držim ovih čija je ruka snažna - ovakav čovjek je sebe učini otpadnikom od cijele Tore.

Onaj koji mnoge navodi na grijeh. - kako?

1. onaj ko druge navede na grijeh u velikoj stvari kao Yerov'am i Sadoq i Betos, ili
2. onaj koji druge navede na grijeh u maloj stvari - čak i ako se radi o ukidanju pozitivne zapovijedi - te
3. onaj koji prisiljava mnoge dok ne pogriješe kao Menaše, koji je ubijao Izrael dok nisu pristali da služe službu koju nije zapovjedio Bog (idoli i slično), ili
4. onaj koji pogrešno podučava i podstrekava druge - kao Yešu'a.

Onaj koji se odvaja od puteva kojima ide narod, pa čak i pod uslovom da ne prestupa prestupe - nego se izdvaja od Zajednice Izraela, i ne drži zapovijedi među njima, i ne učestvuje u njihovim nevoljama, niti posti postove koje oni propišu zbog svojih nedaća - nego ide svojim putem, kao pripadnik naroda svijeta, i kao da nije od njih (Izraela) - takav nema udjela u svijetu koji dolazi.

Onaj koji vrši presteupe bezobzirno, kao Yehoyaqim - bez obzira na to da li se radi o malim ili o velikim prestupima - nema udjela u svijetu koji dolazi. - On se još naziva onim koji se Tori ruga - jer on uzdiže svoje čelo, i ne stidi se pred riječima Tore.

Dvije su kategorije izdajnika:

1. Onaj koji predaje bližnjeg u ruke nejevrejima da ga ubiju, ili da ga izbatinaju.
2. Onaj koji predaje novac (imanje) bližnjeg u ruke nejevrejima ili (jevrejskom) silniku koga se, ionako, smatra nejevrejinom. -
Obojica nemaju udjela u svijetu koji dolazi.

Oni koji uvode strahovladu (u vlastito ime - a) ne u ime Neba - to je onaj koji vlada narodom snažnom rukom - tako da ga se boje i straše mnogo, a cilj mu je vlastita čast - i sve su želje njegove nepovezane sa čašću Neba - kao što je slučaj sa kraljevima naroda svijeta.

Nijedan od ove dvadeset i četvorice, unatoč činjenici da je rođen u Zajednici Izraela, nema udjela u svijetu koji dolazi.

Postoje i prestupi manji od ovih za koje su mudraci, svejedno, rekli - ne bi li se ljudi udaljili od njih i bili pažljivi u takvim situacijama - da onaj ko ih običava činiti nema udio u svijetu koji dolazi - i to su:

1. onaj koji daje nadimak svom bližnjem,
2. onaj koji bližnjeg zove nadimkom,
3. onaj koji čini da lice bližnjeg preblijedi u javnosti,
4. onaj koji se hvali sramotom bližnjeg,
5. onaj koji izvrgava ruglu učenike mudraca,
6. onaj koji izvrgava ruglu svoje učitelje,
7. onaj koji izvrgava ruglu praznike, i
8. onaj koji obesvećuje svetinje.

O čemu je ovde riječ? O tome kako ni jedan od ove dvadeset i četvorice nema udio u svijetu koji dolazi ako umre nepokajan. Ali - ako se vrati od zloće svoje, i umre kao pokajan - ima udio u svijetu koji dolazi, jer nema stvari koja odolijeva pokajanju. Čak i onaj koji je čitav život nijekao osnovni princip, pa se na kraju pokajao - ima udio u svijetu koji dolazi - jer rečeno je: "Mir, mir - onome koji je blizu i onome koji je daleko, reče Gospod i izliječi ga."¹⁶

¹¹⁶ Isaija 57:19.

Svi zlikovci, bezakonici i otpadnici koji su se vratili u pokajanje - bilo javno bilo tajno treba primiti - jer rečeno je: "Vratite se sinovi nestašni"¹¹⁷ - unatoč činjenici da su još uvijek nestašni, jer su se vratili samo u tajnosti - a ne i javno - svejedno ih se prima u pokajanje."¹¹⁸

I • ayyim H. Kohen, bivši predsjednik Vrhovnog Suda Izraela, u eseju "O slobodi mišljenja i govora u jevrejskoj tradiciji" navodi ovaj odjeljak iz *Mišne Tora* – no u skraćenom obliku, sa namjernim ispuštanjima - i na način koji odgovara kontekstu. Zbog njegove velike važnosti, odjeljak je, ovdje, donešen u cjelini.

e) Pravo na imovinu:

Jednako kao i u *noaĖidskom* – i u *tora* pravu, pravo na imovinu proizilazi iz zabrane krađe. - Krađa nepokretnih dobara, kao što je već rečeno, eksplicitno je zabranjena stihom: "Ne pomiči međe bližnjega svoga..."¹¹⁹ - a krađa pokretnih dobara stihom: "Nemojte krasti..."¹²⁰

U *Mišne Tora*, "Hilhoṭ geneva" ("Propisi o krađi") 1:1-5 stoji:

"Ko god ukrade tuđu imovinu u vrijednosti od jedne peruĖa¹²¹ i više – prestupa negativnu zapovijed – jer rečeno je: "Ne kradi" – no, za ovakav prestup ne sljedi batinanje – jer je moguće povratiti stvar u prvobitno stanje. Lopova Tora obavezuje da vrati ukradeno. Isti je zakon za onog koji krade imovinu Izraelita ili imovinu goya¹²² ..."

Po sudu Tore zabranjeno je ukrasti bilo šta. Zabranjeno je krasti iz šale, ili s namjerom da se ukradena stvar

¹¹⁷ Jeremija 3:22.

¹¹⁸ *Mišne Tora, Sefer ha-mmad'a (Knjiga Spoznaje), "Hilhoṭ Tešuva"* ("Propisi o pokajanju") 3:14-27.

¹¹⁹ V Knjiga Mojsijeva 19:14.

¹²⁰ III Knjiga Mojsijeva 19:11.

¹²¹ Najmanja novčana jedinica u *talmudsko* vrijeme.

¹²² Hebrejski: *goy*, izvorno: narod - u jeziku *halaha*: nekada idolopoklonik (naslijeđe iz vremena u kome su svi osim Jevreja i među njima nastanjenih *NoaĖida* služili idolima), nekada paganin - ili onaj koji ne pripada sinajskom Savezu.

(naknadno) vrati ili plati – sve je ovo zabranjeno - da se čovjek ne bi navikao (na krađu).

... Ko bi ukrao jedan dinar - dužan je vratiti dva, a bi ukrao magarca, odijelo ili kamilu - plaća dvostruku protivvrijednost. – Tako da lopov gubi od svoga onoliko za koliko je htio oštetiti svog bližnjeg.

Ko se smatra lopovom? – Osoba koja bi posegla za imovinom svog bližnjeg tajno i kada ovaj ne zna za to – na primjer: onaj koji gurne ruku u džep svog bližnjeg i uzme njegove pare – a da ovaj to ne osjeti – i sve slično ovome. – No, onaj koji bi (tuđu imovinu) uzeo otvoreno, javno i nasilnim putem nije lopov – nego otimač. – Stoga se naoružani razbojnik koji bi ukrao ima smatrati lopovom – a ne otimačem...

Onaj ko bi sam priznao krađu daje protunaknadu – i izuzet je od obaveze plaćanja dodatne novčane kazne u visini pune vrijednosti onog što je ukradeno – jer je rečeno: “Onaj koga bi sudije našle krivim neka plati dvostruko”¹²³ – ali ne i onaj ko bi sam sebe proglasio krivim. Takav je zakon po pitanju svih dodatnih kazni – onaj ko sam prizna izuzet je od obaveze njihovog plaćanja.

Za svaku ukradenu stvar daje se dvostruka vrijednost, osim za ovcu i bika – jer onaj koji bi ukrao i zaklao ili prodao ovcu ili bika – plaća: za ovcu četverostruku vrijednost – a za bika petorostruku.

Iz rečenog proizilazi da *halaha*, u zavisnosti od načina na koji je krađa izvršena (tajno – ili otimačina), predmeta krađe (najrasprostranjeniji oblici krađe, zasnovani na činjenici da je određenu vrstu imovine - poput, recimo, ovce ili bika, lakše ukrasti nego druge vrste imovine - sankcionisani su težim kaznama) i odnosa prestupnika prema vlastitom djelu (priznanje kao iskaz pokajanja – ili njegovo izostajanje) predviđa različite sankcije, čiji je osnovni cilj trojak:

1. što efikasnija zaštita imovine pojedinca,
2. demotivisanje potencijalnih prestupnika, i
3. što efikasnije iskorjenjivanje ove negativne pojave.

U cilju demotivisanja potencijalnih prestupnika Bog nalaže da lopov mora vratiti dvostruku (a u izvjesnim slučajevima, koje se naročito htjelo iskorijeniti, i trostruku ili četverostruku) protivvrijednost ukradene imovine – “*tako da lopov gubi od svoga onoliko za koliko je htio oštetiti*

¹²³ II Knjiga Mojsijeva 22:8.

svog bližnjeg”. – Pomenuti kazneni iznos ne sliva se u državnu kasu – nego se daje pokradenom.

f) Pravo na privatnost:

Jasno je da je pravo na privatnost (sa svim njegovim savremenim konotacijama) bilo nepoznato starim zakonodavstvima. – No, idejni nukleus iz koga se pomenuto pravo razvilo, treba tražiti upravo u biblijskom zakonodavstvu - u zabrani bespravnog ulaska u kuću dužnika u cilju namirivanja duga. - U V Knjizi Mojsijevoj, 24:10,11 stoji:

“Kad posudiš bližnjem svome bilo kakvu posudbu - ne idi u kuću njegovu da uzmeš zalog od njega. - Napolju stoj, a čovjek kome si posudio iznijeće ti zalog napolje.”

Jedan od članaka ovog zbornika – esej Profesora ‘Imanuela Rikmana – rabina i dekana Bar-Ilan Univerziteta u Ramat Ganu, pod naslovom *“Pravo na privatnost i vjerska prinuda u Jevrejstvu”* detaljnije se bavi temom prava na privatnost u tora pravu.

II DIO

**IZBOR TEKSTOVA
SAVREMENIH AUTORA**

Rabi Eliya Ben-Amozeg

TRI ESEJA IZ ZBIRKE "IZRAEL I ČOVJEŠANSTVO":

I Porijeklo čovječanstva

**II Dva aspekta univerzalnog zakona:
Mojsijevstvo i NoaĖizam**

III Sinovi NoaĖa

I Porijeklo čovječanstva

Sadržaj:

1. Uvod

1. Superiornost biblijske tradicije u odnosu na pagansku mitologiju

1. Uvod:

Svugdje su ljudi, tjerani – koliko željom za znanjem – toliko ponosom, pokušavali ući u trag vlastitom porijeklu vraćajući se sve do svojih prvobitnih predaka, poričući istovremeno drugim narodima to pravo. U nastupima velikodušnosti, ipak, moglo se desiti da dozvole da i manje favorizovane grupe budu spomenute u dodatku njihovoj historiji, u kojoj se oni pojavljuju kao superiorna rasa. Stranci i barbari su, prema tome, predstavljeni kao niža vrsta - čiji razvoj još nije dovršen. Odbijanjem davanja počasti zajedničkog porijekla, opravdava se svaka borba protiv njih, uključujući i pljačkanje i ubijanje ako to zahtijevaju interesi civilizovanih. Tako je bilo u drevnim vremenima, a tako je i danas, čak i kod naroda koji se ponose svojom kulturom.

Etnologija Jevreja zasnovana je na mnogo liberalnijim idejama, i njihove svete knjige zainteresovane su za porijekla drugih naroda

jednako koliko i za porijeklo Izraela. Sigurno je da je njihova Biblija namijenjena prevashodno Jevrejima, i da ona, izuzev određenog perioda rane istorije čovječanstva, zanemaruje druge narode - u namjeri da se usredotoči na Jevreje. Istina je, takođe, da ona, u svom prvom dijelu, skicira konture ljudske istorije prije i poslije Potopa, na način toliko nepristrasan da obuhvata sve narode zemaljske kugle duhom apsolutne jednakosti. Isto tako, i u drugim njenim dijelovima, koji se bave jevrejskom istorijom, nije neobično naići na male digresije koje se bave paganskim narodima - što pokazuje da biblijski autori nisu pripisivali strancima porijeklo dostojno prezira. Izrael je daleko od toga da bude ravnodušan prema porijeklu nejevreja i prema njihovom istorijskom razvoju - tako da se može reći, opravdanije nego u slučaju Florusovog svjedočenja o Rimljanima,¹²⁴ da, čitajući njihovu istoriju, ne čitamo zapravo samo istoriju jednog naroda - nego cijele ljudske vrste.

Objavljujući da cijelo čovječanstvo dijeli jedinstveno porijeklo, hebrejska koncepcija uzdiže čovjeka do nebeskih visina. Ona ga postavlja u praskozorje stvaranja - u, još uvijek, bezoblični kaos - kao stvaralačku i organizirajuću snagu, izvodeći ljudsku dušu iz Božijeg duha, pokretačkog vjetrova koji duva nad površinom mora, i izvodeći iz te duše dušu Zemlje.

Za određene mislioe našeg vremena, čovjek nije ništa drugo nego usavršeni potomak četvoronošca. Prema rabinskom Hebrejstvu, međutim, majmun je nazadni čovjek. Prema tome, Hebrejstvo se slaže sa naukom u potvrđivanju veze između čovjeka i ostalih organskih bića. Možda je moguće čuti odjek ove tradicije u riječima Sv. Franje Asiškog, koji je, poput Bude, nazivao sve životinje svojom mladom braćom. Rabinska misao vidi u čovjeku organizatorsku snagu Zemlje, plod koje je život. Takvo je i značenje *Agade* koja opisuje Adama kako rastom doseže od zemlje do nebesa, i čija širina se proteže od jednog do drugog kraja svijeta.¹²⁵ Iz sasvim druge perspektive, *Qabala* u Adamu vidi muški, a u Evi ženski princip ovoga svijeta, u kojem su kasnije oboje predstavljeni kao dva *keruvima* svetosti, a također i kao muškarac i žena, rođeni iz Logosa (*Tiferet*) i Kosmosa (*Malhut*).¹²⁶

Koja preduzumljivost i širina vizije! U shvatanju jedinstvenog porijekla čovječanstva, jevrejski univerzalizam doseže nevjerovatne razmjere. –

¹²⁴ Lucius Annaeus Florus, "*Epitome of Roman History*" 1. Uvod, Loeb Classical Library (Cambridge: Harvard, 1966). Florus je bio istoričar iz II vijeka naše ere, koji je sažeo rimsku istoriju sve do vremena Augustusa.

¹²⁵ • *agiga* 12a, *Sanhedrin* 38b.

¹²⁶ Vidi Aryeh Kaplan, engleski prevod "*Sefer Ye'el ira*" ("*Knjiga Stvaranja*") (York Beach, Me.: Weiser, 1990), str. 36, 353 (prim. 79).

Pri tom, ne radi se o slobodnoj rabinskoj interpretaciji – nego o autentičnoj biblijskoj ideji, bez koje bi početno poglavlje Biblije sadržalo mnoge kontradikcije, misterije i djetinjarije.

Mi sigurno ne želimo predložiti naše tumačenje kao jedino prihvatljivo tumačenje prve glave I Knjige Mojsijeve - niti, suprotno ovoj skoro kosmogenoj koncepciji, tvrditi da rabini ne priznaju istorijskog Adama, bliskog nama i stvorenog sa našim likom. Mi, radije, tvrdimo da Bibliju treba čitati pripovjedački - u cilju otkrivanja nečega višeg od samog literarnog značenja. Ako je istorijski Adam postojao – oko njega se, svejedno, mogla isplesti rukovet mitskih ideja -nasuprot onome što o njemu veli Usmena Predaja – pa čak i do tačke njegove neprepoznatljivosti. Bez obzira da li je ona identična svetopisamskoj koncepciji Adama - ovakva impozantna koncepcija Adama je neosporno rabinska i hebrejska – te bi i nju trebalo uzeti u obzir pri razmatranju univerzalnih težnji Jevrejstva.

U duhu ovih ideja, vjerujemo da se više ne bi trebalo govoriti o uskim pogledima i nacionalističkoj ograničenosti ove religije koja, ispitujući svoje porijeklo, svestrano obuhvaća sve ljude, životinje, biljke - i, zaista, sve što je stvoreno. Možda bi se trebali prisjetiti izvjesne rabinske legende čija ljepota nije dostojno ocijenjena. U namjeri da stvori Adamovo tijelo, Bog je uzeo zemlju upravo sa mjesta na kome će u budućnosti stajati žrtvenik jerusalimskog Hrama - ili kako predanje doslovno kaže: “*sa mjesta Njegovog oprosta*”.¹²⁷ Koliko je sve to zadivljujuće: milosrdna ljubav Stvaraoca; božansko dostojanstvo Adama, oca čovječanstva, čije tijelo je stvoreno na samom Božijem žrtveniku, svijetleći sjajem religijskog jedinstva koje osvjetljava Jevrejstvo, isto ono Jevrejstvo kom se tako beskrupulozno pripisuje ekskluzivnost, i koje osvjetljava Hram koji je često nazivan utvrđenjem najsebičnijeg nacionalizma. U rabinskoj se misli, takođe, upućuje na vezu između jedinstva čovječanstva i božanskog Jedinstva. Odista, kada se jednom prihvati ovo drugo, zar nije prirodno misliti o ljudskoj rasi kao o nečemu stvorenom jednim potezom jedinstvene i suverene snage. Teoretski, nacionalna božanstva mogu biti zamišljena kao stvaraoci pojedinih naroda od kojih je svaki predodređen da vlada. – No, Bog Univerzuma ne može biti viđen kao inicijator tolikih različitih i usuproćenih programa. Vjera u jedinstvo ljudskog porijekla daje nove argumente u prilog postojanju monoteizama među drevnim Hebrejima.

Prema jednom cijenjenom autoru:

“U politeizmu, podjela među ljudima vodi svoje korijene još od samog ljudskog postanka, te je stalna, i izvedena iz množine bogova, od kojih je svaki simbol drugoga naroda.

¹²⁷ “*Yalqut Šim’oni ’al sefer Berešit*”.

*Pored toga, uprkos napretku u filosofiji, mudraci Grčke i Rima prije su sumnjali nego li vjerovali u ideju da su svi ljudi braća. Ova prepreka konceptu ljudskog bratstva ne postoji u Jevrejstvu. Jedan Bog je stvorio ljudsku rasu, i kao znak jedinstvene prirode svih ljudi, Tvorac svima unaprijed određuje da budu potomci jednog čovjeka. On je, takođe, htio da i žena koju je dao prvom čovjeku bude stvorena iz njega - tako da su dva pola u stvari jedan. Tako je posebni izbor Jevrejina nadmašen višom, sveobuhvatnom doktrinom: jedinstvom Boga, jedinstvom stvaranja.*¹²⁸

Bratstvo svih naroda i njihov odnos sa Jevrejima kao sa centralnom tačkom u kojoj se moraju sresti svi religijski koncepti - konačna je posljedica jedinstvenog poimanja porijekla čovječanstva, koje Hebrejstvo tako snažno objavljuje. Ljudska rasa, jedinstvena po svojoj prirodi, još od vremena kad je izvedena iz prvog para, nastavlja da bude jedinstvena u svojoj evoluciji, jednaka i bez razlike pred Bogom.

Postoji veoma poznata rabinska parabola o kraljevskoj gozbi, koja se, takođe, pojavljuje i u Jevandelju - ali sa znatnim razlikama. U Jevandelju po Mateju 22:1-14, gdje se govori o svadbenoj gozbi pripremljenoj samo za pozvane - koji, uprkos pozivu, odbijaju prisustvovati - zbog čega kralj pretvara pomenutu gozbu u javnu. U rabinskoj verziji, gozba je od samog početka otvorena za svakoga - ali zbog neodazivanja većine gostiju, gozba se polako pretvara u privatni obrok same kraljevske porodice.¹²⁹ Veličanstveni organizam ljudskog društva formiran je centripetalnim pokretom - a na dan kada je podignut narod koji je na sebe preuzeo zadatak posjedovanja i očuvanja religijske istine i podučavanja drugih istoj - na taj dan je rođena univerzalna religija koja, od tog trenutka, nije prestala napredovati.

2. Superiornost biblijske tradicije u odnosu na pagansku mitologiju:

U paganskoj kulturi možemo uočiti određene tragove veoma drevnih legendi o čovječanstvu. Herkules i Oziris su, na primjer, kosmopolitske ličnosti. Oziris bi mogao biti čisti plod mašte - stvoren sa ciljem da pokaže da je Egipat bio kolijevka znanja i prosvijećenosti, koji su se proširili i među druge narode. - No, sa obzirom da ovo egipatsko

¹²⁸ François Laurent, “*Les tudes sur l’histoire de l’humanité*”, vol. 1 (Paris, 1879), str. 408.

¹²⁹ Vidi Benamozegh, “*Morale juive et morale chrétienne*” (Paris: Kauffman, 1867), str. 296.

božanstvo nalazimo skoro svugdje, može se izvesti zaključak da je suštinski smisao Ozirisa zajednički za sve narode.

Upravo ove nejasne, mračne pretpostavke o prvobitnoj ljudskoj zajednici dočaravaju nam, svojom sličnošću, i uprkos njihovoj različitosti od hebrejske tradicije (ili, možda, zahvaljujući ovoj različitosti), svu istinitost jevrejske tradicije. One nam takođe omogućavaju da shvatimo neospornu nadmoćnost biblijskih naratora nad, manje-više, analognim legendama paganskih naroda. Sve jevrejske predodžbe istorije čovječanstva osim partikularizma rase ili naroda, na primjer, čine se radikalno izmijenjene, stičući posve drugačije osobenosti, nego kada, recimo, niču sa paganskog tla. Tradicija zajedničkog čovječanstva je, među paganima, uvijek obučena, u nacionalnu ili lokalnu nošnju. Biblijski događaji koji se tiču cijele ljudske rase ostavljaju, kad pređu u pagansku kulturu, utisak uskogrudne posebne istorije, koja odgovara narodu u kom se prepričavaju. Ova zastrašujuća pojava jasno ukazuje na pogrešno poimanje univerzalnosti od strane paganskih naroda - te, tako, čini još impresivnijom ogromnu razliku između ovih i hebrejske kulture.

Veoma delikatna stvar o kojoj govorimo nije prošla neopaženo ni od naučnika u čiju se objektivnost ne može sumnjati. - Prema G. Burnoufu:

*“Ovi izvještaji o Postanku nađeni su, u stvari, u mnogo kompletnijem i eksplicitnijem obliku, u svetim knjigama Persije - a djelimično, čak, i u Vedama - gdje su predstavljeni kao legende koje pripadaju rasi koja je napisala ove knjige. - Istovremeno, u I Knjizi Mojsijevoj, oni su najčešće strani tradicijama Izraela.”*¹³⁰

Trebamo pomenuti značajnu činjenicu da su legende iz I Knjige Mojsija nađene u “mnogo kompletnijem i eksplicitnijem obliku” u svetim knjigama Persije i u Vedama. Ovo je vidno priznanje da pisac Svetog Pisma nije uvijek uzimao materijal iz misli i tradicije svoga naroda - već iz opšteg izvora.

“Poseban nacionalni karakter koji je obuhvatio sve verzije (kaže G. Maury) ne može protivrečiti suštinskoj jedinstvenosti priče o Potopu, jer bilo kad da je mitska tradicija uvedena u zemlju u kojoj je ona strana, ona nužno dobiva karakter ove nove kulture. Ovakva komparativna studija drevnih kultura je to pokazala bez ikakve sumnje. Svaki narod uvodi u svoju kulturu materijale čiji mu je originalni kontekst nerazumljiv, koji ostavlja utisak na

¹³⁰ < mil Louis Burnouf, u “Revue des Deux Mondes”, drugi period, godina 37., (1. Okt. 1867.).

lokalno stanje i življenje putem poetskog izražavanja pojave koja je zajednička za cijeli svijet.”¹³¹

Konačno, sa istorijske tačke gledišta, to nije jedino priznanje hebrejskog kosmopolitizma; takođe se iz ovog kosmopolitizma može pretpostaviti program budućnosti naše vrste. Mendelssohn, koji je vjerovatno prvi koji je ovo uočio, to objašnjava sljedećim riječima, koje smo pozajmili od njegovog prijatelja Friedenthala:

“Mendelssohn je taj koji je postavio princip koji je neophodan u proučavanju našeg svetog Prava. Cjelokupna priča o Postanku, on kaže, i sve što nam Sveto Pismo prenosi o Adamu i Evi, Qayinu i Havelu, je istinito i pouzdano bez ikakve sumnje. Sve što je rečeno o ovim likovima, stvarno se dogodilo. Ovdje nailazimo, međutim, bez obzira na to da li se radi o tipu ili o simbolu, na pravi primjer onoga što se moralo desiti cijeloj ljudskoj rasi uopšte... Zbog toga Biblija upotrebljava toliko mnogo detalja kad govori o ovim likovima.”¹³²

Dozvolite nam da napomenemo da je ova vrsta istorijske tipologije primjenjena takođe i u drugim svetim tekstovima. Šest dana stvaranja objašnjeni su kao proročanska paradigma cjelokupne svjetske istorije. Istorija praotaca simbolizuje istoriju njihovih potomaka, dok *Talmud* smatra da Adamov život oslikava život Izraela.¹³³

¹³¹ Alfred Maury, u “*Revue des Deux Mondes*”, drugi period, godina 28., (1858.), 636.

¹³² M.B. Friedental, “*Yesod ha-da’at*” (na hebrejskom jeziku), vol. 2 (Breslau: Loeb Sulzbach, 1823.) str. 31.

¹³³ “*Yalqu Šim’oni ’al sefer Berešit*”. Vidi takođe *Mišna, Sanhedrin* 37a.

II Dva aspekta univerzalnog zakona: Mojsijevstvo i Noa i Izam

Sadržaj:

1. Uvod
2. Dva dijela religije Izraela
3. Etnička i parohijalna dimenzija Mojsijevstva
4. Jevrejski pristup konverziji
5. Mojsijevska religija kao opcija za nejevreje
6. Natprirodni element u religiji Izraela

1. Uvod:

Ako na Mojsijevo otkrovenje gledamo kao na istorijsku pojavu, ono izgleda kao da je namjenjeno posebno za Jevreje. No, naše istraživanje se ne može zadovoljiti samo vanjskom pojavnošću; ono mora uzeti u obzir i cjelokupnu sferu koju Mojsijevstvo obuhvata, zajedno sa svim opsežnim implikacijama. Drugim riječima, pošto je jevrejska vjera u jedinstvenog Boga neosporna (bez obzira na pitanje kada je ova vjera postigla svoj konačni oblik), zbog čega Jevreji nisu imali nekoliko božanskih zakona, posebnih i etničkih po svome karakteru - nego, radije, jedan, vrhovni i univerzalni zakon. Trebamo se upitati da li Mojsijevo otkrovenje, očigledno namjenjeno Izraelu, podrazumijeva odbijanje nejevreja, te da li ih ono ostavlja izvan zakona.

Postoji, međutim, bezbroj mjesta u Svetom Pismu na kojima je, i nakon jevrejskog izabranja, Bog opisan kao Bog cijelog čovječanstva, kao Bog koji prati sudbine svih naroda. Ovakvi stihovi s gnušanjem odbijaju pretpostavku koja bi sabotirala najesencijalnije karakteristike božanskog jedinstva. – Pretpostavljanje bilo kakvog Božijeg radikalnog napuštanja cjelokupne ljudske rase, i Njegovog svođenja na ekskluzivnu vezu sa jednim malim narodom je hipoteza, koliko čudnovata -toliko i nevjerovatna.

Dakle, ako božanski plan teži istovjetnosti i jedinstvu ljudske rase - onda postoje samo dva rješenja ovog problema: ili da se svi ljudi podrede Mojsijevom Zakonu, ili da se pronađe zakon - odnosno, preciznije rečeno, poseban izraz zakona za nejevreje. Prema prvoj hipotezi nastala bi jedna jedinstvena religija, čiji bi osnovni zakoni težili

odstranjivanju jevrejskog individualizma. Prema drugoj, nastala bi religija sa izistinskim univerzalnim karakterom, koja bi obuhvatala cjelokupnu ljudsku vrstu – i to uz očuvanje jevrejskog individualizma. - Ne bi se radilo o Izraelu kome su svi narodi podređeni - već o Izraelu u službi čovječanstva - službi koja bi se izvanredno uklopila u njegovu ulogu sveštenečkog naroda. Ali u takvom slučaju, kakav kodeks bi Jevrejstvo, u namjeri da obuhvati i nejevreje, pripisalo Providenju?

2. Dva dijela religije Izraela:

Mojsijev Zakon po samoj svojoj suštini kategorično odbija ideju o prelasku svih ljudi na Jevrejstvo - jer i najizraženije osobine Mojsijevstva nose obilježje jevrejskog partikularizma. Svaka pora tog zakona odiše jevrejskom posebnosti. Istorija, interesi i nade Izraela odražavaju se u Mojsijevstvu. Istini za volju, ovaj posebni način života nije odvojen od univerzalnog života čovječanstva. - Naprotiv, upravo u ovoj vezi mogu biti nađeni veličina i najplemenitije težnje Jevrejstva. No, čovječanstvu, u svakom slučaju, nije suđeno da bude apsorbovano u Jevrejstvo - kao što Izraelu nije određeno da se rastvori u sveopštosti čovječanstva. Stoga, između Izraela i naroda mora postojati najintimnije jedinstvo - ali bez da jedno bude podvedeno pod drugo.

Ova odvojenost, čiji je cilj očuvanje jasnog etničkog identiteta Mojsijevstva, moguća je, bez sumnje, i uz primanje izvjesnog broja pridošlica - ali se čvrsto protivi masovnoj konverziji cjelokupne ljudske rase. Istorija Hrišćanstva jasno pokazuje zašto. Zbog pomanjkanja razumijevanja za dvostruku religioznost koju predmnijeva Jevrejstvo: svjetovnu ili *noa* *Eidsku* religiju, i sveštenečku religiju Izraela - osnivači Hrišćanstva, u želji da uprkos svemu ispune obećanje univerzalne religije kojega su pune Svete Knjige, dvoumili su se neko vrijeme, u početku, između dva ekstremna cilja: nametanja Mojsijevstva svima, ili njegovog ukidanja čak i za same Jevreje. Prvi od ova dva pristupa morao je neizbježno pretrpjeti neuspjeh - te, tako, nakon ustanovljavanja neuspjeha na tom polju, Hrišćanstvu je, kao jedina alternatiya, ostalo proglašavanje ukidanja Jevrejstva, te brisanje istog iz istorije Čovječanstva.

Ko sa pažnjom pristupi ovoj temi, uvidjeće bitnu kontradikciju u ovom programu ukidanja: radi se o Hebrejstvu koje poriče Hebrejstvo. Da bi ovakav paradoks bio moguć, naziv "Hebrejstvo" treba shvatiti kao termin kojim se oslikava stvarni dualizam čija su dva elementa partikularizam i univerzalizam - religija Izraela i religija nejevreja, koje su, do tad, bile ujedinjene - a koje su, sada, do te mjere razdvojene da je posljednja u mogućnosti da poriče prvu. Mada veza koja povezuje ova dva religijska koncepta u Jevrejstvu, od strane ranog Hrišćanstva nije shvaćena ništa bolje nego što je danas razumiju hrišćanski teolozi i racionalni kritičari. Radi se o hijerarhijskoj podjeli ljudske rase na

sveštenike i proste ljude. To nije pitanje objedinjavanja - nego usklađivanja dvaju različitih entiteta.

Često se tvrdi da Jevreji nisu bili u stanju priznati univerzalnu religiju u obliku velikog ljudskog bratstva, i da za njih univerzalna religija nije, u stvari, ništa drugo nego njihova dominacija nad cijelim svijetom. - No, ovakva koncepcija je strana Jevrejstvu. Zasiurno, pojedini Jevreji su se, u određenom periodu, zaista hranili himeričnim nadama o univerzalnoj dominaciji - iako Jevrejstvo, samo po sebi, nije odgovorno za ovakve patriotske snove. - Radije, radi se o tlapnjama pojedinaca koje samo ukazuju na postojanje opštih razumnih doktrina - od kojih se jedna toliko uzdigla - da je težila da se izrodi, među manje čistim duhovima, u nešto što više laska nacionalnom ponosu.

Ova koegzistencija dvaju različitih tumačenja jednog kodeksa - ili, ako neko preferira, dvaju oblika jedne religije - je religijski fenomen koji se desio prije Mojsijevstva, i kojeg su istoričari našli na mnogim mjestima. Dakle, postojao je dvojni zakon: jedan za opšte narodne mase - i drugi za elitu - sveštenike, kao i najmudrije i najpobožnije ljude među nejevrejima. Koliko ovaj drugi zakon podsjeća na ono što bi kasnije trebalo biti Mojsijevstvo, koje je, u određenom smislu, uvod - toliko se prvi zakon značajno razlikuje od Mojsijevstva.

Samo postojanje ovog dualnog religijskog kodeksa među nejevrejima je veoma poučno. Razlika između takva dva zakona nije ništa manja nego li razlika između Mojsijevstva i Noaizma - što jasno pokazuje težnju ljudske kulture ka uporednom postojanju opšteg i svešteničkog zakona. Čak i u samom Mojsijevstvu, pored osnovnog zakona za Jevreje postoji i drugi zakon koji je posebno namijenjen plemenu Lewi i Aharonovoj porodici - a, čak, i unutar samog ovog svešteničkog zakona postoji drugi, mnogo individualniji - onaj o prvosvešteniku, koji ga postavlja iznad ostalih sveštenika Izraela - kao što cjelokupni Mojsijev Zakon postavlja Jevreje kao sveštenike čovječanstva. Tako simetrična i harmonična struktura ne može biti rezultat slučajnosti. Sa stanovišta Jevrejstva mora postojati neka unutrašnja sila koja sistematski reguliše cjelokupnu instituciju religije - od njene osnove do njenog vrha. Mojsijevstvo je jedinstven izraz autentične religije, i nije namijenjeno cijelom čovječanstvu više nego što je zakon o sveštenicima Izraela namijenjen za sve Jevreje, ili više nego što je zakon o prvosvešteniku namijenjen za cijelo pleme Lewi.

3. Etnička i parohijalna dimenzija Mojsijevstva:

Etnički i parohijalni karakter Mojsijevstva je očigledan. Neki od njegovih zakona zavise od klimatsko-geografskih uslova u Izraelu. Datum *PesaĦa*, na primjer, povezan je sa početkom proljeća u Izraelu. Drugačije ne bi ni moglo biti - jer kada bi svaki čovjek regulisao

proslavu svetog dana sam za sebe, na osnovu specifičnih uslova u mjestu svog stanovanja - to bi predstavljalo samovolju u odnosu na Vrhovni Zakon, postavljen od strane Mojsija, koji nalaže jedinstveno poštovanje religijskih zakona.

Nećemo sada nabrajati do u detalje mnoge zapovijedi koje se odnose na Zemlju Svetinje. Potrebno je samo otvoriti *Talmud*, ili kasniju rabinsku literaturu, da bismo našli iscrpnu raspravu o njima. Iskazi samog Mojsija sadrže ubjedljivo svjedočenje o tome. Koje je značenje često ponavljano obećanja da će Bog podići prebivalište u Zemlji Svetinje, usred Izraela? Kako, zaista, da razumijemo svetost koja se pridaje zemlji Izraela, duboko poštovanje sa kojim se prema njoj odnosi (koje čak ni smrt nije mogla dokrajčiti - jer i u smrti Jevreji žude da budu sahranjeni u Zemlji Izraela) - ako ne ubjedenjem da je religija Izraela stvorena za zemlju Izrael, za Jerusalem - te da su Jerusalem i Izrael stvoreni za tu religiju? U *Midrašu* mudraci čak objavljuju da je ispunjavanje različitih zapovijedi Tore u izgnanstvu samo prizivanje i komemoriranje prošlosti - odnosno anticipiranje budućnosti - što je, sve skupa, samo vježbanje u obdržavanju božanskih zapovijedi - kako bi se iste mogle sprovesti u praksu u zemlji predaka na dan koji Bog izabere. Ovaj stav, možda, zvuči ekstravagantno, ali doktrina skrivena u njemu je sigurno istinita, i isključuje mogućnost proglašenja preobraćenja nejevreja na Mojsijev Zakon - idealom jevrejske vjere - jer, jevrejski zakon, van granica Izraela, gubi svoju efikasnost (mada ne i svoju autoritet).

O jednoj jednako primjetnoj činjenici: Kad ne bi bilo spasenja za nejevreja van Mojsijevog Zakona - bilo bi za očekivati da Jevrejstvo pokaže mnogo izraženiju težnju ka misionarskom radu - i to ne samo ka mirnoj judaizaciji koja poziva riječima više nego li djelima, a primjerom više nego li i riječju - već i ka strastvenom osvajačkom judaiziranju, uz neumorno naviještanje vječitog prokletstva onima koji se pozivu da prihvate jedinu istinsku religiju ne bi odazvali. - No, ono što nalazimo (umjesto ovoga) je nešto sasvim drugačije. Obazriva rezervisanost s kojom se Izrael odnosi prema nejevrejima neuskladiva je sa uvjerenjem da samo Izrael posjeduje sredstva za spasenje. Jevrejsko poštovanje prema drugim religijama može čak izgledati kao sama ivica ravnodušnosti - te neki površni posmatrači nisu oklijevali da izvedu zaključak da Jevreji ne znaju ništa o misionarskoj djelatnosti. Ova lokalističko-etnička karakteristika Mojsijevstva, uz skoro potpuno odsustvo organizovanog preobraćanja - snažan su dokaz da religija Izraela nema sudbinu postati univerzalnom religijom. - No, svejedno, Izrael insistira na objavljivanju određenih opštih principa koji obavezuju svako ljudsko stvorenje, na objavljivanju kodeksa zakona koji se ne može izbjeći nekažnjeno, i čije poštovanje zahtjeva božanska pravda. Da li moguće dovesti u sumnju činjenicu da narod Izraela vjeruje da posjeduje religiju koja je univerzalna na način na koji Mojsijevstvo nije, a čije se osnove pojavljuju čak i u njihovim Svetim Spisima? Može li

biti ikakve sumnje da postoji drugi aspekt Zakona koji se odnosi na sve ljude u svim epohama?

4. Jevrejski pristup konverziji:

Počnimo prisjećanjem na pravila koja su propisana za jevrejsku vojsku prilikom pokoravanja paganskih naroda. Na ovom primjeru, zasigurno, možemo vidjeti kako se očekuje da se Jevreji ponašaju prema konverziji nejevreja - te kako oni sami razumiju ovu pojavu. U ovim specifičnim okolnostima nailazimo na izražavanje istinskih osjećanja. Uobičajeni odnos pobjednika prema poraženom - primjer drugih apsolutno monoteističkih naroda, kao Arapa, koji su Quran rasprostranili na vrhu mača - podsjeća nas koliko ove izvanredne okolnosti od posebnog značaja za naš cilj. V Knjiga Mojsijeva veoma je ilustrativna po ovom pitanju - jer se u njoj reguliše pitanje tretmana pokorenog naroda, i daje Izraelu uputstvo kako se ophoditi sa pobijedenim.¹³⁴ Začudo, religijsko pitanje je tiho zaobiđeno. Ako se pobijedeni narod preda, i prihvati potčinjeni položaj - biće mu dozvoljeno da živi u miru.

Mojsijev Zakon ne pridaje veliku važnost pitanju religije poraženog naroda. On ne predlaže regulisanje bilo čega osim političkih odnosa. Šta znači ovo odsustvo regulacione inicijative? Da li se radi o ravnodušnosti, o toleranciji - ili, naprosto, o omašci? Niti jedna od ovih hipoteza nije prihvatljiva. Kada se jedna moralistička monoteistička religija koja uči da je Bog isti za sve, i čiji korijeni sežu do Adama, zajedničkog oca čovječanstva - nađe u sukobu sa koliko bezbožnim toliko i nemoralnim paganskim kultovima - ona ne može toliko daleko da pruži zaštitu pokorenim narodima sankcionišući revoltirajuće perverzije u koju su se oni upustili. Čak i najliberalniji zakoni modernih nacija, uprkos našim osnovnim principima slobode, ratovanja i svijesti; ne mogu dozvoliti religioznu praksu koja bi - kao u slučaju većine onovremenih politeističkih kultova - bila uvreda morala i javne bezbjednosti, pravde i milosrđa. Koliko god su savremene države malo zainteresovane za vrijednost religijske doktrine, javni red i instinkt samoočuvanja ih obavezuje da primjene ograničenja na religijsku slobodu. Nije li ovo dokaz tome da sekularno društvo nikad neće biti sposobno da bude potpuno ravnodušno prema pitanju religije - zato što nikad neće postojati religija koja ne vrši i dobar i loš uticaj na društveni život?

Stoga, ako Petoknjižje, po pitanju ove stvari, ćuti - to je zato što se njegova uloga sastoji u regulisanju vanjskih odnosa - civilnih i političkih, među ljudima i pojedincima. Po svim drugim pitanjima, ono čemu se moramo okrenuti je Usmena Tradicija.

¹³⁴ V Knjiga Mojsijeva 20 – 21.

Rabi Eliyahu Mizraĕi bavio se ovim pitanjem detaljno i na široko. Uzimajući u obzir se svete spise i rabinske materijale, on kaže:

“Mi moramo praviti razliku između kena’anskih naroda i ostalih, između obaveznih i opcionalnih ratova.”¹³⁵

U ovoj drugoj vrsti rata, predaja je sve što Izrael ima pravo zahtijevati od poraženih. Njihova religija, čak i ako se radi o najsirovijoj vrsti politeizma, mora biti poštovana - a njeni poklonici ne smiju biti stavljeni ni pod koju vrstu prisile. Što se tiče obaveznih ratova - to jest, onih koji su Izraelu naređeni od Boga - kao rat protiv Kena’anaca - jevrejski narod, ponosan svojim Mojsijevim Zakonom, nadahnut svojom veličinom, u stvari zadovoljan je malim usklađenjem poraženih sa zahtjevima Tore. Toliko malo bi i moderna civilizacija tražila od varvarskih plemena ne dvoumeći se: potpuno ispunjavanje zapovijedi za Sinova Noaĕa koje i nisu ništa drugo nego minimalni kodeks religije i morala – na kome bi moralo insistirati svako društvo koje želi opstati.

Ĉemu ovako izuzetan pristup Kena’anu? Prema Mojsiju: “*Da vas ne nauĉe da ĉinite gadna djela koja ĉiniše svojim bogovima, i da ne zgriješite Gospodu Bogu svom*”.¹³⁶ Ove rijeĉi su dovoljno otvorene, a naĉin na koji ih tumaĉi Raši jednako je jasna: “*Iz ovoga moŹemo zakljuĉiti da bi Kena’anci – kad bi bili pokorni - mogli biti prihvaĉeni.*”¹³⁷ Primjeĉujemo da Raši govori o pokornosti - a ne o konverziji. Ono što je potrebno ovim narodima je povratak religiji koju nikada nisu niti trebali napustiti - a to je Noaĕizam, kako sa sigurnošću tvrdi Naĕmanides.

Ovo je dakle, prema našem mišljenju, jedini naĉin da se pomire prividna ravnodušnost koju Izrael izraŹava prema nejevrejima, i njegovo precizno bavljenje pitanjem Kena’anaca. Ta ravnodušnost je povezana sa konverzijom na Jevrejstvo; sa brigom za poštovanje drevne religije Noaĕa od strane nejevreja - jer to je jedina religija koja obavezuje sve one koji nisu Jevreji. Bez ove bitne razlike, jevrejsko vjerovanje, zakon, i istorija su nekonzistentni i kontradiktorni. U sljedeĉim Friedenthalovim rijeĉima odjekuje jevrejska tradicija:

¹³⁵ Rabi Eliyahu Mizraĕi (ca. 1450 - 1526) je bio jedan od najveĉih rabina svoga vremena u Otomanskoj Imperiji. Njegovi komentari na *Toru* objavljeni su u Amsterdamu 1718. Citat je iz komentara na odjeljak *Šofe Ćim (Sudije)* - V Knjiga Mojsijeva 16:18 - 21:9.

¹³⁶ V Knjiga Mojsijeva 20:18.

¹³⁷ Vidi Rašijev komentar na V Knjigu Mojsijevu 20:18.

“Mi ne prisiljavamo nejevrejina da uđe u zajednicu Avrahama našega oca, ali naša uzvišena misija, nasljeđena od prvoga praoca, je da preobratimo nejevreje na religiju “pridošlica od vrata”, koja se sastoji iz odbacivanja politeizma i poštovanja sedam zapovijedi za Sinove NoaĖa.”¹³⁸

On se poziva na *talmudski* pasus koji govoreći o istoj stvari kaže:
“Nejevrein je obavezan poštovati sedam zapovijedi za NoaĖove sinove.”¹³⁹

Zbog toga što nije uspio razumjeti ovu razliku između dva aspekta Zakona - Mojsijevstva i NoaĖizma, Renan je tvrdio da apostol Ya'aqov, Isusov rođeni bratu, nije dozvolio konverziju pridošlica. Jevrein koji striktno poštuje *miĥ wot* mogao bi samo aplaudirati svakoj konverziji koja bi vodila ka vraćanju nejevrejina njegovom NoaĖovom Zakonu. Ali kad Hrišćanstvo zahtijeva svodenje samog Mojsijevstva na religiju NoaĖa - a sve u cilju ukidanja svih razlika između sveštenika i prostih ljudi, između Izraela i nejevreja (i to ne samo da bi se cijelu ljudsku vrstu obuhvatilo u jednu crkvu - već da i u samoj toj crkvi ukine sveštenu službu Izraela) tek i samo tada, ulazak pagana u novorođenu crkvu može predstavljati opasnost za jevrejske hrišćane.

U stvari, ovi potonji su se suprotstavili neo-Jevrejima koji, ne samo da su imali manjak bilo kakvog osjećaja podređenosti Mojsijevom Zakonu - nego su se čak smatrali ovlaštenim da ukinu njegovu pravovaljanost i u slučaju rođenih Jevreja, pretvarajući i Mojsijevstvo i NoaĖizam u novu religiju, koja nije bila čak niti čisti NoaĖizam - jer hrišćanska crkva je tvrdila da je zamijenila drevni Izrael. Velika zabluda koja je, na žalost, iskrivila razvoj apostolskog, iznad svega paulijanskog, Hrišćanstva - sažeta je u samovlasnom crkvenom prisvajanju imena Izrael. Zaista, u ovom zahtjevu da čovječanstvo postane potpuno izraelsko, dok je sam sveštenučki narod lišen svih svojih funkcija, i pomiješan sa drugim narodima - vidimo negaciju ova dva koncepta koja zahtijeva poredak Providenja - pa, čak, i poricanje jednog od strane drugoga. Stoga ne iznenađuje da su oni Jevreji koji su povjerovali u Isusa, a koji nisu bili spremni da zbog njega odustanu od Zakona, bili zbunjeni masovnom konverzijom pagana, koji su, svojim uvijek rastućim brojem, prijetili da unište Mojsijevstvo propagandnim povikom novog Hrišćanstva: “Zakon je ukinut!”

Jevrejski hrišćani - kao Ya'aqov, nisu željeli napustiti Zakon - a

¹³⁸ M. B. Fridenthal, “*Yesod ha-da'at*” (na hebrejskom jeziku), vol. 2 (Breslau: Loeb Sulzbach, 1823.), str 122, 4.

¹³⁹ *Sanhedrin* 57a.

istovremeno, vjerni njegovom duhu, nisu namjeravali ni da ga nametnu nejevrejima. U svim razdobljima, mudraci, zapravo, nikada nisu prestali tvrditi da je Mojsijev Zakon namijenjen samo Izraelu, i da njegov izbor nije privilegija već obaveza. Prisjetimo se Rambamovih riječi koje sažimaju učenje Usmene Tradicije po ovom pitanju:

“Mojsije, naš Učitelj, prenio je Zakon i zapovijedi Izraelu, kao što je rečeno u Bibliji “nasljedstvo zboru Ya’aqovljevu”,¹⁴⁰ a za one iz drugih naroda koji žele da konvertiraju kaže, “Jedan zakon i jedna uredba da bude vama i došljaku, koji je među vama”.¹⁴¹ - No, prinudno prihvatanje Zakona i zapovijedi nije uobičajeno za one koji ne žele da ih prihvate. Međutim, Mojsije, naš Učitelj, je zavjetovan Bogu da prisili sva ljudska bića da prihvate zapovijedi kojima su obavezani potomci NoaĖa. Svako ko ih ne prihvati osuđen je na smrt.”¹⁴²

Da bi se razumjele ove posljednje riječi, potrebno je prisjetiti se da su NoaĖovi Zakoni neophodni za opstanak ljudske zajednice - i zato, ko god ih krši. postavlja sebe u poziciju pobunjenika protiv svog bližnjeg.

Sljedeći pasus iz Psalama može nam poslužiti kao komentar na Mojsijeve riječi koje je Rambam citirao, i čiji nastavak potvrđuje Rambamovo tumačenje:

“On je javio svoju riječ Ya’aqovu, naredbe i sudove svoje Izraelu. Ovo nije učinio ni jednom drugom narodu, i sudova njegovih oni ne znaju. Halelu Ya!”¹⁴³

Nađemo li, i pored toga, pokušaj da se Zakon preda paganima - kao, na primjer, naredbu da se isti ukleše na kamenu - tako da bude pristupačan očima sviju (a, prema rabinima, i na nekoliko jezika - da bi se olakšalo razumijevanje) – i to zato što je, prema mudracima, sam Zakon ekskluzivno nasljeđe Izraela, te mora biti pažljivo razlikovan od istorijskih, teoloških i moralnih tekovina, koje čine nasljeđe cijelog čovječanstva.

¹⁴⁰ V Knjiga Mojsijeva 33:4.

¹⁴¹ IV Knjiga Mojsijeva 15:16.

¹⁴² Rambam, *Mišne Tora*, “*Hilhoṯ melahim*” (“*Propisi o kraljevima*”) 8:10. (vidi E. Benamozegh, “*Israel and Humanity*” 1:4, prim. 6, za bibliografsku informaciju.)

¹⁴³ Psalmi 147:19-20.

*“Postoje u Tori takve stvari kao što su Stvaranje, Egzodus, istorija Praotaca i Jevreji u pustinji, za koje nemamo samo dozvolu već i obavezu da ih prenesemo i njima podučimo svakog čovjeka - jer su svi podanici NoaĖovog Zakona, i svi moraju znati o jedinstvu Boga, Božanskom Proviđenju, nagradi i kazni drugog života - radi dobrobiti i očuvanja ljudskog društva. Ovo je razlog zašto Mojsijev Zakon naglašava ovu obavezu, uporno i nedvosmisleno. - Mada u velikom krugu **miĥ wot**, nema mjesta za druge ljude. To je zašto ih Sveto pismo otkriva sažeto i sa rezervom, dajući ih potpuno do u detalje samo Izraelu, putem Usmene Tradicije.”¹⁴⁴*

Narodna tradicija je posebno sredstvo kojim se obezbjeđuje da svaki narod uvidi vlastiti jedinstveni zadatak. Za Jevreje, ovo sredstvo je stavljeno u službu sposobnosti, koja upotpunjuje teorijsko razumijevanje njihove religije.

5. Mojsijevska religija kao opcija za nejevreje:

Pri rođenju Mojsijevstva - NoaĖizam je predstavljao prvu stepenicu na ljestvama kojim su se Jevreji morali popeti da bi dobili Mojsijev Zakon. Prema tome, kad su Jevreji napustili Egipat, oni su bili prvi od svih kojima je predstavljen NoaĖov Zakon - i tek nakon ovog preliminarnog poticaja oni su prihvatili i Mojsijev Zakon. *“I dođe Mojsije, i kaza sve riječi (divre) Gospodnje i sve sudove (mišpaĖim).”¹⁴⁵* Na ovo mudraci kažu:

“Božije riječi su uredbe koje se odnose na pravilno ponašanje koje su ljudi trebali poštovati čekajući u podnožju Sinaja; sudovi su sedam zapovijedi za Sinove NoaĖa.”¹⁴⁶

Ova dosljedna koncepcija odnosa između NoaĖizma i Mojsijevstva je nešto drugačija od odnosa koji se razvio između Jevrejstva i Hrišćanstva. Teško je zamisliti hrišćanske biskupe kako uvode pagane u jevrejsku praksu i vjeru - prije nego ih krštenjem prime u crkvu.

¹⁴⁴ Leone de Modena, *“Magen we-ĥ in’a”*, ed. A. Geiger (Breslau, 1856.), str. 42.

¹⁴⁵ II Knjiga Mojsijeva 24:3.

¹⁴⁶ Rašijev komentar na II Knjigu Mojsijevu 24:3.

U jevrejskoj doktrini o žrtvovanju, nailazimo na jednu uputu po pitanju Sinova Noa¹⁴⁷ koja je vrlo bremenita značenjem. – Naime: žrtva koju bi u Hramu ponudio nejevrejina mora biti prihvaćena - dok žrtva ponuđena od Jevrejina otpadnika mora biti odbijena. Ova uputa pokazuje, prilično nedvojbeno, da zapovijedi Mojsijevog Zakona nisu obavezne za nejevreje - jer da je prinošenje žrtve u Hramu za nejevrejina obaveza – a ne pravo - ne bi bila potrebna posebna dozvola. Kad nejevrejin ponudi žrtvu - on dobrovoljno poštuje dio Zakona.

Rambam je izrazio istu ovu ideju kada je izjavio da Noa¹⁴⁷ idima koji bi, poštujući svoj kodeks pravila, htjeli ispunjavati i neke od obaveza Jevrejstva – takvo što ne bi bilo uskraćeno.¹⁴⁷ - Prema tome, Jevrejstvo, definitivno, nije zamišljeno kao religija namjenjena svakome - iako su njegova učenja i praksa dostupni i onima koji nisu Jevreji po rođenju.

Kako neko može pretpostaviti, ma i za trenutak, da su mudraci vjerovali da je Mojsijevstvo opšte-obavezno - ako se uzmu u obzir obredi predviđeni u slučaju konverzije nejevreja? U biblijskoj Knjizi o Rut zabilježena je procedura koja je, kasnije, postala normom konverzije. Među pitanjima i uputstvima koja se odnose na kandidata za konverziju, nailazimo na upozoravajuću zaštitnu tvrdnju:

“Sve dok ne prihvatiš Mojsijevstvo, nisi podložan kazni ako si jeo zabranjenu hranu; isto tako, ako kršiš Šabat, ne podliježeš kazni.”¹⁴⁸

Ista stvar je rečena i za druge *miš¹ vot*. Naravno, ovo znači da, sve dok se nejevrejin svojevóljno ne pokori obavezama Mojsijevog Zakona - od njega se, ni na koji način, ne zahtijeva da ih poštuje.

Drevni rabini su veoma isključivi po ovom pitanju, ništa manje no kasniji mudraci. Prema autoru “*Sefer ha-Kuzari*”:

“Mojsije je pozvao samo svoj narod, i one koji imaju isti jezik, da prihvate njegov Zakon.”¹⁴⁹

Rambam je bio jednako kategoričan po ovom pitanju.

Ne samo da su propisane obaveze Mojsijevog Zakona za nejevrejina opcionalne - već i u stvarima vezanim za vjeru on uživa fleksibilnost koja se poriče Jevrejini.

¹⁴⁷ Rambam, *Mišne Tora*, “*Hilho^t melahim*” (“*Propisi o kraljevima*”) 10:10.

¹⁴⁸ *Yevamo^t* 47a.

¹⁴⁹ “*Kuzari*” 1.101. (Vidi E. Benmozegh, “*Israel and Humanity*” 2:2, prim. 4.)

6. Natprirodni element u religiji Izraela:

Iako se u Zakonu Izraela može naći zajednički imenitelj svih religija - ne smijemo iz toga zaključiti da Jevrejstvo nije ništa drugo nego najmanji zajednički sadržalac koji preostaje nakon što se oduzmu posebnosti drugih.

Za očekivati je da se u religiji Izraela nađe, ne samo ono što je zajedničko za sve ljude - već i opravdavajući, ili, čak, neizostavni, natprirodni i nadracionalni element. Zadatak ovog elementa je da pomogne ostvarenju religije budućnosti. Ono što Jevrejina čini najpodobnijim među svim ljudima da postane sveštenik čovječanstva jeste njegova, već sada postojeća i prakticirana obaveza da, u ime cijelog čovječanstva, ispunjava dužnosti vezane za natprirodno.

Jasno je da, iz perspektive ljudske civilizacije, svi ljudi doprinose zadatku transformacije univerzuma na određeni način - a sa svakom od ovih uloga, u trenutnom stanju našeg razumijevanja, povezana je i određena misterija. Zaista, najeminentniji i najautoritativniji predstavnici svake umjetnosti i nauke priznaju da u posljednjoj analizi postoji uvijek nešto što bježi iz racionalnog razmišljanja. - Ovo je zbog toga što sve stvari, istinitošću njihovog stvarnog postojanja, učestvuju u beskonačnosti - i nije u moći ograničene, konačne, inteligencije da shvati sva njihova značenja. Prema tome, svaki narod, u svom jedinstvenom području, sprovodi vrstu sveštene službe, koja mu je data radi njegove jedinstvene sposobnosti da, u određenom području, vidi i osjeća stvari koje drugi ljudi ne mogu potpuno razumjeti. No, budući da religija (koja je specifično područje Jevrejina) osuštinja božansko i beskonačno - upravo je ona, religija, ta koja je predodređena, više nego bilo koja druga grana ljudske kulture, da poveže razne dijelove konačnog i različite fraze univerzalne evolucije. Religija je područje onoga što prevazilazi naše shvatanje, onoga što (u trenutnom stanju našeg razumijevanja) nazivamo natprirodnim. Otud posebna priroda Jevrejstva, koja ga odvaja od većine religijskih sistema koje je univerzalni zakon čovječanstva kadar stvoriti. Ovo je racional i opravdanje dualizma o kom govorimo: Izrael i čovječanstvo - koji, kako vidimo, ni na koji način nije u kontradikciji sa fundamentalnim jedinstvom božanskog Zakona.

Dodajmo i konačnu misao koja nam se čini veoma važnom. Racionalistički kritičari bi željeli da svaka religija pravi razliku između univerzalnog dijela svoje doktrine, zajedničkog za sve religije - i onog dijela koji je svojstven samo toj religiji. - No, takvi kritičari sumnjaju da religija može uistinu sprovesti ovakvu podjelu - bez da napravi štetu vjeri svojih sljedbenika. Hebrejstvo je, međutim, sprovelo ovakvu podjelu - afirmacijom Zakona Noa i ovih Sinova, univerzalnim

kodeksom čovječanstva - uporedo sa posebnim jevrejskim Zakonom,
koji je Mojsijevstvo.

III Sinovi NoaĖa

Sadržaj:

1. Uvod
2. Oni koji se plaše Boga
3. Katolicizam Izraela
4. Jedinstvo među ljudima

1. Uvod

Mojsijev zakon proglašava zakonitim prisustvo stranaca koji nisu vjerni Mojsijevoj religiji u Zemlji Izraela. "Pridošlica stanovnik" (*"ger tošav"*) je sugrađanin koji ne pripada istoj religiji - i njega treba razlikovati od *"pravednog pridošlice"* (*"ger ĩ edeq"*), koji je u potpunosti prihvatio Jevrejstvo. Ne samo da su "pridošlice stanovnici" izuzeti od zabrana o ishrani propisanih Zakonom - nego su i Jevreji, koji ne mogu jesti meso životinje koja nije obredno zaklana, obavezni da takvo meso daju njima - radije nego da ga prodaju običnom strancu.¹⁵⁰
¹⁵¹ Ovaj zakon značajan je za nas iz dva razloga: dobrotvorni motiv kojim je inspirisan, i njegovo jasno priznavanje legitimnosti ne-Mojsijevskih kategorija religije.

Autentični duh Jevrejstva nedvosmisleno provejava kroz tvrdnju da i među nejevrejima postoji pravedan čovjek, čovjek koga Bog voli, i čija su dobra dijela izvor prosperiteta nacija. Jov nije jedina takva ličnost kojeg mudraci navode kao čovjeka *par excellence*. Biblija navodi još mnogo drugih primjera, recimo, izvanredni pasus iz Isaije o čestitim pridošlicama:

"I neka ne govori tuđin koji pristane uz Gospoda: Gospod me je odvojio od svoga naroda... A tuđine koji pristanu uz Gospoda da mu služe, i da ljube ime Gospodnje, da mu budu sluge - koji god drže Šabat da ga ne oskvrne, i drže zavjet moj - njih ću dovesti na svetu goru i razveseliću ih u domu svom molitvenom. Žrtve njihove paljenice i druge

¹⁵⁰ V Knjiga Mojsijeva 14:21.

¹⁵¹ Vidi 'Avoda Zara 20a.

*žrtve biće ugodne na oltaru mom, jer će se dom moj zvati dom molitve svim narodima.*¹⁵²

Da li su “*tuđinci*” u ovom pasusu oni koji su potpuno konvertirali na Jevrejstvo? Ime koje im je dato ovdje, čak i nakon njihove konverzije - “*bene ha-nehar*” – doslovno: “*sinovi stranca*” - snažno aludira na suprotno. Osim toga, riječi koje su im pripisane čine ovu pretpostavku manje vjerovatnom. Da li je vjerovatno da će, čak i nakon njihovog prijema u Jevrejstvo, oni reći da ih Bog drži odvojenim od Njegovog naroda? Posljednji stih pasusa jasno ukazuje da se radi o drugim narodima i svim rasama bez izuzetka. Po pitanju *Šabata*, moramo se prisjetiti na pravo NoaĒida na mogućnost poštovanja jedne ili više Mojsijevih *miĒ wot*, prema svom izboru - uključujući i *Šabat*. - No, treba dodati da rabinska tradicija propisuje poluodmor, u toku Sedmog dana, za “stanovnike pridošlice”, istinske Sinove NoaĒa. Ovaj princip je u skladu sa gore navedenim tekstom, kao i sa dva druga pasusa iz iste knjige.

*“Blago čovjeku koji tako čini, i sinu čovječijem koji se drži toga - čuvajući Šabat da ga ne oskrnavi, čuvajući ruku svoju da ne učini zla.”*¹⁵³

U drugom pasusu, *Šabatu* je pridružena Mladina (prvi dan mjeseca). - Oba ova dana završavaju jedan period i započinju novi - kao budući praznici cijele ljudske rase:

*“I od Mladine do Mladine, i od Šabata do Šabata, dolaziće svako tijelo da se pokloni preda mnom, veli Gospod.”*¹⁵⁴

Uskladivost *Šabata* sa zakonskim položajem NoaĒida otkrivena je, ne samo kroz rabinsko zakonodavstvo - nego i kroz istoriju. Govorimo naime o zaista interesantnoj pojavi: pagani, koji nisu postali Jevreji, svejedno poštuju određene jevrejske religijske običaje - a posebno *Šabat*! Kritičari istorije su ukazali na tu stvar - mada je nisu objasnili.

*“Mnogi od onih koji su bili privučeni ka Mojsijevstvu (kaže Renan) ograničili su se na čuvanje Šabata. Slična čistoća života, i gađenje od politeizma bio je zajednički nazivnik ovih malih pobožnih grupa o kojima su površni pagani govorili “oni vode jevrejski život!”*¹⁵⁵

¹⁵² Isaija 56:3, 6-7.

¹⁵³ Isaija 56:2.

¹⁵⁴ Isaija 66:23.

¹⁵⁵ Ernest Renan, “*Les vangiles et la seconde g3an34ration chr34tienne*”

Horacije govori u jednoj od svojih satira o “*tridesetom Šabat*” (*trisesima sabbata*)¹⁵⁶ - što aludira na običaj pagana da broje svoje *Šabate*. Poštovaoci tog običaja su, očigledno, bili brojni - jer pjesnik, koji ih ismijava sebe smatra slobodnim misliocem, neometenim takvim osjećanjem dužnosti. Seneka takođe, u svojoj knjizi protiv sujevjerja, ismijava jevrejski *Šabat*, koji nije privukao samo judaizirane Rimljane - već i šire mase ljudi.¹⁵⁷ Filon Aleksandrijski, govoreći o naporima Jevreja da konvertiraju varvare i Grke, uzvikuje:

*“Gdje onda Šabat nije poštovan? Gdje, zaista, on nije slavljén tako religiozno - kao godišnji ritual velikog posta?”*¹⁵⁸

G. Havet, koji citira ove riječi, dodaje:

*“Poezija Horacija i Ovida, kao i drugi tekstovi, dokazuju da Filon nije govorio ništa drugo do istine.... Priprihvatanje Šabata bila je glavna pobjeda Jevrejstva, njegov najjači i najtrajniji uspjeh - sa obzirom da se Šabat još uvijek poštuje od strane cijelog Hrišćanstva i Islama.”*¹⁵⁹

Moramo napomenuti da od svih Jevrejskih praznika jedino *Šabat* ima univerzalno značenje i doseg - jer on nije oblik obilježavanja izlaska iz Egipta, niti početka godine (kao *Roš ha-šana* - dan Sjećanja), kao ni praznik vezan za poljoprivredu. *Šabat*, takođe, nije dan posta i pokajanja zbog prestupa Zakona. - On je, radije, dokaz vjere u stvaranje svijeta - ili, bolje rečeno, u božansko porijeklo stvari. Dakle, jasno je zašto je, s aspekta njegovog univerzalnog značaja, *Šabat* bio, manje-više, proširen i među Sinovima Noa i Ćevim. - *Šabat* odgovara ljudskim

(Paris, 1877.). - Peti dio Renanove “*Historie des origines du christianisme*”. Djelo je prevedeno i na engleski - vidi: “*History of the Origins of Christianity*” - peti dio: “*The Gospels*” (London: Mathieson, 1889.-1890.).

¹⁵⁶ Horace, “*Satires*” 1.9.69.

¹⁵⁷ Seneka, “*De Superstitione*”, citiran od Svetog Augustina u “*De Civitate Dei*” 6:11. Seneka je filosof koji je živio od kraja I vijeka prije naše ere do - 65. godine naše ere. Vidi Menahem Stern, ed., “*Greek and Latin Authors on Jews and Judaism*”, vol. 1 (Jerusalem: Israel Academy of Sciences and Humanities, 1974.), str. 431-434.

¹⁵⁸ Ben-Amozeg ne navodi odakle je, iz Filonovog obimnog rada, preuzet ovaj citat.

¹⁵⁹ Ernest Havet, “*Le Christianisme et ses origines*”, vol. 3 (Paris: Calmann Lvy, 1884.), str. 457.

potrebama i govori o ljudskoj moralnoj prirodi. Sedmični dan odmora je prilično prirodno usvojen posvuda.

Postoji i drugi razlog popularnosti *Šabata* u Rimskom Carstvu: vjerovatno je u drevnom paganstvu postojala slična tradicija. Iako je sedmodnevna nedjelja bila nepoznata Rimu, sada se čini jasno da je postojala među Vaviloncima - čime se, vjerovatno, objašnjava i kaledansko porijeklo riječi *sabbath*. U poeziji Hesioda i Linusa nalazimo:

*“Sedmi dan je sveti dan; u njemu su sve stvari dovršene.
Sedmi dan je praznik, on je porijeklo svih stvari, on je prvi i
posljednji, on je savršen i ispunjen.”*¹⁶⁰

Načelno se za ove stihove smatra da su naknadna interpolacija umetnuta od strane heleniziranih Jevreja. - No, čak i ako je tako, njihova interpolacija ne bi bila smisljena, opravdana i moguća da u paganskom svijetu nije vladala mentalna klima naklonjenosti ka ideji izraženoj u umetnutim stihovima.

Obrezivanje je još jedna od *miš wot* Mojsijevog Zakona često prihvaćana od strane “*stanovnika pridošlica*”. Neki od mudraca su smatrali da je to za njih obavezno - no, takva tvrdnja je diskutabilna. Rambam je veoma izričit po ovom pitanju. On izričito tvrdi da se od Noa *Ė*ida, ili “*stanovnika pridošlica*”, ne zahtijeva da se obrezuju. - On ih definiše na ovaj način:

*“Nejevrejin koji prihvati sedam zapovijedi za Sinove
Noa *Ė*ove ne mora se obrezati, niti izvršiti obredno
kupanje.”*¹⁶¹

Ove riječi, kojima Rambam sažima jevrejsku Usmenu Tradiciju, od primarne su važnosti za istoriju i razumijevanje porijekla Hrišćanstva. - One pokazuju da jevrejska doktrina u religijskoj toleranciji prevazilazi hrišćanski oblik Noa *Ė*izma koji, ipak, zahtijeva krštenje.

Renan svojim pisanjem naglašava postojanje jevrejske doktrine:

¹⁶⁰ Vidi Hesiod, “*Works and Days*” 765-828. Moderni tekstovi očigledno izuzimaju specifični pasus koji Ben-Amozeg citira. Linus je legendarni pjesnik, na razne načine povezan sa Apolonom, Uraniom i Anfimarusom, te Herkulesom.

¹⁶¹ Ben-Amozegova primjedba: “*Aluzija na *Ė*evila – obredno kupanje koje prati obrezivanje pagana*”. – vidi *Mišne Tora*, “*Isure bia*” (“*Zabranjeni seksualni kontakti*”) 14:7.

“Zakon o konvertitima sa paganizma propisan od strane rane Crkve - bio je skoro identičan sa noaĖidskim kodeksom... propisanim za sve pridošlice. Ćovjek koji je, skoro u isto vrijeme (pod pozajmljenim imenom dobro poznatog Grĉkog moraliste Focilidesa), napisao mali rad o jevrejskoj prirodnoj etici, u pojednostavljenoj formi - za nejevrejsku upotrebu, dolazi do sliĉnog zakljuĉka.”¹⁶²

2. Oni koji se plaše Boga

Gorenavedeni odlomak iz Knjige proroka Yeš‘aye (Isaije) koji govori o NoaĖidima - nejevrejima, ili “stanovnicima pridošlicama” koji poštuju *Šabat*, nije jedinstven u Bibliji. Postoji znatan broj drugih tekstova u kojima su spomenuti “oni koji se plaše Boga” - nejevreji, ĉija je religijska pozicija (sa jevrejske taĉke gledišta) legitimna.

Ovo se ime, izgleda, odnosi na one koji ili pripadaju jevrejskoj zajednici ili praktikuju jevrejsku religiju. - Oni svjesno i sa poštovanjem ispunjavaju NoaĖove Zakone - bilo da žive meĊu Jevrejima, u zemlji Izrael - ili meĊu sljedbenicima neke druge religije, u bilo kojoj zemlji. Bitno je naznaĉiti da se termin “oni koji se plaše Boga” upotrebljava u Svetom Pismu gdje god se pojavljuje pitanje konverzije nejevreja.

“Da nas blagosilja Bog, i da ga se boje svi krajevi zemaljski!”¹⁶³ “Tada ĉe se neznabošci bojati imena Gospodnjega, i svi carevi zemaljski slave njegovu.”¹⁶⁴

Kada je II Knjiga Mojsijeva htjela oznaĉiti one Egipćane koji su vjerovali u Mojsijeva predskazanja i odveli svoje robove i stoku sa polja u sklonište - ona ih je nazvala: “Koji se god... poboja rijeĉi *Gospodnje*”.¹⁶⁵ Ono što potvrĊuje da se ne radi o nekoj brzopletoj privuĉenosti Mojsijevim propovjedniĉkim izražavanjem - nego o nekoj vrsti izvornog Jevrejstva, bez prisile zakona - jeste primjetan broj Egipćana koji su napustili zemlju zajedno sa Izraelcima.

Izraz “ĉovjek koji se plaši Boga” nalazi se i u drugim biblijskim knjigama sa istim znaĉenjem kao i u Tori. U dva pasusa koja snažno

¹⁶² Ernest Renan, “*St. Paul*”, (Paris: L’vy 1869.) str. 90.

¹⁶³ Psalmi 67:7.

¹⁶⁴ Psalmi 102:15.

¹⁶⁵ II Knjiga Mojsijeva 9:20.

hvale univerzalnu religiju, Psalmi zauzimaju posebno mjesto među Izraelom i sveštiničkim plemenom Lewija za one nejevreje koji su, čak iako nisu odani Jevrejstvu, prihvatili Boga Izraela:

“Neka kaže Izrael da je do vijeka milost Njegova; neka kaže dom Aharonov da je do vijeka milost Njegova; neka kažu svi koji se boje Gospoda da je do vijeka milost njegova.”¹⁶⁶

“Dome Izraelov, blagosiljaj Gospoda; dome Aharonov, blagosiljaj Gospoda; dome Lewijev, blagosiljaj Gospoda; koji se bojite Gospoda, blagosiljajte Gospoda.”¹⁶⁷

Ova posljednja uputa sigurno nije upućena “*pravednim pridošlicama*”, koji se, od trenutka prihvatanja jevrejske vjere, više ne razlikuju od Jevreja - nego, onima, bez obzira gdje je njihov narod i zemlja, koji nemaju nikakve veze sa Jevrejstvom, iako služe Bogu. Mada takve osobe nemaju nikakvu obavezu da poštuju Mojsijev Zakon, njihova služba jedinom pravom Bogu daje im pravo da budu smatrani za one koji pripadaju, zajedno sa Izraelom, istinskoj religiji, čije je rituale, u ime svijeta, izvodila Aharonova porodica.

Postoji veoma relevantan pasus u 22. Psalmu:

“Koji se bojite Gospoda, hvalite ga. Sve sjeme Ya’aqovljevo, poštuju ga. Boj ga se, sve sjeme Izraelovo!”¹⁶⁸

Komentirajući ove riječi, Ibn ‘Ezra kaže da se prva rečenica odnosi na Noa’ide, ili pobožne nejevreje. Ovo tumačenje je potvrđeno kontekstom - jer u stihu prije ovog Izrael objavljuje, “*Kazujem ime Tvoje braćo; usred skupštine hvaliću Te*” - obraćajući se drugim narodima.

Poznato je da su Re’aviti vodili nezavisan život usred Izraela.¹⁶⁹ Koja je bila njihova religija? Ne izgleda da se radilo o Mojsijevstvu - jer onda se ne bi mogli pozvati na poznati pasus iz Yirmiye (Jeremije), u kom Bog Jevrejima navodi kao primjer *re’avitsko* poštovanje zapovijedi Yonadava sina Re’avova. Da su Re’aviti bili Jevreji - bili bi hvaljeni zbog vjernosti Mojsijevom Zakonu.

¹⁶⁶ Psalmi 118:2-4.

¹⁶⁷ Psalmi 135:19-20.

¹⁶⁸ Psalmi 22:23.

¹⁶⁹ Re’aviti su bili mala religiozna sekta koja je upražnjavala asketske običaje - prvi put su pomenuti u Jeremiji 35:18. Vidi takođe i *Ta’anit* 26a.

Pored ReĀavita, nailazimo i na druge enklave nejevreja usred Izraela - kao što su Giv'onci,¹⁷⁰ koji su od strane Jevreja bili poštovani - bez da su, na bilo koji način, prakticirali Mojsijevstvo.

Kada je Kralj Œelomo (Solomon) naredio popis stranaca (ili NoaĒida) koji žive u zemlji Izrael, njihov broj je dostigao cifru od 153.600 duša - i oni su izabrani da rade na podizanju Hrama.¹⁷¹ Takođe, imali su učešće i u muzici koja se izvodila u Hramu. Ovakav pristup inspirisan je onim duhom koga nalazimo u Mojsijevom pristupu pridošlicama, u Yehošu'inom tretiranju Giv'onaca, i u Yeš'ayinim (Isajinim) proročanstvima.

Ako se zabavimo grĉko-rimskim periodom – u njemu je posebno lako uoĉiti postojanje NoaĒida. Dokazi su obilni. Za naše potrebe biće dovoljan jedan citat. G. Havet piše:

“Jasno je da su Jevreji i Jevrejstvo imali znatan uticaj u Rimu. Oni su dugo bili rasuti po grĉkim zemljama Azije i Evrope. Jevreja je bilo svugdje, Jevreja prema roĊenju ili prema obrezivanju - kao i onih koji su ih okruživali - sluge Boga ili judaizanti, koji su, iako su bili neobrezani, i nisu poštovali sve Mojsijeve zakone - ipak, ĉitali Svete Knjige, i slali novac i doprinose za Hram u Jerusalimu.”¹⁷²

Prema nekim istorijskim kritiĉarima, *proseukes* su bili centri za sastanke u mjestima gdje nisu postojale regularne sinagoge; *proseukes* su, vrlo lako, mogle biti i *noaĒidske* sinagoge. MoŒda one, zaista, nisu bile posebne zbornice - nego samo dijelovi jevrejske sinagoge namjenjeni za NoaĒide. Izgleda da su Jevreji kada su poĉeli sa gradnjom domova molitve, manje-više imitirali princip jerusalimskog Hrama, ĉiji je vanjski dio bio otvoren za nejevreja. Tako je u hrišĉanskim crkvama prvog vijeka postojalo specijalno mjesto pored ulaza rezervirano za *katahumene*. Za hrišĉane, meĊutim, ovo je bilo privremeno stanje - i pod tim pojmom su se podrazumijevali oni koji su ĉekali da se pokrste i poloŒe svetu zakletvu - dok je religijska uloga nejevreja u Jevrejstvu potpuno zakonita i stalna.

¹⁷⁰ Giv'onci su bili kena'anski narod sa kojim je Yehošu'a uspostavio prijateljski sporazum, koji je kasnije modificiran (Jošua ben Nun – ili Knjiga Isusa Navina 9:3-27).

¹⁷¹ II Knjiga Dnevnika 2:16-17.

¹⁷² Havet, “*Le Christianisme et ses origines*”, vol. 2, str. 150.

Gdje god se, u cijelom grčko-rimskom svijetu, mogao osjetiti uticaj Jevrejstva - stalno rastući broj pagana, inspirisan Jevrejskim učenjem, održavao je bliske veze sa sinagogom. Stvorene su grupe NoaĖida, i uspostavljena su mjesta sastajanja gdje su nejevreji koji su odbacili stare greške politeizma praktikovali religiju, različitu od Mojsijevstva - ali identičnu onome što su mudraci opisali kao jedinu religiju datu nejevrejima: NoaĖizam.

Postoje jasni dokazi da Jevreji nisu doživljavali vlastitu religiju kao jedini metodu službe ponuđen paganima.

*“Jevreji, koji su imali dobar odnos prema pridošlicama (piše G. Renan), oduvijek su osjećali da je onaj dio njihove religije koji odgovara čovječanstvu u cijelosti esencijalno jednobojstvo - dok sve ostalo - institucije Mojsijevstva, koncept Mesije i slično, sadrži drugi nivo vjere koji je isključivo pravo sinova Izraela - vrsta porodičnog nasljeđa koje se ne može prenijeti na druge.”*¹⁷³

Ovo je tačno - izuzev dijela o mesijanstvu koje je daleko od toga da bude ekskluzivno nasljeđe Izraela i, u stvari, u osnovi ima univerzalni karakter, što je posebno uočljivo kada se ima u vidu njegova najistaknutija osobina - briga za religijski razvoj čovječanstva. Renan dodaje:

*“Farizeji nisu vjerovali u to da je Zakon primjenjiv na cijelu ljudsku rasu. – U njihovim očima najvažnije je bilo obezbijediti opstanak svetom narodu koji poštuje Zakon, i koji oživotvorava i ostvaruje otkriveni Ideal.”*¹⁷⁴

3. 'Katolicizam' Izraela:

Vrijedno je pažnje koliko se razlikuju eminentni mislioci koji su razumjeli posebni karakter Mojsijevstva – ove univerzalne religije, čiji je oblik, koji odgovara Jevrejima, Mojsijevstvo.

Spinoza kaže da su zakoni koje je Bog povjerio Mojsiju obavezni samo za Jevreje - i da nisu obavezujući za bilo koji drugi narod.

“Pitao sam se (dodaje) zašto su Jevreji nazvani Božijim izabranicima? - Sada, prema onome što vjerujem, mislim da to znači samo da ih je Bog izabrao da nastane određenu

¹⁷³ Renan, “*St. Paul*”, str. 46.

¹⁷⁴ Ibid., str. 87.

teritoriju, gdje bi mogli živjeti ugodno i sigurno - te iz ovoga zaključujem da zakoni koje je Bog povjerio Mojsiju nisu ništa drugo nego osobeni kodeks jevrejskog naroda.”

Način na koji ovaj filosof objašnjava izbor Izraela, na prvi pogled, izgleda malo čudno – no, ako se zabavimo njegovom suštinom – naći ćemo u njemu biblijsku i rabinsku ideju da zemlja Izrael, kao i sam narod Izraela, na veoma poseban način, pripadaju Bogu Izraela. Najinteresantnija je, u ovom Spinozinom iskazu, činjenica da on - kad se okreće od posebne religije Jevreja ka ideji NoaĖizma - naziva NoaĖizam istinskom univerzalnom religijom:

“Onda sam želio da znam da li je univerzalna religija, mislim Božanski Zakon dat od strane proroka i apostola cijeloj ljudskoj rasi, različit od onog zakona koji je prirodnom svjetlošću razuma dat nama.”¹⁷⁵

Nema sumnje da ovdje Spinozine misli potvrđuju ideju koju želimo predstaviti čitaocu. Uporedo sa Mojsijevstvom, nacionalnim kodeksom Jevreja, postoji i univerzalni zakon - katolicizam, u kontekstu koga je katolicizam apostola Hrišćanstva samo nesavršena realizacija.

Kod Filona Aleksandrijskog, smo vidjeli da on, dok govori o tome kako bi samo svjetlo razuma bilo dovoljno da povede sve ljude ka monoteizmu koji je u srcu autentičnog Jevrejstva, zapravo, samo vjerno predstavlja Jevrejstvo – jer i rabini objavljuju istu misao – samo u teološkim terminima:

“Ko god se odrekne idolopoklonstva je istinski Jevrejin”, i “ko god se odrekne politeizma na taj način potvrđuje cjelokupni Zakon”.¹⁷⁶

Niko nije bolje formulisao ovu koncepciju katolicizma Izraela nego Josefus Flavius koji, pišući o paganima, kaže:

“Predmet cijelog njegovog rada je isti (kaže Renan). On propovjeda vjeru idolopokloniku, i propise zvane noaĖidskim - to jest - pojednostavljeno Jevrejstvo, za njihovu upotrebu, praktično svedeno na proporcije prirodnog zakona. Ono zahtijeva poštovanje samo dvije ili tri zabrane, prema kojima se čak i najliberalniji Jevrejin odnosi kao prema istinskom dijelu prirodnog zakona.”¹⁷⁷

¹⁷⁵ “*Tractatus Theologico – Politicus*” - predgovor (1670).

¹⁷⁶ *Megila* 13a; *Qidušin* 40a.

¹⁷⁷ Renan, “*Les < vangiles et la seconde generation chrĖtienne*”, str. 161..

Isti autor dodaje da se ovo osnovno Jevrejstvo razlikovalo od Hrišćanstva samo po važnosti koju Hrišćanstvo pripisuje ulozi Isusa - te da je Josefus iz Jevrejstva izveo određenu vrstu univerzalne vjere - priznajući da obrezivanje i drugi posebni Jevrejski obredi odgovaraju etničkim Jevrejima - a da religija svakog čovjeka, da bi bila autentična, mora biti slobodno usvojena.

“Na svakoj stranici, Josefusova privlačna filozofija govori sa saosjećanjem prema predanosti gdje god da se pojavi, priznavajući da su ritualni obredi zakonom dati samo za Jevreje, i jasno izjavljujući da svaki čovjek ima osnovni potencijal da postane sin Avrahama.”¹⁷⁸

No, eminentni Renan griješi kada ovo Jevrejstvo koje je na dohvat svima - i koje, u stvari, nije ništa drugo nego NoaĖizam (religija nejevreja onako kako je shvaćena od strane Fariseja i svih Jevreja koji razumiju hebrejsku tradiciju), predstavlja kao Josefusovu koncepciju i izum.

Ovakvo poimanje Jevrejstva može se naći čak i među Ocima hrišćanske Crkve. Eusebius, u svom djelu “*Priprema za Jevanđelje*”, veoma razumno kritikuje Mojsijevsku religiju, i tvrdi da ona ima autoritet samo nad Izraelom. Prema njemu, Mojsije nije promijenio ništa od doktrine Praotaca:

“On (Mojsije) je bio sposoban da postavi osnove sistemu zakona i političkog ustava samo ostajući u harmoniji sa načinom života ljudi koji su ga okruživali.”¹⁷⁹

No, Mojsije nije ostavio nepromjenjenom samo jevrejsku doktrinu - već i NoaĖizam, koji je, kako za njega – tako i za njegove nasljednike, ostao jedinom religijskom obavezom nejevreja. Moramo dodati da se Zakon koga je Mojsije dao Izraelu (i koji je obavezujući samo za Izrael) odnosi na posebne potrebe izraelskog sveštenečkog zvanja.

4. Jedinstvo među ljudima:

Uopšteno govoreći, Hebrejstvo je propovijedalo i primjenjivalo

¹⁷⁸ Ibid, str. 149.

¹⁷⁹ Vidi Eusebius, “*Praeparatio Evangelica*” 8.8, cf. “*La Préparation Évangélique*”, tekst ed. i preveo J. Sirinelli i E. des Places (Paris: Éditions du Cerf, 1974. et seq.).

građansku i političku jednakost među ljudima, bez obzira da li su oni Jevreji, pridošlice - ili obični nejevreji. Činjenica je da je, dok je u paganizmu preovladavala doktrina sile kao jedini način postizanja pravde, Judeja bila prva nacija koja je iskazala poštovanje prema ljudskim pravima.

*“Na prostranstvima Rimskog Carstva, sa jedne strane, nailazimo na sebičnost i vjeru u snagu – dok, sa druge, u malenoj i malo poznatoj zemlji, nalazimo vjeru u ljudski ponos koji ne poznaje drugog gospodara sem Boga: takav je bio živi kontrast na koji nailazimo u ranim godinama naše ere.”*¹⁸⁰

G. Laurent bilježi, u vezi sa ovim, da Hrišćanstvo, za razliku od Jevrejstva, propovijeda jednakost samo na religijskom planu - ali se ne brine oko uvođenja principa jednakosti u građanski i politički poredak - i to je razlog zašto, u ovom pogledu, Mojsijevstvo nadilazi hrišćansku doktrinu.

Da bi koncept čovječanstva u Jevrejstvu bio ispravno shvaćen - nije dovoljno samo ispitati Zakon, koji je samo njegov vanjski aspekt. – Mora se, takođe, uzeti u obzir etika, koja je jednako važan aspekt jevrejske misli. Tako nalazimo da su univerzalističke težnje mnogo evidentnije u principima etičkog ponašanja razvijenim od strane mudraca Sinagoge - nego li u Pisanom Zakonu. – No, ovo nije mjesto za razvijanje detaljne studije o ovom pitanju (Vidi autorov *“Morale juive et morale chretienne”*¹⁸¹). U ovom polju prinos je toliko obiman da je potrebno samo zahvatiti – pa da se sakupe ogromni snopovi. Mi se, međutim, ograničavamo na nekoliko zapovijedi koje pokazuju kakav je jevrejski odnos prema nejevreju.

Mi smo opomenuti da ne pokušamo zadobijanje njegovog povjerenja varljivim izjavljivanjem prijateljstva, koje *Talmud* naziva *“krađom uma bližnjih”*.¹⁸² - To nije sve. Mi se prema njemu moramo ponašati veoma ljubazno. Strancu mora biti dozvoljeno, potpuno isto kao i jevrejskoj udovici i siročetu, da pokupi ono što padne iz ruku onoga koji sakuplja ljetinu, da podijeli sa njima ostatke žetve i dio polja koji je rezervisan za siromašne. Zapovijedeno nam je da se brinemo o siromašnim

¹⁸⁰ François Laurent u *“La Revue Politique et Littéraire”* (Paris), 2 ser. ann^e 2, 15. Februar 1873.; str. 801.

¹⁸¹ *“Morale juive et morale chrétienne”* (Paris: Kauffman, 1867.); repr. Boudry-Neuchâtel, 1946; prevod na Engleski jezik E. Blookman – *“Jewish and Christian Ethics with a Criticism of Mahomedism”* (San Francisco, 1873.).

¹⁸² • *olin* 94a.

nejevrejima, da pazimo na njihove bolesnike, da pokapamo njihove mrtve - isto kao i jevrejske – u ime mira i dobre volje.¹⁸³

Ove naredbe nisu ispoljavanje političke i socijalne promućurnosti, prije nego moralne obaveze - kako bi se to moglo zamisliti. - One su date nezvezano za mjesto i vrijeme, i primjeri koji su u prilog teze uzeti su iz perioda kad je Izrael imao potpunu nacionalnu nezavisnost. Čak i velikom mnoštvu Goga mora biti prčinjena počasna sahrana.¹⁸⁴ Dawid sahranjuje svoje neprijatelje - i šalje • anunu, sinu NaĖaša, kralju Amonaca izjave saučesća, povodom smrti njegovog oca.¹⁸⁵ Rabi Meir¹⁸⁶ se na isti način ponaša prema Avnimosu ha-Gardiju (vjerovatno se radi o Enomausu Gadarejskom - neopitagorejskom filozofu).¹⁸⁷ Ono što otkriva konačnu i istinsku namjeru mudraca pri propisivanju ovih

¹⁸³ III Knjiga Mojsijeva; *Pe'a* 4:9; *Gi Ćin* 61a; *Ševi'it* 4:3; *Mišne Tora*, "Hilhot 'aniyim" ("Propisi o siromasima") 7:7; Qaro, *Yore De'a*, 335:9, 367:1.

¹⁸⁴ Jezekilj – ili Ezechijel 39:11.

¹⁸⁵ II Knjiga Samuilova 10; I Knjiga Dnevnika 19:2.

¹⁸⁶ *Midraš RuĖ Raba* 2:13.

¹⁸⁷ Enomaus je bio paganski filozof II vijeka, koji je pripadao školi mladih cinika - i koji je napadao proročanstva. Njega se poistovjećuje sa Avnimosom, koji se pojavljuje u rabinskoj literaturi kao filozof prijateljski raspoložen prema rabinima. Vidi Heinrich Graetz, "*Geschite der Juden von den fltesen Zeiten bis auf die Gegenwart*" (Leipzig: *Leiner*, 1853. - 1876.), vol. 4, str. 435 *et seq.* Potpun engleski prevod Graetzove "*History of the Jews*" objavljen je u 6 dijelova (Philadelphia: *Jewish Publication Society*, 1891-1898).

zapovijedi je upravo razlog koji oni sami iznose – mir - jer to je motiv na koji se često pozivaju kad je u pitanju odnos među samim Jevrejima, pa čak i u vezi sa pravilima koja regulišu religijski ritual.¹⁸⁸

U svakom slučaju, vjerujemo da smo u ovom pregledu zakona koji se odnose na pridošlice, kao i na zapovijedi koje regulišu odnose između Jevreja i nejevreja: bez obzira na religijsku pripadnost ovih posljednjih, uspjeli pokazati da se, uprkos jakom etničkom i religijskom karakteru svog obreda, Jevrejstvo brine i za druge narode - te da njegova doktrina obuhvata cijelo čovječanstvo – kao i da je Otkrovenje koje ono u sebi čuva istinski univerzalno.

¹⁸⁸ Yosef Qaro, *OraĖĖayyim* 135; *GiĖin* 59a, 59b.

Zeev Falk

GRADANSKA PRAVA U DREVNOM IZRAELU

Sadržaj:

1. Uvod
2. Prava i dužnosti
3. Zaključak

1. Uvod

Pojam građanskih prava javlja se po prvi put u osamnaestom vijeku, i to kao posljedica povezivanja američkih i francuskih zakona. Pojedine ideje vezane za područje građanskih prava pominju se već u stoičkoj filozofiji (koja je djelimično ostvarena u vrijeme antonijanskih careva)¹⁸⁹ - dok su mnogobrojne druge duboko ukorijenjene u biblijske diktume – kako u samoj Tori - tako i u Knjigama Proroka. Ovdje ćemo se pozabaviti ovim biblijskim diktumima i njihovom sprovedbom u djelo u vrijeme davnog Izraela.

2. Obaveze i prava

Iako ove naredbe, prije svega, govore o obavezama - moguće je doći do određenih zaključaka po pitanju prava koja proizilaze iz njih. Dakle, ako je kralj Izraela imao određene obaveze prema svojim podanicima, onda se može reći da su podanici imali određena paralelna prava u odnosu na svog kralja, mada nije uvijek postojala mogućnost ostvarenja istih.

Moguće je vidjeti obaveze kralja kao apsolutne - jer radi se, ustvari, o obavezama prema Svedržitelju.¹⁹⁰ - No, kako su svi zakoni *Tore* obaveze prema Svedržitelju – iako se ne dotiču samo pitanja religije i vjere –

¹⁸⁹ Treba pomenuti slobodu religije koju je proglasio persijski car Dario I, kao i indijski kralj Ašuka.

¹⁹⁰ Uporedi G. V. Piton, "*A Textbook of Jurisprudence*", str. 4, 294.

nego i međuljudskih odnosa - opravdano je posmatrati ove zakone koji se bave ljudskim odnosima kao sistem prava.¹⁹¹

Uzmimo, na primjer, kraljevski zakon donešen u V Knjizi Mojsijevoj. Kraljevski zakon daje kralju dodatne obaveze, opominje ga da ne prekrši zakon, i upozorava “*Da se ne bi podiglo srce njegovo iznad braće njegove, i da ne bi odstupilo od ove zapovijedi - ni na desno ni na lijevo...*”.¹⁹² Podanik, dakle, ima pravo da se kralj odnosi prema njemu kao prema bratu, i da ga ne ponižava.

Postojala je obaveza, paralelna ovom pravu, koja se sastojala u kraljevskoj odgovornosti za obezbjeđenje pravde.¹⁹³ Očekivalo se od kralja da štiti slabe od jačih - ponekad čak i od plemenskih vođa ili lokalnih vlastodržaca.¹⁹⁴ Razumije se da je, ako je sam kralj nekome učinio nepravdu, takvom pojedincu bilo teško iznijeti svoju tvrdnju pred odgovarajućim forumom. U takvom slučaju, umiješao bi se prorok, i podsjetio kralja na njegove obaveze. Dobar primjer je miješanje proroka Našana, koji je stao na stranu Urija • etejina, koji je bio osuđen na smrt od strane kralja Dawida - ne bi li Dawid mogao uzeti njegovu udovicu za ženu. Riječima izrečenim pred kraljem, koji je i sam sjedio u sudu kao sudija, prorok je naveo kralja da prizna svoju krivicu.¹⁹⁵

Prorok je optužio kralja da je prezreo “*riječ Gospodnju čineći što njemu nije po volji*” - jer je ubio “*Uriju • etejina... mačem, i uzeo ženu njegovu*” sebi za ženu.¹⁹⁶ Našan se smatrao zaštićenim od Boga, pred kojim je i kralj odgovoran.

Slično je bilo uplitanje od strane Proroka Eliyahua (Ilije) koji je stao na stranu Navota, osuđenog na smrt od strane suda koji je djelovao pod kraljevskim pritiskom - ne bi li se kralju AĀavu omogućilo prisvajanje njegovog vinograda.¹⁹⁷ I u ovom slučaju prorok je osudio kralja za

¹⁹¹ Vidi knjigu ovog autora, “*Law and Religion, The Jewish Experience*”, Jerusalem 1981., str. 79-86.

¹⁹² V Knjiga Mojsijeva 17:14-20.

¹⁹³ Uporedi - II Knjiga Samuilova 8:15, I Knjiga o Carevima 3:9, i II Knjiga o Carevima 15:5.

¹⁹⁴ Uporedi - II Knjiga Samuilova 14:5-17, II Knjiga o Carevima 8:6.

¹⁹⁵ II Knjiga Samuilova 12.

¹⁹⁶ Stih 9. - termin “*prezre riječ Gospodnju*” pojavljuje se u IV Knjizi Mojsijevoj 15:31 - i odnosi se na podrugivanje.

¹⁹⁷ I Knjiga o Carevima 21.

izvršenje “pravnog” umorstva,¹⁹⁸ time što se “*prodade da čini što je zlo pred Gospodom*”.¹⁹⁹ Ova dva slučaja ukazuju na svjetonazor po kome kralj nije iznad zakona, i po kome, u slučaju zloupotrebe, prorok dobija ulogu javnog tužioca koji optužuje kralja.

Ova dva slučaja pokazuju, takođe, i granice kraljevskih prava. - Čak je i kralj bio onemogućen da uzme tuđu ženu - bez da, prethodno, ubije njenog zakonitog muža.²⁰⁰ Porodične veze striktno su poštovane – što se odnosilo čak i na kralja. Slično tome, AĖav se nije usudio da bespravno posegne za zemljom jednog od svojih podanika - bez da inscenira njegovo tobožnje bogohuljenje i izdaju kraljevstva – kako bi mogao konfiskovati njegovu imovinu.

Iako je Šemuel kraljevske zakone opisao kao sistem kome nedostaju sredstva odbrane građanskih prava – u slučaju, recimo: prisvajanja imovine, prisilnog rada i uvođenja poreza²⁰¹ – treba imati na umu da ovaj opis proizilazi iz načelnog protivljenja prije bilo kakve zloupotrebe.²⁰²

U stvarnosti kraljevi Izraela gotovo po pravilu nisu posezali za ovim kraljevskim pravima. Rečeno je da je Dawid dao Mefibošetov posjed svom robu, Ševi²⁰³ - što se objašnjava pravom kralja na konfiskovanje imovine. – No, istini za volju, ova imovina je bila dio Šaulovog posjeda, - a njegov je posjed prenešen u Dawidovo vlasništvo još onda kada je Dawid zamjenio Šaula na prijestolu Izraela.²⁰⁴ Prema tome, Mefibošet je svoj posjed uživao po kraljevskoj dozvoli, i novi kralj je imao pravo uskratiti mu pomenuto pravo uživanja.

¹⁹⁸ Termin upotrebljen u stihu je “umorstvo” - na hebrejskom jeziku “*lirĭ oaĖ*” (stih 19), dok je termin koji se koristi u vezi sa Urijom “*laharog*” - “ubiti” (I Knjiga Samuilova 12:9). - Prvi predstavlja namjeran čin, dok drugi predstavlja neopravdano ubistvo.

¹⁹⁹ Stihovi 20, 25.

²⁰⁰ Uporedi slučajeve Avrahama (I Knjiga Mojsijeva 12:12, 20:11) i Yiĭ Ėaqa (I Knjiga Mojsijeva 26:7).

²⁰¹ I Knjiga Samuilova 8:11-21.

²⁰² Uporedi M. Buber, “*Kingship of God*”, na puno mjesta, kao i neslaganje učitelja *Mišne* po pitanju da li navod dolazi da ograniči instituciju kralja ili ne - *Tosefta, Sanhedrin* 4:5; *Sanhedrin* 20; uporedi sa A. A. ha-Lewi, “*Miĭ wat ha-Meleh*” (“*Zapovijed o kralju*”), “*Tarbiĭ*” br 38, 1969., str. 225-230.

²⁰³ II Knjiga Samuilova 17:4, 19:30.

²⁰⁴ Uporedi sa II Knjigom Samuilovom 12:8.

Što se tiče Šaula koji je, u vrijeme svoje borbe protiv Dawida, pomenuo mogućnost da njegov suparnik podmiti ljude iz Benyaminovog plemena dajući im polja i vinograde, i postavljajući ih za komandire svoje vojske²⁰⁵ - ne postoje dokazi da je Šaul imao na umu eventualno Dawidovo djelovanje na osnovu specijalnih kraljevskih ovlaštenja. - Vjerovatnije je da je Šaul mislio na pravo korišćenja zemljom koje je kralj mogao dodjeljivati svojim vojnicima.

Moguće je da je Šelomino (Solomonovo) uvođenje poreza i prisilnog rada, zapravo, bilo nezakonito ograničavanje građanskih prava - jer narod ih je kritikovao.²⁰⁶ S vremenom, umnožili su se slučajevi da kralj oduzima posjed svog podanika, i da ga nekom od svojih sinova ili robova.²⁰⁷ - No, ovdje se radilo o zloupotrebama i tlačenju - a ne o sprovođenju kraljevskih ovlasti prema slovu zakona.

Ako je bilo moguće optužiti kralja za ubistvo, onda se zasigurno može tvrditi da su građani imali pravo na život - i to pravo koje je bilo moguće osigurati prisilom. Ovo pravo priznavalo se čak i u slučaju ekstremne povrede kraljevih osjećaja. Kad je kralj Amaĭ ya kaznio ubice svog oca, suzdržao se od ubijanja članova njihovih porodica pridržavajući se principa "*da ne ginu očevi za sinove, niti sinovi za očeve - nego svaki za svoj grijeh neka gine*".²⁰⁸

Isto tako: ako su prava kralja na imovinu definisana, određena i ograničena - to znači da je i podanik imao pravo na imovinu - i to ne samo u odnosu na ostale podanike - nego i u odnosu na kralja. S druge strane, treba reći da je ovo pravo uvijek bivalo ograničeno pravom kralja da uvede poreze ili regrutuje građane za vojnu ili neku drugu javnu službu.

Pošteda od ovih obaveza bila je privilegija koju je kralj uručivao kao priznanje za herojstvo pokazano u borbi. Ova privilegija se ponekad proširivala na cijelu porodicu, i davala je svojim uživaocima elitni status uporedo sa pragmatičnim uživanjem imovine.²⁰⁹ Posebna pošteta od

²⁰⁵ I Knjiga Samuilova 22:7.

²⁰⁶ I Knjiga o Carevima 12:4.

²⁰⁷ Uporedi sa Jezekiljem 46:18.

²⁰⁸ II Knjiga o Carevima 14:6, termin koji se ovdje koristi je aktivni oblik glagola "*moĭ*" - "umrijeti" - kojim se označavaju kako sudsko pogubljenje - tako i nezakonito ubijanje.

²⁰⁹ I Knjiga Samuilova 17:25; možda je termin "*Ėofši*" - "slobodan" proporcionalan terminu "*Ėorin*" - "slobodnjak" (I Knjiga o Carevima 21:8, 11) koji je upotrebljen u kontekstu starješina.

javne službe je davana povremeno - dok je u drugim situacijama vladalo pravilo utjerivanja poreza "bez izuzetka".²¹⁰

Pošteda ove vrste daje se novopečenom mladoženji: "... neka slobodan bude u kući godinu dana i neka se raduje sa ženom svojom koju je doveo".²¹¹ Ovdje se, očigledno, radi o javnom pridavanju važnosti porodičnom životu koji može biti osnovom poštede i u slučaju drugih obaveza.

S druge strane, postojalo je uvjerenje o jednakosti prava koja je trebalo dati svim građanima jednako. U III dijelu Biblije - u *Ketuvim* (Hagiografije ili Spisi) zabilježena je Dawidova presuda koja ilustruje jednakost koja je vladala među njegovim vojnicima. U trenutku podjele plijena, Dawid je presudio:

*"Kakav je dio onome koji ide u boj takav je i onome koji ostaje kod prtljaga; jednako treba da podijele. Tako bi od toga dana u napredak, i to posta uredba i zakon u Izraelu do danas."*²¹²

Propisan je i zakon protiv diskriminacije, kojim se obezbjeđivala jednakopravnost pridošlica:

*"Zbore! Vama i došljaku koji je među vama jedan je zakon, zakon vječan od koljena na koljeno, došljak će biti kao i vi pred Gospodom. Jedan zakon i jedna uredba da bude vama i došljaku koji je među vama."*²¹³

Zaštita slična ovoj davana je čak i nejevrejskim robovima koji su tražili utočište u Izraelu:

*"Nemoj izdati roba gospodaru njegovu, koji uteče tebi od gospodara svojega - neka ostane kod tebe, usred tebe, u mjestu koje izabere u kojem gradu tvom, gdje mu bude drago; nemoj ga cvijeliti."*²¹⁴

²¹⁰ I Knjiga o Carevima 15:22: upotrebljen je termin "*naqi*" - "čist" – kojim se označava čistoća, sjaj i jasnoća - vidi takođe I Knjigu Mojsijevu 44:10.

²¹¹ V Knjiga Mojsijeva 24:5.

²¹² I Knjiga Samuilova 30:24-25.

²¹³ IV Knjiga Mojsijeva 15:15-16.

²¹⁴ V Knjiga Mojsijeva 23:15-16.

Postojanje proklamovane slobode govora provjeravali su proroci – a na njihovom čelu: Yirmiya (Jeremija). Zbog njegovog govora, u kome je zahtijevao predaju vavilonskom kralju, sveštenici i drugi proroci tražili su njegovu smrt. U svoju odbranu, Yirmiya je naveo presedan: njemu prethodeće proroke koji su govorili u sličnom duhu – i, svejedno, su bili oslobođeni svake optužbe. Nasuprot tome, naveden je slučaj u kojem je prorok osuđen na smrt zbog iznošenja mišljenja koje izaziva revolt. Sudeње je prekinuto - i Yirmiya je pušten iz zatvora.²¹⁵

Na drugom mjestu Yirmiya podstiče na emigraciju. One koji su ga slušali savjetuje da se ne suprotstavljaju neprijateljskoj vojnoj sili koja je kazna za nepokajane grijeh²¹⁶ - te, na koncu, sam biva proglašen za dezertera.²¹⁷ Ovaj put, međutim, nije uspio obrlatiti prisutne u svoju korist – te je zadržan u zatvoru, u kome ga je posjetio i sam kralj Sidqiya, koji mu je nagovijestio da se i sam slaže s njim - te naredio da se osigura prorokova bezbjednost.²¹⁸

Dakle, Yirmiyn život predstavlja primjer slobode govora u drevnom Izraelu. Iako su onovremene vlasti i bogo-otuđena elita mogli njegova djela smatrati sabotажom i izrugivanjem - sve u svemu on zbog njih nije kažnjen smrću. Time je proroku data prilika da uvjeri one koji su ga slušali, a među njima i samog kralja.

Sloboda vjeroispovijesti i upotrebe maternjeg jezika običavani su u persijskoj imperiji. Dario I i Koreš dozvolili su Jevrejima da obnove Hram u Jerusalimu,²¹⁹ jednako kao što su poštovali rituale drugih naroda koji su im se pokorili. U tom duhu, kraljevske naredbe su bivale obnarodovane na jezicima različitih naroda,²²⁰ i svakom “domaćinu” je bilo omogućeno da koristi svoj maternji jezik, čak i u službenim pitanjima.²²¹

3. Zaključak

²¹⁵ Jeremija 26:7-24.

²¹⁶ Jeremija 21:9.

²¹⁷ Jeremija 37:12-15.

²¹⁸ Stihovi 16:21.

²¹⁹ Knjiga Jezdrina (Ezrina) 5:1-2, 6:1-5.

²²⁰ Knjiga o Esteri 1:22, 3:12, 8:9.

²²¹ Knjiga o Esteri 1:22. Mada, u Septuaginti (grčkom prevodu sedemdestorice) ovaj dio nije preveden.

U drevnom Izraelu postojala su građanska prava. - Kraljevi su smatrani za uživaoce i obnašatelje bogomdatih prava i obaveza - a nacionalni život bio je određen vjerozakonom. U moderno doba prava pojedinca funkcionišu po obrnutom principu – postojanje vlasti opravdava se društvenom potrebom i opštim dogovorom – ali, zapravo, pojedinac je mjerilo i cilj prava i morala.

Sve u svemu, ako smo tačno protumačili, misao drevnog Izraela došla je, po pitanju ljudskih prava, do sličnih zaključaka kao i savremeno zapadno pravo – i to bez usvajanja aksioma liberalizma i individualizma. Vjera u *Toru* zasnovana je na Savezu između naroda i Svedržitelja, Svedržitelja i kralja - te između kralja i naroda.²²² Prvi Savez dao je čovjeku čast i dostojanstvo pred Svedržiteljem, a samim tim i pred njegovim bližnjim uključujući čak i onog koji vlada nad njim. Drugi je podredio kralja Zakonu - čime je obezbjeđeno i poštovanje koje on mora izraziti prema svojim podanicima. Na osnovu ovog drugog Saveza proizilazi da je vladavina shvatana kao posljedica društvene saglasnosti – što, opet, znači da je konačni cilj kraljevanja bio narodna dobrobit.²²³

²²² II Knjiga o Carevima 11:17.

²²³ Uporedi sa knjigom ovog autora, "*Law and Religion*", str. 48.

- ayyim H. Kohen

O SLOBODI MIŠLJENJA I GOVORA U JEVREJSKOJ TRADICIJI

Sadržaj:

1. Uvod
2. Proricanje i proroci
3. Mudrost i mudraci
4. Neslaganje
5. Množenje različitih mišljenja
6. Ograničenje slobode mišljenja i govora
7. Zaključak

1. Uvod

Religijski zakoni i sloboda mišljenja i govora, očigledno, ne mogu živjeti pod istim krovom. Temelj religioznih zakona zasnovan je na vjeri u božanskog donosioca zakona, koji sve zna i sve može, čija nas volja i zapovijedi vječno obavezuju. - Vjera je, snagom istog zakona, dogmatična i mjerodavna - te joj se ne smije prigovarati. Rekao sam “snagom istog zakona”, mada nismo našli jasan zakon koji nas primorava na “vjeru”; zapovijedeno nam je: voljeti Boga,²²⁴ plašiti ga se,²²⁵ služiti mu,²²⁶ i čuvati sve njegove *mišl* *wo*.²²⁷ - Moguće je reći da

²²⁴ V Knjiga Mojsijeva 6:5.

²²⁵ Ibid, 13.

²²⁶ II Knjiga Mojsijeva 23:25.

²²⁷ IV Knjiga Mojsijeva 8:1.

iz svih ovih proizilazi i da je u njima sadržana i zapovijed o vjeri u Njega. Vidimo iz Pisma da je Avraham vjerovao u Boga,²²⁸ da su sinovi Izraela vjerovali u Boga i Mojsija,²²⁹ - a vjera o kojoj se tamo govori nije religijska vjera - nego povjerenje koje su pokazali Bogu nakon što im se On otkrio i dokazao - tako da nedostatak vjere (na primjer: “*budući da ne vjerovaste u Njega*”²³⁰) nije ništa drugo nego nedostatak sigurnosti u Božiju moć i efikasnost (“*jer ne vjerovaše Bogu, i ne uzdaše se u pomoć Njegovu*”²³¹). Ova vjera nije niti metafizična, niti transcendentna – nego potpuno pragmatična - te je, prema tome, jevrejska teologija usmjerena - ne toliko u pravcu vjere u Boga - koliko u pravcu spoznanja Boga. (“*Tebi je pokazano da poznaš da je Gospod Bog, i da nema drugog osim Njega.*”²³²)

Čemu je ova stvar slična? - Kralju koji apsolutistički vlada svojom imperijom kojoj se ne vidi kraja. - Većina njegovih podanika su toliko udaljeni od njega da nikada u svome životu ne uspiju vidjeti niti njegova lika, niti čuti njegova glasa, ali su svi svjesni njegovog postojanja, vladanja i zakona. - Među njima ima i onih koji su mu bliži, posebnih ljudi (iz naroda) koji su česti u njegovoj okolini - te detaljnije i dublje poznaju njegov put i volju; a ima i pojedinaca (proroci i sveštenici) kojima se kralj ukazuje i otkriva im svoje tajne.²³³ Naravno, moguće je da postoje i ljudi koji ne znaju za kralja i njegovo postojanje - ali, prema Rambamovom mišljenju “*nema takvih među onima koji su dostojni imena čovjek*”, dakle među onima koji imaju minimalnu sposobnost razumijevanja, koja ih čini različitim od majmuna.²³⁴

Osnovna zapovijed: “*Nemoj imati drugih bogova osim mene*”²³⁵ tumačimo kao zabranu da nam “ne padne na pamet” da imamo drugo božanstvo.²³⁶ Tako je, recimo, Rambam formulisao trinaest principa

²²⁸ I Knjiga Mojsijeva 15:6.

²²⁹ II Knjiga Mojsijeva 14:31.

²³⁰ IV Knjiga Mojsijeva 20:12.

²³¹ Psalmi 78:22.

²³² V Knjiga Mojsijeva 4:35.

²³³ Rambam, “*More ha-nevuhim*” (“*Vodič Zabludelih*”) 4:51.

²³⁴ Ibid.

²³⁵ II Knjiga Mojsijeva 20:3, V Knjiga Mojsijeva 5:7.

²³⁶ *Mišne Tora*, “*Hilhoṭ yesode ha-Tora*” (“*Propisi o osnovama Tore*”) 1:6.

vjere, prvi od kojih nalaže “potpunu vjeru” u činjenicu da je Bog Stvoritelj svijeta;
 drugi - da je On Jedini, i da je “*bio, jeste i biće*”;
 treći - da On nije materijalan “*i da mu se ne dešavaju stvari koje su tipične za materiju*”;
 četvrti - da je On prvi i posljednji;
 peti - da se samo njemu valja moliti...;
 deseti - da su mu poznati djela i misli ljudske;
 i jedanaesti - da On “*dobrim nagrađuje one koji drže mi¹ wot, a kažnjava one koji ih krše*”.
 Ostali principi ne odnose se direktno na Boga - već na proroke, *Toru*, Mesiju i uskrsnuće mrtvih.

Sva ova vjerovanja zajedno, prema Rambamu, čine jevrejsku teologiju:

“Kada čovjek vjeruje u sve ove principe, i kada mu postane jasna naša vjera u njih - on se ubraja među Jevreje..., pa čak i ako, vlastitog užitka i predavanja lošim nagonima radi, napravi neke presteupe - on se kažnjava prema njegovim grijesima, ali ima udio u svijetu koji dolazi. - Takav čovjek smatra se jevrejskim prestupnikom. Međutim, ako čovjek razvije pogrešno mišljenje, koje bi bilo u suprotnosti sa jednim od ovih principa vjere²³⁷ - takav se odijelio od zajednice i zanijekao temelje. On se smatra jeretikom i epikurejcem, a Talmud ga opisno naziva i onim “koji trga pupoljke Tore”. - Stoga mi¹ wa je da ga se mrzi, i da ga se pogubi - i za njega je rečeno.²³⁸ “Zar de ne mrzim na one, koji na te mrže, Gospode.”²³⁹

U stvari ideja da formuliše i odredi principe ili osnove jevrejske “vjere” pojavila se kod Rambama kao reakcija na principe koje su u njegovo vrijeme postavili *Qaraiti*.²⁴⁰ Otkako ih je formulisao, bili su, u njegovim očima - kao i u očima pokoljenja iza njega, razumljivi sami po sebi u tolikoj mjeri da su postali ispit pripadnosti Jevrejstvu. Ovaj ispit bio je u granicama teološkog noviteta, koji se dobro uklapa u opšte tokove Rambamovog vremena - kako u Islamu tako i u Hrišćanstvu. - S tim da formulacija osnovnih principa u ovim religijama ima oslonac i sa istorijskog gledišta, što kod nas nije slučaj. Odmah nakon Božjeg otkrovenja i dobijanja *Tore*, načiniše zlatno tele, pokloniše mu se i

²³⁷ što će reći da ne vjeruje u jedan od navedenih principa vjere.

²³⁸ Psalmi 139:21.

²³⁹ “*Komentar na Mišnu*”, *Sanhedrin* 10.

²⁴⁰ Yehuda ha-Danni, “*Eškol ha-kofer*”.

rekoše, 'ovo je tvoj Bog Izraele',²⁴¹ Prvosveštenik Aharon koji nije efikasno pokušao spriječiti pobunu²⁴² sačuvala je i svoj sveštenečki status, kao i svoju svetost; dok su tri hiljade ljudi iz naroda, koji su pobijeni od strane Levita,²⁴³ platili za grijeh cijelog naroda.²⁴⁴ Poslije toga učimo da su odbacili Boga,²⁴⁵ žalili se na njega,²⁴⁶ nipodaštavali ga,²⁴⁷ napustili, razljutili ga i zaboravili ga.²⁴⁸

Ako neko želi reći, da se pustinjska generacija ne može uzeti kao primjer - takvome se može odgovoriti da nije bilo perioda u cijeloj eri Biblije u kome narod nije napustio Boga, služio drugim bogovima, i umjesto da ide putem Boga išao po sudu svoga srca.²⁴⁹ Ne samo da se običan narod bunio protiv Boga, već su to radili i kraljevi i vođe.

2. Proricanje i proroci

Povodom jedne od pobuna u pustinji, naredi Mojsije da se skupe sedamdeset staraca kod Šatora od Sastanka gdje će im Bog dati svoga duha: "i na vas će doći duh, te ćete proricati...".²⁵⁰ Od ovih staraca "dva čovjeka ostadoše u okolu, jednom bijaše ime Eldad, a drugom Medad, na koje dođe duh, jer i oni bijahu zapisani ali ne dođoše k šatoru, i stadoše prorokovati u okolu".²⁵¹ To je bila jasna povreda Božije naredbe, prema kojoj su svi trebali doći u Šator od Sastanka te proricati samo tamo, a ne i u okolu.²⁵² Kad je Mojsiju rečeno o prestupu Eldada i Medada,

²⁴¹ II Knjiga Mojsijeva 32:8.

²⁴² Ibid 2.

²⁴³ Ibid 28.

²⁴⁴ Mada Yonaťan Ben 'Uziyel dodaje, u svom prevodu, *ad loci*, da su ovih tri hiljade ljudi imali "znak na licu". U *Midraš Tan Ēuma*, *ad loci*, veli se da je pobijen relativno jednak broj ljudi iz svakog plemena.

²⁴⁵ IV Knjiga Mojsijeva 18:20.

²⁴⁶ II Knjiga Mojsijeva 12:26.

²⁴⁷ Ibid 16:30.

²⁴⁸ V Knjiga Mojsijeva 32:15-18.

²⁴⁹ Jeremija 9:13 i dalje.

²⁵⁰ IV Knjiga Mojsijeva 11:16, 25.

²⁵¹ Ibid 26.

²⁵² Ima onih koji iz odbrane Eldada i Medada zaključuju da su oni bili ili suviše

savjetovao ga je Yehošu'a sin Nunov "*Mojsije gospodaru moj, zatvori ih!*"²⁵³ Yehošu'a je tvrdio, da kršenje Božije naredbe zahtijeva kaznu - te je, prema jednoj verziji, predložena kazna bila kućni pritvor - dok se, prema drugoj verziji, radilo o njihovom bacanje u okove.²⁵⁴ Bez obzira na to koja je od ove dvije verzije tačna - izgleda da je ovo prvi pokušaj zabrane slobode govora u jevrejskoj istoriji. Mojsije nije prihvatio prijedlog, već ga je odbio na licu mjesta. - A njegovo obrazloženje je prva deklaracija o poželjnosti ljudskog govora koji je Božiji dar: "*Kamo da sav narod Gospodnji postanu proroci, i da Gospod pusti duh svoj na njih.*"²⁵⁵ Kad bi svi u jevrejskom narodu bili proroci - ne bi bilo potrebe za posebnim glasnicima i prorocima.

Retorička i oratorska težnja je, po svemu sudeći, bila ukorijenjena u našem narodu odvajkada. U doba Biblije, veliki glasnici i govornici bili su proroci. - No, i danas, svi propagatori, političari i njihove partije, učitelji i zakonodavci - svi govore o budućnosti. Njihov pretekst ili polazišna tačka jesu opis stanja u prošlosti ili sadašnjosti, ali njihov cilj i svrha njihovog angažmana, a samim tim i osnovna bit njihovih riječi, upravljani su na promjenu stvari u budućnosti. U demokratiji, građanin bira "proroke" koji "prorokuju" u skladu s njegovom vizijom - a odbija, svojim izborom, one u kojima vidi proroke laži. U biblijskoj *Tora*-kratiji proroci laži bivaju odmah identifikovani na osnovu činjenice da prorokuju u ime idola i "strane službe".²⁵⁶ Ali šta se dešava sa prorocima koji se ne otkriju sami (prorokujući u ime idola) kao proroci laži? Ovo pitanje postavljeno je još u *Tori*:

*"Ako li kažeš u srcu svom: kako ćemo poznati riječ koju nije Gospod rekao? Što bi Gospod "rekao" - pa se ne zbude i ne izvrši se, - to je riječ koju nije rekao Gospod; nego je iz oholosti rekao onaj prorok, ne boj ga se".*²⁵⁷

Proizilazi da se svaki prorok smatra istinitim prorokom sve dok se nije desilo ono što je prorekao da će se desiti, ili dok se nije desilo ono što se prema njegovom proročanstvu neće desiti.

ponizni ili suviše stidljivi da bi ušli u Šator od Sastanka.

²⁵³ IV Knjiga Mojsijeva 11:28.

²⁵⁴ *Midraš Sifre 'al sefer Bamidbar* - odjeljak 96.

²⁵⁵ IV Knjiga Mojsijeva 11:29.

²⁵⁶ *Mišna, Sanhedrin* 11:6.

²⁵⁷ V Knjiga Mojsijeva 18:21-22.

Rambam je ovu tvrdnju ograničio samo na ona proročanstva kojima je predviđeno dešavanje nečega što je dobro po narod Izraela. - Samo se onaj prorok koji preokne da će se desiti nešto dobro po narod Izraela - a umjesto toga se desi nešto loše - ima smatrati lažnim prorokom. – Dok, ako prorok preokne nešto loše, a umjesto toga se desi nešto dobro - to ne mora definitivno značiti da je prorok slagao - jer poznato je da je Bog obilat milosrđem i spreman na praštanje. - Moguće je da se narod pokajao - zbog čega je božanska kazna (koju je najavio prorok) postala izlišnom.²⁵⁸

Proroci, najčešće, nisu govorili u uslovima koji bi se mogli okarakterisati kao sloboda govora. Stih “*Siona radi neću umuknuti, Jerusalima radi neću se umiriti*”²⁵⁹ može se nazvati sloganom proročke retorike. - Ne umuknuti radi ostvarenja određenog cilja znači da treba govoriti i ne biti miran kada nas sveopšte dobro obavezuje na protest. Ne samo da su se proroci “*opasali hrabrošću*” da kažu narodu sve što im leži na srcu - sve o: narodnoj indolenciji, nemoralu, licemjerju i brutalnosti - nego čak ni kraljeve, sveštenike ili ministre nisu štedjeli. Ne jednom bili su ubijani, zatvarani, i ostavljani na ivici propasti zbog slobode svoga govora (u oba smisla). Proroci istine znali su da govore u ime Gospodnje – i to ih je, zajedno sa hrabrošću i požrtvovanošću, umirivalo²⁶⁰ od straha povezanog sa proricanjem dešavanja loših stvari. Oni su, zaraženi božanskim bijesom, bili prinuđeni reći sve što im je u ustima - po svaku cijenu.

Nije ni čudo, da su istiniti proroci brzo bivali izdvojeni od proroka laži. Jedni su bili omrznuti u narodu, dok su drugi bili omiljeni i prihvaćeni. Proročanstva ljutnje i bijesa niko nije htio slušati, posebno ako se ima na umu da su sadržala optužbe, osude i izrugivanja zbog narodnog bezakonja. Tako se desilo da proroci istine, nosioci slobode govora, postanu manjinska skupina protivnika i opozicionara - dok je većina proroka laskala masama i govorila im ono što su željeli čuti, ulizivala se vlastima i obećavala im sva blaga ovoga svijeta. Prema *talmudskoj* tradiciji, pojavilo se među Jevrejima svega četrdeset i osam istinitih proroka i sedam istinitih proročica,²⁶¹ a ima i onih koji ukupan broj procjenjuju na stotinu i osamdeset²⁶² istinitih proroka. - Istovremeno, prema biblijskim izvještajima, u vremenu i periodu jednog kralja ili jednog Hrama službovalo je na stotine proroka.²⁶³ Mali broj pravih

²⁵⁸ **Mišne Tora**, “*Hilhoṭ yesode ha-Tora*” (“*Propisi o osnovama Tore*”) 10:4.

²⁵⁹ Isaija 62:1.

²⁶⁰ Uporedi Yonin bijeg od Boga. Jona 1:3.

²⁶¹ **Megila** 11.

²⁶² Vidi Rambanov komentar na V Knjigu Mojsijevu 4:2.

²⁶³ Vidi, na primjer, I Knjiga o Carevima 18:19 - 850 proroka “*jedu za stolom*”

proroka najoštrije je osuđivao “proroke” koje je narod preferirao slušati - ne samo zbog toga što su druge navodili na grijeh i prestup²⁶⁴ - nego i zbog njihovog ličnog načina života:

“Ali u proroka jerusalimskih vidim strahotu, čine preljubu i hode u laži, ukrepljuju ruke zlikovcima.”²⁶⁵

Grijesi jerusalimskih “proroka” doveli su do uništenja grada.²⁶⁶ Lažne proroke osuđuje se da su proricali dok su bili pijani,²⁶⁷ da su primali mito i slično²⁶⁸ - te treba reći, da je svo njihovo proricanje u stvari bila laž:

“I liječe rane kćeri naroda mojega ovlaš, govoreći: mir, mir - a mira nema”²⁶⁹

Istu slobodu govora koju su proroci istine zahtijevali za sebe uživali su i “proroci” čija proročanstva nisu prihvaćena i sačuvana u svetim spisima - bez obzira na to da li su bili pravi ili lažni proroci. Tako, jedan znalac tvrdi da nema nikakvog razloga da se ne pretpostavi da su ovi “*simpatični i optimistični dvorski proroci*” bili vjerne patriote, ljubitelji naroda i iskreni u njihovoj brizi i odanosti prema državi i njenom miru.²⁷⁰ Kako oni - tako je i većina kraljeva, ministara i sveštenika uvijek željela dobrobit države i opšte dobro - ali na način na koji su oni razumjeli ove pojmove. Stoga je teško ne shvatiti zašto su se našli povrijeđenim i uvrijeđenim ozbiljnim i oštrim uvredama Yirmiyinim (Jeremijinim) i Yeš'ayinim (Isaijinim). Lažni proroci su bili uspješni za života – dok su se proroci istine morali zadovoljiti vječnom slavom – ali, tek, nakon smrti.

Vlasti - a s njima i većina “proroka” - uspjeli su ne jednom učutkati manjinu unatoč njenoj glasnosti. Kad je Amos prorekao da će Yerov'am poginuti od mača, te da će jevrejski narod biti progнан sa svoje zemlje,²⁷¹

Jezavelinim (Izabelinim)”.

²⁶⁴ Jeremija 23:13.

²⁶⁵ Ibid, 14.

²⁶⁶ Plač Jeremijin 4:13.

²⁶⁷ Isaija 28:7.

²⁶⁸ Miha 3:11.

²⁶⁹ Jeremija 6:14.

²⁷⁰ Heshel, “*Prophets*” (“*Proroci*”) 482.

²⁷¹ Amos 7:11.

bio je primoran pobjeći u zemlju Judinu. I u Betelu su mu, takođe, zabranili proricati - "jer je svetinja careva i dom je carski".²⁷² Mnogo je tragičnija sudbina proroka 'Uziya, koji je, čuvši da ga car hoće pogubiti, pobjegao za Egipat - ali ga je čak i tamo stigla ruka careva, "i ubi ga mačem, i baci tijelo njegovo u groblje prostoga naroda".²⁷³ Yirmiya je bio bačen u jamu i osuđivan na zatvor nekoliko puta,²⁷⁴ pa je, čak, i formalno osuđen na sudu "sveštenika, proroka i cijelog naroda"

"Zato što prorokova u ime Gospodnje govoreći: ovaj će dom biti kao Šilo, i ovaj će grad opustjeti da ne će u njemu niko živjeti";²⁷⁵

- i to na smrtnu kaznu,²⁷⁶ ali je ga je AĖiqam sin Safanov koji je bio uz njega spasio smrti.²⁷⁷ Yirmiyin odbrambeni govor odjekuje već pokoljenjima:

"Gospod me posla (da govorim) protiv ovoga Doma i protiv ovoga grada sve što čujete... A je, evo sam u vašim rukama: činite od mene šta mislite da je dobro i pravo. Ali znajte zacijelo, ako me ubijete - krv pravu svalićete na sebe i na ovaj grad i stanovnike njegove - jer doista Gospod me posla vama da vam kažem sve ove riječi - da čujete".²⁷⁸

Odbrana ove vrste ponavljaje se do danas, sa promjenama koje su uslovljene okolnostima, u slučaju svakog čovjeka koji je proganjan i optužen zbog javnog iskazivanja vlastitih uvjerenja (premda su u Yirmiyinu odbranu stali i drugi, koji su se pozivali na prethodne proroke koji su takođe proricali loše stvari - a nisu osuđeni na smrt).²⁷⁹

Prorok ne samo da osuđuje izrabljivače koji izrabljuju i pljačkaše koji pljačkaju, pozivajući da se pomogne onima koje izrabljuju -

²⁷² Ibid, 12-13.

²⁷³ Jeremija 26:21-23.

²⁷⁴ Ibid, 26:8, 34:15.

²⁷⁵ Ibid, 26:9.

²⁷⁶ Ibid, 11.

²⁷⁷ Ibid, 24.

²⁷⁸ Ibid, 12-15.

²⁷⁹ Ibid, 17-19.

progonjenima i siromašnima²⁸⁰ - već osuđuju i sve one koji ne podižu glas protesta zbog jada i žalosti koji su im prouzročeni:

*“Mučen bi i zlostavljan, ali ne otvori usta svojih; kao janje na zaklanje vođen bi, i kao ovca nijema pred onim koji je striže - ne otvori usta svojih”.*²⁸¹

Bog očekuje da onaj koji je mučen i zlostavljan zavapi k Njemu – i tek tad njegova vika može biti čuvena, a njegova molitva odgovorena.²⁸²

EksPLICITNA zabrana “*poglavara naroda svoga ne proklinji*”²⁸³ nije bila dovoljna da bi zaustavila i spriječila proroke u korenju kraljeva. Prorok Našan nije se ustručavao da kaže kralju Dawidu najozbiljnije i najoštrije stvari,²⁸⁴ kao ni Eliyahu (Ilija) kada je saopštio direktno AĖavu i njegovoj ženi Izevel (Jezaveli ili Izabeli) prijetnje i proročanstva u kojima im predviđa ponižavajuću smrt.²⁸⁵ Isaija je govorio svim kraljevima i knezovima da će Bog doći da im sudi za vinograde što popališe, za grabeži nad siromašnim, i zato što gaziše po Njegovom narodu i satraše lica siromašnih.²⁸⁶

Činjenica, da je samo nekolicina proroka dala sebi za pravo potpunu slobodu govora, govoreći sve što su željeli reći do kraja - bez ikakvog pretvaranja, užasa i straha, upućuje na zaključak da je ta vrsta slobode, u to doba, bila privilegija pojedinaca. Ova pretpostavka nalazi podršku u potrebi proroka da naglašavaju svoje nadahnuće i božansko poslanstvo, očekujući da im Bog da zaleđe – te da im Njegov rastući gnjev obezbijedi imunitet. Proricanje je najvidnija i najindikativnija pojava slobode govora u jevrejskom nasljeđu.

3. Mudrost i mudraci

²⁸⁰ Isaija 10:1-4, Jezekilj (Ezehijel) 18:18, 22:29, Malahija 3:5 - i mnogi drugi.

²⁸¹ Isaija 53:7.

²⁸² II Knjiga Mojsijeva 22:22, 26.

²⁸³ II Knjiga Mojsijeva 22:27.

²⁸⁴ II Knjiga Samuilova 13:9-11.

²⁸⁵ I Knjiga o Carevima 21:19-24.

²⁸⁶ Isaija 3:14-15.

Talmudska tradicija je ta koja je od dana uništenja Hrama proricanje predala iz ruku proroka u ruke mudraca²⁸⁷ - što iznenađuje - jer mudrac nije prorok. - Stoga se smatra da ovu tradiciju treba razumjeti kao da je rečeno: iako je proricanje uzeto iz ruku proroka, iz ruku mudraca nije uzeto.²⁸⁸ Uostalom stih eksplicitno kaže “*da bismo stekli srce mudro*”²⁸⁹ - odavde proizilazi da je mudrac pretežniji od proroka. Na koncu, nije neophodno da se ovo stanovište potkrepi Dawidovim riječima, kad dokazi za ovakav stav postoje i u samoj Tori - jer ako ustane “*među vama prorok*” - on na samom početku treba dati “*znak ili čudo*”²⁹⁰ da bi dokazao svoje sposobnosti - dok za mudraca nema ovakvog zahtjeva - nego “*prema zakonu koji te nauče učini*”²⁹¹ - dakle oni ti ne moraju prethodno dokazivati svoju sposobnost. Čemu je ovo slično? -

*“Kralju koji pošalje dva svoja poslanika u narod. - Za jednog kaže: ‘ako vam ne pokaže moj pečat i znak, nemojte mu vjerovati’ - a o drugom kaže: ‘i ako vam ne pokaže moj pečat, vjerujte mu - i bez pečata i bez znaka’.”*²⁹²

Činjenica je da, otkako su mudraci stupili na scenu jevrejske istorije, nije bilo niti jednog proroka čije je proročanstvo kvalifikovano kao istinito - a oni koji su se pretvarali da su proroci, tvrdili da su Mesija – ili njegovi najavljiivači - na kraju su se pokazali kao lažni proroci.

Mudraci su oko Pisane, formulisali Usmenu *Toru*. Istina je da su proroci, takođe, imali ovlaštenje uspostavljanja novih pravila - jer rečeno je: “*Proroka iz tvoje sredine, između braće tvoje... podignuće ti Gospod Bog tvoj - njega slušajte*”²⁹³ - i Bog “*će tražiti*” svakog čovjeka koji ne bude slušao riječi proroka.²⁹⁴ - Iz ovoga se vidi da je i prorocima bilo dato pravo inovacije pravila - pa čak i privremene suspenzije propisa same *Tore*.²⁹⁵ Ali proroci, koji “slučajno” nisu znali za ovo ovlaštenje

²⁸⁷ *Bava Batra* 12.

²⁸⁸ Ibid.

²⁸⁹ Psalmi 90:12.

²⁹⁰ V Knjiga Mojsijeva 13:1.

²⁹¹ Ibid, 17:11.

²⁹² *Talmud Jerušalmi - Berahot* 1, 7.

²⁹³ V Knjiga Mojsijeva 18:15.

²⁹⁴ Ibid, 19.

²⁹⁵ *Yevamot* 90; *Sifre 'al sefer Devarim* 175.

kojim su bili blagosloveni, nikada ga nisu koristili (sem možda u veoma rijetkim i izuzetnim slučajevima) - te su tako ostavili pogodno tlo za mudrace.

Prvi mudraci zvali su se “*ljudi velikog Sabora*”²⁹⁶ - oni i njihovi učenici postavili su temelje *talmudskom* donošenju zakona.²⁹⁷ Korijeni ovakvog donošenja zakona nalaze se u pravnim i sveštenečkim raspravama - a njegova karakteristična osobina je “kontraverznost” koja proizilazi iz mnoštva mišljenja, pristupa, tradicija i pogleda. Iako nas trenutno interesuju samo mudraci iz reda “Fariseja”, jer su upravo oni doveli *halaha* do njenog konačnog oblika, bitno je spomenuti da je nasuprot njima postojala sekta **S**aduqeja koji su, u početku, i brojčano i organizaciono bili nadmoćniji u odnosu na Fariseje - ali su ih ovi, tokom generacija, nadjačali. Pored ove dvije najznačajnije, izrasle su i mnoge druge, manje uticajne, sekte - među njima i sekta sa Mrtvog Mora čiji su spisi i zakoni, pronađeni na obalama Mrtvog Mora, otvorili nove vidike poimanju onog vremena. - Sve ove sekte djelovale su jedna pored druge, borile se jedna protiv druge, i raspravljale jedna sa drugom, unutar jevrejskog naroda - a nismo čuli da je ikada ikome palo na pamet - kralju, svešteniku ili mudracu - da spriječi drugog čovjeka u iskazivanju vlastitog mišljenja, ili drugu sektu u širenju njenih teorija, iako su - kako prema mišljenju većine, tako i po mišljenju vlasti postojala pogrešna i opasna mišljenja i teorije. Fariseji su u **S**aduqejima vidjeli uglavnom izdajnike i jeretike - ali **ī** aduqejske sudnice mogle su djelovati pored farisejskih bez smetnji.²⁹⁸ Raban Gamliel, farisejski predvodnik, pregovarao je i polemisao sa **S**aduqejima.²⁹⁹ Ne treba posebno podvlačiti da su i **S**aduqeji, sa svoje strane, u Farisejima vidjeli jeretike koji nisu marili za osnovni princip, koji griješe i druge navode na grijeh.

4. Neslaganje

Predmet našeg interesovanja je, kao što je već rečeno, pravno stanje onako kako se razvilo među Farisejima. Svaki od velikih mudraca imao je vlastitu tradiciju, vlastite običaje, te vlastite učitelje i đake - tako da su mišljenja o svakom spornom pitanju (koje bi se pojavilo u različitim školama ili akademijama) bila podijeljena. A kako je svako od njih vjerovao, da je upravo *Tora* koju je on primio Božija Usmena *Tora* - iz čega proizilazi da je njegova tradicija *halaha* izistinska tradicija ovjerena

²⁹⁶ *Mišna - Avot* 1:1.

²⁹⁷ To je usmena *Tora*.

²⁹⁸ *Sanhedrin* 52.

²⁹⁹ *Sanhedrin* 52.

božanskim pečatom - bilo je neophodno naći formulu na osnovu koje bi bilo moguće ispoštovati svako *bona fidae* mišljenje, bez obzira što su ista međusobno usuproćena; na osnovu koje bi bilo očuvano pravo pojedinca da izrazi mišljenje i insistira na njemu. Formula koju su pronašli jeste: “riječi jednih, kao i riječi drugih - riječi su živog Boga”.³⁰⁰ - Ova formula nije naprasita izmišljotina mudraca, već im je predata putem nebeskog glasa. No, svejedno, ostaje pitanje kako “živi Bog” govori sa toliko puno različitih – pa, čak, i protivrječnih glasova. - Trebalo bi pretpostaviti da Bog daje svoje zakone i uputstva jedinstvenim i lako prepoznatljivim glasom prema kome se sve ima upravljati. Stoga mi izgleda da je jedinstvena i posebna veličina Usmene *Tore* upravo u njenoj raznovrsnosti, i raznolikosti njenih sastavnih dijelova – kao i samih njenih zakono-donositelja. Bog, zapravo, govori hiljadama jezika. - Sva mišljenja i sve riječi su Božije, i niti jedan ljudski glas nije učutkan. Rabi Eli’ezer Ben ‘Azarya³⁰¹ našao je za ovakvo stanovište osnovu u predgovoru deset Božijih zapovijedi - “*Tada, reče Bog sve ove riječi govoreći*”.³⁰² On je u ovom duhu tumačio i druga mjesta u Pismu. - U Knjizi Propovjednikovoј piše:³⁰³

“Riječi su mudrih ljudi kao žalci, i kao klinici udareni, riječi koje objedinjuju - date rukom jednog pastira.”

Što je on objašnjavao na sljedeći način:

*“Riječi koje objedinjuju to su riječi mudraca koji sjede u skupinama i bave se Torom: jedni proglašavaju nečistim a drugi čistim, jedni zabranjenim - a drugi dozvoljenim, jedni ne podobnim - a drugi podobnim. - Ali, da čovjek ne bi rekao: kako onda uopšte da učim Toru? - Nauči se da kažeš “date su rukom jednog Pastira” - jedan Bog ih je dao, jedan Zapovjednik ih je zapovjedio... Stoga i ti načuli uši, i steci srce koje razumije riječi onih koji ih proglašavaju nečistim i onih koji proglašavaju čistim, onih koji zabranjuju i onih koji dozvoljavaju, onih koji proglašavaju ne podobnim i onih koji proglašavaju podobnim”.*³⁰⁴

U *Tosefti* je to formulisano nešto drugačije:

³⁰⁰ ‘Eruvin 13.; *Gi’din* 6; *Talmud Yerušalmi* - *Yevamoṭ* 1, 6.

³⁰¹ Jedan od najvećih učitelja iz doba *Mišne* - II vijek prije naše ere.

³⁰² II Knjiga Mojsijeva 20:1.

³⁰³ Knjiga Propovjednika 12:11.

³⁰⁴ • *agiga* 3:.

*“Neka čovjek ne kaže samome sebi: ‘ako jedni zabranjuju a drugi dopuštaju - zašto onda ja da učim’? - Nauči se da kažeš: ‘date su rukom jednog Pastira’ - jedan ih je Bog stvorio – te, stoga, i ti učini srce svoje skrovitim mjestom, i smjesti u njega - kako riječi onih koji proglašavaju nečistim – tako i riječi onih koji proglašavaju čistim.”*³⁰⁵

Bez obzira da li je pitanje koje čovjek postavlja sam sebi *‘kako da učim’* ili *‘zašto da učim’* (kad su mišljenja toliko raznovrsna i različita, a svako mišljenje odano predstavlja riječi živog Boga) - pitanje ostaje - a odgovor nije važan: važno je saslušati svakoga, i znati svačije mišljenje, a važno je i samo postojanje raznovrsnosti i raznolikosti. Stoga, čak iako si načulio uši i učinio svoje srce skrovitim mjestom, ako si čuo, prihvatio i razumio sve - svejedno još uvijek ne možeš znati koja od raznih ideja i mišljenja ipak predstavlja pozitivni zakon. Različiti procesi i ispiti ustanovljeni u cilju određivanja *halaha* objektivni su, i nemaju bilo kakve veze sa individualnim “razumijevanjem” i “znanjem”. Možda je Rabi Eli’ezer ben ’Azarya htio reći da samo spoznavanje pozitivnog prava prema kome se ima ponašati ustvari nije dovoljno – nego je neophodno znati i razumjeti sve što je prethodilo ustanovljavanju pozitivnog prava, sve podjele mišljenja, sve kontroverze, sve rasprave i polemike - sve logičke, sociološke, istorijske i psihološke procese koji su zajedno djelovali u cilju donošenja zakona. - Isto tako, treba znati i razumjeti da je sve to zasnovano na različitim mišljenjima.

Rabi TanĖom Bar • anilay³⁰⁶ je rekao:

“Da je Tora data na jednosmislen i jednoznačan način, ne bi bilo prostora za reaktualizaciju – jer, ako je stvar Torom proglašena za nečistu, moguće je smatrati je presedanom - te na osnovu nje proglašavati nečistim stvari podobne joj - a isti princip važi i u slučaju da je određena stvar proglašena čistom.”

dok je Rabi Yannay³⁰⁷ govorio:

“Tora... je data sa četrdeset i devet razloga za proglašavanje nečistim, i četrdeset i devet za proglašavanje čistim.”

- A o jednom starom Rabi ’Aqivinom učeniku se priča da

³⁰⁵ *SoĎa* 7:12.

³⁰⁶ III vijek prije nove ere.

³⁰⁷ Generacija prije njega.

*“... je znao tumačiti Toru i navesti četrdeset i devet aspekata koji bi određenu stvar proglasili nečistom, i četrdeset i devet aspekata koji bi određenu stvar proglasili čistom - navodeći svaki put nove razloge.”*³⁰⁸

Možda ovo i nije ništa drugo nego dokaz promućurnosti mudraca i njihovih učenika koji su znali, s vremena na vrijeme, inovirati i obrazložiti smisao zapovijedi, i pokazati u svakom zakonu potpuno nove aspekte; ali u drugoj sličnoj tradiciji sigurno postoji dokaz o slobodi mišljenja koja je vladala u Akademiji:

*“U Javneu je bio stari učenik koji je znao navesti stotinu i pedeset razloga zbog kojih bi se gušter (koji je po jevrejskom zakonu nečist) imao smatrati čistim.”*³⁰⁹

- A komentar na *Talmud - Tosafot*³¹⁰ postavlja pitanje: kakva je visprenost proglasiti guštera čistim? - No u tome i jeste stvar - ne radi se ovdje o visprenosti - nego o smjelosti, o slobodi misli i rasprave.

Na Akademiji Rabi Yišm'aela (savremenik Rabi 'Aqive) navod koji riječ Božiju opisuje *“kao oganj... i kao malj koji razbija kamen”*³¹¹ tumačili su ovako: *“jednako kao što malj uzrokuje nekoliko iskri - tako jedna riječ u Pismu ima nekoliko značenja”*³¹².

Kao što je mnogo iskri koje se odbijaju prilikom razbijanja kamena - tako nema kraja zanačenjima koji se mogu naći u Pismu, i nema među njima niti jednog koji nije legitiman (prema drugoj verziji, *“kao što malj uzrokuje nekoliko iskri - tako se svaka pojedina riječ koja izlazi iz usta Svetog blagosloven neka je, dijeli na sedamdeset jezika”*³¹³).

Tako nalazimo, istini za volju rijetko, i izjave žaljenja zbog podjele mišljenja. - Na primjer, kad po jednom pitanju Šammayeva i Hillelova škola nisu bile podijeljene - a Rabi 'Aqiva je tvrdio da se mišljenje Hillelove škole ima razumjeti kao suprotno mišljenju Šammayeve škole - prigovorio mu je Ben 'Azay sljedećim riječima:

³⁰⁸ *Masehet Soferim* 16:6-7.

³⁰⁹ *'Eruvin* 17:.

³¹⁰ Ibid, početne riječi pasusa su: *“koji zna”*.

³¹¹ Jeremija 23:29.

³¹² *Sanhedrin* 34.

³¹³ *Šabat* 88:.

“Zbog podjele između Šammayeve i Hillelove škole mi žalimo, ali zar i sada, kad jedanput konačno nema razlike između njihovih mišljenja, ti dolaziš da “dijeliš među jednakim”. ”³¹⁴

Rambam je našao za potrebno da objasni kako su različita i protivna mišljenja u Usmenoj *Tori* moguća. Na početku on odlučno odbija tvrdnju onih koji...

“... misle da je uzrok podjele u:

*pogrešnom tumačenju propisa,
u zaboravljanju,
ili zato što je jedan prihvatio istinu - dok je drugi
pogriješio u njenom prihvatanju,
ili je zaboravio
ili nije čuo od svog učitelja sve što je trebalo da čuje*

- i koji, u prilog svom poimanju, navode riječi mudraca koji su rekli: ‘otkad su se posvađali učenici Šammaya i Hillela, koji nisu učili dovoljno, nastala je podjela među Jevrejima - te je došlo do toga da od jedne Tore nastanu dvije’.³¹⁵

Ovakvo poimanje stvari je, tako živa bila duša moja, veoma gadno i ružno - tako može govoriti samo onaj koji ne posjeduje znanje... i sve to je isprazno i uzaludno - a do ovog ispraznog uvjerenja doveo je nedostatak razmatranja riječi mudraca koji se nalaze u Talmudu”.³¹⁶

Prema Rambamovom mišljenju, razlog za podjelu bio je

“U razmatranju mnogih stvari, u kojima je stanovište svakog pojedinog od mudraca bilo uslovljeno ličnim koeficijentom inteligencije i onim što je spoznao od principa vjere”.³¹⁷

On je, također, našao u Pisanoj *Tori* osnovu za podjelu mišljenja - jer je rečeno: *“I otići ćeš sudiji koji bude u one dane...”³¹⁸*

³¹⁴ *Mišna - Bava Batra* 9:1.

³¹⁵ *Sanhedrin* 88:.

³¹⁶ Predgovor *“Komentar na Mišnu”*, izdanje Rabinovich, str. 38.

³¹⁷ *Ibid*, str. 39.

³¹⁸ V Knjiga Mojsijeve 17:9.

*“I zbog ovih metoda je došlo do podjele - a ne zato što pogriješiše u propisima, ili zato što bi jedan govorio istinu a drugi laž”*³¹⁹

- nego zato što se s promjenom vremena mijenjaju i mišljenja - te se moraju, u skladu sa tim, mijenjati i zakoni. Tako je on objasnio i *talmudski* navod:

*“Zar se moglo pomisliti da bi čovjeku palo na pamet da ide kod sudije koji ne živi u njegovo vrijeme (pa je Tora morala reći “koji bude u one dane”)? - Nego da nas pouči da je obaveza otići sudiji koji sudi u naše vrijeme!”*³²⁰

Po ovom pitanju može se osloniti na Knjigu Propovjednika:³²¹

*”Ne govori: Šta je to, te su pređašnji dani bili bolji od ovih? - Jer ne bi bilo mudro da za to pitaš.”*³²²

Ti živiš u svome vremenu, i tvoja mišljenja odgovaraju tvom vremenu na jednak način kao što su mišljenja prethodnika odgovarala njihovom vremenu. - Tako su i mudraci rekli:

*“Yeruva'al je u svom pokoljenju bio isto što i Mojsije u svom, Badan u svom isto što i Aharon u svom, Yifta'Ĕ u svom isto što i Šemuel u svom - da te pouči da čak i kada je na javnu funkciju postavljen čovjek neugledan (jer takvo je pokoljenje) - ima ga se smatrati za najuglednijeg među uglednima”.*³²³

Razlika u mišljenju između mudraca koji su živjeli u različitim vremenima još se i može objasniti promjenom vremena - ali ne i podjela mišljenja među mudracima koji pripadaju istom pokoljenju. Tako, po ovom pitanju, ostajemo sa pretpostavkom zasnovanoj na čistom umovanju - da svako pojedino mišljenje proizilazi iz individualnog poimanja, te ovisi o inteligenciji i znanju njegovog protagoniste. Ako ovdje i postoji logično objašnjenje - pragmatičnog zasigurno nema - tako

³¹⁹ Ibid, str. 40.

³²⁰ *Roš ha-šana* 25:.

³²¹ Knjiga Propovjednika 7:10.

³²² Vidi *Sifre 'al sefer Devarim* – odjeljak 159.

³²³ *Roš ha-šana*, ibid.

da staro pitanje “*kako treba učiti Toru sada?*”³²⁴ (kako spojiti različita mišljenja jedno sa drugim?) još uvijek stoji. *Talmudska* tradicija po kojoj sprva, u vrijeme dok je još zasjedao *Sanhedrin*: “*nije postojala podjela mišljenja među Jevrejima*”³²⁵ - ili, barem: “*nisu postojale veće podjele mišljenja među Jevrejima*”³²⁶ - i to zato što je *Sanhedrin* presuđivao, većinom glasova, po pitanju svake stvari koja bi izazvala podjelu mišljenja – ali...

“... otkako ju ukinut Veliki Sud umnožile su se podjele među Jevrejima; jedni proglašavaju nečistim, i objašnjavaju vlastiti stav - a drugi proglašavaju čistim, i objašnjavaju vlastiti stav. - Jedni zabranjuju - a drugi proglašavaju dozvoljenim.”³²⁷

Ovo je bio problem koji je Rambam htio riješiti putem kodifikacije. - U njegovoj *Mišne Tora* pojedinačna mišljenja mudraca su prestala biti relevantna - jedino što je preostalo bilo je anonimno mišljenje po pitanju svake pojedine stvari - mišljenje koje je postalo obavezujućim pravilom. U svom predgovoru *Mišne Tora* Rambam kaže da ja je našao za shodno da sastavi svoju zbirku

“... jasnim i sažetim jezikom - dok Usmena Tora ne bude u cjelosti jasna svakome - bez poteškoće i bez raskola - a ne da ovaj kaže jedno - a drugi drugo - nego riječi jasne”.

Njegov savremenik, Rabi Avraham ben Dawid, koji je sastavio mnoge primjedbe na račun Rambamovog kodeksa, kritikovao ga je i po ovom osnovnom pitanju:

“Postoje pitanja kod kojih postoji podjela među **geonim**, a ovaj autor razjasnio je riječi jednog - i napisao ih u svom djelu. - Zašto da se ja oslonim na njegov izbor, kad mi se ne čini dobrim – jer, ovako, onaj koji drži suprotno od Rambama neće ni znati da je, na ovom mjestu, moguće imati drugačije mišljenje.”³²⁸

Mnogi kritičari išli su stopama Rabi Avrahama ben Dawida; i već sam na mnogim mjestima pokušao pokazati, svojom nedostatnom snagom, da

³²⁴ Gore - primjedba 223.

³²⁵ Prema *Mišne Tora*, “*Hilhoṭ mamrim*” (“*Propisi o pobunjenicima*”) 1:2.

³²⁶ Prema Rabi Yehošu’i - *Sanhedrin* 88.

³²⁷ *Mišne Tora*, ibid.

³²⁸ Ibid.

Rambam svojom kodifikatorskom sklonošću koja ignoriše mnoštvo stavova, identitet njihovih protagonista i njihove razloge, mijenja iz osnove metod jevrejskog prava - dajući mu potpuno novi karakter.

Uči se:

*“Svaka podjela u mišljenju koja je nastala u ime Neba će opstati - a svaka koja nije - neće. - Koja je to podjela nastala u ime Neba? - To je podjela između Hillela i Šammaya. - A koja nije u ime Neba? - Podjela QoraĖa i njegove zajednice”.*³²⁹

- A Rabenu (naš učitelj) ‘Ovadya iz Bartenore tvrdi³³⁰ da je indikator “podjele u ime Neba” pitanje da li je njen krajnji cilj...

“... postizanje istine - a ovo se, opet, ispunjava u momentu kada se iz rasprave, na kraju, uviđa istina... - a podjeli koja nije u ime Neba cilj je postizanje vladavine i ljubavi prema pobjedi (u raspravi).”

Sve dok je cilj “u ime Neba”, tj. dostizanje istine - sloboda mišljenja nije ograničena, a podjele u mišljenjima “opstaju” zauvijek. - Samo ako je cilj podjele svađa, spor ili sticanje prevlasti - radi se o zloupotrebi slobode mišljenja - te takvoj podjeli nema “opstanka”. Ne može se reći da se podjela QoraĖa i njegove zajednice nije i sama održala - jer njen je spomen vječno sačuvan. - No, ova podjela, i ostale njoj slične, ostale su u granicama istorijskog događaja (iz kojeg se takođe može izvući pouka) - dok su različita mišljenja kod podjele “u ime Neba” još uvijek aktuelne, kao u vrijeme kad su nastale.

Podjela “u ime Neba”, kao podjela između Hillela i Šammaya, “održala se” - jer se dva protivrječna mišljenja čuvaju i prenose na sljedeće generacije. - Sloboda mišljenja nije samo u njenom izražavanju - već i u njenom rasprostranjivanju i u objavljivanju masama i pokoljenjima. Još su mudraci *Mišne* razbijali glavu pitanjem o potrebi i smislu očuvanja mišljenja koja nisu prihvaćena kao pozitivno pravo - i koja, naizgled, imaju samo akademsko-istorijsku vrijednost.

*“Zašto uzalud spominjemo riječi Šammaya i Hillela? - Da bi podučili buduće generacije da čovjeka ne treba da insistira na vlastitom mišljenju, jer ni ovi očevi svijeta nisu insistirali na svojim.”*³³¹

³²⁹ *Mišna - Avot* 5:17.

³³⁰ Ibid.

³³¹ *’Eduyot* 1:4.

Poznato je da je Hillel bio skroman, povučen i ugodan u razgovoru, a i njegovi učenici su bili ugodni u razgovoru i skloni kompromisu - i upravo zbog tog su bili privilegovani da se pravilo uspostavi u skladu s njihovim stanovištem.³³² - Također, sama činjenica da su oni uvijek navodili mišljenje Šammayevo i njegove škole prije mišljenja Hillela i njegove škole govori u prilog njihove obazrivosti.³³³ No, *Mišna* govori o "očevima svijeta" - a ne samo o Hillelu - da nas poduči da nije samo skromni Hillel - nego se i strogi Šammay odnosio prema suprotnim mišljenjima sa najvećim poštovanjem. Postavlja se, također pitanje:

*"Zašto se pominju riječi jednoga koje su u suprotnosti sa stanovištem većine - kad je poznato da se pravilo uvijek postavlja u skladu sa mišljenjem većine? - Da sud, ukoliko se složi sa riječima pojedinca, i osloni se na njih, ne bude u mogućnosti da poništi odluku prethodećeg mu suda - sve dok ne bude veći od njega u broju i mudrosti... - ovo su riječi Rabi Yehude. - Ako je tako, zašto onda uzalud spominjati pojedinačno mišljenje nasuprot većinskom - zar samo da bismo ih proglasili nevažećim? Da bi se, onome koji kaže: "Tako sam primio" moglo odgovoriti: "Čuo si pojedinačno mišljenje tog i tog (koje je u suprotnosti u većinskim)"*³³⁴.

Iz ovoga vidimo da se sud može osloniti i na mišljenje pojedinca – tačno: greškom ili iz rasijanosti - ali za predmet našeg razmatranja važnije je da se mišljenje pojedinca na koje se sud ne oslanja, svejedno, spominje - a samim tim i čuva za pokoljenja koja dolaze. - Smisao riječi Rabi Yehude, prema *Mišni*, je da ako čovjek ide prema mišljenju pojedinca, zato što se radi o njegovom učitelju, ili zato što mu se čini da je u pravu, ili zato što su tako običavali njegovi očevi, ili zbog nepoznavanja mišljenja većine - može mu se reći, a i on može reći samom sebi, moje mišljenje je kao mišljenje velikog poznatog čovjeka. *Tosefta* pripisuje Rabi Yehudi drukčije objašnjenje.

"Halaha je uvijek u skladu sa riječima većine. Riječi pojedinca spomenute su nasuprot riječima većine samo u slučajevima kada ih je trebalo proglasiti nevažećim.

³³² 'Eruvin 13.

³³³ Ibid.

³³⁴ 'Eduyot, ibid, 5-6.

Rabi Yehuda (međutim) kaže: 'Nisu pomenute riječi pojedinca nasuprot riječima većine, nego da bi se moglo na njih osloniti u času kada se za to pokaže potreba'. - A mudraci kažu: 'Riječi pojedinca nasuprot riječima većine nisu pomenute - osim u slučaju kad: jedan proglašava čistim - a drugi nečistim, jedan kaže u skladu sa riječima Rabi Eli'ežera - a drugi mu kažu riječi Rabi Eli'ežera si čuo - (ali halaha nije kao Rabi Eli'ežer)'. ”³³⁵

Razlog koji *Tosefta* pripisuje mudracima je isti onaj koji je, u *Mišni*, pripisan Rabi Yehudi - dok je razlog koji *Tosefta* pripisuje Rabi Yehudi potpuno novi razlog: mišljenje pojedinca treba očuvati za pokoljenja koja dolaze zato što se za njim može “*ukazati potreba*”. - Mišljenje većine, u skladu sa kojim smo danas uspostavili pravilo, dobro je, ispravno i adekvatno za ovaj čas - ali moguće je da će doći vrijeme u kome mišljenje većine neće više biti korisno ili dostojno da se u skladu s njim uspostavi pravilo. - Kada kucne takav čas - moći ćemo se vratiti mišljenju manjine - i osloniti se na njega.

5. Mnoštvo mišljenja

Premda sloboda mišljenja i govora nije bila samo privilegija proroka i mudraca, poznato je da ne postoje onovremeni sudski normativni izvori koji određuju ova osnovna prava. - Deklaracije o pravima tad još nisu postojale, i niko nije vidio ni mogućnost ni potrebu da ih sroči. Bilo kako bilo, mi posjedujemo normativni izvor iz kojeg se uči da sloboda mišljenja postoji kao osnovno pravo koje je integralni dio ljudske prirode:

*“Onaj koji vidi mnoštvo ljudi kaže: ‘Blagosloven da je Mudrac tajni’ - jer niti su njihova lica slična jedno drugom, niti su njihova mišljenja slična jedno drugom. ”*³³⁶

Zašto formalni blagoslov glasi: “*Blagosloven da je Mudrac tajni*”? - Jer Bog je jedini “*Mudrac*” koji zna sve tajne pomisli u srcima svih ljudi.³³⁷ Znači, jednako kao što je ljudsko lice Božiji pečat³³⁸ - tako su i ljudska

³³⁵ Gore, primjedba 250.

³³⁶ *Tosefta - Berahot* 7:2, *Berahot* 58.

³³⁷ Raši, *ibid*.

³³⁸ Vidi *Mišna - Sanhedrin* 4:5: - “Čovjek kuje nekoliko novčića istim pečatom - i svi su podobni jedan drugom - a Kralj kraljeva, Sveti, blagoslov neka je, tvori sve ljude pečatom prvog čovjeka - i nijedan od njih nije podoban svom drugu.”

mišljenja Božiji pečat. Postoji *agadički midraš* koji, na vrlo lijep i dramatičan način, izražava ovo osnovno pravo slobode mišljenja:

“Svako ima svoje lično mišljenje, stoga je i rečeno: ‘izmjeri težinu duha’,³³⁹ - težinu svakog ponaosob. Znaj da je tako - jer tako je i Mojsije tražio od Svetog, blagosloven neka je, u času svoje smrti, rekavši pred njim: ‘Stvoritelju svijeta, poznata su Ti mišljenja svih njih, i nema mišljenja jednog koje je slično mišljenju drugoga. U momentu kad se rastajem od njih, molim Te, ako im se bude trebao dati vođa - daj im nekoga ko će podnositi svakoga od njih sa njegovim mišljenjem’.”³⁴⁰

Odakle nam da je Mojsije tražio upravo to? - Iz njegove molitve: *“Gospode Bože duhovima i svakom tijelu, postavi čovjeka nad ovim zborom”*.³⁴¹ - Tražio je, dakle, od *“Boga duhova”* da postavi čovjeka nad zborom - a to je Bog pred kojim su svi duhovi i sva mišljenja poznata i jednaka.

Pojam *“Bog duhova”* nalazimo u vezi sa još nečim. - Kad Bog želi kazniti cijeli narod zbog grijeha QoraĖa i njegovih pristalica, Mojsije i Aharon padaju ničice i vele: *“Bože, Bože duhovima i svakom tijelu! Ovaj je jedan zgriješio, na sav li ćeš se zbor gnjeviti?”*³⁴² Kolektivno kažnjavanje je, možda, uputno onda kad se ne zna ko je u narodu zgriješio, i ko je imao krivičnu namjeru - ali Bog zna ljudske misli, - On je *“Bog duhova”* - te je kod njega kolektivno kažnjavanje nemoguće. Na ovo Raši kaže:³⁴³

“Ti poznaješ misli, Tebe nije moguće uporediti sa smrtnicima - jer smrtni kralj protiv koga bi se pobunio dio podanika države ne zna ko mu je zgriješio - stoga, on, u svojoj ljutnji, naplaćuje od sviju - ali Ti, pred Tobom su otkrivene sve misli - i Ti znaš ko je zgriješio!”

Mojsijeva molba je bila da Bog postavi narodu vođu *“koji će podnositi svakoga sa njegovim mišljenjem”* - tj. daće svakome da iznese svoje mišljenje - a ako mu se isto ne sviđa, on će ga *“podnijeti”* - i neće ga učutkati ili kazniti. Takav je vođa naroda u teokratskom uređenju. - A,

³³⁹ Jov (ili Job) 28:25.

³⁴⁰ *Midraš TanĖuma*, PinĖas 1.

³⁴¹ IV Knjiga Mojsijeva 27:16.

³⁴² IV Knjiga Mojsijeva 16:22.

³⁴³ Ibid.

ako li je tako u teokratiji - koliko bi onda više trebalo biti tako i u demokratiji.

“Mudrac tajni” čuva tajne ljudske misli kao povjerenik. - Čak ni najodvratnije i najprestupničkije misli i ideje ne mogu biti upotrebljene kao osnov za podizanje optužbe. Krivičnim prestupom može se smatrati samo ono djelo koje je očigledno i koje je u suprotnosti sa zakonom - a napravljeno je s krivičnom namjerom - jer “Bog ne pridružuje zlomisao djelu”³⁴⁴ - dakle nije da Bog “zlomisao” uvida tek retroaktivno, iz samog prestupa – nego: ako Bog koji provjerava bubrege i srce, i koji zna sve misli, svejedno, iste ne “pridružuje djelu” kada kažnjava - koliko više bi onda ovo pravilo trebalo važiti u slučaju ljudskog suda. Ako sin upita oca: “Odakle mudraci znaju da Bog ne pridružuje zlomisao djelu?” - Treba mu odgovoriti: “Mudraci ne pretenduju na sveznadarstvo, niti se bave nagađanjem - radi se, dakle, o etici koja je izražena i u propisu prema kome “stvari koje su u srcu - nisu stvari”³⁴⁵ - te, dok nisu jasno izgovorene, ne mogu čovjeka obavezati”. (U određenim slučajevima, kad je govor zabranjen zbog posebnosti mjesta ili vremena, podijelila su se mišljenja po pitanju “da li se bavljenje mišlju može smatrati govorom”.³⁴⁶) Drugi zakon, u kome ova ideja, ponovno, dolazi do izražaja, jeste princip po kome se prestup negativne zapovijedi (zabrane) iz Tora ne kažnjava “ako u njemu nema djela”.³⁴⁷ Postoje mišljenja koja Tora zabranjuje – kao: “Nemoj mrziti na brata svojega u srcu svom”³⁴⁸ - ali onoga koji mrzi u svom srcu ne sljeduje kazna. Iz “djela” je izuzeta ne samo misao - već čak i govor - izuzev podstrekivanja i nagovaranja na služenja strane službe (služba idolima i sl.),³⁴⁹ lažne zakletve - te proklinjanja Boga upotrebom Njegovog vlastitog imena.³⁵⁰ – No, onoga koji pravi druge verbalne prestupe - kao onaj koji laže bližnjeg svoga,³⁵¹ ili psuje gluvoga,³⁵² trača,³⁵³ sveti se i

³⁴⁴ *Qidušin* 39:, • *olin* 142.

³⁴⁵ *Qidušin* 50.

³⁴⁶ *Berahoť* 25:, *Šabat* 150.

³⁴⁷ *Makoť* 15:16.

³⁴⁸ III Knjiga Mojsijeva 19:17.

³⁴⁹ V Knjiga Mojsijeva 13:6, 10.

³⁵⁰ *Makoť* 16., *Temura* 3.

³⁵¹ III Knjiga Mojsijeva 19:11.

³⁵² *Ibid*, 14.

³⁵³ *Ibid*, 16.

zlopamtilo je³⁵⁴ - ne sljeduje kazna.³⁵⁵ Od lakšega prema težemu da se zaključiti da isto važi i za misli i iskaze koji nisu zabranjeni samom Torom - bez obzira na to koliko su loši.

Među stvari po pitanju kojih su Šammayeva i Hillelova škola imale različito mišljenje ubraja se, takođe, i značenje stiha: "...ako nije posegao rukom za stvari bližnjeg svog. Za svako bezakonje..."³⁵⁶ Šammayeva škola kaže: "'Za svako bezakonje...' - znači smatrati misao osnovom za krivičnu odgovornost jednako kao i djelo". - dok Hillelova škola kaže: "ne smatra se - sve dok nije 'posegao rukom'".³⁵⁷ Samo djelo posezanja ruke ka svojini bližnjeg obje škole računaju kao prestup - mišljenja su im podijeljena u pitanju da li je i "misao" posezanja rukom zabranjena. - Prema Hillelovoj školi, čak ni (naizgled) suviše riječi "za svako bezakonje", svejedno, ne mogu dovesti do izjednačavanja zakona koji se tiče misli sa zakonom koji se tiče djela - te, stoga, dodatne riječi treba objasniti na drugi način. Dodavanje riječi "za svako bezakonje..." oni su objasnili potrebom razlikovanja između "posizanja rukom" kao građanskog prestupa – i "posizanja rukom" kao krivičnog prestupa. Riječi "za svako bezakonje", prema Bet Hillelu, donešene su da uključe i "posizanje rukom" od strane roba, agenta i poslanika.³⁵⁸ Opštepoznat je princip po kome nema poslanstva u krivičnim djelima - iz čega proizilazi da u krivičnim djelima ne važi princip "poslanik je jednak pošiljatelju".³⁵⁹ Odavde se vidi koliko je prostora ostavljeno slobodi govora: onaj koji drugog podstiče na izvršenje prestupa (izuzev prestupa "strane službe" – recimo: idolopoklonstva) ne snosi krivičnu odgovornost. - Samo onaj koji počini krivično djelo podliježe kazni - ne onaj koji ga je poslao ili podstakao, kao ni onaj koji ga je posavjetovao ili naručio.

6. Ograničenje slobode mišljenja i govora

Osnovni indikator postojanja slobode mišljenja i govora je postojanje ili nepostojanje zakona koji zabranjuje mišljenje i govor - te zakona koji ih kažnjava. Kada se određeno mišljenje ili određeni iskaz okarakterišu kao krivični prestup - sloboda mišljenja i govora je ograničena zakonom. -

³⁵⁴ Ibid, 18.

³⁵⁵ *Makot*, ibid..

³⁵⁶ II Knjiga Mojsijeva 22:8-9.

³⁵⁷ *Qidušin* 42:, *Bava Me'î i'a* 44.

³⁵⁸ Ibid.

³⁵⁹ Ibid.

Kada u krivičnom zakonu nema nikakvog ograničenja mišljenja i govora - sloboda mišljenja i izražavanja je zagarantovana. *Halaha* se ne odnosi prema misli kao prema djelu, čak i kada je riječ o govoru koji je zabranjen - ali "u njemu nema djela". – Tako da je sloboda mišljenja i govora ostavljena gotovo neograničenom – ili su, u najmanju ruku, ograničenja govora izuzeta iz područja kaznenih zakona - i prenešena u oblast etike.³⁶⁰

Ipak, "u oblast etike" nije najprecizniji izraz. *Halaha* je vjerezakon - tako da ograničenja slobode mišljenja i govora, prije svega, imaju religijski karakter i religijske sankcije. Poznata je *mišna* prema kojoj: "Svi Jevreji imaju udio u svijetu koji dolazi" - ali ista *mišna* navodi, odmah, i izuzetke od ovog opšteg pravila:

*"A ovo su oni koji nemaju udjela u svijetu koji dolazi: onaj koji kaže da po Tori nema uskrsnuća mrtvih, da Tora nije sa neba - te Epikurejac."*³⁶¹

"Onaj koji kaže da u Tori nema uskrsnuća mrtvih" - sigurno ga ni ne očekuje previše - tako da i nije velika stvar zaniijekati mu pravo na udio u svijetu koji dolazi. Istovremeno, nijekanje udjela u svijetu koji dolazi onome "koji kaže da Tora nije sa neba" jeste klasična religijska sankcija. *Gemara* objašnjava da za onoga "koji kaže da Tora nije sa neba" Pismo veli: "jer prezre riječ Gospodnju"³⁶² - određujući mu na istom mjestu i kaznu: smrtna kazna čije je izvršenje u rukama Neba. Da bi neko izgubio svoj udio u svijetu koji dolazi, nije potrebno da poriče božanstveno porijeklo cijele *Tore* – nego: "čak i ako kaže: 'Cijela je Tora sa neba, sem ovog stiha koji nije rekao Sveti, blagosloven neka je - već sam Mojsije' - ili ako kaže: 'Cijela je Tora nebeskog porijekla, izuzev ovog pojedinačnog pravila, ovog zaključka od lakšega prema težemu, ove analogije'."³⁶³ Po pitanju "Epikurejca" podijelili su se mudraci *Talmuda*. Jedni su smatrali da je *Epikurejac* onaj koji "izvrgava ruglu učenike mudraca"; dok su drugi smatrali da je *Epikurejac* onaj koji "izvrgava ruglu drugog Jevrejina pred učnikom mudraca", treći su smatrali da je *Epikurejac* onaj koji se "ruga Tori".³⁶⁴ "Onaj koji se ruga Tori" pojavljuje se već u učenju Rabi El'azara ha-Mod'aija kao neko

³⁶⁰ Tek u kasnijem periodu su uvedene kazne za verbalne prestupe kao što su: ogovaranje, uvreda mudraca i zakona. Kazne su bile administrativne – kao, na primjer, bičevanje ili izopštenje.

³⁶¹ *Sanhedrin* 10.

³⁶² IV Knjiga Mojsijeva 15:31.

³⁶³ *Sanhedrin* 99.

³⁶⁴ *Ibid*, 99:.

kome je uskraćen udio u svijetu koji dolazi. - Tamo je spomenut u društvu “obesvetitelja svetinja, skrnavitelja praznika i razvrgavatelja saveza oca našeg Avrahama” - koji, svi zajedno, nemaju udio u svijetu koji dolazi - čak i ako se bave *Torom* i dobrim djelima. Savremenik pomenutog učitelja, Rabi El’azar ben Šam’ua podučavao je: “Znaj šta ćeš odgovoriti Epikurejcu” - dok je Rabi YoĖanan, nekoliko godina kasnije, sumnjao da nema koristi i smisla u raspravljanju sa Epikurejcima Jevrejima, držeći da je i sam Rabi El’azar mislio isključivo na odgovore koje treba dati Epikurejcima zvjezdopoklonicima.³⁶⁵

Ne samo da Epikurejci i njima slični nemaju udio u svijetu koji dolazi - nego su mudraci smatrali da:

*“Jeretici, nacionalni izdajnici, Epikurejci koji poriču natprirodno porijeklo Tore i uskrsnuće mrtvih, oni koji se odvajaju od puteva kojima ide narod, oni koji su u zemlji živih zaveli strahovladu, oni koji griješe i druge navode na grijeh - silaze u Gehinom gdje ostaju za vijeke vijekova.”*³⁶⁶

Bez obzira na to da li je poricanje *Tore* i uskrsnuća mrtvih odlika *Epikurejaca* ili jeretika - najmanji zajednički sadržalac svih ovih kategorija je “odvajanje od puteva kojima ide narod“. Objašnjeno je da se termin “oni koji su u zemlji živih zaveli strahovladu” odnosi na one koji obnašaju javne funkcije, zloupotrebljavajući ih - u cilju zavođenja strahovlade i samovlasti.³⁶⁷ Ne samo da ih nakon smrti sljeduje *Gehinom* - već, još za njihovog života, Sveti, blagosloven neka je, svakodnevno, plače za njima.³⁶⁸ Istovremeno, obnašatelj javne funkcije koji se prema narodu odnosi savjesno i umilno, biva nagrađen time da će i u svijetu koji dolazi biti predvodnik naroda.³⁶⁹

Riječi mudraca *Talmuda*, uopštene i apstraktne, kod Rambama dobijaju izričit i definitivan karakter - slijedi citat iz *Mišne Tora*:

“Ovo su Jevreji koji nemaju udio u svijetu koji dolazi, nego bivaju istrebljeni i pogubljeni zauvijek i u vijeke vijekova i biva im suđeno po velikoj zloći njihovoj i po grijehu njihovom bezakonju njihovom: jeretici, Epikurejci, oni koji

³⁶⁵ *Sanhedrin* 38:.

³⁶⁶ *Roš ha-šana* 16.

³⁶⁷ *ibid.*

³⁶⁸ • *agiga* 5.

³⁶⁹ *Sanhedrin* 92.

nijeću Toru, oni koji nijeću vaskrsnuće mrtvih i dolazak Otkupitelja, otpadnici, oni koji mnoge navode na grijeh, oni koji se odvajaju od puteva kojima ide narod, oni koji vrše prestupe javno i bezobzirno kao Yehoyaqim, nacionalni izdajnici, oni koji uvode strahovladu (u vlastito ime - a) ne u ime Neba, krvoprolivatelji, oni koji ogovaraju. Pet je kategorija **jeretika**: onaj koji tvrdi da nema Boga ili da svijet nema upravitelja, onaj koji tvrdi da svijet ima upravitelja - no da je on dva ili više, onaj koji tvrdi da postoji samo jedan Gospodar - no da je on materijalan i da posjeduje lik, onaj koji služi bilo kome bogu osim njemu, te onaj koji stavlja posrednika između sebe i Gospodara svjetova - svako od ovih pet naziva se jeretikom. Tri su kategorije **Epikurejaca**: onaj koji tvrdi da proroštvo ne postoji - te da ne postoji znanje koje stiže od Stvoritelja u srca ljudska, onaj koji poriče proroštvo Mojsija našeg učitelja, onaj koji tvrdi da Stvoritelj ne poznaje ljudska djela - svaki od ove trojice naziva se Epikurejcem. Tri su kategorije **poricatelja Tore**: Jevrejin koji kaže da Tora nije od Gospoda - uključujući i onog koji kaže za samo jedan stih ili za samo jednu riječ da ih je Mojsije rekao (izmislio) sam ima se smatrati poricateljem Tore, a isto se odnosi i na Jevrejina koji poriče njeno objašnjenje - a to je Usmena Tora, na onog koji poriče njene kazivatelje..., te na Jevrejina koji tvrdi da je Stvoritelj određenu zapovijed zamijenio drugom, ili koji kaže da je ova Tora već ukinuta, iako je bila od Boga... - svaki od ove trojice smatra se poricateljem Tore. Dvije su kategorije **otpadnika**: Jevrejin koji je sebe učinio otpadnikom po pitanju jednog prestupa, i Jevrejin koji je sebe učinio otpadnikom po pitanju cijele Tore. Jevrejin koji je sebe učinio prestupnikom po pitanju jednog prestupa - to je onaj koji je čvrst u namjeri da izvjesni prestup namjerno ponavlja, i koji je postao poznat po tom prestupu i navikao se na njega - pa čak i ako se radi o lakom prestupu - na primjer da je stvorio o sebi predubjeđenje da stalno nosi odijelo napravljeno od zabranjene mješavine lana i vune, ili da izbrije zulufe - te se ponaša kao da je, što se njega tiče, ova mi¹ wa prestala da postoji. - Ovaj se smatra otpadnikom po pitanju ove stvari - pod uslovom da to radi sa ciljem da izazove bijes. Jevrejin koji je sebe učinio otpadnikom od cijele Tore jeste osoba koja, na primjer, u vrijeme progona pređe na vjeru nekog od naroda svijeta, i prilijepi se za njih govoreći: kakva mi je korist od toga da se prilijepim k Izraelu kad su oni poniženi i progonjeni - nego mi je bolje da se držim ovih čija je ruka snažna - ovakav čovjek je sebe učini otpadnikom od cijele Tore. **Jevrejin koji mnoge navodi na grijeh** - kako? Jevrejin koji druge navede na grijeh u

velikoj stvari..., ili u maloj stvari - čak i ako se radi o ukidanju pozitivne zapovijedi....

Jevrejin koji se odvaja od puteva kojima ide narod, pa čak i pod uslovom da ne prestupa prestupe - nego se izdvaja od Zajednice Izraela, i ne drži zapovijedi među njima, i ne učestvuje u njihovim nevoljama, niti posti postove koje oni propišu zbog svojih nedaća - nego ide svojim putem, kao pripadnik naroda svijeta, i kao da nije od njih (Izraela) - takav nema udjela u svijetu koji dolazi. **Jevrejin koji vrši prestupe bezobzirno** kao Yehoyaqim - bez obzira na to da li se radi o malim ili o velikim prestupima - nema udjela u svijetu koji dolazi. - On se još naziva **onaj koji se Tori ruga** - jer on uzdiže svoje čelo, i ne stidi se pred riječima Tore....

Oni koji uvode strahovladu (u vlastito ime - a) ne u ime Neba - to je Jevrejin koji vlada narodom snažnom rukom - tako da ga se boje i straše mnogo, a cilj mu je vlastita čast - i sve su želje njegove nepovezane sa čašću Neba - kao što je slučaj sa kraljevima naroda svijeta.

Nijedan od ove dvadeset i četvorice, unatoč činjenici da je Jevrejin, nema udjela u svijetu koji dolazi. Postoje i prestupi manji od ovih za koje su mudraci, svejedno, rekli - ne bi li se ljudi udaljili od njih i bili pažljivi u takvim situacijama - da onaj ko ih običava činiti nema udio u svijetu koji dolazi - a to su: onaj koji daje nadimak drugom Jevrejnu, onaj koji drugog Jevrejina zove nadimkom, onaj koji čini da lice drugog Jevrejina preblijedi u javnosti, onaj koji se hvali sramotom drugog Jevrejina, onaj koji izvrgava ruglu učenike mudraca, onaj koji izvrgava ruglu svoje učitelje, onaj koji izvrgava ruglu praznike, i onaj koji obesvećuje svetinje.³⁷⁰

Ne znam da li se termin "onaj koji kaže" jednu od ovih pogrešnih i na grijeh navodećih ideja odnosi samo na onog koji ih javno i eksplicitno iskazuje - ili, pak, i na onoga koji ih izgovara u svome srcu, bez da pusti glas. - No, nada da postoji mogućnost da je riječ o ograničenju - religijskoj sankciji - koja se odnosi samo na glasni govor - a ne i na puko razmišljanje u srcu, vraća se brzo kada se nađemo pred Rambamovim riječima na drugom mjestu:

"Svaka misao koja prouzrokuje da čovjek iskorijeni jedan od principa Tore - upozoreni smo da se ne bavimo njome u srcu svome, i da ne zabavimo svoj razum njome misleći i povodeći se za sumnjama srca - jer čovjekov je razum ograničen, i ne mogu svi umovi dostići istinu u potpunosti,

³⁷⁰ **Mišne Tora**, "Hilhoṭ tešuva" ("Propisi o pokajanju") 3:6-14.

a ako se svaki čovjek povuče za primislima svoga srca - na kraju će razoriti svijet nedostatnošću svoga razuma. - Kako? Nekada će se povući za obožavateljima planeta i zvijezda, drugi put će misliti o božanskom jedinstvu ono što nije tačno., ili o onome što je gore ili što je dole, o onome što je bilo prije (Stvaranja Svijeta) - i šta će biti poslije, a ponekad i o proročanstvu - da li je istinito ili nije, i sve to nemajući na raspolaganju sredstva i pokazatelje na osnovu kojih bi spoznao istinu u potpunosti - te će, na kraju, postati jeretik. - Na ovo upozorava Tora (kad kaže):³⁷¹ “Nemojte se ponijeti za srcima vašim, i za očima vašim, za kojima idući bludite.” - O čemu mudraci kažu: “‘za srcima vašim’ - je jeres, a ‘za očima vašim’ - je blud”. Ova zabrana, iako opsjeda čovjeka dok mu ne onemogući sticanje udjela u svijetu koji dolazi, u slučaju njenog prestupanja - ne kažnjava se batinanjem.”³⁷²

Ova zabrana kojom se ograničava čovjekova upotreba misaonog aparata uistinu predstavlja najozbiljnije ograničenje slobode misli, poznato jevrejskom pravu. U vezi sa ovim, vraća se Rambam još jedanput na pitanje *Epikurejaca*, i kaže:

“Epikurejci iz jevrejskog naroda ni po čemu nisu Jevreji - te ih, stoga, zajednica nikada ne treba primiti u pokajanje (iako ih Bog prima)... - a Epikurejci to su oni koji se zanose za pomislima svoga srca i nedotupavnošću vlastitih procjena - dok ih iste ne dovedu da, hladnokrvno i bezobzirno, prestupe zapovijedi koje su stubovi Tore, i to s ciljem da izazovu bijes - i pri tome tvrde da u njihovom djelu nema grijeha. Sa ovakvima je zabranjeno pričati i, uopšte, odgovarati na njihove provokacije.”³⁷³

Lično, nisam siguran da se, bilo u slučaju anonimne kodifikacije, bilo u pitanju slobode mišljenja i govora Rambam udaljio od *talmudske* tradicije. U planiranju, pripremi i pisanju “*Vodiča Zabludejelih*” Rambam je i sam čitao i izučavao filozofske knjige zvjezdopoklonika, bavio se njima i razmišljao o rečenom u njima - te je, čak, podsticao i obavezivao svoje čitaoce i učenike da prate njegove misli izložene u knjizi, i da ih pažljivo promisle (nije li to, uostalom, bio razlog zašto su neki od njegovih savremenika zabranili njegovu knjigu za čitanje).

³⁷¹ IV Knjiga Mojsijeva 15:39.

³⁷² *Mišne Tora*, “*Hilhoṭ ’avoda zara*” (“*Propisi o stranoj službi*”) 2:13

³⁷³ *Ibid.* 5.

I kod srednjovjekovnih jevrejskih filozofa nalazimo iskaze koji pokazuju da se tradicija slobode mišljenja i govora imanentna Jevrejstvu održala i u srednjem vijeku. Rabi BaĖya ben Rabi Yosef ibn Paquda³⁷⁴ uporedio je ljude koji ne misle samostalno i koji ne stvaraju vlastite stavove sa skupinom slijepaca koji nisu u stanju napredovati ako se ne drže za ruku predvodnika koji, jedini među njima, ima oči i vidi.³⁷⁵ Svako koga je Bog obdario ispravnim razumom, mogućnošću uviđanja i radoznalošću, svako ko posjeduje razboritost da istražuje i ispituje ono što ga okružuje i što mu je skriveno, uključujući i božansko postojanje i osobnost, dužan je pred Bogom da upotrebi što šire, u skladu sa mogućnostima, vlastiti razum i talente koji su u to ime stvoreni, i koji su mu u tu svrhu i dodijeljeni. Čovjek koji ne misli i promišlja onoliko koliko može protivrjeći vjeri u Tvorca.³⁷⁶

Rabi Yosef Albo (petnaesti vijek), nakon što je ponovio dio riječi *Talmuda* i *Mišne Tora* o Epikurejcima veli:

“Našao sam za shodno da napišem sve ovo jer sam vidio nekoliko lakomislenih, mudraca u vlastitim očima, koji šire usta i palacaju jezicima protiv svjetskih velikana, bez znanja i bez razumijevanja. Dozvoljeno je svakom mudracu da istražuje osnove vjerezakona i da tumači stihove na način koji mu se čini istinitim – pa čak i ako bi došao do uvjerenja da neke stvari koje su naši prethodnici smatrali osnovama, iako su istinite - nisu osnova vjerezakona, poput dolaska Mesije, stvorenosti svijeta i slično – ne treba takvoga, daleko bilo, smatrati poricateljem Tore.”³⁷⁷

7. Zaključak

Već je najmudriji među ljudima (Šelomo - Solomon) upravio srce svoje da *“istražuje i ispituje u mudrosti sve što se čini pod suncem – što je zli posao koga Bog daje sinovima ljudskim da se oko njega muče”*.³⁷⁸ Njegovo je srce *“vidjelo mnogo mudrosti i znanja”*,³⁷⁹ on je otkrio da

³⁷⁴ Rašijev savremenik.

³⁷⁵ Rabi Bahya ibn Paquda, *“Kitab al-hidaya faraid al-qulub”* (*“Dužnosti srca”*) 1:2.

³⁷⁶ ibid. 3.

³⁷⁷ Albo, *“Sefer ha-zqarim”* (*“Knjiga principa”*) 1:2.

³⁷⁸ Knjiga Propovjednikova 1:13.

³⁷⁹ Ibid 15.

“mudrost ima preimućstvo nad glupošću – kao što sunce ima preimućstvo nad mrakom, mudri – oči su mu u glavi, a glupak po mraku ide”,³⁸⁰ da je “bolje slušati grdnju mudračevu od čovjeka koji sluša ode glupaka”,³⁸¹ da “čovjek ne vlada duhom da bi mogao zatvoriti duh”,³⁸² da se “riječi mudraca s opuštenošću i užitkom slušaju”³⁸³ - a da su njegove riječi “mudre i umilne”.³⁸⁴ Ipak, i pored svih ovih stvari “tlapnja nad tlapnjama, govori Propovjednik, tlapnja nad tlapnjama – sve je tlapnja”³⁸⁵ - a o sebi još svjedoči: “ne samo da je Propovjednik bio mudar, nego i narod učaše znanju; prispodobi, istraži i postavi alegorija mnogo – jer tražaše Propovjednik da pronađe riječi poželjne, pismo pravo i riječi istine”.³⁸⁶ A na činjenicu da je propovjednik učio narod znanju i uravnotežio, istražio i postavio prispodobi mnogo rekli su mudraci da je s početka Tora bila kao sud koji nema drške – dok nije došao propovjednik “i načinio joj drške...”³⁸⁷ Sama pobjeda onih mudraca koji su Knjizi Propovjednikovoj htjeli (i uspjeli) dati status

³⁸⁰ Ibid 2:13,14.

³⁸¹ Ibid 7:5.

³⁸² Ibid 8:8.

³⁸³ Ibid 9:17.

³⁸⁴ Ibid 10:12.

³⁸⁵ Ibid 12:8.

³⁸⁶ Ibid 9, 10.

³⁸⁷ *Eruvin* 21:2.

kanonskog spisa, unatoč svim smjelim i kontroverznim izjavama koje se u njemu pojavljuju, nad mudracima koji su je htjeli pohraniti daleko od očiju javnosti³⁸⁸ pobjeda je slobode govora i misli.

³⁸⁸ Šabat 30:2.

Lord, Rabi Emanuel Jakobovits, bivši glavni rabin Commonwealtha

**INSTITUCIJA HEBREJSKOG ROBA I PROPISI VEZANI UZ
ISTU IZ PERSPEKTIVE JEVREJSKOG PRAVA**

S a d r Ź a j:

a. Uvod:

1. Drevno ukidanje ropških zakona
2. Protivljenje Jevrejstva instituciji ropstva

b. Hebrejski rob:

1. Uslovi prodaje
2. Institucija ropstva
3. Ropstvo kao pravna sankcija
4. Borba protiv siromaštva
5. Lopov, čovjek pod stečajem -
te onaj koji sebe proda u ropstvo
6. Lični položaj roba
7. Period službe roba
8. Produžetak službe roba
9. Odnos prema robovima
10. Članovi porodice roba
11. Nagrađivanje
12. Prodaja robova nejevrejima
13. Hebrejska sluškinja

c. Zaključak: Društvena važnost hebrejskih ropskih zakona

a. Uvod:

Jevrejski zakoni koji se bave temom ropstva omogućavaju interesantan i ilustrativan pogled unutar *tora*-sistema. Ovi zakoni su, u prošlosti, u krugu negatora *Tore*, pobudili snažno protivljenje – dok su, kod onih koji primjenu *Tore* smatraju obaveznom, izazvali snažne apologetičke reakcije. Kada se ovim zakonima pristupi sa svjetonazorom dvadesetog vijeka, čini se, da se Jevrejsvo pomirilo sa pravnim robovanjem jednog čovjeka drugome. S druge strane, isti ovi kontraverzni zakoni sadrže mnoge jedinstvene i veoma napredne osobine. Nakon razmišljanja uviđa se, da *Tora* sadrži i uputstva koja za bolesti savremenog društva nude lijekove korisnije i praktičnije od “naših” savremenih zakona. S obzirom na današnje okolnosti, dublji interes za ovu temu dostojan je izbalansiranije i ozbiljnije pažnje.

1. Davnašnje ukidanje propisa o robovima

Dok, sa tehničkog stanovišta, zakoni o nejevrejskom robu³⁸⁹ još uvijek važe - institucija “hebrejskog roba” suspendovana je još u osmom vijeku prije nove ere. *Tora* nalaže: “do godine jubileja će ti robovati”.³⁹⁰ Prestanak postojanja *Sanhedrina* doveo je do nemogućnosti primjenjivanja zakona o jubilarnoj godini - što je, opet, imalo za posljedicu nemogućnost primjenjivanja propisa o hebrejskom robu, čije je robovanje bilo ograničeno jubilarnom godinom.³⁹¹ Zakone jubileja bilo je moguće obnoviti tek “kada se svako vrati na svoj posjed”³⁹² - što će reći prilikom povratka svih plemena Izraela na svoju stobinu - što je, zajedno sa propisima o hebrejskom robu, *SanĖerivovim* izgnanstvom dijela plemena, postalo nemoguće.³⁹³ Spisi Yosefa ben Maġatyahua

³⁸⁹ Odavde njihova inkorporacija u *ŠulĖan Āruh* (*Yore De’a* 267).

³⁹⁰ III Knjiga Mojsijeva 25:40

³⁹¹ *Āraĥin* 29.; *Mišne Tora* - “*Hilhoġ šemi Ća*” (“*Propisi o subotnjoj godini*”) 10:8-9, “*Hilhoġ Āavadim*” (“*Propisi o robovima*”) 1-10; *ŠulĖan Āruh* - *Yore De’a* 267:14

³⁹² III Knjiga Mojsijeva 25:10

³⁹³ *Āraĥin* 32. Prema *Tosafot* na *GiĖin* 26 - institucije godine jubileja i hebrejskog roba imale su privilegiju da budu obnovljene u vrijeme Drugog Hrama. U *Talmudu* (*Āraĥin* 33) je iznešeno mišljenje da su se prognana plemena vratila - te da su, kao posljedica toga, propisi o godini jubileja i

potvrđuju istorijsku istinitost ovog opisa. On navodi da se, u Herodovo vrijeme, Jevreje lopove običavalo prodavati izvan granica Judeje³⁹⁴ - po svemu sudeći, zbog činjenice da odredbe *Tore* onemogućavaju njihovo prodavanje drugim Jevrejima.³⁹⁵

Iako hebrejskog roba više nema - i danas³⁹⁶ se treba pridržavati duha i uzvišenih načela ovih zakona, koji su aktivno doprinijeli usklađivanju i kontroli odnosa u društvu. Možda je ovim ciljem, ili, pak, činjenicom da oni predstavljaju integralni dio božanske volje otkrivene u *Tori*, moguće objasniti nevjerojatnu činjenicu, bez presedana u svjetskoj pravnoj literaturi - da su, stotinama godina nakon njihovog praktičnog ukidanja, odredbe *Tore* koje se tiču ropstva ponovno postale predmetom temeljite rasprave, da su im opsezi prošireni - te da se, na kraju krajeva, u rabinskoj literaturi iskristalisala praktično primjenjiva definicija ovih odredbi.

2. Protivljenje Jevrejstva instituciji ropstva

Načelno, Jevrejstvo se libi ropstva u bilo kakvom obliku. “*Čovjek ne pripada sebi da bi se mogao prodati u ropstvo*”³⁹⁷ - “*jer meni (Bogu) su sinovi Izraela robovi, moji su robovi oni...*”³⁹⁸ Svako ko sam proda sebe³⁹⁹ ili nekog drugog u ropstvo krši ovu božansku izjavu,⁴⁰⁰ a tako i Drugu Božiju Zapovijed, koja određuje “*nemoj imati drugih bogova osim mene*”.⁴⁰¹ Na čovjeku je da se okruži siromašnima - a ne robovima, jer ropstvo etički unazađuje ne samo roba - nego i njegovog gospodara.⁴⁰²

hebrejskom robu bili primjenjivani u vrijeme proroka Yirmiye (Jeremije). To je, vjerovatno, urađeno da bi se opravdao odnos prema ovim zakonima u Jeremiji 34:13-16. Uporedi primjedbu 16 gore.

³⁹⁴ “*Jevrejske Starine*” 16,1:1.

³⁹⁵ II Knjiga Mojsijeva 22:2.

³⁹⁶ “*Sefer ha-Ėinuh*” - 346, 482. Na osnovu ovih zakona, čak i danas je zabranjeno tražiti od čovjeka da protiv svoje volje radi ponižavajući posao (Yona Gerondi, *Ša’are Tešuva* 3:60).

³⁹⁷ “*MinĖaġ ha-Ėinuh*” 42.

³⁹⁸ III Knjiga Mojsijeva 25: 55.

³⁹⁹ *Tosafot* na *Bava Batra* 13.

⁴⁰⁰ *Qidušin* 32.

⁴⁰¹ *Talmud Yerušalmi* - *Qidušin* 1:2.

⁴⁰² *Mišne Tora*, “*Hilhoġ matanot la’aniyim*” (“*Propisi o poklonima za*

Da bi se naglasila vrijednost ljudske slobode, zakoni koji štite roba stoje na vrhu društvenih zakona *Tore* - jednako kao što se poistovjećivanje Boga sa Jevrejima prilikom njihovog oslobađanja iz “*Doma ropskog*” nalazi na vrhu Deset Božijih Zapovijedi.⁴⁰³ Robovanje Jevreja bio je jedan od uzroka raspada jevrejske države i izgnanstva njenih građana⁴⁰⁴ - dok je izbavljenje iz Egipta dovelo do jevrejske nezavisnosti i suvereniteta. Namjera ovakvog interpretiranja istorije je, prije svega, osiguranje slobode pojedinca.⁴⁰⁵ Ovo je samo dodatni razlog za pridavanje važnosti (u okviru društvenih zakona *Tore*) zakonima koji obavezuju na oslobađanje robova, čija bi sama primjena Jevreje trebala dovesti do konačnog izbavljenja.⁴⁰⁶

Odnos Jevrejstva prema ropstvu najbolje se vidi iz termina kojim se označavaju dvije najvažnije skupine robova. Rob Jevrejin se na svakom mjestu u Bibliji i *Talmudu* naziva “‘*eved ‘ivri*” - “*hebrejski rob*” - dok se slobodnog Jevrejina (u originalu: *Yehudi*) ne naziva “Hebrejem” (u originalu: *‘Ivri*). Ovaj posljednji se, na svakom mjestu: kako u pravnim dijelovima *Tore* - tako i u rabinskoj literaturi, naziva imenom “Izrael” (*Yisrael*). Razlika između ova dva naziva je u tome što prvi aludira isključivo na etničko porijeklo Jevreja - dok je drugi ime sa poštovanjem dodijeljeno narodu koji je od Boga dobio *Toru*. Jevrejin koji se proda u ropstvo drugom Jevrejinu ne može biti pravi “Izrael” - on je samo “Hebrej”.⁴⁰⁷ Isto tako, rob nejevrejin, a to je rob *par excellence*⁴⁰⁸ u *Tori* - naziva se u *Talmudu* i u rabinskoj književnosti “*kena’anski robom*”. Ovo treba posebno naglasiti - jer stvarne etničke potomke Kena’ana (budući da su, zajedno sa izvornim stanovnicima zemlje Izrael, osuđeni na potpuno uništenje⁴⁰⁹) nije bilo moguće primiti kao roba u jevrejski dom.⁴¹⁰ Sve u svemu, dakle, bilo je moguće kupiti samo robove koji nisu Jevreji, i to pod uslovom da im je porijeklo van granica zemlje Izrael, i

siromašne”) 10:17.

⁴⁰³ Komentar Rabenu BeĖayye na II Knjigu Mojsijevu 21; uporedi sa Rambanovim komentarom na II Knjigu Mojsijevu 21:2.

⁴⁰⁴ *Midraš Raba* na Plač Jeremijin 1:3; *Talmud Yerušalmi - Roš ha-šana* 3:5.

⁴⁰⁵ “*Qorban ha-’eda*”, *ibid.*

⁴⁰⁶ *Yerušalmi - Roš ha-šana*, *ibid.*

⁴⁰⁷ Komentar Rabenu BeĖayye na II Knjigu Mojsijevu 21.

⁴⁰⁸ Rambanov komentar na II Knjigu Mojsijevu 21:20.

⁴⁰⁹ V Knjiga Mojsijeva 20:16.

⁴¹⁰ Rašijev komentar, komentar Rabi Avrahama Ibn ‘Ezre i Malbima na III Knjigu Mojsijevu 25:44.

da nisu Kena'anci.⁴¹¹ Tako, na veoma osebujuć način, jevrejski rob dobija ime koje odgovara najnižem stepenu identifikacije sa Jevrejstvom - dok, paralelno, nejevrejski rob dobija naziva "kena'ani", kojim se označava najniži od svih naroda - narod osuđen na vječno ropstvo.⁴¹²

Jevrejsko protivljenje ropstvu, zasnovano na božanskom suverenitetu i ljudskom dostojanstvu, udaljava se u mnogome od samih zakona koji odlučuju o položaju roba i pravu samoprodaja čovjeka. Kao što će se vidjeti u nastavku, *tora*-zakonodavstvo, ustvari, bilo kakvu vrstu ropstva stavlja, gotovo potpuno, van zakona. Uslovi dozvoljenog ropstva, u svakom slučaju, su iznad društvenih uslova koje ima prosječni nadničar u modernom zapadnom društvu.

Upravo ovom činjenicom inspirisan je pokušaj sažimanja zakona koji se odnose na hebrejskog roba, kao i njihovog tumačenja u uslovima današnjeg društva.

b. Hebrejski rob

Tri odvojene pravne skupine obuhvaćene su naslovom "hebrejski rob":

- (a) dobrovoljna samoprodaja čovjeka u roblje,⁴¹³
- (b) prisilna prodaja u roblje – u slučaju lopova koji nije u mogućnosti da plati odštetu⁷ - te
- (c) očeva prodaja maloljetne djevojke, očigledno uslovljena velikim siromaštvom.⁴¹⁴

1. Uslovi prodaje

⁴¹¹ *Midraš Sifra 'al sefer Wayiqra* 25:44.

⁴¹² I knjiga Mojsijeva 9:25, vidi "*Sefer ha-Ēinuh*" ("*Knjiga o odgoju*") 347.
* Dopuna sistema: U vezi sa kena'anskim robom vidi rad ovog autora: Jakobovits, E.: "*The Jewish 'Eved' Legislation*" u "*Journal of a Rabbi*", N.Y.(1966.), strane 86-105.

⁴¹³ III Knjiga Mojsijeva 25:39, i *Sifra*, *ad loc.*

⁴¹⁴ II Knjiga Mojsijeva 21:7; vidi primjedbu 28. gore.

Zabranjeno je čovjeku prodati sebe samoga,⁴¹⁵ ili svoju kćer⁴¹⁶ - osim u slučaju da uistinu ne posjeduje ništa - uključujući odjeću, ili bilo kakvu hranu. Novac dobijen od prodaje dozvoljeno je trošiti jedino za kupovinu hrane. - Zabranjeno ga je trošiti za otplaćivanje dugova.²⁷ Ako je povrijeđen zakon, odnosno ako je prodaja obavljena pod bilo kojim drugim okolnostima - ona se poništava, čak i u slučaju da je prodavac namjeravao prodati sebe samoga - a novac upotrebiti za ispunjavanje određene *miš* *wa* - na primjer, za ženidbu.⁴¹⁷

Jedina mogućnost da se Jevrejina proda u roblje je u slučaju kada lopov ne može vratiti žrtvi ono što je ukrao, ili joj, barem, platiti odgovarajuću odštetu. Samo ovakvog pojedinca primorava hebrejski sud da bude rob.⁴¹⁸ S tim što se, da bi se obavila ovakva prodaja, prethodno, moraju ispuniti određeni vrlo strogi uslovi. - Ako lopov ima imovinu, ali ne želi od nje platiti svoj dug, dozvoljeno je sudu zaplijeniti, u cilju plaćanja odštete žrtvi, svotu koju lopov duguje - čak i upotrebom sile ako je to potrebno.⁴¹⁹ Pod ovakvim okolnostima, sud nema pravo izdavanja naredbe za prodaju lopova u roblje.⁴²⁰ Mada, u normalnim uslovima, lopov mora vratiti dvostruku vrijednost ukradenog⁴²¹ - u slučaju da sud mora posegnuti za prodajom lopova u roblje - isti se prodaje samo za protuvrijednost ukradene stvari. - Ostatak duga će vratiti kad bude u mogućnosti, nakon oslobođenja.⁴²² Dakle, lopova se ne smije prodati u roblje ako je njegova vrijednost veća od vrijednosti ukradenog.⁴²³ Takođe, ne prodaje ga se u roblje ako je ukradeno bilo svojina nejevreja, svojina naroda ili države.⁴²⁴ Konačno, ne smije se lopov prodati po drugi put, ako je ukrao dvaput od istog Jevrejina.⁴²⁵ U svim ovim slučajevima,

⁴¹⁵ *Mišne Tora*, "Hilhoṭ 'avadim" ("Propisi o robovima") 1:1.

⁴¹⁶ Ibid, 4:2.

⁴¹⁷ "Min Êaṭ ha-Êinuh" 42.

⁴¹⁸ *Mišne Tora*, "Hilhoṭ 'avadim" ("Propisi o robovima") 1:1.

⁴¹⁹ *Mišne Tora*, "Hilhoṭ geneva" ("Propisi o krađi") 3:11.

⁴²⁰ "Min Êaṭ ha-Êinuh" 42.

⁴²¹ II Knjiga Mojsijeva 22:3-8.

⁴²² *Mišne Tora*, "Hilhoṭ geneva" ("Propisi o krađi") 3:12.

⁴²³ Ibid, 3:14.

⁴²⁴ Ibid, 3:13.

⁴²⁵ Ibid, 3:15.

lopov mora obešteti žrtvu što je prije moguće.⁴²⁶ Jasno je da su svi ovi uslovi, bez obzira da li se odnose na dobrovoljnu ili na nametnutu prodaju, ograničavajući u toj mjeri da, gotovo potpuno ukidaju mogućnost postojanja institucije ropstva.

2. Institucija ropstva

Institucija ropstva kod Jevreja nije zamišljena kao ekonomsko sredstvo za ostvarivanje bogataške prevlasti nad siromašnima. Obaveza je postupati prema hebrejskim robovima bolje nego prema nadničarima slobodnjacima.⁴²⁷ Dakle, više se isplati zaposliti Jevrejina slobodnjaka sa stalnom nadnicom - nego li zaključiti sa njim ugovor o pravnom ropstvu. – Takođe, čini se, da ugovor ove vrste sadrži sve odnose kojima se, u naše vrijeme, odlikuje “pravno usvajanje” - uz vrlo mali broj ograničenih prednosti u korist poslodavca. Ako ekonomsko stanje jevrejskog domaćinstva obavezuje upošljavanje robova - onda je robove bolje tražiti među nejevrejskim stanovništvom⁴²⁸ - iako je i njihovo robovanje povezano sa velikim ograničenjima. - Ipak, zakoni koji određuju uslove, položaj i tretman hebrejskih robova namijenjeni su, prevashodno zaštititi i poboljšavanju interesa hebrejskih robova.

3. Ropstvo kao pravna sankcija

Svaki oblik ropstva smatra se direktnom ili indirektnom kaznom za različite društvene prekršaje. - Ropstvo je predviđeno kao način rehabilitacije prestupnika različitih kategorija. Tako se, na primjer, lopova koji je (umjesto da uči - ili da se bavi nekim produktivnim poslom koji bi mu mogao obezbijediti sticanje osnovnih životnih namirnica) pao na narodna pleća primorava putem suda da radi kao rob – sve dok opet ne bude u mogućnosti da sam sebe izdržava. Nasuprot tome, slučaj u kome ekonomske obaveze nameću osobi da sebe ili svoju kćer proda u roblje da bi se prehranio - naši mudraci, neka je njihova uspomena na blagoslov, smatraju posljedicom teškog zanemarivanja potreba siromašnih (na primjer: nije ostavio svoju zemlju neobrađenom u toku sedme, oprosne, godine) ili njihovog iskorištavanja (na primjer: uzimanje kamate na zajam).⁴²⁹ Svaka zakonska inicijativa koja se tiče

⁴²⁶ Ibid, 3:12-15.

⁴²⁷ *Midraš Sifra 'al sefer Wayiqra* 25:46, *Mišne Tora*, “*Hilhoṭ 'avadim*” (“*Propisi o robovima*”) 1:7. Po ovome, dozvoljeno je današnjim kućnim slugama davati poslove koje je zabranjeno dati hebrejskom robu (“*Magen Avraham 'al OraĖ Ėayyim*” 148:1). Ipak, uporedi sa primjedbom 8, gore.

⁴²⁸ *Midraš Sifra* i Rašijev komentar na II Knjigu Mojsijevu 25:44.

⁴²⁹ *Qidušin* 20

odnosa prema robovima motivisana je, prevashodno, konačnim spasom ovih prestupnika - i njihovom društvenom rehabilitacijom – ne bi li, ponovo, stekli korisnu ulogu.

4. Borba protiv siromaštva

U normalnim okolnostima svaki bi građanin trebao imati mogućnost da vlastitim sposobnostima, štednjom i zalaganjem obezbijedi sebi egzistencijalni minimum (u nenormalnim uslovima, kao u vrijeme kad jevrejski narod nema kontrolu nad vlastitom zemljom, ovi zakoni su apsolutno suspendovani, kao što je već napomenuto). Ako građanin nije za to sposoban - vjerovatno se radi o nedostatku snage, želje, sposobnosti ili znanja neophodnih za korisno suočavanje sa životom. Njemu je preko potrebno usmjeravanje, kao i podrška koju mu njegov dom i okolina nisu dali. Za takvoga je potrebno naći novi dom, u kojem će uživati sva prava koja uživa i ostatak porodice - s tim što će se od njega očekivati da se počne baviti bilo kojim produktivnim radom. Tako su, izjednačavanjem prava i obaveza u okviru toplog doma, zakoni jevrejskog roba usmjereni na razvijanje samopoštovanja egoističnog prestupnika, kao i na omogućavanje suprotstavljanja pogubnim uticajima vlastitog besposličarenja - ne bi li, na koncu, urodili konačnim izlječenjem njegovog anti-društvenog pristupa. Ukratko, potrebno je liječiti društvenu bolest prestupnika - a na njemu je da prođe proces ponovnog vaspitanja, koji će ga osposobiti da se suoči sa svojim ekonomskim problemima - time što će, za početak, pomagati rješenje tuđih problema. Njega treba vratiti normalnom i zdravom životu - i to je, ukratko, cilj njegovog robovanja.

5. Lopov pod stečajem - te onaj koji sebe proda u ropstvo

Lijek za ovu situaciju koristan je samo u slučaju kad se radi o ljudima koji stvarno i *bona fidae* ne znaju kako da se uspješno prehrane “*znojem lica svog*”. Ovo pravilo se ne odnosi na lopova koji ima dovoljno za život, i koji se pokušava obogatiti nezakonitim putem. - Takvoga treba kazniti na drugi način. U ropstvo se prodaje jedino onaj koji uistinu nema nikakvih sredstava za život, i koji osjeća da nema drugog izlaza nego da za opstanak zaradi krađom.

Slučaj čovjeka koji sam sebe prodaje u ropstvo uopšte nije identičan sa tek opisanim slučajem. Iako se takav čovjek našao u situaciji da ne raspolaže bilo kakvim sredstvima - on može i treba tražiti drugačiji izlaz iz datog stanja - a ne pristati na žrtvovanja svoje lične slobode ili slobode svoje kćeri - naročito kada pretpostavljamo⁴¹ da je dotični prije toga posjedovao sasvim dovoljno sredstava. Zbog toga, ovakvoga

sažaljevamo manje od Jevrejina čiji korak ka ropstvu nije bio dobrovoljan - nego mu je nametnut snagom suda. - Upravo iz ovog razloga on uživa više povlastica od onoga koji je sam sebe prodao, mada je odnos prema obojici gotovo identičan. Razlike koje, ipak, postoje objašnjavaju se pomenutim kontrastom.

6. Lični položaj roba

Lični položaj hebrejskog roba skoro da i nije povrijeđen njegovim robovanjem. Za razliku od njegovog nejevrejskog kolege, on se ni u kom slučaju ne može smatrati ličnim vlasništvom svojih gospodara.⁴³⁰ - On zadržava pravo vlasništva nad samim sobom,⁴³¹ ako mu je prouzrokovana tjelesna povreda, od strane gospodara - ili od strane bilo kog drugog čovjeka, obeštećuje ga se potpuno jednako kao i Jevrejina slobodnjaka.⁴³² - Sve u svemu, on prema zakonu uživa apsolutnu jednakost sa svakim drugim Jevrejinom,⁴³³ i na njemu je da obdržava sve zapovijedi *Tore*, izuzev, možda, jedne⁴³⁴ - o kojoj će biti riječ u nastavku.

7. Period službe roba

Uobičajeni period službe je šest godina - dakle do otpusne (odnosno subotnje) godine - ili do godine jubileja, koja god prije dođe.⁴³⁵ Prema opšteraspromanjenom mišljenju,⁴³⁶ ovo pravilo važi i za onoga koji je sam sebe prodao u ropstvo, premda je njemu dozvoljeno da robuje duži period (znači iza subotnje godine) - ali u jubilejskoj godini on obavezno

⁴³⁰ *Mišna*, 'Arahin 8:5, *Bava Me'iy'a* 99.; *Yevamoṭ* 90.

⁴³¹ *Mišna*, *Ma'aser Šeni* 4:4, i Bartenora, *ibid*.

⁴³² *Mišne Tora*, "Hilhoṭ 'avadim" ("Propisi o robovima") 4:6.

⁴³³ Komentar Rabi Avrahama Ibn 'Ezre na II Knjigu Mojsijevu 21:10.

⁴³⁴ Rašbamov komentar na II Knjigu Mojsijevu 21:20. Izuzetan slučaj je pravo roba da se oženi *kena'anskom* robinjom (vidi gore, primjedba 87). Na osnovu ovoga dolazimo do sljedećeg zaključka: vjenčanje ove vrste, čak i od strane slobodnjaka, moguće je zabraniti samo rabinskom zabranom - zato što hebrejski rob, koji je sudionik svih religioznih ograničenja propisanih *Torom* za sve Jevreje, ne bi, u drugim uslovima, imao dozvolu za ovakvo djelovanje. Vidi *Mišne lameleh*, "Hilhoṭ 'avadim" ("Propisi o robovima"), 3:3 (u sredini).

⁴³⁵ *Mišne Tora*, "Hilhoṭ 'avadim" ("Propisi o robovima") 2:2, "Hilhoṭ 'Eovel umeziq" ("Propisi o povredama i štetama") 4:16.

⁴³⁶ Vidi *Mišne lameleh*, "Hilhoṭ 'avadim" ("Propisi o robovima") 2:2

izlazi na slobodu.⁴³⁷ Odbjegli rob, nakon što ga uhvate, dužan je nadoslužiti period svog odsustva, izuzev u slučaju da jubilejska godina počinje prije kraja nadosluživanja⁴³⁸ - iako, u takvom slučaju, on gubi pravo na "nagradu"⁴³⁹ - jer i on je, prema jednom mišljenju, dužan obešteti svoga gospodara za sve što mu duguje - a ne samo obratno.⁴⁴⁰ U slučaju bolesti, rob mora ostati u ropstvu duže od određenog mu perioda, i nadoknaditi izgubljeno vrijeme - izuzev ako nije bio potpuno nesposoban za rad tokom najmanje četiri od šest godina svog robovanja. U drugim uslovima, rob se treba osloboditi po završetku perioda njegove službe - čak i ako mu zdravlje dozvoljava da radi samo na lakšim poslovima kao što je na primjer vezenje.⁴⁴¹ U slučaju smrti gospodara - roba se, odmah, oslobađa - izuzev ako je gospodara naslijedio njegov sin. Kćer ili braća preminulog robovlasnika ne mogu naslijediti roba.⁴⁴² U slučaju "pravednog pridošlice" ili smrti robovlasnika nejevrejina - roba se uvijek oslobađa - i to odmah.⁴⁴³

8. Produžetak ropske službe

Onaj ko je sam sebe prodao u ropstvo - te postao robom⁴⁴⁴ ili robinjom⁴⁴⁵ - nema pravo produžiti period službe po isteku određenog mu perioda robovanja. - Nasuprot tome robu prisilno prodanom od strane suda; omogućava se, putem posebne ceremonije, nastavak robovanja kod svog gospodara i po isteku prvih šest godina. Ceremonija, u okviru koje gospodar halkom probija desno uho roba na vratima ili na ragastovu vrata ("mezuza"),⁴⁴⁶ potcrtava, na veoma agresivan način, protivljenje Jevrejstva instituciji ropstva. "Mezuza" je "svjedok" izlaska Jevreja iz

⁴³⁷ *Mišne Tora*, "Hilhoṭ 'avadim" ("Propisi o robovima") 2:3.

⁴³⁸ Ibid, 2:4.

⁴³⁹ Ibid 3:15.

⁴⁴⁰ "Sefer Miṯ woṭ Gadol" ("Velika knjiga zapovijedi") 83. Vidi *Mišne lameleh*, "Hilhoṭ 'avadim" ("Propisi o robovima") 2:4.

⁴⁴¹ *Mišne Tora*, "Hilhoṭ 'avadim" ("Propisi o robovima") 2:5.

⁴⁴² Ibid, 2:12.

⁴⁴³ Ibid.

⁴⁴⁴ Ibid, 3:6.

⁴⁴⁵ Ibid, 3:13.

⁴⁴⁶ Ibid, 3:9.

Egipta, a cilj izlaska je pokoravanje (robovanje) Bogu⁴⁴⁷ - stoga se uho koje nije htjelo čuti deklaraciju slobode datu na Sinaju probija.^{12, 13} Čak i rob koji je prisilno prodan od strane suda ima pravo da iskoristi ovu mogućnost samo pod posebnim okolnostima. Obavezno je da se steknu sljedeća tri uslova:

- (a) i rob i njegov gospodar su oženjeni i imaju djecu;
- (b) postoji uzajamna ljubav između roba i gospodara;
- (c) obojica su zdravi.⁴⁴⁸

Da bi se spriječio nesporazum, rob mora uputiti svome gospodaru dvije jasne molbe za odobrenje ostanka. Obje treba ponovo saslušati neposredno pred istek šeste godine robovanja.⁴⁴⁹ Ovim se period službe roba produžava do početka godine jubileja,⁴⁵⁰ ili do smrti gospodara - a u ovom slučaju sin ne nasljeđuje roba.⁴⁵¹ Izgleda, da je ovo odstupanje od generalnog minimalizatorskog pristupa ropstvu zasnovano na razumijevanju da postojanje tako ljubazne i prijateljske veze između roba i njegovog gospodara ide u prilog robu - jer, iako u punoj snazi⁴⁵² i u društvu vlastite porodice - on, svejedno, odbija da se oslobodi zavisnosti od velikodušnosti svoga gospodara. Budući da rob, pri svom oslobađanju, mora biti u stanju koje mu omogućava da se vrati svom prvobitnom položaju i zaposlenju - zabranjeno je probiti uho Kohena (sveštenika) - jer njega takav fizički nedostatak čini nedostojnim službovanja u Hramu.⁴⁵³

⁴⁴⁷ Ibid, 12:7; Rašijev komentar na II Knjigu Mojsijevu 21:6.

⁴⁴⁸ *Mišne Tora*, "Hilhoṭ 'avadim" ("Propisi o robovima") 3:11.

⁴⁴⁹ Ibid, 3:10.

⁴⁵⁰ Ibid, 3:6. Izraz koji se pojavljuje u *Tori* je (za)uvijek (II Knjiga Mojsijeva 21:6, V Knjiga Mojsijeva 15:17) mada se da vidjeti da je izraz ustvari ograničeni vremenski period, vidi komentar Rašbama i Rabi Eliyahua iz Vilne na II Knjigu Mojsijevu 21:6 i komentar Rabi D. Hofmana na III Knjigu Mojsijevu 25:39-41, i V Knjigu Mojsijevu 15:12-18. Uporedi sa interesantnim tumačenjem Meklenburga, "*Ha-ketav we-ha-qabala*", na II Knjigu Mojsijevu 21:6. Ovo rabinsko tumačenje izraza "zauvijek" se slaže i prema Yosefu Ben Maṭatyahuu, "*Jevrejske Starine*" 4, 8:28.

⁴⁵¹ *Mišne Tora*, "Hilhoṭ 'avadim" ("Propisi o robovima") 3:7.

⁴⁵² III Knjiga Mojsijeva 25:10, 41.

⁴⁵³ *Mišne Tora*, "Hilhoṭ 'avadim" ("Propisi o robovima") 3:8.

9. Odnos prema robovima

Odnos između roba i njegovog vlasnika sažet je u sljedećoj značajnoj⁴⁵⁴ formuli: gospodar se prema robu mora odnositi kao prema bratu – dok se od roba, istovremeno, očekuje da se u toku vlastitog ropstva ponaša kao rob.⁴⁵⁵ Tora zapovijeda gospodaru da u robu vidi “svoga brata”.⁴⁵⁶ Ovaj pristup dominira pri donošenju zakona vezanih za odnos prema robu u širem smislu. Stoga, roba treba prodati na način koji obezbjeđuje njegovu čast i dostojanstvo.⁴⁵⁷ Roba se ne smije upošljavati ponižavajućim poslovima kao što su, na primjer, nošenje gospodareve opreme za kupanje ili izuvanje gospodarevih cipela.⁴⁵⁸ Na poslove ove vrste⁴⁵⁹ dozvoljeno je zapošljavati samo Jevrejina slobodnjaka, koji to radi prema svojoj sopstvenoj želji.

Iz istog razloga,⁴⁶⁰ zabranjeno je dati robu posao:

- (a) koji ima za cilj puko upošljavanje - a nije od proizvodne i vitalne važnosti,
- (b) koji nema jasno određeno vremensko ograničenje. - Na primjer, ne smije se robu izdati naredba “*idi beri grožđe dok ja ne dođem*”.⁴⁶¹ Zabranjeno je, takođe, da mu se da posao koji nije kućni. Ako neko od njega zatraži da uradi neki poljoprivredni posao, ili posao za koji je potrebna stručnost - obavljanje takvog posla (prema Rašiju) platiće mu se posebno - “*kao nadničaru*”.⁴⁶²

⁴⁵⁴ Vidi Isaac Breuer, “*Die rechtsphilosophischen Grundlagen*” u “*Jahrbuch der Jüdisch-Litterarischen Gesellschaft*”, vol. viii, str. 61.

⁴⁵⁵ *Midraš Sifre*, na III Knjigu Mojsijevu 25:39; *Mišne Tora*, “*Hilhoṭ ’avadim*” (“*Propisi o robovima*”) 1:9.

⁴⁵⁶ III knjiga Mojsijeva 25:39, 46-47; V Knjiga Mojsijeva 15:12.

⁴⁵⁷ *Mišne Tora*, “*Hilhoṭ ’avadim*” (“*Propisi o robovima*”) 1:5.

⁴⁵⁸ Ibid, 1:7. Ali moguće je očekivati da njegov sin ili učenik obave za njega ovakav posao. – Vidi: *Mehilta zl Sefer Šemoṭ* 21:2.

⁴⁵⁹ *Mišne Tora*, “*Hilhoṭ ’avadim*” (“*Propisi o robovima*”) 1:7, takođe vidi primjedbe 8 i 39 gore.

⁴⁶⁰ *Midraš Sifre ’al Sefer Wayiqra* 25:43.

⁴⁶¹ *Mišne Tora*, “*Hilhoṭ ’avadim*” (“*Propisi o robovima*”) 1:6.

⁴⁶² Rašijev komentar na III Knjigu Mojsijevu 25:40. Kao mogući izvor ove osobene regulacije (kojom se robu plaća za vršenje posla koji nije kućni - činjenica koja nije pomenuta na drugom mjestu u knjigama naših mudraca, neka

Odnos prema robu kao prema “*bratu*” podrazumijeva i potpunu jednakost sa gospodarem po pitanju hrane, odjeće i smještaja.⁴⁶³ - Ovo je revolucionarna odredba, upravljena na unapređenje društva - a uslovi koje ona propisuje još uvijek su bolji od uslova zapošljavanja u modernom dobu. Gospodar je čak obavezan da se, u slučaju da im je na raspolaganju samo jedan jastuk, odrekne sjedenja na jastuku, u korist roba.⁴⁶⁴ Poznata izreka kaže “*kupac hebrejskog roba kupio je sebi gospodara*”.⁴⁶⁵ Na gospodaru je potpuna odgovornost za izdržavanje roba i njegove porodice. Ne smije se zahtijevati od roba da se izdržava sopstvenim snagama.⁴⁶⁶ U slučaju da se rob razboli, sve troškove njege i liječenja snosi gospodar - koji ne može od roba tražiti odštetu za troškove, bez obzira na njihovu veličinu - čak ni nakon što je rob oslobođen.⁴⁶⁷

10. Članovi porodice roba

Obaveze vlasnika roba su takođe snabdijevanje hranom i odjećom⁴⁶⁸ zakonite žene i djece roba - izuzev u slučaju da se rob vjenčao nakon samoprodaje, i protiv želje gospodara.⁴⁶⁹ Ova obaveza očigledno prevazilazi obavezu koju u normalnim okolnostima ima muž.⁴⁷⁰ Prema različitim izvorima, obaveza o podizanju djece važi do šeste,⁴⁷¹ do

je njihova uspomena na blagoslov) vidi: *Midraš Sifre* i *Malbim*, ibid. Prema ovim izvorima zabranjeno je pridržavati nadnicu hebrejskog roba - nego ju treba isplatiti u istom danu kada je i zarađena (V Knjiga Mojsijeva 24:15).

⁴⁶³ *Mišne Tora*, “*Hilhoṭ ’avadim*” (“*Propisi o robovima*”) 1:8.

⁴⁶⁴ *Tosafot* na *Qidušin* 20.

⁴⁶⁵ *Qidušin* 20.; *Mišne Tora*, “*Hilhoṭ ’avadim*” (“*Propisi o robovima*”) 1:9.

⁴⁶⁶ *Ketuvoṭ* 43.

⁴⁶⁷ *Mišne Tora*, “*Hilhoṭ ’avadim*” (“*Propisi o robovima*”) 2:12 (na kraju).

⁴⁶⁸ Komentar Rabi Yom-Ėova Ben Avrahama Alšviliya (na *Qidušin* 22.) pominje odjeću na veoma jasan način; dok je ostala tumačenja uključuju, kako se čini, u stanovanje. - Obaveze gospodara kod održavanja porodice roba su uglavno izražne riječju “*mezonoṭ*” (stan, hrana i odjeća).

⁴⁶⁹ *Mišne Tora*, “*Hilhoṭ ’avadim*” (“*Propisi o robovima*”) 3:1.

⁴⁷⁰ Rabi Yom-Ėov ben Avraham Alšvili, ibid. Vidi, takođe, primjedbu 85 gore.

⁴⁷¹ Komentar Eliyahua MizraĖija na III Knjigu Mojsijevu 25:41.

dvanaeste godine starosti⁴⁷² - a, po nekima, čak i nakon njihovog punoljetstva.⁴⁷³ Ova obaveza ne daje za pravo gospodaru roba da koristi rad njegove žene i djece. - Pravo na njihovu zaradu ima rob, a ne njegov gospodar.⁴⁷⁴ Mada, Ramban, nasuprot Rambamovom mišljenju, drži da bi bilo logično da ovo pravilo važi samo kada se porodica roba ne izdržava na račun njegovog gospodara.⁴⁷⁵

Robu prodanom od strane suda gospodar ima pravo nametnuti ženidbu sa kena'anskom robinjom - sa ciljem rađanja kena'anских robova⁴⁷⁶ - a sve pod uslovom da rob već ima hebrejsku ženu i djecu.⁴⁷⁷ No, gospodar ne može nametnuti robu održavanje intimnih odnosa sa robinjom, ako rob preferira da živi za ženom Jevrejkom: izbor je u rukama roba.⁴⁷⁸ Rob ima pravo življenja sa kena'ankom samo u vrijeme vlastitog robovanja.⁴⁷⁹ - Zbog sasvim prirodnog povezivanja sa djecom iz tog braka, postoji mogućnost da takav rob poželi produženje tog perioda - što stoji u suprotnosti sa idealima *Tore*. Vjerovatno je pravilo po kome je mogućnost ženidbe sa kena'ankom robinjom data samo u slučaju da hebrejski rob već ima ženu Jevrejku - uslovljeno željom da se smanji mogućnost da se hebrejski rob, ne želeći se rastati od svoje žene kena'anke, usprotivi oslobodenju.⁴⁸⁰

Ovakav odnos nije dozvoljen prema onome koji je sebe samog prodao u ropstvo.⁴⁸¹ Ovo ograničenje se, prema drugom izvoru u *halaha*, ne

⁴⁷² Rambanov komentar na II Knjigu Mojsijevu 21:3.

⁴⁷³ **Mišne Tora**, "*Hilhoṭ 'avadim*" ("*Propisi o robovima*") 3:1. Prema **Mišne lameleh**, *ibid*, - obaveza gospodara prema porodici roba je čak iznad sudske obaveze kojom se gospodar obavezuje prema svojoj porodici. - Treba pretpostaviti da će gospodar ispuniti svoje obaveze čak i ako ga zakon ne primorava. Vidi Ramban i Rabi Yom-Ḳov ben Avraham Alšvili, *ibid*.

⁴⁷⁴ **Mišne Tora**, "*Hilhoṭ 'avadim*" ("*Propisi o robovima*") 3:2.

⁴⁷⁵ Ramban i Rabi Yom-Ḳov ben Avraham Alšvili, *ibid*.

⁴⁷⁶ **Mišne Tora**, "*Hilhoṭ 'avadim*" ("*Propisi o robovima*") 3:3.

⁴⁷⁷ *Ibid*, 3:4.

⁴⁷⁸ Rambanov komentar na II Knjigu Mojsijevu 21:3.

⁴⁷⁹ **Mišne Tora**, "*Hilhoṭ 'avadim*" ("*Propisi o robovima*") 3:3.

⁴⁸⁰ Komentar Rabi Ya'aqova 'Emdina na **Qidušin** 20.

⁴⁸¹ **Mišne Tora**, *ibid*.

odnosi na dozvolu robu da živi sa kena'anskom robinjom - nego sa mogućnošću da mu se to nametne kao obaveza.⁴⁸²

11. Nagrađivanje

Hebrejski robovi i robinje ne smiju se pustiti na slobodu “*praznih ruku*”.⁴⁸³ Njihovi gospodari im moraju uručiti besplatan poklon, čija je najmanja vrijednost tri *šeqela*⁴⁸⁴ - što je ukupan iznos novčane vrijednosti prosječnog roba.⁴⁸⁵ Sud je ovlašten primorati robovlasnika, čak i uz upotrebu sile (u slučaju da je to potrebno) da ispuni pomenutu obavezu.⁴⁸⁶ Navedeni iznos je najmanji mogući koji se smije dati, bez obzira na kvalitet službe roba - a u slučaju da je gospodar od robovog rada izvukao posebnu korist - treba iznos povećati iznos s tim u skladu.⁴⁸⁷ Kao što je već rečeno:⁵⁰ rob gubi svoja prava samo u slučaju bijega prije kraja službe. Jasno je da je cilj nagrade rehabilitacija roba po njegovom oslobođenju. - Dakle, ona se ne smije upotrebiti za otplaćivanje njegovih dugova,⁴⁸⁸ isto kao što se ne smije upotrebiti⁴⁸⁹ za “milostinju” i slične svrhe. - Iako je njihova namjena slična - ona nije identična, jer, za razliku od milostinje, u slučaju nagrade oslobođenom robu radi se o spriječavanju - a ne o olakšavanju siromaštva.⁴⁹⁰ Po Rašijevom mišljenju,⁴⁹¹ međutim, samo je gospodar oslobođen od obaveze vraćanja dugova svoga roba putem namjenjivanja dijela njegove nagrade u tu svrhu - dok se sami potraživatelji dugova mogu, od

⁴⁸² Komentar Rabi Yom-**ĕ**ov ben Avraham Alšvilija na *Qidušin* 15. - Uporedi sa “*Ha-ketav we-ha-qabala*” na II Knjigu Mojsijevu 21:3.

⁴⁸³ V Knjiga Mojsijeva 15:13.

⁴⁸⁴ *Mišne Tora*, “*Hilhoṭ ’avadim*” (“*Propisi o robovima*”) 3:14.

⁴⁸⁵ II Knjiga Mojsijeva 21:32. Uporedi primjedbe 176-178.

⁴⁸⁶ *Mišne lameleh*, na *Mišne Tora*, ibid.

⁴⁸⁷ *Mišne Tora*, ibid.

⁴⁸⁸ *Mišne Tora*, ibid 3:15.

⁴⁸⁹ *Tosefta - Pea* 4:16; Mordehi na *Bava Batra* 1:397; *ŠulĒan ’Aruh - Yore De’a* 453-12

⁴⁹⁰ Najviši od osam stepeni “pravednosti” stiće se davanjem siromahu poklona, praćenog partnerstvom ili zaposlenjem - da bi mu se omogućila ekonomska samostalnost – vidi: *Mišne Tora*, “*Hilhoṭ ’aniyim*” (“*Propisi o siromašnima*”) 10:7; *ŠulĒan ’Aruh - Yore De’a* 249:6).

⁴⁹¹ Rašijev komentar na *Qidušin* 15.

momenta kada je nagrada već u njegovim rukama, obratiti oslobođenom robu i zahtijevati od njega ono što im pripada.⁴⁹² Odgovor na pitanje da li i onaj koji je prodao samog sebe u roblje ima pravo na nagradu po oslobođenju je predmet podjele mišljenja - kako u *Talmudu*⁴⁹³ - tako i kod kasnijih rabinskih autoriteta.⁴⁹⁴ Dva su razloga navedena kao osnov za diskriminiranje onoga koji sebe samoga prodaje u roblje:

- (a) želja za obeshrabrivanjem samoprodaje⁴⁹⁵ putem uvođenja “kazne” za dobrovoljno robovanje,⁴⁹⁶ i
- (b) činjenica da je onaj ko je sebe samoga prodao u roblje već prilikom prodaje dobio od gospodara iznos (odnosno svoju novčanu protivvrijednost) ekvivalentan nagradi pri oslobođenju, i koji je u njegovim rukama - dok je rob koji je prodan od strane suda, primoran dati taj iznos kao odštetu žrtvi od koje je ukrao⁴⁹⁷ - te bi, prilikom oslobođenja, u slučaju nepostojanja ovakve nagrade, ostao bez ičega.⁴⁹⁸

I ovaj zakon je zasnovan na poređenju između oslobađanja roba i izbavljenja Jevreja iz Egipta;⁴⁹⁹ jer Bog je nametnuo Egipćanima obeštećenje svojih bivših robove uoči njihovog oslobađanja.⁵⁰⁰

12. Prodaja robova nejevrejima

⁴⁹² *Mišne lameleh* na “*Hilhot ’avadim*” (“*Propisi o robovima*”) 3:15.

⁴⁹³ *Qidušin* 15.

⁴⁹⁴ *Mišne Tora*, “*Hilhot ’avadim*” (“*Propisi o robovima*”) 3:12, i većina rabina (vidi, *Mišne lameleh*, ibid.) određuju da onaj koji sebe proda u ropstvo nema pravo na nagradu. *Tosafot (Qidušin* 15.) imaju suprotno mišljenje. Vidi, takođe, “*Min Ėaṭ ha-Ėinuh*” 482.

⁴⁹⁵ Komentar na *Toru* Rabi Yiĥ Ėaqa ’Arame, “*Aqedaṭ Yiĥ Ėaq*”, poglavlje 46 (II frankfurtsko izdanje 32:)

⁴⁹⁶ Vidi gore poglavlje 5: “*Lopov, čovjek pod stečajem - te onaj koji proda u ropstvo*”.

⁴⁹⁷ *Mišne Tora*, “*Hilhot geneva*” (“*Propisi o krađi*”) 2:11.

⁴⁹⁸ Epstein, “*Tora Temima*” – komentar na V Knjigu Mojsijevu 15:14; i Rabi D. Hofman - komentar na V Knjigu Mojsijevu 15:14.

⁴⁹⁹ V Knjiga Mojsijeva 15:15.

⁵⁰⁰ *Sifre*, Raši i Rašbam, ibid.

Jevrejini je zabranjeno prodati samog sebe nejevrejini - premda je takva prodaja, ako do nje ipak dođe, važeća.⁵⁰¹ Postoji obaveza njegov otkupa - da se ne bi izgubio u nejevrejskoj sredini.⁵⁰² Ova obaveza, nametnuta od suda, obavezuje njegove bližnje - i to, što mu je neko bliži - to je njegova obaveza veća. - Ako njegovi bližnji ne ispune obavezu otkupa – tada svaki Jevrejini podliježe ovoj obavezi.⁵⁰³ Ako, ovakav rob, unatoč rečenome, ipak, ne bi bio otkupljen – tada on robuje do godine jubileja⁵⁰⁴ - a njegova braća Jevreji dužni su nastojati da ishoduju kod njegovog nejevrejskog gospodara obavezu da dotični neće biti mučen ili pretjerano iskorištavan.⁵⁰⁵ Čovjek koga prodaje sud, ni u kom slučaju, neće biti prodan nejevrejini.⁵⁰⁶

Žena nema pravo kupiti roba muškarca - bez obzira na to da li je on Jevrejini ili ne - da ne bi pobudila, ponašajući se slično “lakož ženi”, sumnju o vlastitom moralnom integritetu.⁵⁰⁷

Zabranjeno je kupiti “*pravednog pridošlicu*” (konvertita na jevrejsku vjeru) kao roba.⁵⁰⁸

13. Hebrejska sluškinja

Žena se ne smije prodati zbog krađe.⁵⁰⁹ Postojala je podjela mišljenja po pitanju, da li je ženi dozvoljeno prodati samu sebe⁵¹⁰ ili nije⁵¹¹ - no u *Talmudu* je, na kraju, odlučeno da joj je to ipak zabranjeno.⁵¹²

⁵⁰¹ *Mišne Tora*, “*Hilhoṭ ’avadim*” (“*Propisi o robovima*”) 1:3.

⁵⁰² Ibid, 1:4.

⁵⁰³ Ibid, 2:7.

⁵⁰⁴ Ibid, 2:6.

⁵⁰⁵ Ibid, 1:6 (pri kraju)

⁵⁰⁶ Ibid, 1:3.

⁵⁰⁷ Ibid, 1:2; *ŠuĖan ’Aruḥ - Yore De’a* 267:19.

⁵⁰⁸ *Mišne Tora*, “*Hilhoṭ ’avadim*” (“*Propisi o robovima*”) 1:2.

⁵⁰⁹ Ibid, ibid; “*Hilhoṭ geneva*” (“*Propisi o krađi*”) 2:12.

⁵¹⁰ Rambanov komentar 21:4 (kraj).

⁵¹¹ *Mišne Tora*, “*Hilhoṭ ’avadim*” (“*Propisi o robovima*”) 1:2.

⁵¹² Vidi *Mišne lameleh*, ibid.

Hebrejska sluškinja pomenuta u *Tori* je djevojka mlađa od dvanaest godina, koja je prodata od strane oca⁵¹³ - pod ranije navedenim uslovima.²⁸ Zakoni koji uređuju njen položaj (pored položaja njenog vlasnika) i odnos prema njoj identični su zakonima koji važe za hebrejskog roba⁵¹⁴ - izuzev što u njenom slučaju postoji i dodatno pravilo: da je otac **mora** otkupiti u trenutku kad za to bude imao sredstava.⁵¹⁵ Sud mu to može nametnuti i protiv njegove volje,⁵¹⁶ ako nađe za shodno - jer njena prodaja u ropstvo predstavlja mrlju na savjesti cijele porodice.⁵¹⁷ Hebrejska sluškinja uživa povlastice date bilo kojoj vrsti robova – dok njene dužnosti ostaju one specificirane zakonom. – Tako, kao i u slučaju roba koji je prodan od strane suda⁴⁷ – njen ugovor se ne smije produžiti na više od šest godina.⁵¹⁸ - Istovremeno, kao i u slučaju roba koji je prodao sam sebe,⁵⁶ ne može se produžiti period njenog služenja.⁵⁷ Nakon smrti vlasnika njegov sin je ne može naslijediti,⁵¹⁹ što je povlastica roba sa produženim periodom službe.⁶² Dapače, ona mora biti oslobođena u dvanaestoj godini, kad tjelesno sazrijeva.⁵²⁰ Nasuprot robu koji je sam sebe prodao¹⁰⁵ - ona ima pravo na nagradu prilikom oslobođenja⁵²¹ - jer u činjenici da ju je prodao otac vidimo paralelu sa prodajom u ropstvo od strane suda.⁵²²

Osnovni cilj njene prodaje treba biti njena udaja - ili za vlasnika, ili za njegovog sina - što je obaveza snažnija od obaveze otkupa.⁵²³ Prema tome, zabranjeno ju je prodati čovjeku kome je zabranjeno da je oženi.⁵²⁴

⁵¹³ *Mišne Tora*, “*Hilhoṭ ’avadim*” (“*Propisi o robovima*”) 4:1.

⁵¹⁴ *Ibid*, 1:9.

⁵¹⁵ Vidi Rašijev komentar na *Qidušin* 18.

⁵¹⁶ *Qidušin* 18.; *Mišne Tora*, “*Hilhoṭ ’avadim*” (“*Propisi o robovima*”) 4:2.

⁵¹⁷ *Ibid*.

⁵¹⁸ *Ibid* 4:4.

⁵¹⁹ *Ibid*.

⁵²⁰ *Ibid*, 4:5.

⁵²¹ *Ibid*, 3:13.

⁵²² *Mišne lameleh*, *ibid*.

⁵²³ *Behoroṭ* 4:7; *Mišne Tora*, “*Hilhoṭ ’avadim*” (“*Propisi o robovima*”) 1:7.

⁵²⁴ *Mišne Tora*, “*Hilhoṭ ’avadim*” (“*Propisi o robovima*”) 4:11.

Razumljivo, za ovakav brak potrebna je njena potpuna saglasnost.⁵²⁵ Premda je ceremonija ovakvog vjenčanja nešto jednostavnija od redovne ceremonije vjenčanja, s obzirom na ugovor o ropstvu – ona, ipak, sadrži *Ĕupa* (vjenčanje pod baldahinom) - te je, prema tome, hebrejska robinja žena svoga muža na jednak način kao i svaka druga žena.⁵²⁶ Činjenica je, da su različiti bitni zakoni vjenčanja, koji važe za muškarca i ženu koji su se redovno vjenčali, zapravo proizašli iz zakona koji regulišu odnos prema hebrejskoj sluškinji kao prema udatoj ženi.⁵²⁷

c. Zaključak

Društvena važnost hebrejskih zakona o ropstvu

Gore navedeni pregled predstavlja primjeren red društvenih odnosa između poslodavca i radnika - zasnovanih na uzajamnom poštovanju, bratstvu i uzajamnim uslugama - a koji su donešeni na najsprovodiviji mogući način. Kao što se iz svega rečenog vidi, osnovni cilj sistema zakona je restitucija i rehabilitacija asocijalnih elemenata. Ovaj aspekt zakona posebno je dodatno objasniti - jer on predstavlja najvažniji doprinos Jevrejstva tretmanu prestupnika.

Ova je rasprava ograničena na predmet siromašnog lopova. U današnjem društvu većina ovakvih prestupnika se osuđuju na različite kazne zatvora. Kaznom zatvora postiže se samo kažnjavanje i zastrašivanje, bez ikakvog pokušaja da se uklone društveni uslovi koji su proizveli krivično djelo.

Ova metoda se, zbog svoje prirode, sastoji iz pet znatnih deformacija:

- (a) Ne postoji velika vjerovatnoća da će zatvor popraviti moralno stanje prestupnika. - Samo poboljšanje koje dolazi kao posljedica njegovog ličnog truda dovešće do njegove rehabilitacije. Okolina puna prestupnika, njegovo izgnanstvo iz zdrave društvene zajednice i nametnuta nezaposlenost, udružice se zajedno - i preobraziti zatvorenika u surovog prestupnika koji će uvijek tražiti način kako da se osveti društvu.
- (b) Zatvaranjem onoga koji izdržava porodicu neopravdano se kažnjava i ponižava i njegova porodica koja, u vrijeme njegovog “otsustva”

⁵²⁵ Ibid, 4:8, i “*Kesef mišne*”, ibid; protiv mišljenja *Tosafot (Qidušin 5., kraj)*

⁵²⁶ *Mišne Tora*, “*Hilhot ’avadim*” (“*Propisi o robovima*”) 4:7, 9.

⁵²⁷ II Knjiga Mojsijeva 21:10, i *Midraš Mehilta*, ibid.

biva izložena mnogim nepravičnim poteškoćama. Porodični sukobi, po njegovom povratku, takođe su neminovnost.

- (c) Zatvor pogađa i poštenog građanina koji poštuje zakon - koji je, plaćanjem poreza, primoran doprinosti izdržavanju prestupnika.
- (d) Zatvaranje prestupnika ne daje žrtvi prstupa stvarnu zadovoljštinu - jer prouzrokovana šteta nije i neće biti nadoknađena.
- (e) Siromašni zatvorenik ostaje, po odsluženju kazne, bez novčanih sredstava za rehabilitaciju - što ga navodi da ponovi svoje djelo, a društvo bi trebalo strahovati da će ovaj put imati više sreće - jer je u zatvoru dobio profesionalne savjete drugih zatvorenika.

Prema tome, jevrejski pravni sistem ne vidi u zatvoru sredstvo kažnjavanja. *Halaha* poznaje zatvor, ali samo:

- (a) kao pritvor, za čuvanje prestupnika prije suđenja,⁵²⁸
- (b) kao mjeru za zaštitu društva od sigurnog ubice kojem se ne može izreći smrtna kazna (zbog nedostatka direktnih dokaza, specifičnih okolnosti, ili iz nekih drugih razloga)⁵²⁹ - ili
- (c) kao zaštitnu mjeru za nenamjernog ubicu koji se od osвете žrtvine rodbine spašava sklanjanjem (zajedno sa svojim učiteljem)⁵³⁰ u “*grad utočište*” – gdje ostaje sve do smrti velikog sveštenika – nakon čega ga rodbina ubijenoga više ne smije goniti – bez da zato odgovara pred zakonom.⁵³¹

Kako zatvor ne doprinosi stvarnoj rehabilitaciji prestupnika - on se, stoga, i ne koristi kao čisto sredstvo kazne.

Dakle, jedna od alternativa koja se razvila u okviru hebrejskog prava je usvajanje prestupnika od strane dobrostojeće jevrejske porodice, putem sudskog naloga. U osnovi strogih zakona koji se odnose na tretman

⁵²⁸ III Knjiga Mojsijeva 24:12; IV Knjiga Mojsijeva 15:32; *Sanhedrin* 88; *Mišne Tora*, “*Hilhoṭ ha-roḥ eaĒ ušmirat nefesh*” (“*Propisi o ubici i očuvanju duše*”) 4:3.

⁵²⁹ *Mišne Tora*, “*Hilhoṭ ha-roḥ eaĒ ušmirat nefesh*” (“*Propisi o ubici i očuvanju duše*”) 4:8.

⁵³⁰ *Ibid*, 7:1.

⁵³¹ IV Knjiga Mojsijeva 35:22-34.

robova, kao i mnogih prava koja im se trebaju pružiti, leži pretpostavka da su materijalni uslovi kod vlasnika isuviše dobri (ako nisu, vlasnik nije u mogućnosti držati roba u istim uslovima u kojima on živi uz lagane poslove, kako propisuje zakon) - te da je vlasnik čovjek blagog karaktera. Na ovaj način *halaha* izbjegava pet, dole navedenih, nedostataka zatvora:

- (a) lopov se, time što je smješten u normalnu, poštenu i zdravu društvenu sredinu, usavršava u umjetnosti pristojnog izdržavanja kao osoba korisna društvu. Pokazuju mu se prednosti kulturnog života, i on u njima uživa.
- (b) U periodu njegovog robovanja njegova porodica se izdržava na račun njegovog gospodara.⁸⁷⁻⁸⁸
- (c) Građani koji poštuju zakon nisu obavezni snositi troškove izdržavanja prestupnika koji se nalazi u njihovom okruženju. Troškovi koje snosi gospodar ekvivalentni su dobiti koju ima od službe roba.
- (d) Prilikom prodaje lopova u ropstvo, žrtva krađe dobija potpuno obeštećenje za ono što je izgubila.¹⁰⁹
- (e) Rob oslobođanjem ne ostaje bez ikakvih sredstava za život. - Upravo suprotno: daju mu se novčana sredstva potrebna za rehabilitaciju.

Jevrejski zakoni o hebrejskom robu predstavljaju beskompromisno protivljenje ropskom sistemu koji je, bez ikakvog protivljenja, postojao u institucijama ropstva drugih naroda - bili kulturni ili ne, sve do novog vremena. – “*Jevrejin, unatoč činjenici da griješi, ostaje Jevrejin*”;⁵³² čak i najokorjeliji prestupnik ostaje Božiji sin⁵³³ - te se prema njemu tako treba i odnositi. Njegovo dostojanstvo ne smije biti povrijeđeno. Mudrost i jeste u tome da se upravo na onog ko je moralno slab gleda kao na sebi ravnoga. – Jer, samo na taj način može ga se naučiti da se prema svojim bližnjim ne odnosi kao prema smetnjama koje ograničavaju njegovu slobodu; ili kao prema parazitima koji, tobože, žive na njegov račun - nego, da ih, radije, vidi kao jednakopravne partnere. - Ovu duhovnu nit nastoje promovisati ovi zakoni.

⁵³² *Sanhedrin* 44.; vidi takođe “*Seder Eliyahu Raba*”, 7, (izdanje Friedman, str. 33), na V Knjigu Mojsijevu 33:29.

⁵³³ *Qidušin* 36.; uporedi sa “*Midraš Tanaim*” na V Knjigu Mojsijevu 11:17 (izdanje Hofman), str.39, pri kraju.

Siromaštvo i kriminal predstavljaju dva osnovna faktora uznemiravanja zdravog društva. Ovim zalima, koja razjedaju korijene društvenog mira i poštenja, moguće je suprotstaviti se samo vraćanjem osjećaja samopoštovanja osobama bez ikakve imovine, kao i onim koji se nalaze na najnižem moralnom nivou. Sloboda je veoma vrijedan poklon, ali postoje oni koji je oštećuju (prestupnici), dok drugi ne uspijevaju iskoristiti priliku ni da je osjete (siromašni) - te će preferirati materijalnu zavisnost - milostinju. Prestupnicima i siromašnim treba demonstrirati prednosti slobode putem njene privremene negacije. Negacije koja nije vezana njihovim nivoom - već izborom njihovog zaposlenja. Upravo u nemogućnosti korišćenja posla kao sredstva za svoje direktno samoizdržavanje i korisno poboljšanje ljudskih odnosa i uslova rada skriven je odlučujući razlog propadanja ovih dviju grupacija. Rad nije opterećenje - već bolni uslov zarade; njegovo značenje je "usluga". - Tome treba učiti roba - da postane "onaj koji služi" ljudskom društvu i porodici. Samo na ovaj način će rob u periodu svog šestogodišnjeg "robovanja" početi cijeniti istinsku slobodu - "svoj *Šabat*".

Prof. Rav 'Imanuel Rikman, dekan Univerziteta Bar-Ilan

PRAVO NA PRIVATNOST I RELIGIJSKA PRISILA U JEVREJSTVU

Sadržaj:

1. Predgovor
2. Važnost prava na privatnost
3. Institucija kopilanstva
4. Vrijednost zapovijedi - u izostanku prisile
5. Religijska prisila
6. Kraj

1. Predgovor

Još prije trideset godina isticao sam⁵³⁴ koliko je drevno i utemeljeno pravo na privatnost u jevrejskom pravu, i koliko je sveobuhvatna *talmudska* literatura po ovom pitanju – za razliku od savremenih država, koje su, tek u posljednjih stotinu godina, otpočele definisanje prava privatnosti, i donijele zakone u cilju njegovog obezbjeđivanja.

Od objavljivanja pomenutog rada do danas učinjeno je mnogo na sistematizaciji i tumačenju jevrejskih izvora koji se bave ovom temom.⁵³⁵ - Unatoč tome, čini se, da je jedan, veoma važan, aspekt ovog problema promakao čak i očima poštovanih učenjaka - što iznenađuje – jer, po meni, radi se o jednom od najpotresnijih aspekata jevrejskog prava, koji

⁵³⁴ U okviru literarne kritike za *Yaleov "Law Journal"*.

⁵³⁵ U Izraelu je Na'um Rakover sistematizovao ove izvore da bi olakšao Parlamentu pristup jevrejskim izvorima – ne bi li im isti poslužili kao polazišna tačka kod donošenja zakona. Norman Lam, predsjednik *Yeshivah University*, napisao je članak na ovu temu u časopisu "*Judaism*". – Postoji, osim toga, i duži članak Alfreda S. Cohena objavljen u "*Journal of Halachah and Cotemporary Society*".

me podstiče da, više nego ikada, poštujem svoje jevrejsko nasljeđe i njegove korijene - kako one date sa neba - tako i one stvorene od čovjeka.

Po mom skromnom mišljenju, područje religijskog promišljanja i obdržavanja vjerskih propisa je područje koje zahtijeva maksimalnu zaštitu prava pojedinca. - I, eto, baš tu nailazimo na paradoks. S jedne strane, Jevrejstvo jeste vjerovjerski zakon koji čovjeku daje najopsežniji zamislivi spisak uputa na temu mišljenja i djelovanja. - S druge, pak, strane, čak i u periodu drevnog Jevrejstva, nikada se nije pokušalo zadrijeti u privatno područje pojedinca provjeravanjem ispravnosti njegove vjere i njegovih ubjeđenja. U većini slučajeva, dovoljna je bila njegova riječ - a suđenje o istinosti njegovog iskaza bilo je u ekskluzivnoj božanskoj nadležnosti. Jevrejin koji bi javno zgriješio - bio bi kažnjen za svoje djelo koje se protivi obavezujućim normama. Jevrejska država, uprkos tome, nikada nije bila policijska država. Iako religija dotiče sva područja života i djelovanja, te iako su njeni propisi opšteobavezni (prvenstveno kada su u pitanju principi vjere i osnovne doktrine - na primjer zabranjeno je aktivno širenje jeresi) - svejedno, nikada nije postojao državni nadzor nad ljudskim mišljenjem – pa, čak, ni nad privatnim djelovanjem.

Višestruko važan osnov ovog liberalnog pristupa, koji mnogi zanemaruju, nalazi se u III Knjizi Mojsijevoj. Tamo se navodi da muškarci i žene postaju nečisti zbog svojih lučevina – te, zbog toga, moraju izvršiti obredno kupanje. Na njima je da nakon obrednog pranja broje “*čiste dane*”. - Ova obaveza važi i za muškarca i za ženu, bez izuzetka. Postoje odvojene naredbe za svakoga od njih, i nakon svake naredbe o brojanju dana pojavljuju se riječi: “*samom sebi*” ili “*samoj sebi*”. - Niko drugi ne broji za njih. Nema nikakvog nadzora, nikoga ko bi provjeravao da dotični ne varaju, ubrzavajući proces “*očišćenja*”. Čovjeku je ukazano potpuno povjerenje. Tako nalaže *Talmud* - proglašavajući, na taj način, pravo privatnosti, još prije dvije hiljade godina.

Na nesreću, postoje mnoge jevrejske zajednice koje nisu dorasle dubini predivnog bogatstva jevrejskog nasljeđa – pa su u nekim zajednicama čak spravljane liste sa imenima ljudi koji su pogriješili prilikom obrednog kupanja u *miqwe* (obrednom kupatilu). Ovakvo djelovanje ne poklapa se sa izvornom tradicijom.

Izvornu, pak, tradiciju moguće je uporediti sa odlukom jednog od članova finansijske komisije grada New Yorka po kojoj bi se izjava onog koji se komisiji obratio sa molbom za pomoć trebala prihvatiti bez provjeravanja. Provjera bi se vršila isključivo u slučaju da postoje činjenice koje pobuđuju sumnju u iskrenost podnosioca molbe - dok bi se, u svakom drugom slučaju, trebalo osloniti na izjavu siromaha. – Isti činovnik, je smatrao da bi isti principi trebali biti primjenjeni i na izjavu

bogatog datu poreskim vlastima. Nemam namjeru baviti se, ovdje, finansijskom politikom New Yorka - ali sam duboko dirnut činjenicom da je *halaha*, još prije mnogo vremena, pokazala veliku osjetljivost prema pravima muškarca i žene u pitanju obdržavanja religijskih propisa. Iz svega rečenog proizilazi da ovo pitanje zahtijeva mnogo dublji pristup.

2. Važnost prava na privatnost

Da li je moguće da se od nadzora nad vjerovanjem i ponašanjem pojedinca odustalo samo zbog pragmatičnih razloga? Na prvi pogled, ovakva tvrdnja se čini opravdanom. Na koncu konca, koliko resursa može jevrejska država izdvojiti za uhode i obavještajce? Takođe, postavlja se pitanje: kako država može podići optužbu bez dokaza? Prema *halaha*, u okviru krivičnog zakona, priznanje od strane optuženog, nikada nije bilo mjerodavno. Sudovi su zahtijevali svjedoke - a ovih, opet, nije bilo previše - zbog nepostojanja državne mreže uhoda. Moguće je pomisliti da se država pomirila sa nedostatkom dokaza o inkrimisanom djelu - jer je to bila jedina logična i realna politika koju je uopšte mogla usvojiti.

Ali, to nije cijela istina. Jevrejski sudovi mogli su stimulisati doušnike davanjem naknade - kao što je to činila evropska crkva u srednjem vijeku. Šta više, jeretike i one koji se nisu ponašali onako kako je zahtijevano od njih moglo se uhvatiti u unaprijed pripremljene zamke - ne bi li pred svjedocima iskazali jeres ili učinili prestup. Treba pomenuti, da je *halaha* samo u jednom jedinom slučaju usvojila ovu taktiku - u slučaju podsticatelja i podstrekača na bogoslužje koje nije zapovjedio Bog (recimo: idolopoklonstvo). Ako bi čovjek aktivno širio jeres - utičući na druge, što predstavlja prijetnju ideološkom karakteru države, bilo je dozvoljeno upotrebiti ovakva sredstva u cilju njegovog hvatanja. Ali, ako pomenuti nije pokušao pridobiti druge da prihvate njegovo mišljenje, ne koristi se namamljivanje u cilju otkrivanja njegovog mišljenja. Čini se, dakle, da je *halaha*, jednostavno, ignorisala jeretička uvjerenja i neispravno djelovanje pojedinca - sve dok isti nisu bili javno izražavani i izvođeni - i reagovala samo u slučaju njihovog objavljivanja koje je predstavljalo opasnost po zajednicu onih koji pravo vjeruju i čine.

Trebali bismo se začuditi pred činjenicom da se pravo na privatnost zasniva na odredbama koje se tiču bračnih odnosa. O važnosti privatnosti u jevrejskoj tradiciji po pitanju odnosa između muža i žene saznajemo iz riječi proroka naroda svijeta, Bil'ama. On je pohvalno podvukao činjenicu da jevrejski šatori nisu bili okrenuti jedan prema drugome. - Bračni parovi su imali svoju privatnost čak i u pustinji, oni nisu održavali odnose u prisustvo drugih parova. Na taj način podvučena je razlika između čovjeka i životinje.

Briga za obezbjeđenje privatnost na području bračnih odnosa ne proizilazi samo iz odnosa prema ljudskom dostojanstvu, u njoj postoji i religijska dimenzija. Baš u ovom području zahtijeva se od parova da pokažu svoju vjeru i osjećanje obaveze prema Bogu i njegovim naredbama. Ako na ovom području ne bude vladalo povjerenje - vlasti će biti primorane da dignu ruke – zbog činjenice da je stalni nadzor nemoguć. Stoga, potrebno je razviti suzdržanost. Potrebno je podržati sposobnost za pokazivanje samouzdržanosti - jer bez nje se ne bi mogao održati kulturni život, a samo ljudsko društvo bi se spustilo na nivo niži od onog koji vlada u džungli. Očevi i majke, braća i sestre, bili su primorani naučiti se suzdržavati od incesta snagom vlastitih uvjerenja i savjesti. Ovo je tačno i kada se radi o bilo kom drugom nezakonitom sistemu odnosa.

3. Institucija kopilanstva

Jedan segment *Tora* zakonodavstva danas izaziva ograđivanje, i predstavlja jedan od najvećih problema u nasljeđu *Tore*. I pored činjenice da postoje oni koji nisu spremni prihvatiti ovu instituciju cijelim srcem – naša je obaveza da prihvatimo i pokušamo razumjeti božanski diktum. Riječ je o instituciji kopilanstva.

Naši mudraci su bili svjesni problematičnog karaktera ove institucije. I oni su imali problem sa pitanjem da li je pravedno da jedan čovjek zgriješi – a da drugi ispaštaju zbog njegovih grijeha. No, oni su razumjeli da je jedina ograda koja može spriječiti nemoralno seksualno ponašanje upravo prijetnja da će se iz zabranjenog uživanja roditi kopile. Ova prijetnja je upravljena na podsticanje suzdržanosti. – Stoga, čak ni mudraci *Talmuda*, nisu našli za shodno da neutralizuju stigmatizaciju i ekskomunikaciju djeteta nastalog u protivzakonitoj vezi. Upravo suprotno, oni su u toj mjeri povećali strah od statusa kopileta, da je narod smrt takvog djeteta pretpostavljao njegovom životu u sramoti. Prije oko dvije stotine godine, jedan je veliki tumač *halahe*, putem hipotetičkih tvrdnji, došao do zaključka da je, u slučaju da je dijete koje se treba roditi kopile, dozvoljen pobačaj. *Talmud*, iskazuje sličan stav - prokletstvo nezakonitog djeteta je toliko da su majke takve djece preferirale njihovu smrt. Ako čovjek nađe dijete čija je majka poduzela mjere za osiguranje njegovog života, bez obzira na to što ga je napustila - dijete se smatra zakonitim – jer da nije tako, uzima se kao pozitivna pretpostavka da bi njegova majka preferirala njegovu smrt. U toj mjeri je *halaha* razvila strah od kopilanstva.

Istovremeno, *halaha* nastoji obezbijediti krajnu preciznost u ovom pitanju, - ne dozvoljavajući olako posezanje za etiketom kopilanstva. - Ovo je izvanredan primjer unutrašnje logike *halahe*. – S jedne strane stvara se strašna prijetnja – dok se, s druge strane, gotovo u potpunosti, otklanja mogućnost ostvarenja prijetnje.

Po jevrejskom pravu, za razliku od definicije prihvaćene kod većine drugih naroda, vanbračna djeca su potpuno zakonita. - Čak su i djeca rođena u okviru nezakonitog braka zakonita. Kopilad su samo ona djeca koja su bila plod preljube udate žene sa drugim muškarcem, zabranjenih seksualnih odnosa - ili odnosa između ljudi koji se nikad ne bi mogli vjenčati - na primjer: dijete koje se rodilo iz odnosa između brata i sestre. Kako je moguće dokazati incest da bi se dokazalo da je dijete kopile? Ne smije se zanemariti činjenica da je u jevrejskom pravu *an general* teško dokazati krivicu – a da je u slučaju preljube ova poteškoća još veća. – Naime, uzima se kao pozitivna pretpostavka da je muž otac sve djece svoje žene - čak i ako je bio odvojen od nje godinama – jer - možda se pojavio usred noći da bi došao k njoj i oplodio je - ili je, možda, oplodnja izvršenja vještačkim putem. Radi se o pravnim pretpostavkama. – Stanje suprotno od pretpostavljenog mora se posebno dokazivati. No, majka ne može, a i ne želi, svjedočiti protiv svog djeteta. - Zakon je zato veoma jasan: kopiletom se smatra samo onaj čija je nezakonitost očigledna. Sve dok postoji i najmanja sumnja dijete neće biti proglašeno kopiletom.

Proizilazi, dakle, da je *halaha* stvorila relativno klimavu ogradu koja je uzela u obzir veliku vrijednost privatnih odnosa u jevrejskoj tradiciji. Radi velike važnosti koju *halaha* pridaje svetosti porodičnog života - institucija kopilanstva, kao i procesi koji bi unesrećili društvo (kao što se desilo u mnogim drugim zajednicama), ograničeni su gotovo do eliminacije. Ponekad se dešavalo da su se sami Jevreji ponašali veoma brutalno - ali, *halaha* i za nju odgovorni bili su krajnje pažljivi i tražili su olakšavajuće okolnosti. *Talmud* kaže da mnogi mudraci nisu htjeli otkriti identitet kopileta - iako su za pojedince znali da potiču iz protivzakonite veze. Kolika je razlika između ovog pristupa - i onog nekih savremenih rabina, koji traže da se pretpostavke dokažu oficijelnim dokumentima.

4. Vrijednost zapovijedi – u nedostatku prisile

Ne treba se čuditi činjenici da Jevrejstvo teži ka tome da njegovi pripadnici svojevolutno ispunjavaju svoje vjerozakonske obaveze. Svaka država, svaki pravni sistem, želi da njegovi članovi idu pravim putem svojevolutno, i uz vlastitu saglasnost - bez vanjske prisile. Pored toga, postoji razlika među različitim sistemima. Želja država i zakonodavnih sistema za uspostavljanjem građanske samosvijesti i discipline proističe iz htijenja da se izbjegnu troškovi i neugodnosti povezani sa prisilnim provođenjem zakona – te iz htijenja da se obezbijedi društveni red. Jevrejstvo, danas, ide preko toga – i zahtijeva od Jevreja da poštuju *miŕ woŕ* bez prisile – jer *Sanhedrin*, koji bi ih jedini na to mogao prisiliti, još uvijek nije obnovljen. – *Miŕ woŕ*, dakle, treba držati, čak i ako ne postoje institucije za njihovo nametanje – i to, iz jednostavnog razloga, što je njihov krajnji cilj ljudsko savršenstvo. – A savršen čovjek, ionako, djeluje na osnovu savjesti i uvjerenja - a ne zbog spoljnih prijetnji.

Iz perspektive ovog cilja - ljudske savršenosti, moguće je razumjeti zašto Jevrejstvo posvećuje toliku pažnju pravu privatnosti u stvarima koje se tiču čovjekovog mišljenja i njegovog djelovanja u privatnom domenu. Svaka sličnost sa policijskom državom ruši, ili, u najmanju ruku, smanjuje mogućnost odgajanja izistinskog uvjerenja pojedinca. Mi pokušavamo prenijeti djeci takav pristup i pravilnu vjeru - bez da u njima pobuđujemo strah od biča. Ponekad je nemoguće, kao i neuputno suzdržavati se od upotrebe biča – no, bič nije put kojim treba ići u svakom slučaju.

Pravilo, tačno u slučaju bilo kog pravnog sistema – pa tako i u slučaju Jevrejstva, je: nemoguće je suzdržati se od upotrebe sile u potpunosti. Sila je ponekad potrebna radi kažnjavanja – no, u većini slučajeva, ipak samo radi zastrašivanja. Tek prijetnja upotrebom sile pomaže određenim ljudima da se uklope u okolnosti – i omogućuje idrugim ljudima uživanje u slobodi. Mada je, prema učenju Jevrejstva, idealna situacija kraljevstvo u kome su svi sveštenici, i u kome je cijela nacija sveti narod. Privrženost Jevrejstvu je, u stvari, sredstvo za ostvarivanje sna onih koje, danas, smatramo filozofskim revolucionarima.

Važnost koju Jevrejstvo pridaje privatnosti i svojevremeno poštovanju Boga, moguće je uvidjeti i iz jevrejskog pristupa ispovijedi i priznanju grijeha. Oduvijek se, u Jevrejstvu, čovjek ispovijedao samo Bogu – i to nasamo - a ne pred drugim ljudima. I ne samo to – nego se, čak, ne smatra potrebnim da se ispovijed kaže glasno. – Dovoljno je kazati je u sebi. Jasno je, samo po sebi, da ne postoji potreba da neko određen sasluša ispovijed – ili da mu se barem dade naslutiti o kakvom se grijehu radi. Privatnost ispovijedi jedan je od razloga zašto se dvokratna svakodnevna nacionalna molitva obavlja šapatom. – Budući da se dešava da se čovjek želi ispovijediti u toku molitve - ako bi molitve bile govorene glasno on bi se libio ispovijedanja, i propustio priliku – a ne znamo da li bi kasnije ponovo bio jednako motivisan da se ispovijedi. Strah od ponižavanja onog koji je zgriješio može se vidjeti iz biblijskog propisa po kome se žrtva za grijeh prinosi na istom mjestu u Hramu gdje se prinosi i dobrovoljna žrtva - da prisutni ne bi znali da li se žrtva prinosi za grijeh ili dobrovoljno. Briga za osjećaje grješnika je od primarne važnosti. Poštovanje njegove privatnosti i njegove časti je potpuno zaštićeno.

5. Religijska prisila

No, ipak, postavlja se pitanje, da li striktno poštovanje privatnosti religijskih čovjekovog mišljenja i djelovanja može živjeti pod istim krovom sa načelom po kome se Jevrejina koji odbija ispunjavati *miš wot* može prisiliti da ih ispunjava? Jer - moguće je kažnjavati ga dok se ne usaglasa sa zakonom. Na nesreću, ovaj princip je, od strane većine

Jevreja, shvaćen veoma površno - i to je razlog zbog kog je tako mnogo onih koji vjeruju da Jevrejsstvo dozvoljava religijsku prisilu.

S jedne strane, može se tvrditi, da ne postoji kontradikcija između prava na privatnost i religijske prisile - jer se religijska prisila primjenjuje samo u slučaju nezakonitog ponašanja poznatog širokoj javnosti. Tako, na primjer, Jevrejina koji odbija da u javnosti poštuje zapovijed o prazniku PesaĖ – smatra se, ako je javnost svjesna njegovog nipodaštavanja naredbi *Tore*, pobunjenikom - tako da je bolje ne dozvoliti da nekažnjeno nastavi nipodaštavati temelje na kojima počiva društvo. Njega se prisiljava da nadvlada vlastitu pobunu koja pogađa narod i zajednicu (u protivnom bi bila ignorisana).

Slučajevi u kojima su mudraci eksplicitno zapovijedili primjenjivanje prisile su:

1. muž koji odbija dati razvod ženi, iako mu je rabinski sud naložio da tako učini – i
2. čovjek koji odbija prinijeti žrtvu u Hramu onda kad to od njega traži *halaha*.

I u razvodu, i u žrtvi – da bi bili validni – neophodna je saglasnost sudionika – no, po uputi mudraca, sud, na prilično paradoksalan način - batinama, primorava čovjeka da kaže “želim”.

Jevrejini koji se želi odvojiti od svog naroda - ima pravo da to uradi. - U očima zakona – on je i nadalje dužan da obdržava božanske zapovijedi – no, niko neće trčati za njim da ga primora da ih obdržava u Africi – ili negdje drugo. Onaj koji odluči da ostane dijelom naroda - mora se uskladiti sa minimalnim normama koje uređuju ponašanje u javnosti – bez kojih su ugroženi osjetljivi osnovi društvene solidarnosti. - Dakle, na pojedincu je da prihvati - ili da ode iz zajednice.

Ako se pojedinac već odlučio na ostajanje - uzima se kao pozitivna pretpostavka⁵³⁶ da on, načelno, želi uraditi sve što se zahtijeva od njega - vjerno i sa predanošću - ali ga, u ovom konkretnom slučaju, neka duševna blokada spriječava da se do kraja uskladi sa vlastitim opredjeljenjem. Sila (a ponekad i sama prijetnja) djelotvorno odstranjuju tu blokadu. Ovo nije obično “zamazivanje očiju”. Ako uvidimo da čovjek, i nakon prisile, nastavlja sa pobunom, odbijajući da se ponaša kao ostatak naroda - tada se prisila više ne koristi. Tako, na primjer, ako prisilimo Jevrejina koji je konvertirao na Hrišćanstvo ili na Islam da da ženi razvod - takva saglasnost može biti nevažeća.

⁵³⁶ Prema Rambamu.

Samo kada se može pretpostaviti da će pritisak dovesti do istinske - a ne do vještačke saglasnosti, dozvoljeno je koristiti ga. Tako i u slučaju kada se čovjeka prisiljava da da milostinju - jednostavno se pretpostavlja da je on, kao odani Jevrejin, spreman da pomogne siromašnima - ali ga ružna osobina škrtosti spriječava da odriješi kesu. No, ova ružna osobina naglo iščezava pred prijetnjom batina - i kada pomenuti, nakon prisile, da milostinju - on, čak, uživa u svom dobrom djelu. Kada ne bismo bili sigurni u validnost ove pretpostavke - ne bismo upotrebljavali pritisak. Puki inat je, često, jedini razlog iz kog muževljevog odbijanja da ženi da razvod, unatoč presudi suda. - Prijetnja batinama, međutim, otklanja kapric - osim ako muž uopšte ne želi ostati dijelom jevrejske zajednice u kojoj živi. - U takvom slučaju, njegova žena će biti izložena teškoj nevolji - jer njegova saglasnost nikada neće biti potpuna - te je vjerovatno da neće biti moguće postići važeći razvod.⁵³⁷

6. Kraj

Religijske vođe u Izraelu koje izjavljuju da ne žele poseći za religijskom prisilom u državi Izrael, do sada, nisu na zadovoljavajući način obrazložile svoj stav. Oni polaze od pretpostavke da je, prema *halaha*, dozvoljeno batinama prisiliti Jevrejina koji odbija držati bilo koju zapovijed - no, da ovo pravilo ima svoje izuzetke. Radi se naime o klauzuli "*tinog šenišba bagoyyim*" - "*djetetu otetom od strane nejevreja*" - i koje je, kao takvo, podizano izvan okvira jevrejskog društva i jevrejske ideologije. Jasno je da ovakav Jevrejin odbija prihvatiti *Toru* - ali, isto je tako jasno da se u njegovom slučaju mora primijeniti posebna strategija. Da bi se spriječila religiozna prisila u današnjoj državi Izrael (premda još uvijek ima onih koji zauzimaju tradicionalni stav, i smatraju da svako ko se odvoji od zajednice nema pravo na život), bivši glavni aškenaski rabin Izraela, Rav Hercog, neka je uspomena na pravednika na blagoslov, je tvrdio da poslije dvijehiljadugodišnjeg rasijanja svaki Jevrejin spada u kategoriju "*tinog šenišba bagoyyim*" - te se, stoga, protiv njega ne može primijeniti prisila. Naravno, prema *halaha*, ovakva tvrdnja je besmislena. Većina Izraelaca koje ova tvrdnja želi "osloboditi" statusa potencijalnog objekta prisile - ne samo da su podizani u okviru jevrejskog društva - nego su, čak, podizani u religioznom duhu. Oni su svojevrijem odbili ovu osnovu - i izabrali jedan od mnogih drugih pravaca misli.

Bilo kako bilo, od primarne je važnosti je da se svi Jevreji izvedu na put obdržavanja *halaha*. Shvatljiva je težnja da ih se dovede do toga da sami pozele usvojiti ovu vrijednost. Prisiljavanje ljudi da idu pravim putem u

⁵³⁷ Po ovom pitanju vidi: M. Frištik, "*Taqanaṭ ha-’agunot bešipu Š ha-rabani*" ("*Institucija napuštene žene u rabinskom pravosuđu*") "*Taqdim*" br. 2., str. 113.

mnogome narušava osnovni cilj *halaha* - postizanje savršenosti iz vlastite želje. Zbog toga, *halaha* snabdijeva čovjeka sredstvima za ispravku njegovih djela. – No, postavlja se pitanje svrhovitosti njihova korištenja ako bi, umjesto svojevoljnog – ili makar hinjenog usaglašavanja, doveli do još veće pobune. Religijska prisila nikada nije bila opšta karakteristika Jevrejstva – a nadamo se da će tako i ostati.

Ašer Ma'oz

HEBREJSKO PRAVO KAO IZVOR LJUDSKIH PRAVA U DRŽAVI IZRAEL

Sadržaj:

1. Uvod
2. Odnos drugih naroda prema hebrejskom pravu
3. Hebrejsko pravo kao izvor ljudskih prava u državi Izrael
4. Zaključak

1. Uvod

Hebrejsko pravo još uvijek nije zauzelo u pravu obnovljene izraelske države ono mjesto koje bi mu trebalo pripasti. Na ovu činjenicu treba gledati sa žaljenjem – jer hebrejsko pravo može samo obogatiti izraelsko pravo, i doprinijeti njegovom razvoju u različitim područjima. Jedno od ovih područja je i područje ljudskih prava.

Ovome je, zasigurno, doprinijela činjenica da se hebrejsko pravo, kako među religioznim - tako i među ne-religioznim Jevrejima, doživljava kao religijsko pravo. Bez sumnje, takva karakterizacija je djelimično tačna. – Tako da, prije nego počnemo ispitivati mogući doprinos hebrejskog prava izraelskom pravu, moramo ustanoviti da li je hebrejsko pravo u stanju opstati i uticati izvan okvira religije.

Naizgled, neopravdano je žaliti se na činjenicu da religiozno Jevrejstvo vidi hebrejsko pravo i *halaha* kao svoje isključivo nasljeđe. Jevrejska religija i hebrejsko pravo isprepleteni su, potka za osnovu – i osnova za potku, na takav način da je nemoguće razaznati konce. Nema sumnje, da jevrejska religija predstavlja “srednju bravu” Jevrejstva. - Još je Rav Sa'adya Gaon rekao:

*“Naš narod nije narod - nego kroz svoje Tore (Pismenu i Usmenu).”*⁵³⁸

⁵³⁸ Rabi Sa'adya Gaon, “*Sefer emunot we-de'ot*” (“*Knjiga vjerovanja i mišljenja*”), članak 3.

Posebnost Jevrejstva najbolje je izrazio Dr. Ya'aqov Hercog:

*“Ne postoji drugi narod na svijetu, sem jevrejskog, koji ima samo jednu religiju - niti postoji druga religija koja ima samo jedan narod.”*⁵³⁹

Razdvajanje nebeskih i zemaljskih pitanja, jedna od osnova Hrišćanstva,⁵⁴⁰ Jevrejstvu je potpuno strano. Jevrejstvo je sveobuhvatno - i ono nastoji obuhvatiti sveukupan život pojedinca i društva. “Vjera i zakon” - piše Prof. Freiman - “došli su na svijet spojeni i isprepletani. Tora Izraela ne pravi principijelno dogmatsku razliku između religijskih i pravnih propisa.”⁵⁴¹

Ovakav sveobuhvatni pristup objašnjava zašto se jevrejska religija ne uzdržava uplitanja u pitanja koja su, tobože, u nadležnosti države. Ovakvo razlikovanje – kao i fraza “zid razdvajanja između crkve i države”, nastala u protestantskom Hrišćanstvu u SAD,⁵⁴² strani su Jevrejstvu. “ŠulĒan 'Aruh” uređuje odnose između čovjeka i njegovog Tvorca – ali, ne u manjoj mjeri, on, takođe, upravlja odnosima između čovjeka i njegovog bližnjeg.⁵⁴³

Još su na Sinaju Jevrejima date i religijske i društvene *miĥ woġ*. U stvari, samo tri, od deset Božijih zapovijedi - one koje govore o spoznaji Stvaraoca, o zabrani uzaludnog pominjanja Njegovog imena i o zabrani služenja drugim bogovima su zapovijedi sa čistim religijskim značenjem. Ovakav odnos između čistog religijskog i građanskog područja očuvan je

⁵³⁹ J. Hercog, “*Esrīm šana limdinat Yisrael*” (“*Dvadeset Godina Države Izrael*”), “*Ha-Siyonut ha-datiġ we-ha-medina – qoveġ maamarim lišlošim šenoġ ha-medina*” (“*Religiozni Cionizam i država - Zbornik radova za tridesetogodišnjicu Države Izrael*”), Y. i A. Tiroš, ed. 1978., 69, 70.

⁵⁴⁰ Ovo razdvajanje je već izraženo u diktumu pomenutom u Mateju: “*Deo Redde Caesari quae sunt, At quae sunt Dei.*”, Jevandelje po Mateju xxii, 21.

Vidi: A. M'aoz: “*Ha-Rabanut uvate ha-din – ben pa ġiš ha-Ēoq lisdan ha-halaha*” – (“*Rabinat i sudovi - između čekića zakona i nakovnja halahe*”), “*Šenaton ha-mišpa Ĥ ha-'zvri*” (“*Godišnjak Hebrejskog Prava*”) 16 - 17 (1990.-1991.) 289., str 311-312, i izvori pomenuti u prijedbama.

⁵⁴¹ A. H. Freiman, “*Dine Yisrael beEreġ Yisrael*” (“*Jevrejski zakoni u zemlji Izraela*”) *LuaĒ ha-areġ*, 1946., 110.

⁵⁴² Vidi: L. Pfeffer, “*Religious Freedom*” (Skokie, 1979) 4: H. E. Fey, “*Problems of Church and State in the United States: A Protestant View*”, “*The Wall between Church and State*” (Chikago & London, D. H. Oakes ed., 1963.) 26, 33.

⁵⁴³ Vidi M'aoz, gore - str. 313-315: “*Ba'ayat ha-hitnaqešut ben meqoroġ ha-samhut*” (“*Problem sukoba nadležnosti*”).

i u različitim izvorima *halaha* – u *Mišni* i *Gemari*, odlukama rabinskih sudova i tumačenjima. U većini slučajeva, radi se o podjeli na “*zabranjeno i dozvoljeno*” (obredno pravo) s jedne – i obligaciono pravo s druge strane. Iako religiozni Jevrejin ne priznaje ovu podjelu - i vidi *halaha* u svim njenim segmentima kao “*Mojsijevu Toru datu na Sinaju*”⁵⁴⁴ - ona postoji u osnovi same *halaha* - i bremenita je praktičnim konsekvencama.⁵⁴⁵ Po pitanju pravila vezanih za obredno pravo ne može čovjek ugovorom zamijeniti pozitivne odredbe - međutim, kada se radi o propisima obligacionog prava, dozvoljeno je ugovaranje drugačije od odredbi *halaha*.⁵⁴⁶ Talmudsko pravilo “*običaj poništava halaha*” važi u obligacionom pravu⁵⁴⁷ - ali ne i u obrednom.⁵⁴⁸ Isto tako, pravilo “*dina de-malhuta dina*” - “*državni zakon je zakon koji se ima primjenjivati*” koje važi u području obligacija – nema snagu u obrednom pravu.⁵⁴⁹

Iznenadjuće je, stoga, da je Jevrejstvo koje se naziva sekularnim ispustilo *halaha* iz svojih ruku – predavši je u potpunosti u ruke onih koji obdržavaju *Toru* i *mišne* - kao da za *halaha* nema mjesta izvan sinagoge. Ova pojava ožalošćuje - jer *halaha* je oličenje najboljih plodova Jevrejstva, i biser u kruni hebrejskog stvaralaštva.

⁵⁴⁴ Vidi Y. Englard, “*Ha-yahas ben ha-halaha we-ha-medina*” (“*Odnos između halaha i države*”); “*Molad*” br. 22.; (1964-1965); str. 702, 703: “*Načelno halaha ne priznaje podjelu na ‘zemaljska pitanja’ predana državnoj vlasti na ravnanje ad ipso - i na ‘nebeska’ pitanja - koja su u ekskluzivnoj nadležnosti religijskog vodstva. Svako pitanje ljudskog života je vezano za halahički poredak.*” Uporedi sa M. Zilberg, “*Kah darko šel Talmud*” (“*Takav je Put Talmuda*”), Jerusalem, 1962., 7., (ubuduće samo Zilberg).

⁵⁴⁵ Vidi uopšte M. Alon, “*Ha-mišpa Š ha-ivri – toldotaw, meqorotaw, ’eqronotaw*” (“*Hebrejsko pravo - njegova istorija, izvori, principi*”), III izdanje, 1988., 109-125, (ubuduće samo Alon).

⁵⁴⁶ Vidi podjelu oko uslova u *Qidušin* 19b, ovo je mišljenje Rabi Yehude koje je proglašeno za *halaha*. - Vidi Rambam, *Mišne Tora*, “*Sefer našim*” (“*Knjiga o ženama*”), “*Hilhoṭ išuṭ*” (“*Propisi o braku*”) 12:9.

⁵⁴⁷ *Yerušalmi – Bava meši’a* 87.

⁵⁴⁸ Vidi, “*ha-Rašbaš responza*”, 1802. - “*Ako nađeš iskaz da običaj poništava halaha – znaj da je to tačno po pitanju obligacionog prava - ali nije istina kada je određena stvar zabranjena obrednim pravom – pa neko naknadno uvede običaj da čini ono što je zabranjeno. - Običaj može zabraniti dozvoljeno – ali ne i dozvoliti zabranjeno.*”

Za druge izuzetke od ovog principa vidi Alon: 738-739, i Raavadove glose na Rambama u “*Hilhoṭ ma’ser šeni wenet’a rib’i*” (“*Propisi o drugom desetku...*”) 1:3.

⁵⁴⁹ Vidi: Š. Šila, “*Dina Demalhuta Dina*” (“*Državni zakon je zakon koji se ima primjenjivati*”), (1975.), str. 115 i dalje.

Kako se to dogodilo? Da li je riječ o svjesnom ili o nesvjesnom gubljenju nade. Ja naginjem ka mišljenju da se radi o ovom drugom. Dragocjeni dijamant je iskliznuo iz njihovih ruku jer nisu dobro procijenili njegovu kvalitet i vrijednost - a ne zato što su tako svjesno i namjerno odabrali.⁵⁵⁰

Za običnog Jevrejina *halaha* je oličena u djevojci koja do srama čeka iskupljenje iz leviratskog braka; u uplakanoj ženi koju je napustio muž; u raspuštenici kojoj je zabranjeno da se uda za *kohena*; u zahtjevu ljutitog i nestrpljivog rabina da se strogo primjene propisi *Šabata*; u jalovim raspravama o jajetu koje je snešeno na praznik – i u ekstremnoj striktnosti po pitanju tačke na jot. Nema sumnje, da su sve ovo dijelovi *halaha* – ali to je samo jedno njeno lice. Pored ovih postoje i mnogo širokogrudiji *talmudski* traktati koji se bave propisima o kupovini, o šteti, o vrijednosnim papirima, o povratku izgubljene imovine, o zabrani mučenja životinja, o uzdržavanju od ogovaranja.

Istovremeno, važno je naglasiti: hebrejsko obredno pravo jedno je od najnaprednijih u ljudskoj istoriji. Tako, na primjer, Jevrejstvo ne podržava tendenciju ka monaštvu i asketizmu – i to u tolikoj mjeri da je *nazir* (onaj koji se svojevoljno odriče uživanja grožđa i vina – te skraćivanje kose i brade) dužan prinijeti žrtvu za grijeh. Spašavanje života potiskuje sve zapovijedi Tore – osim tri (od kojih je samo jednu - zabranu službe stranim bogovima, moguće svrstati u čisto religijske zapovijedi - dok dvije ostale - zabrana prolivanja krvi i zabrana otkrivanja golotinje, pripadaju području morala). Institucija sporazumnog razvoda, koja zakonodavcima većine zemalja postala prihvatljiva tek u ovom vijeku,⁵⁵¹ predstavljala je osnovu porodičnih zakona još u drevnoj prošlosti.⁵⁵² U pitanjima razvoda, položaj jevrejske žene izjednačen je, koliko je to moguće, položaju muškarca – i to već

⁵⁵⁰ Vidi: A. M'aoz, "M. Alon – Mišpa Š 'ivri toldotaw, meqorotaw, 'eqronotaw" ("M. Alon: Hebrejsko pravo - njegova istorije, izvori, principi") "Ha-Peraqli Š", br. 39 (1991.) str. 631, 634.

⁵⁵¹ Vidi: L.C. Halim, "Divorce Reform - Changing Legal and Social Perspectives" (New York & London, 1980.), 233-289.

⁵⁵² Vidi Z. Vaherfetig, "Kefiyat ge Š lehalaha ulema'ase" ("Prisilno davanje rastave: halaha i praksa"), "Me Ēqarim bemišpa Š ha-"ivri" ("Istraživanja Hebrejskog Prava") - (1985.) str. 148. – Vidi, takođe, B. C. Šarševski, "Dine mišpa Ēa" ("Porodični Zakoni"), (III izdanje, 1984.) str. 357: "Kao što se u brak stupa sporazumno – tako ga je moguće i razvrgnuti sporazumom." O potrebi osnova za razvod u pravima drugih naroda vidi: M. Rhinstein & R. Kunig u "International Encyklopedia of Comparative Law" (Tubingen & The Hague, A. Chloros, ed., 1971.), vol. IV – "Persons and Family", CR. I, 59-60.

početkom drugog milenija naše ere.⁵⁵³ Inferioran položaj vanbračne djece⁵⁵⁴ hebrejskom pravu uopšte nije poznat - a o doprinosu *Šabata* svjetskom društvu je suvišno diskutovati. Ako postoji osjećaj da se *halaha* teško suočava sa problemima modernog društva - to nije njena krivica - već, u ne maloj mjeri, onih koji su nadležni za sprovođenje *halaha* u praksi.

Pravda nas obavezuje da priznamo da su, u području obrednog prava, ruke rabina u velikoj mjeri vezane – no, ova vezanost ruku ne postoji u području građanskog prava – i zato se u njemu otkriva stvaralački duh mudraca *Talmuda*, sudija rabinskih sudova i sačinitelja *risponzi* u svojoj njegovoj genijalnosti. To je duh koji je stvorio jedno pravedno i prosvijećeno pravo.

Tužno je, prema tome, da hebrejsko pravo još nije zauzelo odgovarajuće mjesto u državi Izrael - jer mi se povodimo za pravnim rješenjima drugih naroda više nego što tražimo inspiraciju u našim vlastitim izvorima.

Jedan od sudija oblasnog suda u Tel Avivu koji se bavio pitanjem sticajnog prava *bona fidae* kupca koji je za protunaknadu kupio ukradenu robu. Nakon što je provjerio pristup nekoliko različitih pravnih škola, uključujući i engleski *Common Law* - došao je do zaključka da je *halahički* pristup najpravedniji i najlogičniji.⁵⁵⁵ Na osnovu čega je, onda, Izrael usvojio inferiorni engleski pristup?

2. Odnos drugih naroda prema hebrejskom pravu

Interesantno je napomenuti da drugi narodi nemaju takav odnos prema hebrejskom pravu, posebno prema onom zapisanom u Bibliji. *Halaha* je imala veliki uticaj na englesko pravo.⁵⁵⁶ Biblioteka engleskog

⁵⁵³ Rabenu Geršon Meor Hagola tvrdi: “kao sto muškarac ne daje razvod - nego vlastitom voljom - tako se ni žena ne razvodi - nego u skladu sa vlastitom voljom... - kao što njega ne prisiljavamo da da razvod - tako ni nju ne prisiljavamo da ga prihati”; “**ha-Roš – risponza**” 42, 1.

⁵⁵⁴ Vidi: V. V. Saario, “*Study of Discrimination Against Person Born out of Wedlock*” (New York, 1976.); H.D. Krause, “*Legitimacy: Law and Social Policy*” (Indianapolis, 1971.) str. 1-7; J.C. Ayer Jr., “*Legitimacy and Marriage*” 16 Harv. L.r. (1902.-1903.) str. 22.

⁵⁵⁵ A. Štrozman, “*Taqanat ha-šug bemišpa Ā ha'ivri – mašma'uta we Ēiyuniyuta*” (“*Reforma tržišta u hebrejskom Pravu - njeno značenje i značajnost*”), u “*Dine Yisrael*” (“*Zakoni Izraela*”) (1978.-1980.) 7, 38 i poslije.

⁵⁵⁶ Vidi: A. M' aoz, “*Defending Civil Liberties Without a Constitution - The Israeli Experience*”, 16 Melb. U.L.R. (1988.) 815, 827-828.

parlamenta iz šesnaestog vijeka sadržala je i pristojan odjeljak sa *halahičkim* naslovima - a navodi iz *Tore* su citirani u sudnicama širom Engleske.⁵⁵⁷

Razvoj mnogih institucija u području trgovinskog prava engleskog *Common Law*-a pretrpjela je uticaj hebrejskog prava već prije progona Jevreja iz Engleske.⁵⁵⁸ Tako jedan američki autor navodi:

*“Mnogi principi našeg Common Law-a, kao i mnoge zakonske forme i običaji koje nam je teško objasniti vode porijeklo, manje ili više izravno iz Pismenog i Usmenog zakona jevrejskog naroda.”*⁵⁵⁹

Na ovom području desili su se krajnje ironični kurioziteti. Osnovni principi koje je izraelsko pravo prihvatilo iz engleskog *Common Law*-a - kao zabrana pristrasnosti prilikom suđenja – ili kao obaveza davanja jednake prilike za tvrdnje tvrdnji objema stranama – samo je englesko pravo prihvatilo iz hebrejskog prava.⁵⁶⁰ Princip irelevantnosti priznanja okrivljenog u krivičnom procesu, kojeg smo uzeli iz engleskog *Common*

⁵⁵⁷ Vidi: Proceedings Against James Nayler and Charjes II, in: Corbett's Colection, State Trials (1565); I. Abrahams and C.E. Sayle, *“The Purchase of Hebrew Books by the English Parliament in 1647”*, *“Jewish Historical Society of England”*, (1918.) str. 63.

⁵⁵⁸ Vidi: J. J. Rabinowich, *“Jewish Law”* (New York, 1956.) str. 250 – i dalje.

⁵⁵⁹ *“Many of our common law principals and many of our legal forms of customs wich we find difficult to explain, trace their origin more or less directly to sources of the Written and Oral law of Jewish people.”*

Vidi: C. Auerbach, *“The Talmud - A Gateway to the Common Law”* (1951.), West Res. L. Rev. 5, 8.

U doba renesanse i nakon nje bilo je popularno među učenim hrišćanima istraživati literaturu mudraca Izraela. Među njima su se istakli Johan Bakstorf, otac i sin, koji su bili profesori hebrejskog jezika na Univerzitetu u Bazelu. Među engleskim učenjacima naročito se istakao pravnik iz 17. vijeka, John Seldon, koji je objavio mnoga komparativna istraživanja na temu talmudske i rabinske literature - čiji je cilj bio da rasvjetljivanje porijekla hrišćanskih institucija. Za kritičku procjenu Seldonovih istraživanja, vidi: I. Herzog, *“John Seldon and Jewish Law”*, *“Judaism: Law and Ethics”*, London, Ch. Hercog, ed.,(1974.) str. 67.

⁵⁶⁰ Vidi: R. V. Chancellor, *“Masters and Scholars of the University of Cambridge I”*, Strange 557, 567 93 E.R.. - Vidi takođe presudu Vrhovnog Suda 10/59 u služaju *“Viki Lewi protiv rabinskog suda”*.

Law-a i prava SAD - nije ništa drugo nego blijeda kopija *talmudskog* pravila: “*Ne može čovjek samog sebe proglasiti zlikovcem (krivim)*”.⁵⁶¹

Rav 'Imanuel Rikman navodi, da je mlada država Izrael dobila mnoge komplimente kada je od prava SAD preuzela “*važan i pravedan koncept*” – “*Judicial Review*”. Rav Rikman je izrazio svoje zaprepaštenje pred činjenicom da “*nijedan čovjek nije uočio da se radi o našem konceptu... - da se on nalazi u Bibliji, u Gemari i u odlukama rabinskih sudova*”.⁵⁶²

Rav Rikman nastavlja govoreći o jednom od sudija Vrhovnog Suda koji se, početkom pedesetih godina, hvalio kako u državi Izrael vlada princip nomokratije - i još je naveo kako ovaj koncept proizilazi iz prava SAD i ostalih slobodnih demokratija.

Rav Rikman oplakuje činjenicu da “*pomenuti sudija nije ni pomenuo da je ovaj koncept hebrejski od rođenja – u toj mjeri da je skoro moguće reći da je on centralna tačka cijele naše tradicije.*”⁵⁶³ I uistinu, ovaj princip “*suverenosti prava*”, poznat kao princip nomokratije, koji određuje da je zakon iznad svega, uključujući i zakonodavca,⁵⁶⁴ došao je do optimalnog izražaja u *halahičkim* i *agadičkim* izvorima. Sljedeće je rečeno u Jerusalimskom *Talmudu*:

“Rekao je Rav L'azar: 'Prema običaju po kome se vlada svijet – kada smrtni kralj donese ukaz – ako tako želi izvršava ga on – a ako želi drugačije izvršavaju ga drugi. –

⁵⁶¹ *Talmud Bavli, Sanhedrin* 9b; Rambam, **Mišne Tora**, “*Hilhot 'edut*” (“*Propisi o svjedočenju*”) 12:2. - Za prihvatanje ovog pravila iz hebrejskog prava vidi presude u sporu, *Miranda v. Arizona* 384 U.S. 436, 458 n. 27 (1966.); *Garrity v. New Jersey* 385 U.S. 493, 497 (1967.) koje se oslanjaju na M. Lamm, “*The Fifth Amendment and its Equivalent in Halakha*”. *Judaism* (1950.) str. 53. Predsjednik vrhovnog suda SAD, Earl Warren, u sporu *Miranda*, upućuje na “*Hilhot Sanhedrin*” (“*Propisi o Sanhedrinu*”) u **Mišne Tora**. Vidi, takođe, M. Halberstam, “*The Rationale for Excluding Statements: U.S. Law Compared to Ancient Jewish Law*”, 5 *Am. J. Comp. L* (1965.) str. 115, 177; I. Braz, “*The Privilege Against Self-Incrimination in Anglo American Law - The Influence of Jewish Law*”, “*Jewish Law and Current Legal Problems*” (Jerusalem, N. Rakover, ed., 1984.) str. 11, 166, 167. Vidi, takođe: A. Enker, “*Self-Incrimination*”, id., at 196. Vidi, takođe: A. Enker “*Self-Incrimination in Jewish Law*” u “*Dine Yisrael*”, (“*Zakoni Izraela*”) br. 4, (1973.) cvii-cxxiv.

⁵⁶² 'E. Rikman, “*Ha-• uqa šel Araĥ of ha-Berit we-Yisrael*” (“*Zakonodavstvo SAD i Izraela*”), u “*Peraqim - bi Don ha-aqademiya ha-'ivrit ba-Ameriqa*” (“*Dijelovi – bilten hebrejske akademije u Americi*”), br. 1, (1957.) str. 77, 79.

⁵⁶³ Ibid, str. 81.

⁵⁶⁴ Vidi Zilberg, 70.

*No, Sveti, blagosloven neka je, nije takav – kad On donese ukaz – On ga prvi i izvrši – Otkud znamo? - 'Čuvajte moju stražu - Ja sam Gospod' – što treba razumjeti kao 'Ja sam prvi koji je čuvao zapovijedi Tore'."*⁵⁶⁵

Ova ideja o obaveznosti *Tore* i za onog koji ju je dao došla je do vrhunca u poznatoj raspravi između Rabi Eli'ezer i mudraca oko Ahinayeve peći – u kojoj Rabi Eli'ezer i mudraci raspravljaju da li je peć od keramike razbijena na dijelove između kojih je stavljen pijesak treba smatrati zemljanim predmetom koji ne prima obrednu nečistoću - ili predmetom od keramike koji prima nečistoću. Ovako *Talmud* opisuje tok rasprave između Rabi Eli'ezer i mudraca:

"Tog je dana (u raspravi o ritualnoj čistoći) Rabi Eli'ezer iznio sve moguće argumente, ali nijedan nije bio prihvaćen. Rekao im je: 'Ako se halaha slaže sa mnom - neka ovo rogačevo drvo to dokaže!'

Tad je rogačevo stablo bilo rastrgnuto u stotinu komadića, neki kažu čak u četiri stotine komadića.

'Rogačevo drvo ne može poslužiti kao dokaz' - odvrtili su mu.

Ponovo im je rekao: 'Ako se halaha slaže neka vodeni tok to dokaže!' - I voda je potekla u suprotnom smjeru.

'Ne može se pružiti dokaz pomoću vodenog toka' - odvrtili su mu.

Ponovo ih je molio: 'Ako se halaha slaže sa mnom, neka to dokažu školski zidovi'.

Nakon toga zidovi su se nagnuli, kao da će pasti - ali ih je Rabi Yehošu'a prekorio: 'Šta se vi miješate dok učenjaci raspravljaju?'

Tako se, zbog poštovanja prema Rabi Yehošu'i, zidovi nisu srušili - niti su se, iz poštovanja prema Rabi Eli'ezeru, potpuno ispravili – nego još i danas stoje nagnuti.

Ponovo im je Rabi Eli'ezer rekao: "Ako se halaha slaže - neka nebo to dokaže.'

Tad se prolomio božanski glas: 'Zašto se svađate sa Rabi Eli'ezerom kada vidite da se u svim pitanjima halaha slaže s njim.'

Ali Rabi Yehošu'a se digao i uzviknuo: 'Tora nije na nebu!' Šta je tim mislio?

Rabi Yirmiya je rekao: 'Tora je već predana na gori Sinaju – stoga se ne obaziremo na nebeski glas - jer već u je u Tori datoj na gori Sinaj rečeno da se pojedinac mora prikloniti većini."

⁵⁶⁵ *Yerušalmi - Roš ha-šana, I, 3.*

Talmud dodaje:

*“Rabi Naṭan je sreo Proroka Eliyahua (Iliju) i upitao ga: 'A šta je Sveti, blagosloven neka je, rekao na to?' Ovaj mu odgovori: 'Samo se nasmijao i rekao: 'Moji su me sinovi pobijedili, moji su me sinovi pobijedili'.”*⁵⁶⁶

Rav Rikman daje interesantno objašnjenje pojave napuštanja hebrejskih izvora - i praćenja prava drugih naroda:

*“Rabini Izraela nisu poznavali koncept poznat znalcima političkih nauka - dok znalci političkih nauka ne poznaju hebrejsko pravo”.*⁵⁶⁷

Na ovom mjestu treba naglasiti, da se Rav Rikman ne protivi učenju iz prava drugih naroda - već *“imitiranju imitiranja radi - da bismo bili kao i drugi narodi”*.⁵⁶⁸ Ova težnja prema njegovom mišljenju dovodi do čudne pojave:

*“Mi toliko nastojimo dokazati da smo poput Amerikanaca, da smo spremni posvjedočiti da su principi hebrejskog prava zapravo preuzeti iz slobodnih demokratskih zemalja – i ne pomišljajući da bismo trebali ponosno posvjedočiti da se radi o principima Jevrejstva koje su preuzele demokratske zemlje.”*⁵⁶⁹

Izjava Rav Rikmana ima potporu u istoriji američkog prava. Biblija je korištena kao izvor inspiracije prvih doseljenika u SAD. Sjeme hebrejskog prava donijeli su sa sobom puritanski doseljenici iz svoje engleske postojbine – smatrajući ga lijekom za probleme prava i društva.

Tora-osnovu za primjenu biblijskih zakona obezbijedila je, još u šesnaestom vijeku, knjiga: *Examen Legum Angliae: Or the Laws of England Examined by Scripture, Antiquity and reason.*

U knjizi autor razmatra dvije grupe biblijskih zakona. Jedna - zakoni koji se bave religijskim kultom, te oni koji se tiču Kraljevstva Izrael – koji su namijenjeni samo Jevrejima – i druga grupa zakona, sastavljena

⁵⁶⁶ **Bavli - Bava Mesi'a** 59b. - Rasprava između Rabi Eli'eзера i mudraca pojavljuje se, sa nekim izmjenama, i u *Yerušalmi - Mo'ed Qatan* III, 1.

⁵⁶⁷ Rikman, gore - primjedba 427. na str. 79.

⁵⁶⁸ Ibid, na str. 83.

⁵⁶⁹ Ibid, na str. 81.

od sudova (*judgements*), koji su “*Zakoni opšte Pravde i Pravičnosti koji pripadaju moralnom Zakonu*”.⁵⁷⁰

Ovi posljednji dati su Jevrejima kao pripadnicima ljudske rase – te, prema tome, važe i za one koji nisu Jevreji. Autor preporučuje njihovo usvajanje kao pozitivnog prava u onovremenoj Engleskoj. On pominje uspješan pokušaj kralja Alfreda da primjeni Mojsijeve zakone (*The Laws of Moses*). Kralj je detaljno opisane zakone u glavama 20-23 II Knjige Mojsijeve doživio kao “*One koji na najbolji mogući način odgovaraju potrebama upravljanja njegovim kraljevstvom*”.⁵⁷¹ Autor iznosi mišljenje da je Mojsijeva *Tora* izvor saksonskih, danskih i normandijskih zakona, koji su, u Engleskoj njegovog vremena, razblaženi dodacima čiji su izvori u “*rimskom sveštenstvu*” – i koji ne predstavljaju ništa drugo nego smjesu idolopoklonstva, praznovjerice i zlih običaja. Autor naglašava odgovornost uobličavatelja zakona - sudija i predlagaoća zakona, koji su došli iz crkvenih krugova, za uobličavanje engleskog prava po uzusima AĖava i ‘Omrija.⁵⁷² Napad autora na onovremeni engleski zakon zasnovan je na višim, biblijskim, istinama koje trebaju postati orijentiri cijelog društva – on, otvoreno, kaže: “*Božiji zakon je savršen*” - i “*svaki zakon parlamenta koji je u suprotnosti sa njim - je nevažeći*”.⁵⁷³

Sa ovakvom tradicijom, popraćenom Kalvinovom vizijom organizacije hrišćanskog političkog društva po ugledu na Mojsijevu *Toru*, stigli su prvi doseljenici do obale Massachusettsa. Oni su se osjećali kao da izlaze iz ropstva i kao da idu da naslijede obećanu zemlju na obalama Atlantika. Jedan autor je opisao kako hebrejsko pravo plovi prema Americi na brodovima “*My flower*” i “*Alberta*”, i kako pušta duboko korijenje u stijenama Nove Engleske.⁵⁷⁴ - Zakonodavci Plimota i Massachusettskog zaljeva su zakone *Tore* usvojili u tolikoj mjeri da jedan onovremeni autor odlučno tvrdi:

⁵⁷⁰ “Laws of Common Justice and Equity belonging to the moral Law.”

⁵⁷¹ “The most apt competible for the Government of his Kingdom.”

⁵⁷² Ibid, na str. 88-87.

⁵⁷³ Ibid, na str. 87.

⁵⁷⁴ Vidi: B. J. Meislin, “*Jewish Law in American Tribunals*” (New York, 1976.) ix 40; H. St. G. Tucker, “*Commentaries on the Laws of Virginia*” (Winchester 1831.) I, 6-7.

Meislin čak nalazi sličnost u problemima i raspravama kojima su se bavili puritanci u cilju primjene zakona *Tore* u njihovoj zemlji - i njihovih paralela u *Mišni*. Meislin, gore - primjedba 438, na str. 16.

*“Narod Massachusettsa je usvojio Mojsijeve zakone.”*⁵⁷⁵

Ovaj pomalo naivni pokušaj restauracije⁵⁷⁶ *“Izraela u pustinji”*⁵⁷⁷ u očima savremenog pravnika može izgledati kao istorijski kuriozitet ili prolazna epizoda - ali neosporno je da je on imao veliki uticaj na razvoj američkog prava:

*“Nasljeđe hebrejskih zakona postalo je, posredstvom Puritanaca Massachusettsa, dijelom američke baštine.”*⁵⁷⁸
⁵⁷⁹

Poznati američki historičar tvrdi da je neosporna činjenica da su, u velikoj većini slučajeva, protestantski branioci građanskih prava crpili svoje principe iz Starog Zavjeta - dok su zagovornici tiranije većinu svojih principa crpili iz Novog Zavjeta.⁵⁸⁰

Vjerovatno će se naći neko ko tvrdi da prihvatanje naprednih principa iz prava drugih naroda, bez prethodnog ukazivanja na njihovo hebrejsko porijeklo u praksi nije štetno – jer, u svakom slučaju, od trenutka kada izraelski zakonodavac usvoji određenu pravnu smjernicu, bez obzira na njeno porijeklo, ona ponovno postaje hebrejskom. Odgovor na ovu tvrdnju nije samo na razini principa - već i prakse. Neke od temeljnih ideja koje su iščupane iz tla hebrejskog prava i koje su preobučene u strana odjela, izgubile su od svoje životnosti, a neke su izgubile izvor s kojega su se napajale. Osim toga, postoje veoma važne osnove hebrejskog prava, koje nisu poznate drugim narodima ili koje drugi narodi nisu usvojili - i koje ćemo, strahujem, i mi izgubiti ako nastavimo ovim putem.

Mada čak ni na razini principa ne treba umanjivati ovu pojavu. Sudija Šila, u svome članku *“Havu lanu mišpa ʿIvri”* (*“Dajte nam hebrejsko pravo”*), kaže:

⁵⁷⁵ “The people of Massachusetts adopted the laws of Moses.”

⁵⁷⁶ Kao izraz koji se pojavljuje u presudi u slučaju *Giddings v. Brown*, 2 Hutchinson Papers 1 (1657.) donešen je kod Meislina, gore - primjedba 438, na str. 5.

⁵⁷⁷ “Israel in the wilderness”.

⁵⁷⁸ “The Legacy of Hebrew laws, by the Massachusetts Puritans, was to remain part of the American heritage.”

⁵⁷⁹ Meislin, gore - primjedba 438, na str. 28.

⁵⁸⁰ W. Lecky, *“History of the Rise and Influence of the Spirit of Rationalism in Europe”* (Rev. Ed., 1871) II, str. 168.

“Svi narodi istoka i zapada napajaju se propisima koji vode porijeklo iz naše Tore i iz vizija naših proroka - a mi skupljamo mrvice sa njihovih stolova.”⁵⁸¹

Osim toga: prvi doseljenici u SAD bili su usmjereni na biblijske knjige, usmjerenost na kasnije izvore hebrejskog prava je, u američkom pravu, mnogo oskudnija.⁵⁸² Stoga, prihvatanje izvornih hebrejskih ideja “iz druge ruke”, kao u ovom slučaju, bremenito je unaprednim dizanjem ruku od značajnih dijelova hebrejskog prava. – A, čak i dijelovi koji ovim putem bivaju prihvaćeni – do nas dolaze obojeni uticajem kultura drugih naroda.

3. Hebrejsko pravo kao izvor ljudskih prava u državi Izrael

Naizgled, u normativno-religijskom pristupu po kome je cilj svakog pojedinca služenje Tvorca - nema mjesta za ovakva prava.⁵⁸³ No, Jevrejsstvo je uspjelo kombinovati ovaj cilj sa poštovanjem čovjeka i njegove slobode.

Nekolicinu ovih prava sam već obradio, te ne vidim potrebu za proširivanjem kratke liste (sačinjene tom prilikom), posebno kada se ima na umu da su na ovu temu već napisane mnoge rasprave i članci.⁵⁸⁴ – No, ipak, smatram uputnim dotaći se nekoliko pitanja u kojima su principi preuzeti iz hebrejskog prava dali doprinos razvoju pravu države Izrael. Pojedini zakoni čiji je cilj zaštita prava pojedinca su, na izvjestan način, obnovili staru slavu. “• *oq haganat ha-pera* *Ḍiyut*” (“Zakon o zaštiti privatnosti”)⁵⁸⁵ iz 5741. (1981.) godine kojim je stvorena značajna inovacija u izraelskom pravu, ne poriče svoje *halahičke* korijene.⁵⁸⁶

⁵⁸¹ J. Šila, “*Havu lanu mišpa* *Ḍ Ivri*” (“Dajte nam hebrejsko pravo”), “*Ha-Peraqli* *Ḍ*”, br. 24, (1967.) str. 363.

⁵⁸² Vidi, npr. uputu na Rambama u sporu Miranda - gore - primjedba 426.

⁵⁸³ Vidi: Y. Leibovich “*Yahadut, ‘am yehudi umdinat Yisrael*” (“Jevrejsstvo, jevrejski narod i Država Izrael”) (1976.) - str. 23.

⁵⁸⁴ Vidi, npr. H. H. Kohen, “*Zehuyot adam be-Miqra uve-Talmud*” (“Ljudska Prava u Bibliji i Talmudu”) (1988.); H. H. Cohn, “*Human Rights in Jewish Law*” (New York, 1984.); M. Konvitz (ed.), “*Judaism and Human Rights*” (New York, 1972.); D. Sidossky (ed.), “*Essays on Human Rights: Contemporary Issues and Jewish Perspectives*” (Philadelphia, 1979.).

⁵⁸⁵ Član 127.

⁵⁸⁶ Vidi prijedlog Zakona o zaštiti privatnosti, iz 1980. - te Izvještaj komisije za zaštitu privatnosti pojedinca (1977.) 1.

Predlagači “ • *oq ha-miršam ha-pelili wetaqanaṭ ha-šavim*” (“Zakona o uknjižbi krivice i pružanja mogućnosti onima koji se kaju”)⁵⁸⁷ iz 5741. (1981.) godine svjedoče da je u njemu po pitanju: “olakšavanja prestupniku povratka i integracije u društveni život” usvojen halahički pristup. Smanjenje mogućnosti primjene zatvorske kazne u slučaju novčanog duga, kao što je određeno u “ • *oq hoṭ aa la-po'al*” (“Zakon o sprovođenju sudskih presuda”)⁵⁸⁸ od 5727. (1967.) predstavlja “potpuno prihvatanje principa zatvorske kazne u slučaju novčanog duga, kako se ovaj iskristalisao u hebrejskom pravu tokom njegovog dugog razvojnog puta”.⁵⁸⁹

Što je veći udio hebrejskog prava u presudama Vrhovnog Suda⁵⁹⁰ - to je veći doprinos jačanju slobode pojedinca.

Ponekad je pozivanje za hebrejskim pravom uslovljeno samo željom da se učvrste principi slobode pojedinca - do čega se moglo doći i drugim putem. – Upravo ovo se desilo u slučaju prava zatvorenika na zaštitu njihove časti i dostojanstva⁵⁹¹ - te u slučaju njihovog prava na glasanje.⁵⁹² U slučaju pritvora do izricanja presude krajnje oprezan stav hebrejskog prava uticao je na stav izraelskog Vrhovnog Suda – a, preko njega, i na ostale sudove u Izraelu.⁵⁹³

⁵⁸⁷ Član 322.

⁵⁸⁸ Član 1031.

⁵⁸⁹ Alon, str. 1367. U različitim predlozima koji su prethodili donošenju zakona i raspravi u *Knesetu* i u komisiji za zakonodavstvo, posebno je naglašen stav hebrejskog prava po ovom pitanju.

⁵⁹⁰ Vidi: A. Kiršnbaum, “ • *oq yesodot ha-mišpaṯ - meṭ iyut we-ṭ ipiyot*” (“Zakon o osnovama prava - realnost i očekivanja”), u “*Iyune Mišpaṯ*” (“*Pravna motrišta*”), br. 11, (1986.) 117, 120; S. Dojč, “*Mišpaṯ ha-ivri bifsiquṭ bate ha-mišpaṯ*” (“*Hebrejsko pravo u sudskim presudama*”) “*Me-Ḥqare ha-mišpaṯ*” (“*Istraživanje prava*”) br. 6, (1988.) 7.

⁵⁹¹ Vidi mišljenje predsjednika suda, Hayyim Kohena u presudi Vrhovnog Suda 335/79, 370, 391, 373 “**Katlan i drugi protiv Zatvorske Službe i drugih**” u kome se rukovodio rješenjem hebrejskog prava po ovom pitanju – za razliku od sudije Baraka čije se mišljenje zasniva na američkim rješenjima i rješenjima drugih država.

⁵⁹² Vidi presudu Vrhovnog Suda 337/84 “**Hukama protiv Ministarstva Unutrašnjih Poslova**”.

⁵⁹³ Vidi presude: 71/78 “**Država Izrael protiv Rivke Abukasis**”; 22/83 “**Kraus protiv Države Izrael**”; 862/85 “**Država Izrael protiv Dana Liora**”; 15/86 “**Država Izrael protiv Sura**”; Po pitanju klasiranja presuda Vrhovnog Suda u skladu sa mjerom njihovog oslanjanja na hebrejsko pravo – vidi: Dojč, u

Ponekad dolazi do kolizije između principa hebrejskog prava i drugih važnih principa – i, tada, sud treba odlučiti koje će od njih primijeniti. Upravo ovo se desilo u pitanju prisile čovjeka na medicinski tretman u cilju spašavanja njegovog života. Prema *halaha*, život je na prvom mjestu.⁵⁹⁴ Sudija Bejski je u ovom području usvojio “*jevrejsku filosofiju o preimućstvu života i njegovoj vrijednosti – te diktum jevrejske tradicije po kome se u slučaju da se može spasiti – spašava*”.⁵⁹⁵ Sudija Bah je, nasuprot njemu, slijedio princip koji se iskristalisao u precedentnom pravu Engleske i Amerike – po kome je “*čovjek vlasnik svog tijela*” - i njegovo je pravo da ne bude operisan bez vlastite saglasnosti ako ovakva akcija “*oštećuje tjelesni integritet i privatnost čovjeka čiji život doktor želi spasiti*”.⁵⁹⁶ Ipak, sudija Bah ne poriče “*da u očuvanju života treba vidjeti vrhunsku vrijednost*” – te, stoga, dozvoljava operaciju bolesnika bez njegove saglasnosti – ali samo u slučaju kad ova nije bremenita “*rizikom, i posljedicama po stanje bolesnika u budućnosti*”.⁵⁹⁷

S druge strane, sud je dozvolio bolnicama da uzmu u obzir želju neizlječivog bolesnika koji ne želi da ga se priključi na uređaje za vještačko disanje u cilju vještačkog produžavanja života (na kratki vremenski period) - što je bremenito patnjama bolesnika i povredom njegovog tijela i dostojanstva.⁵⁹⁸ Sud je ovakvu presudu donio na osnovu *halahičkog* pristupa ovom problemu.⁵⁹⁹

Izgleda da je najbolja ilustracije snage doprinosa hebrejskog prava u oblasti sloboda pojedinca spor “*Kohen protiv države Izrael*”. U ovom slučaju muž je optužen da je prisilio ženu da stupi s njim, protiv njene volje, u seksualni odnos. - Sud se pitao da li se član 345. kaznenog zakona,⁶⁰⁰ koji se bavi pitanjem silovanja, može primjeniti i u slučaju kad

knjizi navedenoj gore - str. 8-15.

⁵⁹⁴ Vidi Rabi Ya'aqov 'Emdin, “*Mor uqî iy'a*” - komentar na *Šul'Ēan 'Aruh-OraĒ • ayim*.

⁵⁹⁵ 'i. p. 522/85, 480 – “**Korteam protiv Države Izrael**”.

⁵⁹⁶ Ibid.

⁵⁹⁷ Ibid.

⁵⁹⁸ h. p. (Tel Aviv) 1141/90 – “**Eyal protiv Vilinskog**” - neobjavljeno.

⁵⁹⁹ Poglavlja 18 i 22-25 presude. Sudija Goren se, u svojoj presudi, oslonio na članak A. Steinberga, “*Reî aĒ mitoh raĒamim leor hahalaha*” - “*Ubistvo iz Milosrda u Halaha*”, (objavljen u “*Asia*”, br. 19, 1978. - str. 429.). – Sudija Goren tvrdi da se presuda mora donijeti na osnovu “*medicinskih saznanja, moralnih vrijednosti, religije i etike*”.

⁶⁰⁰ Član zakona 226.

je riječ o ženi silovatelja. Vrhovni Sud je, u ulozi apelacionog suda, odredio da, (budući da riječi “na nezakonit način” upotrebljene u ovom članu znače: “bespravno”) treba provjeriti da li muž imao pravo prisiliti ženu na seksualne odnose. Kako je pitanje prava čovjeka na održavanje seksualnih odnosa sa ženom neosporno pitanje statusnog prava, a kako su obe strane u sporu Jevreji – te se na njih, po izraelskom zakonu, u pitanjima statusnog prava imaju primijeniti odredbe jevrejskog prava – bilo je neophodno provjeriti šta na ovu temu kaže jevrejski zakon. – Ako *halaha* dozvoljava mužu da stupi sa ženom u seksualne odnose protiv njene volje - onda je silovanje žene od strane njenog muža “zakonito”. Sud je vrlo detaljno analizirao stav hebrejskog prava prema ovom problemu,⁶⁰¹ i došao do zaključka da ono mužu ne dozvoljava pomenuto djelo - iako je obaveza žene da održava porodične odnose sa svojim mužem.⁶⁰² Sud je bio svjestan da ovakvom presudom mijenja propise engleskog *Common Law*-a - prema kojima silovanja žene od strane muža ne odgovara definiciji silovanja.⁶⁰³ Izvanredne su riječi sudije Behora koje se odnose na ovo pitanje – i koje upoređuju hebrejsko pravo sa drugim pravnim baštinama:

“Ovakav zaključak u duhu je osnovnih principa časti žene kao slobodnog čovjeka – a ne kao robinje prepuštene muževljevoj milosti u tako osjetljivom i nježnom pitanju. – Osnovnih principa koji, na žalost, nisu ostvareni u zakonodavstvima i pravosuđima najnaprednijih država... . Narod Izraela se može ponositi naprednim i liberalnim pristupom svog nasljeđa i halahe ovom pitanju – i to odvajkada.”

Po pitanju pristupa engleskog prava ovom problemu, sudija Behor, sa odobravanjem citira riječi sudija Vrhovnog Suda u prethodnim presudama:

“Ovakav pristup nije u duhu ljudskog dostojanstva i bračne časti”,⁶⁰⁴ “gрозim se principa po kome muž ne

⁶⁰¹ U određivanju stava hebrejskog prava prema ovom problemu, sud se oslonio na mišljenje savjetnika za hebrejsko pravo u Ministarstvu Prava.

⁶⁰² Nespremnost žene na ispunjavanje ove bračne obaveze može biti razlog za razvod bez protunaknade.

⁶⁰³ Za odnos engleskog prava prema ovom pitanju vidi: M. Hale, *“The History of Pleas of the Crown”* (London 1773.) Vol. 1, str. 629. Vidi, takođe: *“Law Commission Working Paper No. 116: Rape Within Marriage”* (1990.) 5-33.

⁶⁰⁴ Riječi sudije ha-Lewiya u ‘i. p. 353/62 “Al-Fakir i drugi protiv vladinog pravnog savjetnika”.

*može biti kriv za silovanje svoje zakonite žene... bila su vremena... u kojima... onaj koji nije tukao ženu nije smatran muškarcem – i što bi se neko više podavao ovom 'običaju' – to je više bio dostojan pohvale”.*⁶⁰⁵

Još oštrijim riječima oborio se na englesko pravo • ayyim Kohen, privremeni predsjednik Vrhovnog Suda, u svojoj odluci da odbije muževljevu molbu da se još jednom provjeri stav koji je sud zauzeo u slučaju Kohen:

*“Tad rekoh, zašto kriti od očiju zakonodavca i od očiju naroda golu istinu - iza tehničkog termina: “na nezakonit način” krije se pravo, i de facto i de jure, muža da siluje svoju ženu.”*⁶⁰⁶

Glas o savremenoj presudi Vrhovnog Suda u slučaju Kohen, stigao je i do daleke Australije – i to upravo u jeku javne debate na temu ukidanja ili, barem, ograničavanja pravnih rješenja *Common Law*-a prihvaćenih i u Australiji. Urednik “*Australian Law Journal*”-a, koji je sa ushićenjem izvijestio o izraelskoj presudi, završava svoj izvještaj sljedećim riječima:

“Krajnje je ironično da u iznova sagledanom zakonodavstvu država (Australije)... tek odjekuje, nakon nekoliko hiljada godina, prastara rabinska doktrina po kojoj su muževljevi agresivni napadi na ženu zabranjeni.”^{607 608}

Otkako je izraelski sud donio svoju presudu - ispravljeno je zakonodavstvo u različitim državama Australije – većina od kojih su usvojile rješenje koje oponaša ono usvojeno u hebrejskom pravu.⁶⁰⁹ Par godina nakon toga - čak je i izraelski zakonodavni organ, pod uticajem australijskog, izvršio ispravku ovog zakona.⁶¹⁰

⁶⁰⁵ Riječi sudije Brenzona u ‘i. p. 354/64 “**MuĖammad Hatib i drugi protiv vladinog pravnog savjetnika**”.

⁶⁰⁶ Dodatna rasprava u slučaju **Kohen**.

⁶⁰⁷ Vidi: “*A Wife’s Right to Say ‘No’*”, 55 *Aus. L. J.* (1981.) 59, 60.

⁶⁰⁸ “It is supremely ironical that the newly contemplated States legislation... merely echoes after thousands of years the old age doctrine of rabbinical law that aggressive sexual assaults by husband on his wife are prohibited.”

⁶⁰⁹ Vidi: Maoz - str. 828.

⁶¹⁰ Vidi “*• oq ha-“onšin*” (“*Zakon o Kažnjavanju*”) - amandman br. 26 iz 1986., čl. 303.

Očigledno je da postoje centralni problemi u kojima je hebrejsko pravo primjenjivo i napredno čak i u poređenju sa pravnim metodama današnjice. – U ovome se ogleda snaga hebrejskog prava, i njegov neizmjerne potencijal u promovisanju izraelskog prava.

Ilustrativan primjer absorpcije principa hebrejskog prava u izraelsko državno pravo, na području socijalnih prava, predstavlja pitanje plaćanja obeštete prilikom otpuštanja radnika. - Porijeklo prava na obeštetu prilikom otpuštanja je u gospodarevoj obavezi darivanja hebrejskog roba prilikom završetka njegovog robovanja,⁶¹¹ onako kako se ova institucija razvila kroz pokoljenja. Običaj plaćanja obeštete prilikom otpuštanja proširio se među Jevrejima Izraela još u vrijeme Otomanskog Carstva. Hebrejski Mirovni Sud - dobrovoljni sistem suđenja koji je djelovao u prvim decenijama ovog vijeka sa ciljem rješavanja unutrašnjih jevrejskih nesporazuma po principima hebrejskog prava - je mnogo doprinijeo razvoju ove institucije. Na ovaj način stvoren je “*ovaj običaj koji je zasnovan na pravnom priznanju koje svoj autoritet crpi iz starih i novih pravnih izvora*”. Ovaj običaj predstavlja obavezni zakon koji sud može sprovesti silom. Na poziv Vrhovnog Suda,⁶¹² usvojio je zakonodavni organ ovaj običaj kao zakon – tako je 5723. (1963.) godine nastao “*• oq piġ uye pi Ćurin*” (“*Zakon o obešteti prilikom otpuštanja*”).⁶¹³ Prilikom prvog čitanja zakona u Parlamentu Ministar Rada Yigal Alon je istakao:

“Obešteta otpuštenom radniku je možda prvo socijalno pravo koje je radnik postigao u ovoj zemlji – i to još prije nego što su radnici bili organizovani u opšte i jake sindikate – nego kao nastavak stare jevrejske tradicije čija je osnova dana Torom.”

4. Zaključak

Nakon navođenja ovih primjera nameće se pitanje: zašto je u izraelskom pravu rijetko pozivanje za izvorima hebrejskog prava?

Krivica za ovu žalosnu pojavu leži, u velikoj mjeri, u religijskom vođstvu koje je nastojalo hebrejsko pravo i njegovu viziju predstaviti u svjetlu zakona o obrednoj čistoći, *kašerutu* i *Sabatu* – uz sklonost ka

⁶¹¹ V Knjiga Mojsijeva 15:12-14. – Vidi, takođe, fajn 15/2535 “**Krisman protiv Dirnfielda**” - građansku parnicu 25/90 “**Volfson protiv Sapinisa**”.

⁶¹² Vidi građanska parnica 47/49 “**Zilberg protiv Dikmana**”.

⁶¹³ Čl. 88. Za pregled istorije ovog zakona vidi Alon, 1369-1370.

otežavanju i u samim ovim područjima. Osim toga, u savremenoj religijskoj misli, postoji vrlo izražena tendencija da se negira bilo kakav religijski značaj usvajanju hebrejskog prava u državi koja i sama ne bi bila zasnovana na temeljima religije i vjerezakona – pa, čak, da u se u tome vidi bogohuljenje ili obesvećenje Tore.⁶¹⁴ U ništa manjoj mjeri ova pojava se može shvatiti i kao reakcija izraelske javnosti na zanemarivanje, od strane ortodoksnog Jevrejstva i ultra-ortodoksnih krugova, mogućnosti davanja *halahičkog* priznanja *Knesetu*.⁶¹⁵ Ovo je, takođe, reakcija na viđenje državnih sudova kao “*nejevrejskih*” – te na viđenje onih koji se njima obraćaju kao “*onih koji se ritaju protiv Tore Boga živoga*” čineći “*gnusan zločin*”.⁶¹⁶

No, ni sekularno Jevrejstvo nije ništa manje krivo. Činjenica da je hebrejski jezik “*lašon ha-qqodeš*” (“*jezik svetinje*”) nije smetala njegovom oživljavanju u državi Izrael. Ni oni koji ne obdržavaju *Toru* i *mišvoť* nisu digli ruke od jevrejske kulture, ili od biblijskih priča - iako su i one neodvojivi dio jevrejske religije. Za vjerovati je da će oni smoći snage i da izbave hebrejsko pravo sa njegovog sadašnjeg mjesta - te da od njega naprave živo pravo jevrejske države.

Ja ne poričem da je ovaj članak ne posjeduje objektivnost koja se traži od autora koji piše naučni rad. Moguće je, čak, da je viđenje u njemu izraženo unekoliko romantično. Bez sumnje, u *halaha* postoje upute i propisi koji se ne slažu sa današnjim poimanjem ljudskih prava – jednako kao što, na području privatnog prava, u njoj ima rješenja koja ne odgovaraju privredi i ekonomiji današnjice. Posizanje za hebrejskim pravom kod donošenja zakona i presuda je, ponekad, vrlo šturo i selektivno. Upravo ideja da oni dijelovi naroda koji ne slijede slijepo *halaha* budu oni koji će odrediti veličinu doprinosa hebrejskog prava državnom pravu Izraela, daje nadu da će dobri i pravedni principi koji se nalaze u hebrejskom pravu biti usvojeni.

“*• oq yesodoť ha-mišpa Ć*” (“*Zakon o osnovama prava*”)⁶¹⁷ iz 5740. (1980.) godine usmjerava sudiju i na “*principe slobode, pravde, pravičnosti i mira izražene u jevrejskom nasljeđu*”⁶¹⁸ – prema čemu bi

⁶¹⁴ Istaknuti predstavnici ove tendencije su Prof. Y. Leibovitch i Prof. Y. Engelder, dok se Prof. M. Alon izričito protivi ovakvom pristupu. – Opširnije o tome: Maoz str. 332-338.

⁶¹⁵ Vidi *ibid*, str. 339.

⁶¹⁶ Riječi rabina A. J. Waldenberga preuzete iz stavka “*Mišpa Ć ha-meluha*” (“*Kraljevski Sud*”), iz njegove knjige “*Hilhoť ha-medina II*” (“*Knjiga Državnih Propisa II*”), (1952.) str. 60.

⁶¹⁷ Čl. 978.

⁶¹⁸ *Ibid*, u članu 1.

se samo onaj koji ne bi našao odgovor na pitanje o kome treba presuditi ni u jednom drugom pozitivnom pravu trebao osvrnuti i na hebrejske izvore. Na veliku žalost, čak ni ovaj tračak svjetla kojim je zanimanje izraelskih pravnika obasjalo hebrejsko pravo - na koncu nije razvijen u veće svjetlo. Posizanje za hebrejskim pravom u tvrdnjama tužioca i presudama sudova uopšte nije raširena pojava. – Dapače, sudovi pokazuju indiferentnost prema hebrejskom pravu.

Ovakav pristup hebrejskom pravu proizilazi, bez sumnje, takođe i iz objektivnih razloga. – Onaj ko nije stekao osnovna znanja o *Talmudu* i rabinskoj *risponzi* ne može ni posegnuti za traženjem inspiracije u hebrejskom pravu koje je za njega zapečaćena knjiga. Ovakav pristup, međutim, prihvaća tvrdnju religioznih Jevreja po kojoj nema *halaha* bez religije. Iz unaprednog prihvatanja ove tvrdnje proizilazi i strah da bi primjena principa hebrejskog prava završila religijskom prisilom.

Sa ovakvim stavom dijela javnosti koji se naziva sekularnim, jasno je zašto u bici oko prava na korištenje hebrejskim pravom pobjeđuje “religiozni tabor”. – No, nažalost, jedan od rezultata ove bitke je otuđenje dijela naroda od jednog od najvećih bogatstava nacije.

Obaranje ovog predubjeđenja može dovesti do ponovnog interesovanja za ovo pitanje – kao i do preispitivanja položaja hebrejskog prava u državi Izrael.

Ya'aqov Meron

Rat i ljudski život
u očima islamskog i jevrejskog prava

S a d r Ź a j:

1. Islamsko pravo

- a. Objava rata
- b. Hladni rat

2. Jevrejsko pravo

- a. Objava rata
- b. Hladni rat

3. Usporedba

Islamsko i jevrejsko pravo tretiraju rat na sasvim različite načine.

1. Islamsko pravo

U očima islamskog prava, rat je normalno stanje ljudskog društva. S jedne strane je Zemlja Islama koja je u stalnom ratu protiv ostalih zemalja svijeta⁶¹⁹ - a sa druge ostale zemlje svijeta, koje se zovu *dar il-Ēarb* - ili, u prevodu, *ratno područje*. Između ove dvije strane ne može se održati trajni mir – nego, samo, predah ili primirje, koji su vremenski ograničeni - slično hladnom ratu, o čemu će biti govora kasnije. Prema islamskom pravu, muslimanska je država slobodna narušiti ovakvo primirje ili predah, koji su, ionako, od samog početka, bili ograničeni,⁶²⁰ na veoma kratak vremenski period.⁶²¹

Jednostrani karakter pojma rata, koji su muslimani iskonstruisali za vlastite potrebe, postaje jasnijim kada se u obzir uzme religijski karakter rata u očima muslimana. - Rat se smatra božanskom zapovijedi. Prema tradiciji koja seže do MuĒammeda, vjerovjesnika Islama:

*“Onaj koji se bori u svetom ratu (el-mudžahid) za Boga (fī sabīlillah) sličan je onome koji posti, ustaje, pada na koljena i čini sedždu, svjedočeći: 'nema Boga osim Allaha, MuĒammed je njegov poslanik'.”*⁶²²

Ustajanje, padanje na koljena i *sedždu*, te izjava o Božjem jedinstvu su radnje tipične za molitvu. Post takođe spada u činove od centralne važnosti u službi Bogu. - Tako da nije čudo “*da je zabranjeno suzdržavati se od borbe protiv stanovnika ratnog područja*”.⁶²³

Dodatni rezultat religijskog karaktera rata je pravilo po kome samo muslimani imaju pravo nošenja oružja.

⁶¹⁹ Fundamentalisti, čiji su pogledi “*prema sadržaju identični klasičnoj dogmi*”, prihvataju mir isključivo ako je on posljedica konačne pobjede Islama. “*Njihov cilj je uspostavljanje islamske vlasti u cijelom svijetu.*” Rudolf Peters, “*Islam and colonialism: The Doctrine of Jihad in Modern History*”, Hag, Mouton Publishers, 1979.; str. 133, 164, 165; vidi, takođe, strane 36, 37 i 131.

⁶²⁰ Al-Sarhsi, “*Al-MabsuĒ*”, Kairo, 1324., tom X, str. 86 - pri kraju: “*Vjerovjesnik i oni koji su došli iza njega... uvijek bi sačuvali za sebe pravo da ponište deklaraciju ili ugovor koji bi im igledali štetnim po Islam.*” Majid Khaduri, “*War and Peace in the Law of Islam*”, Baltimore, Johns Hopkins Press, 1955., str.103.

⁶²¹ “*Al-MabsuĒ*”, tom X, strana 66 – od retka 22 - do retka 3 na strani 67. Vidi, takođe, str. 86, red 19.

⁶²² Ibid, tom X, str. 3, r. 21-22.

⁶²³ Ibid, tom X, str. 88, r. 2.

*”Dhimija (nemuslimanski stanovnik kome je pružena zaštita muslimanske države) se ne ubraja u ljude sposobne za borbu u svetom ratu. - Sve dok bezbožnici ne pređu na Islam za njih ne važe islamski zakoni”.*⁶²⁴ *”Dhimija je dužan prihvatiti one muslimanske zakone koji se dotiču odnosa između čovjeka i okoline.”*⁶²⁵

Iz ovog razloga, prijedlog stranog vladara koji je spreman preći na Islam - pod uslovom da njegov paganski krivični zakon ostane na snazi - nije prihvatljiv. Ovakav uslov se protivi Ugovoru (o pokroviteljstvu - *al-dhima* - između njega i muslimanske države) - te je, zbog toga, neprihvatljiv.⁶²⁶ Čak i ako su stanovnici *dar il-Ēarba* spremni preći na Islam, i spremni plaćati porez na zemlju - te, samo, zamole da budu izuzeti od primjene islamskog prava - čak i tada njihova molba da sa pridruže Islamu ostaje neprihvatljivom - *”osim ako muslimani nemaju interes da tako učine - jer putem ove vrste primirja (al-moad’a) nemuslimani ne primaju na sebe zakone Islama”.*⁶²⁷

Važnost pokoravanja islamskom zakonu uočava se već pri osvajanju teritorije od strane muslimanskih snaga. Sve dok muslimanski zakoni ne stupe na snagu na određenoj teritoriji - ta teritorija ne predstavlja dio muslimanske države.⁶²⁸ Ovdje se susrećemo sa pojavom koja se danas naziva osvajanjem i aneksijom.⁶²⁹

a. Objava rata⁶³⁰

⁶²⁴ Ibid, tom X, str. 45, r. 11-12.

⁶²⁵ Ibid, tom X, str. 85, r. 13-14. Izraz *m’amlat* povezuje sa ovim i krivični zakon. Ovaj se izraz uglavnom ne odnosi na odnose između čovjeka i Tvorca. Važenje islamskog zakona u području građanskog prava za nemuslimana koji živi u islamskoj državi je, nasuprot onom što se obično tvrdi, “modernistički” novitet u islamskom svijetu (vidi odrednicu “Medžele” [medgelle], “*Enciklopedija Islama*”, II izdanje, august 1990.).

⁶²⁶ “*al-Mabsu Ī*”, tom X, str. 85, r. 14.

⁶²⁷ Ibid, tom X str. 87-88.

⁶²⁸ Ibid, tom X, str. 23, r. 5.

⁶²⁹ “*Akcija osvajanja cijele teritorije ne vodi ka nestanku države - jer u slučaju ovakve akcije još uvijek postoje autonomne vlasti. Samo uništavanje autonomnih vlasti, i pobjednikovo spriječavanje stvaranja suverene vlade dovodi do nestanka države.*” Paul Reuter, “*Droit International Public*”, Paris, P.U.F., šesto izdanje, 1983., str. 209.

¹² “*Objava rata određena je članom 35. zakona (Francuske). Objava rata treba*

*“Ako vojska napadne zemlju koja nije dobila poziv (da pređe na Islam), zabranjeno joj je stupiti u borbu - sve dok takav poziv ne uruči - da bi se znalo šta je krajnji cilj rata. Ovo je značenje **Ēadita** (**Ēadisa**) – predanog od strane ibn 'Abasa: 'Vjerovjesnik nikada nije napao nijedan narod - a da im nije, prvo, uručio poziv da pređu na Islam.' Ako se, ipak, krene u borbu - a da prije toga nije upućen poziv na prihvatanje Islama - onda je u pitanju grijeh - premda, ni tada, vojnici nisu odgovorni za bilo kakvu štetu prouzrokovanu na ljudima ili imovini - po našem (**Ēanefijskom**) mišljenju.”*⁶³¹

Striktност s kojom islamsko pravo pristupa objavi rata jedan je od humanitarnih aspekata ovoga prava. Ne manje od četiri puta u knjizi *“Izvršioći rata”* (*“Kitab al-sir”*) al-Sarhsi pominje da je zabranjeno ubijati i napadati žene i djecu – jer oni nisu ratnici.⁶³²

No, pored već rečenog, potrebno je spomenuti i druge aspekte. Dozvoljeno je ubiti ratnog zarobljenika,⁶³³ dozvoljeno je sjeći drveće, uništiti utvrđenja i kuće - ukratko: dozvoljen je totalni rat i strategija spaljene zemlje.⁶³⁴

biti odobrena od strane parlamenta – ali poznato je da, danas, ratovi izbijaju bez objave...”. Jacques Robert, *“Les Situations d’Urgence en Droit Constitutionnel”* u *“Revue Internationale de Droit Comparé”*, strane 751-764 – vidi stranu 760.

“Neprijateljstva počinju u trenutku kad ih se može efektivno sprovesti.” *“Jednostrana unapredna opomena”* o početku neprijateljstava *“je djelimično izgubila na važnosti”*. Paul Reuter, u knjizi pomenutoj na kraju prethodne primjedbe, strana 533.

⁶³¹ *“Al-Mabsu Ď”*, tom X, str 30, r. 16-19. Ista ideja nalazi se i u *ibid*, str. 6, r. 5-6.

⁶³² *Ibid*, *ibid*, str. 5, r. 24-25; str. 29, r. 3-6; str. 32, r. 14; str. 36, r. 18-19. *“Prije podjele plijena, musliman koji se plaši za sebe, ima pravo, u slučaju potrebe, prisvojiti tuđu imovinu – ali, ovdje, to povlači za sobom plaćanje obeštete.”* - *Ibid*, *ibid*, str. 36, r. 4-6. Slična obešteta za stanovnike ratnog područja se ne pominje.

⁶³³ *Ibid*, *ibid*, str. 36, r. 16-18, i ponovno na strani 42, r. 5-6. Uporedi sa tekstovima Prof. Dr Majid Khadurija, u knjizi pomenutoj u primjedbi br. 2, str. 127-129 i 105-106 – te u knjizi *“The Islamic Law of Nations”* - Shaybani's Siyar, Baltimore, “The Johns Hopkins Press”, 1966., str. 100.

Vidi, takođe, Rudolf Peters (u knjizi pomenutoj u primjedbi br. 1) str. 21, 29. *“U tome se, prema modernističkim autorima, islamska uputstva poklapaju sa međunarodnim pozitivnim pravom.”*

⁶³⁴ *“Al-Mabsu Ď”*, (gore, primjedba 2), tom X, str. 31, r. 16.

Izvan *Ēanefijskog mezheba* izraženo je i suzdržavanje od rečenog. – Sirijski pravnik - al-Uza'iyā, (iz 774. godine naše ere) posvećuje pažnju činjenici da bi teritorija koja je prošla takav tretman u budućnosti mogla postati dijelom muslimanske države. - Zbog toga on nastoji prištedjeti razaranja⁶³⁵ na teritoriju neprijatelja - mada je, prema *Ēanefijskoj*, školi ostao na snazi već pomenuti princip po kome je u ratu sve dozvoljeno - te, tako, nema nikakve prepreke (*la bas*) “*spaljivanju njihovih utvrda*”.⁶³⁶

b. Hladni rat

Brutalnost rata ne daje mogućnost razvoju prisnijih odnosa po završetku bitke. Zabranjeno je izvoziti u stranu zemlju “*strateške materijale*” - kao oružje i željezo.⁶³⁷ Al-Šafa'i (koji je umro u Egiptu 820. godine naše ere) proširuje ovu zabranu čak i na trgovinu odjevnim i prehrambenim proizvodima.⁶³⁸ • *anefije* ga, međutim, ne slijede u njegovom ekstremnom interpretiranju zakona.⁶³⁹ Svejedno, pravni odnosi bilo koje vrste prestaju na granici Islama. Oženjen čovjek koji je u muslimansku zemlju doveden kao ratni zarobljenik, gubi status oženjenog - i to čak i u slučaju kada i njegov bračni drug dođe za njim u muslimansku zemlju.⁶⁴⁰ Slično tome, stranac koji bi se, tokom boravka u islamskoj zemlji, zadužio - od trenutka kada izađe iz muslimanske zemlje sa namjerom da se vrati u zemlju iz koje vodi porijeklo – a koja je dio *ratnog područja*, ne smatra se dužnikom.⁶⁴¹

⁶³⁵ Ibid, ibid, str. 31, r. 14-17. Mada, Prof. Majid Khaduri (u knjizi pomenutoj u primjedbi 2, na str. 103) pripisuje Uza'iyi sljedeće mišljenje “*uništi ono što moraš bez suzdržavanja*”.

Suprotno tome, Rudolf Peters (u knjizi pomenutoj gore u primjedbi br. 1) ne pripisuje ovo mišljenje Uza'iyi (str. 23).

⁶³⁶ “*Al-MabsuḌ*”, ibid, str. 32, r. 12. Vidi: Majid Khaduri (gore, primjedba 15) “*The Islamic Law Of Nations*”, str. 95.

⁶³⁷ “*Al-MabsuḌ*”, ibid, str. 32, od r. 25 do r. 17-20, na str. 89. - Uporedi sa Rudolfom Petersom (u knjizi pomenutoj gore u primjedbi br. 15) str. 26.

⁶³⁸ “*Al-MabsuḌ*”, ibid, str. 92, r. 8-9.

⁶³⁹ Ibid, ibid, str. 92, r. 10-14.

⁶⁴⁰ Ibid, ibid, str. 51, r. 21-25.

⁶⁴¹ Ibid, ibid str.89, r. 18.

Vrlo bitna mogućnost premošćavanja ovog potpunog raskola između muslimanske države i ostalih država svijeta, ipak, postoji – i to na diplomatskom nivou. Dokumenti sastavljeni u inostranstvu, uglavnom, nemaju nikakvu pravnu vrijednost unutar muslimanske države - pa čak i ako su ovjereni i odobreni od strane kralja strane države.⁶⁴² Unatoč tome, ako poslanik stranog vladara dolazi u muslimansku zemlju noseći pismo na kojem su potpis (*toki'a*,⁶⁴³ *'alama*⁶⁴⁴) ili pečat (*hatem*⁶⁴⁵) poznati⁶⁴⁶ kao oni koji pripadaju datom vladaru - takvo pismo važi...

*“... kada se pitanja rata (doslovno: bitke - na arapskom: qatal) ili mira (al-î ala Ê) ne mogu riješiti drugačije nego putem poslanika – a poslanici su, pri tome, neophodni da bi se dostigao traženi cilj”*⁶⁴⁷.

Ako (poslanik) izvadi (pismo poznato kao pismo njegovog vladara)⁶⁴⁸ neosporivo je da je pismo autentično.

*“Kad je nemoguće održati stvari onakvim kakve jesu, neophodno je osloniti se na očigledno.”*⁶⁴⁹

No, i pored spomenute mogućnosti premošćavanja - te pored humanitarnih aspekata muslimanskih ratnih zakona - opšti pojam rata u islamskom pravu ostaje veoma brutalan: ubistvo ratnih zarobljenika, dovođenje u pitanje legitimnosti međunarodnih zakona, spaljena zemlja, totalni rat - a u periodima kada nema neprijateljstava: hladni rat. Uzaludno je tražiti u islamskim spisima težnju ka univerzalnom miru, ili

⁶⁴² “Jer njihov kralj je jeretik koji nema pravo boravka u islamskoj zemlji. – Ako bi svjedočio - njegovo svjedočenje ne bi bilo prihvaćeno. Kako, onda, prihvatiti njegovo pismo? Čak i ako bi grupa muslimana svjedočila da su i pismo i potpis njegovi - odgovor bi bio isti: za muslimane takav kralj je jednak malom čovjeku iz naroda - ako nije, čak, i manji od njega. Njegova dozvola i potpis nisu dokaz.” Ibid, ibid, str. 91, r. 14-16.

⁶⁴³ Ibid, ibid, str. 93, r. 1.

⁶⁴⁴ Ibid, ibid, str. 92, r. 23.

⁶⁴⁵ Ibid, ibid, str. 91, r. 15, i str. 93, r. 1.

⁶⁴⁶ Ibid, ibid, str. 92, r. 24, i str. 93, r. 1.

⁶⁴⁷ Ibid, ibid, str. 92, r. 19-20.

⁶⁴⁸ Ibid, ibid, str 92, r. 23-24.

⁶⁴⁹ Ibid, ibid, str. 92, r. 24-25.

ideal koji bi rat proglasio prolaznim stanjem – nužnim - ali, svejedno, tužnim.⁶⁵⁰

Islamskom ratnom pravu ništa nije stranije od Yeš‘ayinog (Isaijinog) proročanstva, danas uklesanog i na zid preko puta ulaza u zgradu Ujedinjenih Nacija u New Yorku:

“Neće dizati mača narod na narod - niti će se više učiti boju.”⁶⁵¹

⁶⁵⁰ Muslimanski modernisti su od druge polovine proteklog vijeka – pokušali donijeti pojam islamskog rata u Indiju - a nešto kasnije i u Egipt. – Oni su pokušali dati terminu **džihad** značenje “pravednog rata” (*belum justum*). Uporedi - Rudolf Peters (u knjizi pomenutoj gore u primjedbi br. 1, str. 121). Oni su se koncentrisali “na razloge zbog kojih muslimani ratuju” (ibid, str. 122) – ali nisu pokazali kako se ovi razlozi slažu sa relevantnim tekstovima islamskog prava. “*Moderni pogled na džihad izražava određeni pristup prema kolonijalnoj vladavini i zapadnoj kulturi.*” (ibid, str. 164) “*U drugoj polovini prošlog stoljeća mišljenje indijskih muslimana je bilo da je džihad moguće započeti samo u slučaju odbrane od religioznog progona. Ovo mišljenje je povezano sa sporazumom o saradnji srednje i više klase u Indiji sa britanskom vladom koji je sastavljen zbog njihove želje da si obezbijede učešće u administraciji i vojsci, kao i sa njihovim vjerovanjem da je ključ napretka u zapadnoj kulturi. Da se cilj njihovog pogleda na džihad nije sastojao samo u želji da se Britancima pokaže da muslimani mogu vjerno služiti kolonijalne vlasti, pokazuje njihovo zalaganje za suživot i odvajanje politike i religije.*” (ibid, str. 165, takođe vidi str. 126 i 162).

“Nešto kasniji modernisti čiji je centar, uglavnom, bio u Egiptu - ali su se mogli naći i u drugim zemljama islamskog svijeta, usvojili su pogled da je džihad odbrambeni rat – i nisu posvetili pažnju pitanju da li je on uperen protiv političkog ili protiv religijskog progona. Ovo je pristup vesternizirane elite koja je imala kritički odnos prema kolonijalnim vlastima – i, uglavnom, podržavala nacionalističke pokrete – iako su, istovremeno, cijenili zapadnu kulturu i bili uvjereni da islamsko društvo može izvući korist iz nje.”

“Danas većina autora inklinira ka odbrambenom pristupu” (ibid, str. 126) - no *“to nije i jedino tumačenje koje nalazimo u današnjoj literaturi”* (ibid, str. 126). *“Po svemu sudeći, dolazi do radikalizacije pred fundamentalističkim pristupom”* (ibid, str. 126-127).

Fundamentalisti odbijaju mišljenje po kome je odbrana Islama jedini cilj **džihada** - upravo suprotno – oni podvlače da je cilj **džihada** širenje Islama (ibid, str. 130).

“Modernisti se nalaze pod žestokim napadom fundamentalista koji ih osuđuju za politiku poraza...” (str. 132) – kao što je rečeno *“pogledi fundamentalista na džihad... iz perspektive njihove sadržine, identični su sa klasičnim postavkama Islama”* (str. 165).

⁶⁵¹ Isaija 2:4.

2. Jevrejsko pravo

Iz Yeš'ayinog (Isaijinog) proročanstva je jasno, da je ideal Jevrejstva apsolutno suprotan idealu Islama. Ova principijelna pozicija može se potvrditi specifičnim uputstvima jevrejskog prava koja se odnose na rat.

U svijetu jevrejskog prava postoje dvije vrste rata:

- 1) *milĖemet miĥ wa* (zapovjedni rat) - koji, danas, ne može biti ništa drugo do odbrambeni rat, i
- 2) *milĖemet rešut* (opcionalni - a ne zapovjedni rat), čiji je cilj proširenje granica zemlje Izrael.⁶⁵²

Pravilo je da misli kralja Izraela, u svim njegovim djelima, budu usmjerene ka:

*“Uzdizanju istinitog vjerozakona, ispunjavanju svijeta pravednošću, lomljenju mišice zla i vođenju Božijeg rata.”*⁶⁵³

Pojam “Božiji rat” preuzet je iz Psalma 83:3-5, gdje je rečeno:

“... Bože moj nemoj zamuknuti, nemoj šutjeti, niti počivaj, Bože! - Jer evo neprijatelji Tvoji uzavriješe, i koji Te mrže podigoše glavu. Po narod Tvoj zlo naumiše, i dogovaraju se na izabrane Tvoje.⁶⁵⁴ - Rekoše: 'hajte da ih izbrišemo između naroda - da se više ne pomene ime Izrael'”.

Iz ovih stihova je jasno da protivnici Boga su ništa drugo nego li protivnici Izraela. *MilĖemet miĥ wa* se razlikuje od *milĖemet rešut* u dva aspekta. Prvo: nasuprot zapovjednom ratu - u kome kralj ne mora dobiti dozvolu prije nego li je počeo sa ratom, u slučaju opcionalnog rata, kralj treba dozvolu *Sanhedrina* - vijeća sastavljenog od 71 člana.⁶⁵⁵ Drugo: u opcionalnom ratu moguće je dobiti poštedu od vojne službe. U

⁶⁵² Rambam, *Mišne Tora*, XIV, “*Sefer Šofe Ćim*” (“*Knjiga sudija*”) “*Hilhot melahim we-ha-milĖamot*” (“*Propisi o kraljevima i ratovima*”) 5:1. Efraim 'Inbar, u članku “*War in Jewish Tradition*”, objavljen u “*Jerusalem Journal of International Relations*”, vol. 9(2), June 1987., strane 83-89, tvrdi da jevrejsko pravo nije striktno kod definicije opcionalnog rata (str. 92).

⁶⁵³ *Mišne Tora*, 4:10.

⁶⁵⁴ Drugim riječima: protiv izabranih Tvojih - tj. protiv onih koje Ti čuvaš.

⁶⁵⁵ Ibid, ibid, 5:2.

zapovjednom ratu svi moraju učestvovati - “*pa čak i mladoženja iz svoje sobe, kao i mlada ispod svadbenog baldahina*”.⁶⁵⁶

Pragmatični karakter rata vidljiv je iz tretmana koji se daje neprijatelju. Ne smije se prekršiti sporazum napravljen sa njim. Kršenje sporazuma sa neprijateljem je *Ĕilul ha-Šem* - “*bogohuljenje*”.⁶⁵⁷ Nema nikakvog vremenskog ograničenja za trajanje sporazuma.

a. Objava rata

“Ne smije se započeti rat sa čovjekom dok ga se prvo ne pozove na mir – kako u slučaju opcionalnog – tako i u slučaju zapovjednog rata - jer rečeno je: ‘Kad dođeš pod koji grad da ga biješ, prvo mu ponudi mir’.”^{658 659}

Čak je i Yehošu'a, čiji je zadatak bio osvojiti zemlju Izrael, ispoštovao ovu proceduru. – Prije nego je ušao u zemlju Izrael poslao je tri poslanika. - Prvo im je poslao poruku: ‘*ko želi da pobjegne neka bježi*’, potom je poslao drugu: ‘*ko želi sklopiti mir - neka ga sklopi*’ - da bi, na kraju, poslao i treću: ‘*ko želi da vodi rat - neka ga vodi*’.⁶⁶⁰

⁶⁵⁶ Ibid, ibid, 7:4 - pred kraj. Izraz je uzet iz Knjige Proroka Joela 2:16.

⁶⁵⁷ “Zabranjeno je lagati u savezu sa njima, kao i biti neistinoljubiv u ophođenju s njima...”. Ibid, ibid 6:3. Ibid, ibid 6:5 pred kraj.

⁶⁵⁸ V Knjiga Mojsijeva 20:10.

⁶⁵⁹ Ibid, ibid, 6:1. Prema Rambamu, obaveza objave rata vodi iz V Knjige Mojsijeve 20:10 – mađa, *midraš* “*Devarim Raba*” (odjeljak “*Sudije*”, glava 13., str. 101. u izdanju Šaula Leibera: “*Midraš Devarim Raba*”, Jerusalem, 1974.) navodi raniji izvor: Bog upućuje Mojsija da se bori protiv SiĔona kralja Ĕešbonskog rije~ima: “*...I vojuj na njega*” (V Knjiga Mojsijeva 2:24) – ipak, Mojsije prvo šalje poslanike SiĔonu: “*... I poslah poslanike iz pustinje Qedmata, SiĔonu kralju Ĕešbonskom s riječima mira...*” (V Knjiga Mojsijeva 2:26) - na šta je, prema ovom *midrašu*, Sveti, blagosloven neka je, odgovorio Mojsiju: “*Rekao sam ti da se boriš protiv njega - a ti mu krenu sa mirom. - Tako živ bio ti – ispuniću tvoj dekret. - Svaki rat u koji budu išli - nek ne kreću drugačije nego sa ponudom mira...*”.

⁶⁶⁰ *Mišne Tora*, ibid 6:5. Opis događaja donešen ovdje je, naizgled, u suprotnosti sa Rambamovom formulacijom: “*odjednom posla (Yehošu'a) tri poslanika - i sa njima tri poruke*” – i zasniva se na jerusalimskom *Talmudua*, kako ga navodi Rabi Dawid Ben-Zimra (Radbaz). - Vidi tumačenje Rav TanĔom Rubinsteina u predgovoru izdanja Instituta Rav Quq, Jerusalem 1962. Na ovu temu vidi, takođe, Andr³/₄ Neher, “*Regards sur une Tradition*”, Paris, Bibliophane, 1989., str. 179., i napomena br. 11.

Jevrejsko i islamsko pravo imaju različit pristup i samoj objavi rata. - U islamskom pravu, radi se o pozivu na prihvatanje Islama - odnosno, o pozivu na potpunu predaju. Suprotno tome, u jevrejskom pravu, prije objave rata uručuje se poziv na mir - bez ikakvoga poniženja za neprijatelja. Tačno je, da je ovaj mirovni predlog popraćen određenim uslovima. Prema Rambamu, onaj koji prihvati mirovni predlog mora prihvatiti sedam zapovijedi za Sinove NoaĖa. Mada se Raavad (Rabi Avraham ben Dawid, Rambamov savremenik)⁶⁶¹ ne slaže sa ovim mišljenjem. Bilo kako bilo, sedam zapovijedi za Sinove NoaĖa, danas, su, uglavnom, prihvaćene i utkane u osnovu svake kulture.⁶⁶² - No, bitno je, da poziv na mir u jevrejskom pravu nikada nije popraćen pozivom na prihvatanje Jevrejstva - što jevrejsku objavu rata čini znatno drugačijom od muslimanske.

Postoji, do izvjesnog nivoa, sličnost između humanitarnih uputstava jevrejskog i islamskog prava. Prema V Knjizi Mojsijevoj (20:14) zabranjeno je ubijati žene i djecu u ratu⁶⁶³ - a to je zabranjeno i po islamskom pravu. - No, odavde pa nadalje, rastu razlike između dvije pravne metode; u jevrejskom pravu ne postoji dozvola za ubijanje ratnih zarobljenika.⁶⁶⁴ Naprotiv, čak su i u slučaju nejevreja⁶⁶⁵ mudraci

⁶⁶¹ Raavad je živio u Poskui³resu - a preminuo u Narbonneu 1198. Godine - šest godina prije Rambamove smrti 1204. godine u Kairu.

⁶⁶² "Sedam zapovijedi za Sinove NoaĖa" - "su predaja koju smo primili od Mojsija, zapovijedi koje bi i sam razum naložio. - Iz svih riječi Tore postaje jasno da su prvim ljudima upravo ove stvari bile zapovijedene." *Mišne Tora*, ibid, 9:1. Iako se odnose na NoaĖa, ove zapovijedi dovedene su u vezu sa izvjesnim stihovima iz I Knjige Mojsijeve. - Na primjer: zabrana krađe poduprta je zabranom koju je Bog dao prvom čovjeku: "Ali s drveta od znanja dobra i zla, s njega ne jedi; jer u koji dan okusiš s njega, umrijećeš." (I Knjiga Mojsijeva 2:17). Zabrana ubistva i druge zabrane poduprte su božanskim riječima rečenima NoaĖu i njegovim sinovima u I Knjizi Mojsijevoj 9:4-6. Vidi članak: "The Choice of Law in Tort in Israel", u "Anglo-American Law Review", br.18, 1989., strane 37-74, str. 56, primjedba 44. Naglasimo da Rambam smatra da nametanje nejevrejima sedam zapovijedi za Sinove NoaĖa nije ništa drugo nego objava zapovjednog rata protiv njih. Vidi Ya'aqov Blidstein "Egronot mediniyim bemišnato šel ha-Rambam" ("Politi-ka na-ela u Rambamovom u-enju"), izdanje Univerziteta Bar Ilan, 1983., str. 236. i primjedba 85.

⁶⁶³ Vidi *Mišne Tora*, ibid, 10:1-2 - ova uputstva ne odnose se direktno na ponašanje jevrejske vojske u vrijeme bitke - nego se podrazumijeva da se trebaju primjenjivati i u slučaju rata (ibid, ibid, VI dio).

⁶⁶⁴ "Kad vojna predvodnica zađe u granice nejevreja, i pokore ih - i vrate se" (ibid, ibid, 10:1).

⁶⁶⁵ Slično određuje član 16. Ženevske Konvencije po pitanju ratnih zarobljenika, od 12. Avgusta 1949. - "Vojna sila koja bi zarobila zarobljenike

zapovijedili da se posjećuje njihove bolesnike, da se njihove mrtve sahranjuje kao i jevrejske, te da se njihove siromahe prehranjuje zajedno sa siromašnim Jevrejima - i sve ovo zbog mira - jer rečeno je: “*Dobar je Gospod prema svima, i žalostiv na sva djela svoja.*”⁶⁶⁶ - kao i “*Njeni (Torini) putevi su putevi umilni - a sve njene staze mir*”.^{667 668}

U vrijeme bitke, politika koja se vodi je totalno suprotna totalnom ratu:

*“Kada se grad opkoljava u cilju zauzimanja - ne opkoljava ga se sa sve četiri strane - već samo sa tri, i ostavlja se mjesto za bježanje - za svakoga ko želi pobjeći glavom bez obzira”.*⁶⁶⁹

Ne samo da nema prostora za totalni rat - nego nije ostavljen prostor za politiku spaljene zemlje. Zabranjeno je sjeći drvo koje daje jestive

daće sličan tretman svim ratnim zarobljenicima - bez diskriminacije zasnovane na rasnoj ili nacionalnoj pripadnosti, vjerskom ubjeđenju, političkom mišljenju - ili bilo kakve druge diskriminacije zasnovane na sličnim kriterijima”.

⁶⁶⁶ Psalmi 145:9.

⁶⁶⁷ Priče Solomonove 3:17.

⁶⁶⁸ **Mišne Tora**, ibid, 11:12 - na kraju. Slična uputstva su data u članovima 13, 14, 16 (gore), i 17 Ženevske Konvencije, u odjeljku koji se bavi pitanjem odnosa prema ratnim zarobljenicima – od 12. Augusta 1949:

Article 13: Prisoners of war must at all times be humanly treated. Any unlawful act or omission by the Detaining Power causing death or seriously endangering the health of a prisoner of war is prohibited, and will be regarded as a serious breach of the present convention.

Article 14: Prisoners of war are entitled in all circumstances to respect for their persons and their honor.

Article 17: No physical or mental torture, nor any other form of coercion, may be inflicted on prisoners of war to secure from them information of any kind whatever. Prisoner of war who refuse to answer may not be threaten, insulted or exposed to unpleasant or disadvantageous treatment of any kind.

⁶⁶⁹ **Mišne Tora**, ibid, 6:7. - Ima onih koji naglašavaju i ponavljaju biblijske stihove koji nalažu uništavanje Amaleqita (II Knjiga Mojsijeva 17:14-16; V Knjiga Mojsijeva 25:19) i protjerivanje svih kena'anskih naroda (IV Knjiga Mojsijeva 30:55). – No, oni zanemaruju posebni karakter (*lex specialis*) ovih naloga. Gore navedeni propis mnogo bolje ilustruje karakter, poglede i težnje Jevrejstva. Dana 16. Decembra 1991. godine, Skupština Ujedinjenih Nacija je poništila odluku 3379, od 10. Novembra 1975. - kojom je Cionizam proglašen rasizmom - i to većinom od 111 naprema 25 glasova.

plodove. - Ko uradi takvu stvar očekuje ga kazna šibanjem.⁶⁷⁰ Ova zabrana je određena u V Knjizi Mojsijevoj 20:19-20. Iako ovi stihovi govore samo o drveću koje daje jestive plodove, zabrana je proširena i na uništavanja kuća, cijepanja odjeće, zatrpavanje izvora i kvarenja oruđa i hrane.⁶⁷¹

⁶⁷⁰ *Mišne Tora*, ibid, 6:8-9.

⁶⁷¹ *Ibid*, ibid, 6:10. Slično određuje i međunarodno pravo konstituisano u Ženevi 1977. Godine, u protokolu br. 1 (dopuna IV Ženevske Konvenciji iz 1949 godine) - gdje se kaže:

Article 48: In order to ensure respect for and protection of the civilian objects, the parties to the conflict shall at all times distinguish between the civilian population and combatants and civilian objects and military objectives, and accordingly shall direct their operations only against military objectives.

Article 51:

(1) The civilian population and individual civilians shall enjoy general protection against dangers arising military objectives.

(2) The civilian population as such, as well as individual civilians, shall not be the object of attack. Acts or threats of violence the primary purpose of which is to spread terror amongst the civilian population are prohibited.

(4) Indiscriminate attacks are prohibited. Indiscriminate attacks are:

(a) those which are not directed at a specific military objective;

(b) those which employ a method or means of combat which can not be directed at a specific military objective; or

(c) those which employ method or means of combat the effects of which can not be limited as required by this protocol; and consequently, in each such case, are of a nature to strike military objectives and civilians or civilian objects without distinction.

Article 52:

(1) Civilian objects shall not be the object of attack or reprisals.

(2) Attack shall be limited strictly on military objectives.

Article 57:

(1) In the conduct of military operations, constant care shall be taken to spare the civilian population, civilians and civilian objects.

(2):

(a) Those who plan and decide upon and attack shall:

(i) do everything feasible to verify that objectives to be attacked neither civilians nor civilian objects and are not subject to special protection but are military objectives;

(ii) take all feasible precautions in the choice of means and methods of attacks with a view to avoiding and in any event to minimize incidental loss of civilian life, injury to civilians and damage to civilian objects.

Već u članu 35, Četvrte Ženevske Konvencije, iz 1949. godine (koji se bavi

b. Hladni rat

Nema potrebe naglašavati da je u slučaju umjerenog rata kakav propisuje *halaha*, na koncu, moguće doći do mira - pa, čak, i do srdačnog razumijevanja (*entente cordiale*) mnogo lakše nego u slučaju politike totalnog rata, spaljene zemlje i hladnog rata.

3. Usporedba

Kako se mogu razumjeti ove razlike između islamskog i jevrejskog prava?

Kult rata i njegov vječni karakter u islamskom pravu iznose na svjetlo univerzalizam Islama, i njegovu težnju da se proširi na cijelu ljudsku rasu. Ako neprijatelj odbija da konvertira na Islam - ili, u najmanju ruku, da se podredi islamskoj vlasti - on je osuđen na potpunu likvidaciju - bez obzira na pitanje kakav utisak na potencijalne konvertite ostavlja ubijanje ratnih zarobljenika, spaljena zemlja, upitno važenje međunarodnih sporazuma, totalni i hladni rat.

Suprotno tome, umjerenost rata u jevrejskom pravu je povezana sa činjenicom da Jevrejstvo ne pretjeruje u misionarskim, političkim i duhovnim težnjama. - Nacionalni karakter jevrejske religije povlači potrebu za jasnim povlačenjem granica⁶⁷² unutar kojih djeluje jevrejski suverenitet. - Van ovih granica nalaze se susjedi, koji će se i u budućće tamo nalaziti - i sa kojima treba razvijati dobrosusjedske odnose.⁶⁷³

Sa obzirom na razliku koja postoji između islamskog pojma rata i istog pojma u jevrejskom pravu - postavlja se pitanje da li postoji nada za bolju budućnost u odnosima između ove dvije religije? Odgovor je apsolutno pozitivan - jer, osim teorije rata, postoje u islamskom pravu i

pitanjem zaštite civila u vrijeme rata) državi koja drži neprijateljsku teritoriju zabranjeno je uništavanje neprijatelja, kao i nepokretne i pokretne imovine koja pripada pojedincima i grupama na toj teritoriji. - Vidi: *"The Law of War on Land"*, III dio zbornika: *"The Manual of Military Law"*, London, H.M. Stationary Office, 1958., ed. Sir Hersh Lauterpacht, Q.C. LL.D., Par. 499, str. 140.

⁶⁷² IV Knjiga Mojsijeva 34:2-12: "zemlja Kena'an sa svojim granicama". V Knjiga Mojsijeva 34:1-4: "svu zemlju".

⁶⁷³ Vidi: David J. El'azar, *"The book of Joshua as a Political Classic"* u *"Jewish Political Studies"*, vol. I, 1989., strane 93-147, strana 146.

druge institucije, druge teme, druga pitanja i drugi osnovi - a i, što je najvažnije, drugačiji načini razmišljanja.⁶⁷⁴

Upravo takvi, drugačiji, načini razmišljanja iskazani su u knjizi “Sveti Rat” (“*Kitab al-džihad*”) drugog *Ē*anefijskog mudraca, kodifikatora islamskog prava - al-Hasanija, koji je preminuo 1191. godine u • alebu (Alepo) u Siriji.

Al-Hasani zauzima u islamskom pravu centralno mjesto - slično mjestu koje u jevrejskom pravu zauzima njegov savremenik - Rambam. U svojoj knjizi al-Hasani iznosi procjenu koja veoma laska Jevrejima i hrišćanima. - On činjenicu da Islam ne zapovijeda njihovo prisilno preobraćanje objašnjava njihovim intelektualnim i duhovnim osobinama. Al-Hasani postavlja sljedeće pitanje: zašto MuĒammed, vjerovjesnik Islama, nije Arapima koji su služili druge bogove ostavio mogućnost da ostanu vjerni svojoj religiji pod pokroviteljstvom Islama, uz plaćanje poreza na glave - kao što je učinio u slučaju Jevreja i hrišćana - te nekolicine drugih naroda? Al-Hasanijev odgovor na ovo pitanje vrijedi prenijeti u cjelini:

*“Ako je **kitabijama** (narodima knjige – dakle: Jevrejima i hrišćanima) dozvoljen život, pod pokroviteljstvom Islama, i uz obavezu plaćanja poreza na glave⁶⁷⁵ - to nije zbog žudnje za onim što se od njih uzima - već da bi ih se pozvalo da prihvate Islam - ne bi li kritikovali Muslimane, posmatrali i uočili vrline Islama, i provjerili njegove zakone. Kada uvide kako su ovi zasnovani na logici - oni će biti pozvani da prihvate Islam, a i sami će željeti da mu se pridruže.”*

Ugovor o pokroviteljstvu koji je napravljen sa narodom knjige imao je, dakle, namjenu, da pobudi kod *kitabija* želju da konvertiraju na Islam.

⁶⁷⁴ Vidi na primjer članke: “*Points de contact des Droits Juif et Musulman*” u “*Studia Islamica*”, Fascicule LX, 1984., str. 83-117; “*La recontre contemporaine le droit Juif et le droit Musulman*” u “*Revue Internationale de Droit Comparé*” - str. 58-59. Vidi dopunjenu verziju članka (na engleskom), objavljenu pod naslovom: “*The Contemporary Encounter between Jewish and Moslem Law*” u “*Jewish Law Association Studies II*”, ed. B.S. Jackson (Atlanta, Scholars press, 1896.), str. 165-192. Vidi, takođe, kritiku na knjigu Berahyahua Lipshitzta, “*Asmahta – • iyuv weqinyan bemišpaĒ ha-’ivri*” (“*Obligacije i sticanje u hebrejskom pravu*”) koja je objavljena u pomenutom “*Revue...*” iz 1990. godine, strane 416-419, strana 417. Vidi, takođe, “*Parents and Children Under Moslem Law*” koji će se pojaviti uskoro u “*Jewish Law Annual*”.

⁶⁷⁵ Bez da su morali prihvatiti Islam pod prisilom.

“Ovaj cilj nije mogao biti postignut sklapanjem ugovora o pokroviteljstvu sa Arapima koji su služili drugim bogovima - jer se, u njihovom slučaju, radilo o oponašateljima iz lijenosti, i zarobljenicima običaja. Oni nisu poznavali ništa drugo osim običaja njihovih otaca... i oni se ne bi odali promatranju i promišljanju prava - što bi ih potaklo da prihvate Islam. Iz tog je razloga određeno da mač bude njihova pozivnica za prihvatanje Islama.”⁶⁷⁶

Interesantno bi bilo znati, kakvo je mišljenje savremenih arapskih nacionalista o al-Hasanijevoj procjeni preislamskih Arapa – no, Jevreji i hrišćani prošli su u njoj veoma pozitivno – oni su opisani kao uravnoteženi ljudi koji se predaju razmatranju i promišljanju, kao ljudi na koje je moguće utjecati putem logike. Upotreba sile i nasilja je rezervisani su, isključivo, za one koji nemaju ove osobine – nego su neuravnoteženi, i slijepo oponašaju svoje očeve. Prema mišljenju al-Hasanija, čije djelo predstavlja vrhunac pravnog razmišljanja Islama, dakle, nema mjesta ratu protiv Jevreja i hrišćana.

⁶⁷⁶ Abu Bahr al-Hasani, tom VII, Kairo, 1910., str. 110-111.

III DIO
KLASIČNI TEKSTOVI

ČOVJEK KAO SVRHU SVIJETA, TE SVRHA SAMOG ČOVJEKA

(IZ PREDGOVORA KOMENTARU NA MIŠNU)

Rabenu Moše ben Maymon,
neka je mir s njim,
(Kordova 1135. - Fustat 1204.)

“Znaj da su stari, prema danoj im mudrosti i britkosti uma, ozbiljno istraživali (svrhu stvorenog) - dok nisu utvrdili da svaka stvar koja postoji neizostavno mora imati svrhu zbog koje je nastala, jer ništa nije stvoreno uzalud. I kada su ustanovili ovo opšte pravilo, počeli su se baviti pojedinostima sveg stvorenog - ne bi li spoznali cilj i svrhu svake pojedine vrste, i uvidjeli su da je svakoj artificijelnoj stvari funkcija opštepoznata - te nema potrebe za istraživanjem - jer umjetnik ne stvara prije nego što u mislima zacrta cilj stvorenog. - Na primjer: kovač nije napravio pilu prije nego što je razmišljao na temu pilanja drveta - što je urodilo vizijom pile, koju je potom i napravio - ne bi li njom pilao. Svrha je, dakle, pile: pilanje drveta. Svrha rala - oranje, a svrha igle - šivenje. Tako je sa svim stvarima koje su produkt ljudskog rada. Što se, pak, tiče onih stvari koje su produkt božanskog stvaralačkog rada i prirodne mudrosti - poput različitih vrsta voća i rastinja, metala, minerala i živih bića - svrha nekih od njih dokučiva je s malo istraživanja - a nekih, pak, tek uz mnogo istraživanje - dok ima i onih čija je svrha duboka i skrivena tako da je se ne može dokučiti, osim kroz proroštvo ili kazivanje budućnosti - ali ne i naučnim istraživanjem - jer nije u domenu čovjeka da istraži i sazna zašto je priroda stvorila neke mrave bez krila - a neke sa krilima; gusjenice s puno i gusjenice s malo nogu - te kakva je uloga jednih i drugih. No, po pitanju ustanovljavanja svrhovitosti stvari većih od ovih, čije je dejstvo uočljivije, podijeljeni su naučnici - jer što je neko učeniji, veći zaljubljenik znanja i britkijeg uma - to će mu spoznaja biti bistrija. - Tako, na primjer, kada je Gospod dao (kralju) Šelomi (Solomonu) mudrost kao što mu je obećao - spoznao je ovaj svrhovitost različitih stvari u onoj mjeri u kojoj je to za čovjeka moguće - te je govorio o svrsi stvaranja drveća, rastinja i živih bića, kao što kaže Pismo: “Govorio je o drveću, od kedra koji je u Libanu - do išopa koji niče iz zida, o životinjama, o pticama, o bubama i o ribama.”⁶⁷⁷ i ovo je bio dokaz da je posjedovao božansku inspiraciju - te Pismo nastavlja i

⁶⁷⁷ I Knjiga o Carevima - 5:13, u Daničićevom prevodu, čija kapitulacija i versifikacija ponekad odstupa od hebrejskog originala, 4:33.

veli: "I dođoše svi narodi da čuju mudrost Šelominu."⁶⁷⁸ Sve u svemu, sveukupnost stvorenog u podmjesečnoj sferi nije stvorena - nego samo radi čovjeka. Sva živa bića postoje čovjeka radi. Neka, kao ovce i goveda, za hranu ljudima; neka za druge svrhe - kao, recimo, magarac - da bi se na njemu prenosile stvari koje se ne mogu prenijeti rukama, ili konji - da bi se na njima, za kratko vrijeme, stiglo na daleka mjesta. Među njima postoje i vrste kojima mi ne znamo svrhu, ali i one su korisne za čovjeka - iako čovjek to ne poznaje. Tako je i sa voćem, neko služi ljudskoj ishrani, a neko za liječenje ljudi. Tako je sa travama - te (na koncu konca) sa svim vrstama. Sve što nađeš u životinjskom ili biljnom svijetu, a što, po tvom mišljenju, nema svrhe i nije podobno za hranu - znaj da se radi o stvari čija nam je prava priroda još uvijek nepoznata. Neophodno je pretpostaviti da svaka biljka, svaki plod i svaka vrsta životinja - od slona do gusjenice, imaju čovjeko-koristan potencijal koji čovjeka može iskoristiti. Dokaz u prilog ovoj tvrdnji je činjenica da se u svakom pokoljenju otkrivaju nove korisne osobine trava i različitih plodova, koje nisu bile otkrivene u vrijeme prethodnih pokoljenja, i iz kojih izvlačimo mnogostruke koristi. Opšta spoznaja svrhovitosti svih biljaka nije u čovjekovom dosegu. Stvari se otkrivaju postepeno, putem opita, kroz pokoljenja.

A ako se neko zapita zašto su stvoreni različiti otrovi - kao, na primjer: **biš**⁶⁷⁹ ili **Ēašiša al-dam**⁶⁸⁰ kojima se čovjek može uništiti - a ne okoristiti - treba znati da i oni posjeduju korisne osobine, jer unatoč činjenici da oni ubijaju ako ih se unese u organizam - oni su korisni ukoliko ih se koristi spolja, nanošenjem na tijelo. Onaj koji poznaje veliku korist koju čovjek može izvući iz otrova različitih zmija, jasno mu je u kojoj mjeri mogu biti korisne druge, manje rizične stvari.⁶⁸¹

Nakon što smo spoznali da je svrha svega stvorenog korist čovjekova - obavezni smo, ispitati, također, zašto je stvoren čovjek - i šta je svrha njegovog stvaranja. Oni koji su se ovim pitanjem bavili u dubinu ustanovili su da je čovjek subjekat mnogih funkcija, dok druga stvorenja, uglavnom, imaju jednu-dvije funkcije i jednu svrhu. Primjerice: datulina palma nema druge funkcije nego rađanje datula, a tako je i s drugim drvećem. Tako je i sa živim bićima. Ima među njima onih koji samo pletu - kao pauk, ili onih koji grade - kao slijepi miš ili kao mrav. Ali čovjek je subjekat mnogih funkcija, te je stoga neophodno istražiti ih sve redom da bi se ustanovilo koja od ovih je njegova osnovna svrha. - Tako

⁶⁷⁸ Ibid, 5:14, odnosno u Daničićevom prevodu 3:34.

⁶⁷⁹ Kao što je rečeno Rambamov "**Komentar na Mišnu**" napisan je na arapskom jeziku. **Biš** = grm dugih i podijeljenih listova. Na latinskom: *Acontium Pesicum Elsenhut*.

⁶⁸⁰ • **ašiša al-dam** = *Calamus Dracol Dracaena Cinnabari Balp*.

⁶⁸¹ Uporedi **Bavli** - **Šabath**, 77b.

je ustanovljeno da je samo jedna funkcija osnovna svrha čovjekova - dok su ostale pridodate u cilju obezbjeđivanja njegovog opstanka i nastavka - te ostvarivanja jedinstvene funkcije (zbog koje je stvoren) - a ona je postizanje spoznaja i saznavanje istina u potpunosti. Nemoguće je, naime, pretpostaviti, da je osnovna svrha čovjekova jelo ili piće, seks, gradnja kuće ili postajanje kraljem - jer sve su ovo slučajevi koji se čovjeku događaju ne mijenjajući njegovo sopstvo, posebno kada se ima na umu da su pobrojane funkcije čovjeku i ostalim živim bićima zajedničke. Stoga, samo je znanje ono koje stvarno mijenja čovjekovu bit i prenosi ga iz jednog stanja u drugo - iz stanja poniženosti u stanje uzvišenosti, iz potencijala u ostvarenost - jer čovjek prije učenja nije ništa drugo nego životinja, budući da se od životinja čovjek i ne razlikuje - nego svojom intelektualnom sposobnošću - jer čovjek je misleće biće, a pod pojmom misleće podrazumijevam postizanje spoznaja. Najveća, pak, među spoznajama je spoznaja jedinstva Uzvišenog i Hvaljenog Tvorca, i sve što je s tim povezano od božanskih nauka - jer druge nauke i ne služe ničemu drugome - do li da se kroz njih čovjek osposobi da pristupi naukama božanskim. - No, bavljenje detaljima ovog predmeta oduzelo bi mnogo vremena.

Ali, s postizanjem spoznaja, obavezno je ostaviti se pretjerivanja u tjelesnim užicima - jer jedna od stvari koje se prve spoznaju jeste činjenica da je propast duše leži u posvećenosti tijelu, i da je posvećenje tijelu propast za dušu - jer ako čovjek trči za zadovoljavanjem strasti, i (razumu) pretpostavlja osjetilnost - podređujući razum svojim strastima, postavši sličnim životinjama i zombijima⁶⁸² - čija se mašta i ne bavi ničim drugim do li hranom, pićem i parenjem - tada se ne poznaje na njemu prisustvo božanskog potencijala - odnosno intelekta - te on postaje kao posebnina koja tone u more primitivizma. Iz svih ovih navoda postalo je jasno da je svrha ovog svijeta i svega u njemu: čovjek učen dobrog karaktera. Kada neki pripadnik ljudske vrste stekne savršenstvo teorije i prakse; pod teorijom se podrazumijeva sticanje istina u potpunosti, te dostizanje cjelokupnog (znanja) dostupnog ljudima - dok se pod praksom podrazumijeva odmjerena i uravnotežena u prirodnim stvarima, u koje se ne treba investirati, i od kojih ne treba uzimati nego ono što je neophodno za opstanak tijela, kao i usavršavanje svih vrlina - tada je, taj i takav čovjek, svrha (postojanja svijeta).

Ova stvar nam nije postala poznata samo posredstvom poroka - nego su i mudraci drevnih naroda, iako nikad nisu vidjeli proroke i nisu čuli njihove riječi - ipak znali da čovjek nije savršen dok ne ovlada i znanjem i vlastitim djelom. Dovoljne su riječi velikog među filosofima.⁶⁸³

⁶⁸² U arapskom izvorniku: *al-an'am* = bića izgledom podobna ljudskim, čiji su intelektualni kapaciteti, međutim, skućeni i nedostatni.

⁶⁸³ Odnosi se na Aristotela.

“božanski cilj s nama je da postanemo pravedni⁶⁸⁴ i mudri“⁶⁸⁵ - jer ako bi čovjek bio mudar i premudar, a svejedno se podavao strastima - tada bi se ispostavilo da on nije uistinu mudar - jer početak je mudrosti da čovjek ne uzme od tjelesnih užitaka, osim onoliko koliko je neophodno za opstanak njegovog tijela. - U našem komentaru na “Poglavlja Otaca”⁶⁸⁶ upotpunićemo naše kazivanje na ovu temu, i objasniti naše mišljenje u potpunosti. Tako nalazimo (u Bibliji) da prorok ruži čovjeka koji je za sebe tvrdio da je mudar - a istovremeno je prestupao riječi Tore, trčeći za zadovoljenjem vlastite strasti. - Na ovo se odnosi stih koji kaže: “Kako ćete reći mi smo mudri i Tora je Gospodnja s nama... .”⁶⁸⁷ No, isto tako, ako bi čovjek bio bogobožazan i izdvojen od svjetine, udaljavajući se od užitaka koji nisu neophodni za opstanak tijela, i ravnaajući se umjereno u svim prirodnim stvarima, uvježban u svim vrlinama - ali ne bi bio učen - svejedno bi bio nesavršen. - S tim, što bi ovaj bio savršeniji od prvog - iako sva ova njegova djela nisu bila zasnovana na jasnom znanju i utemeljenoj spoznaji. - Stoga su rekli naši mudraci, neka je njihova uspomena na blagoslov: “Nema neukog koji se boji grijeha”.⁶⁸⁸ Onaj koji kaže za nekog ‘am ha-areî a⁶⁸⁹ da je **Ēasid**⁶⁹⁰ niječe riječi mudraca koji su po ovom pitanju donijeli rezolutnu odluku, a niječe i ono što sam razum uviđa. Stoga ćeš, u cijeloj Tori, naći zapovijed: “i nauči ih” - pa tek potom: “da ih činiš”.⁶⁹¹ - Učenje prethodi djelovanju - jer učenje vodi ka djelu - a ne obrnuto. - Ovo je ono što su rekli (mudraci) neka je mir s njima: “Učenje vodi ka djelu”.⁶⁹²

No, ipak, preostaje da se ovde zabavimo drugim pitanjem: Ako smo već rekli da božanska mudrost ništa nije stvorila uzalud, da je čovjek najpočastvovanije stvorenje ispod mjesečeve sfere - te da je svrha

⁶⁸⁴ u djelima.

⁶⁸⁵ u znanju.

⁶⁸⁶ Hebrejski: “*Pirge Avot*” (“*Poglavlja Otaca*”) - traktat u *Mišni*, u “*Seder Neziqin*” (“*Štete*”) koji se bavi mudrim izrekama drevnih učitelja Izraela, i koji predstavlja ugaoni kamen jevrejske etike.

⁶⁸⁷ Knjiga proroka Jeremije 8:8 (i dalje)

⁶⁸⁸ “*Poglavlja Otaca*” 2:5.

⁶⁸⁹ Hebrejski: ‘am ha-areî - doslovno: narod zemlje = pejorativni naziv za one koji ne uče Toru - te kasnije imaju problema sa sprovedbom njenih najosnovnijih uputa.

⁶⁹⁰ Hebrejski: **Ēasid** = pravednik, bogougodnik.

⁶⁹¹ Uporedi Peta Knjiga Mojsijeva 5:1.

⁶⁹² *Mišna* - *Qidušin* 40:2.

ljudskog roda dostizanje spoznaja - zašto je, onda, stvorio Gospod ljude koji ne dostižu spoznaje - jer mi vidimo da su većina ljudi prazni od svake mudrosti i obuzeti strastima - a čovjek učen i izdvojen od svjetine rijedak je kao što su čuda rijetka - i ne nalazi se nego jedan u nekoliko generacija.

Odgovor: Ovakva stvorenja (ljudi koje ne teže za spoznajom) postoje iz dva razloga:

Prvi je: da posluže onom pojedincu - jer kad bi svi ljudi bili učeni i bavili se filozofijom svijet bi propao, i ljudi bi s njega nestalo vrlo brzo - jer čovjek je nedostatan vrlo i neophodne su mu mnoge stvari. Tako bi onaj pojedinac koji je zaslužio da bude stvoren morao sam naučiti da: ore, žanje, vrši, melje i kuva; kao i da sam napravi instrumente za vršenje svih ovih radnji - i sve to samo da bi se nahranio. Također, morao bi naučiti da prede i plete - ne bi li se obukao, da gradi - kako bi sebi napravio mjesto na kome će se kriti (ljeti od toplote - a zimi od hladnoće). Naravno, morao bi napraviti i instrumente putem kojih bi obavljao sve ove radnje. Sve u svemu, MetušelaĖov (Metuzalemov) životni vijek ne bi bio dovoljan da se nauče svi poslovi koji su svijetu neophodni njegovog opstanka radi. A ako je tako - kad bi stigao taj čovjek da se nauči mudrosti i da razumije nauku? - E, upravo zato postoje svi ovi (neuki) - da se bave svim ovim poslovima koji su svijetu neophodni - a samo onaj učeni postoji sebe samog radi. Tako opstaje svijet - i tako opstaje mudrost. Kako je lijepa poslovice koja veli: "Da nije glupaka svijet bi bio uništen" - jer nema veće gluposti od tog da čovjek sa svojom slabom psiho-fizičkom konstitucijom putuje s jednog kraja drugog klimatskog područja do drugog kraja šestog klimatskog područja;⁶⁹³ prolazi morima zimi, i pustinjama usred ljeta; dovodi sebe u opasnost izlažući se mogućnosti da ga napadnu različite divlje zvijeri - i sve to samo da bi možda zaradio dinar. - A kad se dočepa tih dinara, za koje je založio dušu svoju, da ih umjetnicima da mu izgrade od kamenja i kreča temelj trajan na najboljoj zemlji - da podigne na njemu građevinu koja će stajati vijekovima - iako mu je sasvim jasno da njemu lično nije ostalo toliko vremena za koliko bi mogao strošiti kuću od gume. Ima li praznoglavosti veće od ove? A takvi su svi užitci svjetski i strasti redom. - I sve je to praznoglavost neophodna za opstanak svijeta. Stoga su mudraci i nazvali onog koji nije učio 'am ha-areĖ om (narodom ili stanovnikom zemlje) - da te poduče da (takvi ljudi) nisu ni stvoreni - nego da napune i izgrade zemlju. - Stoga su im i izveli ime iz njenog.

A ako bi neko rekao: zar ne vidimo često čovjeka glupa i neprosvijecena kako uživa u svijetu - i kako ga se nikakve neprilike ne dotiču - nego ga drugi služe i obavljaju njegove poslove za njega - a, ponekad, njegov

⁶⁹³ Mudraci antičke Grčke podijelili su svijet u sedam klimatskih područja - od kojih prvo i sedmo nisu bili dostojni da se u njima živi.

posao obavlja, upravo, čovjek učen? Neka zna da stvar nije takva kako mu se pričinilo u njegovoj misli - jer i uživanje onog glupana je u službi čovjeka koji je svrha božanskog stvaranja. Svoga zadovoljstva radi, svojim parama i vlašću, on će zapovijediti slugama svojim da sagrade ogroman dvorac, ili da zasade veliki vinograd - kao što rade kraljevi i oni koji im žele biti slični - i biće onaj dvorac spreman za pravednika koji će, jedanput, prolazeći tuda, naći zaklon u sjeni zidina tog dvorca, spasivši se tako od smrti - ili će, tako, od vina iz onog vinograda, jedanput, biti napravljen melem koji će spasti savršenog čovjeka koga je ujela zmija otrovnica.

Takvo je upravljanje Gospoda Velikog i Uzvišenog, i takva je njegova mudrost kojoj je podredio prirodu, "namjere (Tvoje) od starine - vjera su i istina"⁶⁹⁴ - i ovu stvar već su objasnili naši mudraci, neka je njihova uspomena na blagoslov, prenijevši da je Ben-Zoma sjedio na Hramskoj Gori i gledao narod Izraela kako hodočasti - pa rekao: "Blagosloven onaj koji je stvorio sve ove da mi posluže"⁶⁹⁵ - budući da je, neka je mir s njim, bio takav jedan pojedinac u cijelom svom pokoljenju.

Drugi, pak, razlog postojanja onih u kojima nema mudrosti sastoji se u činjenici da je onih koji posjeduju mudrost malo - jer je tako htjela mudrost božanska. - Stoga je suvišno pitati, vezano za stvari koje je odredila prvotna mudrost, zašto je našla za shodno da odredi tako - jednako kao što je suvišno pitati zašto je nebeskih sfera devet, planeta sedam - a osnovnih elemenata četiri. - Jer sve ovo, i sve ovom slično, određeno je još za stvaranja svijeta.

Uostalom, vidio si da su ovo o čemu smo govorili već objasnili (mudraci) neka je mir s njima, onim što je rekao Rabi Šim'on bar YoĖay: "Vidio sam sinove uzvišenosti - i malo ih je. - Ako su samo dvojica - onda smo to ja i moj sin".⁶⁹⁶

Stoga su i stvorene mase - da prave društvo sinovima uzvišenosti. Nemoj misliti da je ova svrha nebitna. - Upravo suprotno - ona je važnija od prve. (Koliko je ona važna da se uvidjeti iz činjenice da je) Bog ostavio jeretike na zemlji - da bi pravili društvo pravednicima - i ovo je ono što je rekao Veliki i Uzvišeni: "Neću ih protjerati ispred tebe u jednoj godini - da ne bi zemlja bila pusta".⁶⁹⁷ Ovu stvar su, također, objasnili naši mudraci, neka je njihova uspomena na blagoslov, rekavši: "Šta znači

⁶⁹⁴ Knjiga proroka Isaije 25:1 (kraj stiha).

⁶⁹⁵ **Bavli - Berahot** 58a.

⁶⁹⁶ **Bavli - Suka** 45b.

⁶⁹⁷ II Knjiga Mojsijeva 23:29.

'jer je to sve za čovjeka' ⁶⁹⁸? - (To znači da) Sav svijet i nije stvoren - nego da bi bio društvo jednom čovjeku". ⁶⁹⁹

Evo, objašnjeno je svime što smo rekli, da je cilj svega što je na ovom prolaznom svijetu čovjek savršen - čovjek znanja i djela, kao što smo objasnili. - A budući da upravo iz riječi naših mudraca, neka je mir s njima, učimo ove dvije stvari - znanje i djelo - iz onog što su objasnili i onog što su naznačili - tačno je ono što su rekli da "Sveti, blagosloven neka je, nema u svom svijetu - nego četiri lakta **halahe**"." ^{700 701}

⁶⁹⁸ Mudraci objašnjavaju stih iz Knjige Propovjednikove 12:13 koji glasi: "Boga se boj, i zapovijedi Njegove drži - jer je to sve čovjeku."

⁶⁹⁹ **Bavli - Berahoṭ** 6b.

⁷⁰⁰ **Bavli - Berahoṭ** 8b.

⁷⁰¹ Po Rambamovom tumačenju značenje čudnog *talmudskog* iskaza po kome Bog u svom svijetu nema ništa osim četiri lakta prava je: Bog je cijeli svijet stvorio zbog četiri lakta koja zauzima onaj koji se bavi sa *halahom* - odnosno *Torom*.

UVOD U "MIŠNE TORA"

"Sve **miĥ woĥ** (zapovijedi) koje su date Mojsiju na Sinaju - date su sa objašnjenjem - kao što je rečeno: "I daću ti ploče kamene, Toru i **miĥ woĥ**"⁷⁰² - "Tora" - odnosi se na Pisanu Toru (**Tora šebihtav**), "**miĥ woĥ**" - odnosi se na objašnjenje **Tora šebihtav**. Zapovijedeno nam je da se pridržavamo Tore u skladu sa **miĥ wa**. **Miĥ wa** je ono što se (obično) naziva Usmenom Torom (**Tora šebe'al pe**).

Svu je Toru zapisao Mojsije, naš Učitelj (**Moše Rabenu**), vlastitom rukom, prije nego što je umro, i dao je (po jedan primjerak) Tore svakom pojedinom plemenu, a jednu je ostavio u Kovčegu (Saveza) kao svjedočanstvo - kao što je rečeno: "Uzmite ovu knjigu Tore - i stavite je pokraj Kovčega Saveza Gospoda Boga vašega, i neka vam bude tamo za svjedočanstvo."⁷⁰³

A **miĥ wa**, objašnjenje Tore, nije zapisao - nego ju je usmeno zapovjedio starcima,⁷⁰⁴ Yehošu'i⁷⁰⁵ i ostatku Izraela - kao što je rečeno: "Svaku stvar koju vam zapovijedim čuvajte se da je učinite."⁷⁰⁶ - te se stoga i zove Usmenom Torom.

Unatoč činjenici da Usmena Tora nije zapisana, prenio ju je Moše Rabenu u cjelini u svom Bet Dinu⁷⁰⁷ sedamdesetorici staraca. El'azar (Aharonov sin), Pinĕas i Yehošu'a - sva trojica primiše od Mojsija.

I Yehošu'i, koji bješe učenik Mojsija, našeg Učitelja, predade Usmenu Toru, i zapovijedi mu da bdije nad njom.
Yehošu'a podučavaše naizust sve dane života svojega.
Mnogi starci primiše od Yehošu'e.
'Eli primi od staraca i od Pinĕasa,
Šemuel primi od 'Eliya i njegovog Bet Dina,
Dawid primi od Šemuela i njegovog Bet Dina,
a Aĕiyya Šilonski koji bijaše jedan od onih koji izadoše iz Misira, i koji ču od Mojsija, jer dijete bijaše u vrijeme Mojsijevo - primi od Dawida i njegovog Bet Dina

⁷⁰² II knjiga Mojsijeva 24:12.

⁷⁰³ V knjiga Mojsijeva 31:26.

⁷⁰⁴ Hebrejski: **zeqenim** = članovi Sanhedrina.

⁷⁰⁵ U našem prevodu: Isus sin Navin, ili Jozua ben Nun.

⁷⁰⁶ V knjiga Mojsijeva 13:1.

⁷⁰⁷ Hebrejski: *Bet Din* – doslovno: kuća suda = opšte ime za sud – od najnižeg, dakle tročlanog - pa do Vrhovnog Suda od sedamdeset i jednog člana.

I (Prorok) Eliyahu⁷⁰⁸ primi od AĒiyye Šilonskog i njegovog Bet Dina,
a (Prorok) Eliš'a⁷⁰⁹ primi od Elijahua i njegovog Bet Dina,
a Yehoyad'a sveštenik primi od Eliš'e i njegovog Bet Dina,
a (Prorok) Zeharya primi od Yehoyad'e i njegovog Bet Dina,
a (Prorok) Hoše'a⁷¹⁰ primi od Zaharije i njegovog Bet Dina,
a (Prorok) Amos primi od Hoše'e i njegovog Bet Dina,
a (Prorok) Yeš'aya⁷¹¹ primi od Amosa i njegovog Bet Dina,
a (Prorok) Miha primi od Yeš'aye i njegovog Bet Dina,
a (Prorok) Yoel primi od Mihe i njegovog Bet Dina,
a (Prorok) NaĒum primi od Yoela i njegovog Bet Dina,
a (Prorok) •avaquq⁷¹² primi od NaĒuma i njegovog Bet Dina,
a (Prorok) Sefanya⁷¹³ primi od •avaquqa i njegovog Bet Dina,
a (Prorok) Yirmiya⁷¹⁴ primi od Sefanye i njegovog Bet Dina,
a Baruh ben Neriya primi od Yirmiya i njegovog Bet Dina,
a 'Ezra i njegov Bet Din primiše od Baruha ben Neriye i njegovog Bet Dina.

Članovi 'Ezrinog Bet Din-a nazivaju se "**Anše Keneset ha-ggedola**" ("Članovi Velikog Skupa") - i to su: •agay, Zeharya, Malahi, Daniel, •ananya, Mišael, 'Azarya, NeĒemya ben Halahya, Mordehay, Bilšan, Zerubavel, i mnogo mudraca s njima - sveukupno sto i dvadeset staraca. Posljednji od njih bješe Šim'on Pravednik, on bijaše jedan od sto i dvadesetorice, i primi Usmenu Toru od sviju - i on bi Prvosveštenik nakon 'Ezre.

AnĎignos iz Sohoa i njegov Bet Din primiše od Šim'ona Pravednika i njegovog Bet Dina,
a Yosef ben Yo'ezer iz Serede i Yosef ben YoĒanan iz Jerusalima i njihov Bet Din primiše od AnĎignosa i njegovog Bet Dina,
a Yehošu'a ben PeraĒya i Nitay Arabeličanin i njihov Bet Din primiše od Yosefa ben Yo'ezera i Yosefa ben YoĒanana i njihovog Bet Dina,
a Yehuda ben Šabay i Šim'on ben ŠeĎaĒ i njihov Bet Din primiše od Yehošu'e ben PeraĒye i Nitaya Arabeličanina i njihovog Bet Dina.

⁷⁰⁸ Ilija.

⁷⁰⁹ Jelisije - odnosno Elizej.

⁷¹⁰ Osija - odnosno Ozej.

⁷¹¹ Isaija.

⁷¹² Avakum - odnosno Habakuk.

⁷¹³ Sofonija - odnosno Zefanija.

⁷¹⁴ Jeremija.

Šem'aya i AvĎalyon bjehu pravedne pridošlice,⁷¹⁵ i njihov Bet Din primi od Yehude i Šim'ona i njihovog Bet Dina, Hillel i Šammay i njihov Bet Din primiše od Šam'aye i AvĎalyona i njihovog Bet Dina, a Raban YoĔanan ben Zakay i Raban Šim'on sin Hillelov primiše od Hillela ha-zzaqen-a i njegovog Bet Dina.

Pet učenika imaše Raban YoĔanan ben Zakay - i oni su najveći među mudracima koji primiše od njega - a ovo su (im imena): Rabi Eli'ezer Veliki, Rabi Yehošu'a, Rabi Yosi ha-kohen, Rabi Šim'on ben Neṭanel, Rabi El'azar ben Arah.

Rabi 'Aqiva ben Yosef primi od Rabi Eli'ezera Velikog, a Yosef otac njegov pravedni pridošlica⁷¹⁶ bješe.

Rabi Yišm'ael i Rabi Meir, sin pravednog pridošlice, primiše od Rabi 'Aqive, a Rabi Meir i njegovi drugovi primiše također i od Rabi Yišm'aela.

Drugovi Rabi Meira bjehu: Rabi Yehuda, Rabi Yose, Rabi Šim'on, Rabi NeĔemya, Rabi El'azar ben Šamu'a, Rabi YoĔanan ha-ssandelar, Šim'on ben 'Azzay, Rabi • ananya ben Teradyon. Drugovi Rabi 'Aqive također primiše od Rabi Eli'ezera Velikoga, a drugovi Rabi 'Aqive bjehu: Rabi Ćarfon učitelj Rabi Yosija Galilejca, Rabi Šim'on ben El'azar i Rabi YoĔanan ben Nuri.

Raban Gamliel ha-zzaqen primi od Raban Šim'ona, svog oca - koji bješe sin Hillela ha-zzaqena. Raban Šim'on (II) sin njegov (Gamlielov) primi od njega, a Raban Gamliel (II), sin njegov (Šim'ona II), primi od njega, a njegov sin Raban Šim'on (III) od njega (Gamliela II), a Rabi Yehuda sin Rabi Šim'ona (III) zvani Rabenu ha-qqadoš (Naš Sveti Učitelj) primi od oca svojega (Šim'ona III), kao i od Rabi El'azara ben Šamu'e i Rabi Šim'ona drugova svojih.

Rabenu ha-qqadoš je sastavio Mišnu. Od dana Mojsija našeg Učitelja - pa do Rabenu ha-qqadoš nije bilo uobičajeno sastavljati zbornike usmenog Učenja po kojima bi se javno podučavalo - nego bi, u svakom pojedinom naraštaju, predsjednik Bet Din-a, ili prorok, koji bi bio u onom naraštaju, pisao za sebe podsjetnik svih usmenih predaja koje je čuo - ali u javnosti bi podučavao naizust. - I tako je svako pisao za sebe i prema vlastitim mogućnostima, kako objašnjenja Tore i njene propise, onako kako je čuo - tako i zakone inovirane u svakom pojedinom naraštaju - zakone koje nisu učili iz predaje, nego putem jednog od trinaest hermeneutičkih principa kojima se tumači Tora, a uz slaganje Sanhedrina - i tako je bilo oduvijek - pa sve do Rabenu ha-qqadoš.

⁷¹⁵ Hebrejski: **gere ĩ edeq** = Jevreji po opredjeljenju - a ne po rođenju.

⁷¹⁶ Vidi prethodnu napomenu.

(Rabenu ha-qqadoš -) On je taj koji je prikupio sve predaje i zakone, sva objašnjenja i komentare - kako one koje su čuli od Mojsija, našeg Učitelja - tako i one proglašene od strane Bet Dina u svakom pojedinom naraštaju - u svim granama Tore uobličivši ih sve u knjigu Mišne. Ijavno podučavaše mudrace Mišni, te bi obznanjena cijelom Izraelu - i svi je prepisivahu, i objavljivaše je na svakom mjestu - da se ne zaboravi Usmena Tora u Izraelu.

(Postavlja se pitanje) Zašto se Rabenu ha-qqadoš odlučio na takav korak, i zašto nije ostavio stvari onakvim kakve su bile prije njega? - Zato što je vidio da se broj učenika smanjuje - a broj nedaća povećava, da se Kraljevstvo Zla⁷¹⁷ širi svijetom i sve je moćnije - a Izrael se potuca s kraja na kraj Zemlje, te je stoga sastavio zbornik opštepristupačan - da ga svi nauče, i da se ne zaboravi. Sve dane života njegovog sjeđaše on i njegov Bet Din i mnoge podučavahu Mišna.

A ovo su najveći među mudracima koji sjedahu u Bet Dinu Rabenu ha-qqadoš-a, i koji primiše od njega: Šim'on i Gamliel - sinovi njegovi, Rabi Afes, Rabi • anina bar • ama, Rabi • iyya, Rav, Rabi Yannay, Bar Kappara, Šemuel, Rabi YoĖanan i Rabi Hoš'aya. Ovo su najveći među mudracima koji primiše od njega - a s njima hiljade i stotine hiljada drugih mudraca.

Unatoč činjenici da sva (pomenuta) jedanaestorica primiše od Rabenu ha-qqadoš-a, i sjedahu u njegovoj akademiji - pomenuti Rabi YoĖanan je bio mlad - te je poslije nastavio učiti kod Rabi Yannaya, te i od njega primi Toru. Rav, takođe, primi od Rabi Yannaya, a Šemuel i od Rabi • anine bar • ame.

Rav je sastavio Sifra i Sifre⁷¹⁸ da objasni i obznani osnovna načela Mišne, a Rabi • iyya je sastavio Toseftu⁷¹⁹ da objasni predmete kojima se bavi Mišna. Rabi Hoš'aya i bar Kappara, također, prikupiše beraytot da objasne riječi Mišne. Rabi YoĖanan je sastavio Talmud Jerusalimski u Zemlji Izraelu, tristotinjak godina nakon Razorenja Hrama (Drugog).

A najveći među mudracima koji primiše od Rava i Šemuela su: Rav Huna, Rav Yehuda, Rav NaĖaman i Rav Kahana. A najveći među mudracima

⁷¹⁷ Jevrejsko ime za Rim.

⁷¹⁸ *Halahički midrašim* - zbornici usmenih predaje koje su, lakšeg pamćenja radi, prislone uz biblijske stihove.

⁷¹⁹ Zbornik koji sadrži one predaje koje, iz bilo kojih razloga, nisu bile uključene u Mišnu – tzv. "*beraytot*".

koji primiše od Rabi YoĔanana - Raba bar Bar • ana, Rabi Amme, Rabi Assi, Rabi Dime i Rabi Avun.

Među mudracima koji primiše od Rav Hune i Rav Yehude bjehu i Raba i Rav Yosef. Među mudracima koji primiše od Rabe i Rav Yosefa bjehu i Abayye i Rava, obojica kojih primiše i od Rav Namana takođe. Među mudracima koji primiše od Rave bjehu i Rav Aše i Ravina, a Mar bar Rav Aše (sin Rav Aše) primi od oca svojega - Rav Aše, i Ravine.

Sve u svemu od Rav Aše do Mojsija našeg Učitelja, neka je mir s njim, četrdeset naraštaja:

- 1) Rav Aše primi od Rave,
- 2) Rava od Rabe,
- 3) Raba od Rav Hune,
- 4) Rav Hunā od Rabi YoĔanan ben Zakaya, Rava i Šemuela,
- 5) Rabi YoĔanan ben Zakay, Ray i Šemuel od Rabenu ha-qqadoš,
- 6) Rabenu ha-qqadoš od Raban Šim'ona svog oca,
- 7) Raban Šim'on od Raban Gamliela svog oca,
- 8) Raban Gamliel od Raban Šim'ona svog oca,
- 9) Raban Šim'on od svog oca Gamliel ha-zzaqen-a,
- 10) Raban Gamliel ha-zzaqen od Raban Šim'ona svog oca,
- 11) Raban Šim'on od svog oca Hillela, i od Šammaya,
- 12) Hillel i Šammay od Šem'aye i AvĔalyona,
- 13) Šem'aya i AvĔalyon od Yehude i Šim'ona,
- 14) Yehuda i Šim'on od Yehošu'e ben PeraĔeye i Nitaya Arabeličanina,
- 15) Yehošu'a i Nitay od Yosefa ben Yo'ezer i Yosefa ben YoĔanana,
- 16) Yosef ben Yo'ezer i Yosef ben YoĔanan od AnĔignosa,
- 17) AnĔignos od Šim'ona Pravednika,
- 18) Šim'on Pravednik od 'Ezre,
- 19) 'Ezra od Baruha,
- 20) Baruh od Yirmeya,
- 21) Yirmeya od Sefanye,
- 22) Sefanya od • avaquqa,
- 23) • avaquq od NaĔuma,
- 24) NaĔum od Yoela,
- 25) Yoel od Mihe,
- 26) Miha od Yeš'aye,
- 27) Yeš'aya od Amosa,
- 28) Amos od Hoše'e
- 29) Hoše'a od Zeharye,
- 30) Zeharya od Yehoyad'aa,
- 31) Yehoyad'a od Eliš'e,
- 32) Eliš'a od Eliyahua,
- 33) Eliyahu od AĔiye,
- 34) AĔiya od Dawida,
- 35) Dawid od Šemuela,
- 36) Šemuel od 'Elija,

- 37) 'Eli od PinĖasa,
 38) PinĖas od Yehošu'e,
 39) Yehošu'a od Mojsija našeg Učitelja,
 40) a Mojsije naš Učitelj od Silnog (Boga).

Proizilazi dakle da svi primiše od Gospoda Boga Izraelova.

*Svi ovi pomenuti mudraci bili su prvaci svojih naraštaja - neki od njih **raše yešivot** (dekani akademija), neki **Raše galuyot**,⁷²⁰ neki članovi Vrhovnog Sanhedrina - i s njima, u svakom naraštaju i naraštaju, hiljade i stotine hiljada onih koji čuše od njih - i s njima Ravina i Rav Aše - koji su posljednji mudraci Talmuda.*

Rav Aše je sastavio Talmud Vavilonski u zemlji Šine'ar,⁷²¹ stotinjak godina nakon što je Rabi YoĖanana sastavio Talmud Jerusalimski. Cilj oba Talmuda je objašnjavanje stvari pomenutih u Mišni i njenih dubina, kao i prikupljanje inovacija Velikih Sudova - od dana Rabenu ha-qqadoš - pa do zaključenja Talmuda.

*Na osnovu Talmuda, **Tosefte**, **Sifra** i **Sifre**, kao i **Toseftot** - na osnovu svakog od navedenih zbornika - postaje jasno šta je zabranjeno - a šta dozvoljeno, šta nečisto - a šta čisto, ko je dužan⁷²² - a ko oslobođen duga,⁷²³ šta je **kašer**⁷²⁴ - a šta **pasul**⁷²⁵ - kao što preniješe jedan od drugog - sve do Mojsija, koji primi na Sinaju.*

*Takođe, postaće jasne iz njih "**gezerot**" koje su proglasili mudraci i proroci u svakom pojedinom naraštaju ne bi li učinili ogradu oko Tore - kao što je rečeno: "I čuvajte stražu moju."⁷²⁶ - (što znači) "I napravite stražu na straži mojoj". Kao i **minhagot** (običaji) i **taqanot** koje su propisali i uveli u svakom pojedinom naraštaju - prema nahođenju Bet Dina onog naraštaja. Zabranjeno je skretati od uputa Velikog Suda - jer je rečeno: "Nemoj skretati od stvari koju ti kažu - ni desno ni lijevo".⁷²⁷*

⁷²⁰ Hebrejski: "**Raše galuyot**" (u jednini "**Roš galut**") = etnarsi - nasljednici Dawidove vladalačke kuće koji su upravljali jevrejskom autonomijom u Vavilonu.

⁷²¹ Vavilon.

⁷²² Kriv.

⁷²³ Krivice.

⁷²⁴ Podobno za upotrebu.

⁷²⁵ Nepodobno za upotrebu.

⁷²⁶ III knjiga Mojsijeva 18:30.

*Kao i (novo-ustanovljene) zakone i “dinim muflaim” koje nisu primili od Mojsija - nego ih predložise na glasanje mudraci svakog naraštaja, na osnovu jedne od trinaest hermeneutičkih mjera kojima se tumači Tora - te presudiše članovi Sanhedrina, i ustanoviše da je **din** takav i takav. Sve ove zakone - od dana Mojsijevih - pa do dana njegovih, prikupi Rav Aše u Talmud.*

*I sastaviše mudraci Mišne druge knjige - da objasne riječi (Pismene) Tore: Rabi Hoš'aya, učenik našeg Svetog Učitelja sastavi komentar na **Sefer Berešit**⁷²⁸ Rabi Yišm'ael na ostale četiri knjige Mojsijeve - i taj se **midraš** naziva **Mehilta**, Rabi 'Aqiva, također, sastavi svoju **Mehiltu**, i drugi mudraci poslije njih sastaviše druge **midrašim** - i svi ovi zbornici već bjehu sastavljeni prije zapečaćivanja Talmuda.*

*Sve u svemu, dakle, Ravina i Rav Aše i njihovi drugovi su posljednji veliki mudraci Izraela, prenosioci Usmene Tore, i posljednji koji su proglasili **gezerot**, propisali **taqanot** i uveli **minhagot** koje su se proširile po cijelom Izraelu - po svim mjestima bivstvovanja njihovog.*

Nakon Bet Dina kom je predsjedavao Rav Aše, koji je sastavio i završio Talmud, u vrijeme svog sina⁷²⁹, rasu se narod Izraela po svim zemljama rasulom velikim. Stigoše do krajeva zemaljskih i ostrva dalekih, umnoži se rasprava na svijetu, putevi postade neprohodni zbog bandi, učenje Tore skoro se ugasi, i ne skupljaju se više hiljade i stotine hiljada Izraelaca da uče u akademijama, kao što bijaše prije - nego se skupljaju pojedinci, ostatak koji je Gospod pozvao, u svakom gradu i svakoj državi - i bave se Torom, i razumiju se u sve zbornike mudraca - i znaju iz njih presuditi.

*Praksa bilo kog Bet Dina koji je uspostavljen nakon Talmuda, u bilo kojoj državi - koji je proglasio **gezerot**, propisao **taqanot** ili uveo **minhagot** za svoju državu ili mnoge države - nije se raširila po cijelom Izraelu - zbog međusobne udaljenosti njihovih prebivališta i neprohodnosti puteva - kao i zbog činjenice da je Bet Din one države sud pojedinaca.⁷³⁰ Vavilonski*

⁷²⁷ V knjiga Mojsijeva 17:11.

⁷²⁸ I Knjiga Mojsijeva.

⁷²⁹ Rav Mar bar Rav Aše (sin Rav Ašea) pomenut je na par mjesta u *Talmudu*, na osnovu čega su neki htjeli tvrditi da je pisanje *Talmuda* nastavljeno iza Rav Ašea - Rambam, međutim, insistira na tome da je zaključitelj *Talmuda* Rav Aše - a činjenicu da je i Rav Mar bar Rav Aše spomenut u *Talmudu*, Rambam objašnjava tvrdnjom da se radi o predajama ili pitanjima koja je Rav Mar prenio ili postavio u vrijeme njegovog oca - te se stoga nalaze u *Talmudu*.

⁷³⁰ Hebrejski: *Bet Din šel yeĔidim* - za razliku od *Bet Din šel rabbim* = sud mnogih - dakle opšti sud.

Veliki Sud od sedamdeset i jednog člana raspušten je par godina prije zaključivanja Talmuda.

*Stoga, ne može se prisiliti stanovnike jedne države da se pridržavaju “**minhagim**” (običaja) druge države, niti se može reći jednom Bet Dinu da proglasi gezera koju je proglasio drugi Bet Din u svojoj državi. Isto tako, ako bi jedan od **Geonim** protumačio zakon na određeni način - a drugom bi Bet Dinu, koji bi bio poslije njega, bilo jasno da prema onome što piše u Talmudu zakon nije takav - ne prihvata se mišljenje prvoga (samo zato što je stariji) - nego ono mišljenje koje se čini razumnim - bez obzira da li ga je izrekao raniji ili kasniji post-talmudski autoritet.*

*Tako je (nema prisile) i sa svim onim stvarima koje su inovirane nakon sastavljanja Talmuda. - Međutim, svega što je zapisano u vavilonskom Talmudu dužni su se pridržavati svi Izraelci, i prisiljava se svaki grad i svaka država da se pridržavaju običaja koje su uveli mudraci Talmuda, da proglase (važecim) njihove “**gezerot**”, i sljeduju njihove “**taqanot**”.*

*Jer sve stvari pomenute u Talmudu prihvaćene su od strane cijelog Izraela - i (talmudski) mudraci koji su propisali (**gezera**), proglasili (**taqana**), uveli (**minhag**), izglasali (**din**) ili presudili (**mišpaḏ**) predstavljaju sve mudrace Izraela ili njihovu većinu - i oni su ti koji su čuli predaju po pitanju osnovnih načela cjelokupne Tore - naraštaj za naraštajem - do Mojsija našeg Učitelja - neka je mir s njim.*

*Svi⁷³¹ mudraci koji su se pojavili nakon zaključivanja Talmuda, koji su se njime bavili - te stekli ime zbog svoje mudrosti nazivaju se **geonim**. Svi **geonim** koji su djelovali u Zemlji Izraela, Vavilonu, Španiji ili Francuskoj podučavali su na osnovu Talmuda iznoseći na svjetlo njegove*

⁷³¹ Nasljednici vavilonskih *geonim* nisu htjeli da se pomire sa činjenicom da su širom jevrejskog svijeta otvorene nove *yešive* u kojima uče **Ēahamim** od kojih ih mnogi prevazilaze po znanju, kao ni sa činjenicom da je prošlo vrijeme u kom su vavilonske *yešive* bile smatrane centrom jevrejskog svijeta - a oni koji su im sjedili na čelu opšteprihvaćenim vrhovnim sudijama (kao u vrijeme *amoraim*) - ili barem autentičnim interpretatorima *talmudske* građe (čime su, s pravom, *geonim* bili smatrani od 650. – 1050.). U Rambamovo vrijeme (odnosno već u naraštaju prije njegovog) na čelu vavilonskih *yešiva* stajali su titularni (nasljedni) *geonim* koji, uglavnom, nisu bili dostojni imena koje su nosili. Svejedno, ili upravo stoga, oni su nastojali da obezbjede centralizaciju sistema, dezavuišu nevavilonske mudrace i van-vavilonske nezavisne centre učenja - ne bi li stekli monopol na interpretaciju *Talmuda*. Zato Rambam insistira na tome da, od kako je zaključen *Talmud*, vavilonske *yešive* više nemaju nikakvo preimućstvo nad drugim *yešivama* - te da je sud vavilonskih *yešiva* postao sud pojedinaca, prestavši biti opšteprihvaćenim sudom cijelog Izraela. Prema tome, po Rambamu, vavilonskim *geonim* pripada slava direktno srazmjerna njihovoj učenosti - dakle sasvim jednako kao i u slučaju *hahamim* iz drugih dijelova svijeta. Rambam namjerno proširuje ime *geonim* i na vanvavilonske mudrace - nazivajući mudrace Izraela, Španije i Francuske *gaonima*.

misterije i objašnjavajući ga - jer put Talmuda vrlo je složen put, a sam Talmud napisan je na (**koine**) aramejskom jeziku pomiješanom s drugim jezicima⁷³² - jer tako se govorilo u vrijeme sastavljanja Talmuda u Vavilonu, ali drugdje, a u vrijeme **geonim** već i u samom Vavilonu - niko nije (aktivno) poznao onaj (konglomerat) jezik(a) dok ga neko ne bi podučio.

Mnoga pitanja postaviše stanovnici raznih gradova **geonima** koji bjehu u njihovo vrijeme - tražeći da im objasne stvari teške u Talmudu, a oni im odgovarahu, prema mudrosti svojoj - te pitaoci prikupljahu **tešuvot ha-geonim** (gaonsku responzu), i stavljahu ih u knjige - da im služe kao pomoć u razumijevanju Talmuda.

Geonim svakog naraštaja napisashe mnoga djela u cilju objašnjavanja Talmuda. Neki prikupiše (kodifiraše) **halahot** (propise) iz određene grane prava, drugi, pak, objasniše pojedina poglavlja Talmuda čije razumijevanje bi teško u dane njihove, a neki objasniše čitave **masehtot** (traktate) ili čak **sedarim**.⁷³³

I sastaviše "**Halahot Pesuqot**" ("Definisane Propise") u kojima objasniše šta je zabranjeno - a šta dozvoljeno, ko je kriv (dužan) - a ko oslobođen krivice (duga), i ostale stvari svakodnevno potrebne - kako bi (jasni propisi) bili na dohvata ruke onima koji nisu u stanju upustiti se u dubine Talmuda. I ovo je "djelo Gospodnje" kojim se baviše **geone Yisrael** (gaoni Izraela) - od kako je sastavljen Talmud pa do dana današnjeg - a sada je hiljadu i sto i osma godina po Razorenju Hrama, a to je četiri hiljade devet stotina i trideset i sedma godina od Stvaranja Svijeta.⁷³⁴

A u ovo se vrijeme sručiše na nas dodatne nevolje, i nedostatak vremena za učenje pade u dio svima - te se izgubi mudrost mudraca naših, i nauk naučnika naših skrivenim postade - te tako komentari, zbornici **halaha**-propisa i responza što ih napisashe geonim kao jasno objašnjenje postadoše teški (za razumijevanje) u naše vrijeme - te ih ne razumiju kako treba - nego nekolicina. A ne treba ni govoriti koliko je nerazumljiv postao sam Talmud⁷³⁵: **Bavli** (Talmud Vavilonski), **Yerušalmi** (Talmud

⁷³² Grčki, persijski, itd.

⁷³³ Talmud se dijeli na **šiša sedarim** - šest oblasti - a **sedarim** se, opet, dijele na **masehtot** - traktate.

⁷³⁴ 1177/8 godina po hrišćanskom računanju vremena.

⁷³⁵ Važno je primjetiti da za Rambama Talmud nije samo Talmud Vavilonski (kao što je uobičajeno misliti na zapadu) - nego cijela relevantna pravna literatura. Prema Rambamu Talmud je zajedničko ime za: oba Talmuda, *Sifra Sifre* i *Tosefta*.

Jerusalimski), *Sifra*,⁷³⁶ *Sifre*⁷³⁷ i *Tosefta* koji zahtijevaju veliki intelektualni kapacitet, mudrost i vrijeme da bi se spoznao iz njih pravi put po pitanju onog što je zabranjeno i onog što je dozvoljeno - i po pitanju ostalih propisa Tore.

Svega ovog radi, opasah bedra⁷³⁸ ja Moše ben Maymon ha-Sefaradi⁷³⁹ - i oslanjajući se na Stijenu,⁷⁴⁰ Blagosloven neka je, proučih sve ove knjige - i nadoh za shodno da složim zaključke svih ovih zbornika po pitanju onog što je zabranjeno (*asur*) i onog što je dozvoljeno (*mutar*), onog što je čisto (*Ġahor*) i onog što je nečisto (*Ġame*), i svih ostalih propisa Tore - te da ih sve napišem jezikom jasnim i ukratko - da bude sva Usmena Tora sređena u ustima svih (da svi nauče napamet sve propise Usmene Tore) - bez kontradikcija i suprotnih stavova - ne jedan kaže ovako, a drugi onako - nego stvari jasne i lako-razumljive, tačne - prema sudu koji će proizaći iz svih ovih zbornika složenih od vremena Rabenu ha-qqadoš - pa do sada.

Da budu svi propisi vezani za svaku *miġ wa* pristupačni - kako malom tako i velikom, a tako i propisi što ih propisaše mudraci i proroci. - Tako da čovjeku nije potreban bilo koji drugi zbornik za bilo koji zakon od zakona izraelskih - nego da sistematizuje zbornik ovaj cjelokupnu usmenu Toru zajedno sa *taqanoġ*, *minhagoġ* i *gezerot* proglašenim od dana Mojsija našeg Učitelja - pa do zaključivanja Talmuda - sve u skladu sa objašnjenjima što ih dadoše *geonim* u zbornicima koje napisao nakon Talmuda. - Stoga nadjenih zborniku ovom ime "*Mišne Tora*"⁷⁴¹ ("Sekundarna Tora") - Jer prvo čovjek treba da pročita Pismenu Toru cijelu⁷⁴² - a poslije toga neka čita ovaj zbornik - i saznaće iz njega cijelu Usmenu Toru - i ne treba mu bilo koja druga knjiga između ove dvije.

⁷³⁶ *Halahički midraš* na *Sefer Wayiqra* - III knjigu Mojsijevu.

⁷³⁷ *Halahički midraš* na *Sefer Bamidbar* i *Sefer Devarim* - IV i V knjigu Mojsijevu.

⁷³⁸ U prenešenom značenju: prihvatih se posla - odlučih da se okušam.

⁷³⁹ Španjolac.

⁷⁴⁰ Hebrejski *Sur* = stijena – jedno od Božijih imena.

⁷⁴¹ *Mišne* znači zamjenik, sekundarni, ponovljeni, termin *Mišne Tora* po prvi put je upotrebljen u Bibliji - u V knjizi Mojsijevoj (17:18) - gdje Bog govori Mojsiju da će kralj Izraela, osim *Tore* koju moraju vlastoručno napisati svi Izraelci, morati napisati još jedan primjerak V knjige Mojsijeve koji će stalno nositi sa sobom. - Bog V knjigu Mojsijevu naziva *Mišne Tora* - što se kod nas prevodi kao Ponovljeni Zakon.

⁷⁴² Ovaj termin obuhvata cijeli *Tanah* - a ne samo Petoknjžje.

*Odlučio sam da podijelim knjigu ovu na **halahot** vezane za različite predmete. - Potom da podijelim **halahičku** građu vezanu za svaki predmet u poglavlja - a poglavlja, opet, na **halahot**⁷⁴³ - ne bi li ih bilo lakše učiti napamet.”*

⁷⁴³ = Pojedinačne propise - odnosno članove.